مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى

جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى تۈزدى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

مۇندەرىجە

تۇزگۈچىدىن 1

جۇڭگو يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيىتى تەجرىبىلىرى

مەن ھېكايە يېزىشنى قانداق باشلىغان ..... لۇ شۈن 1
قانداق قىلغاندا ئىجادىيەتتە ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ ..... لۇ شۈن 8
«باھار پىلىسى» نى قانداق يازدىم ..... ماۋدۇن 10
مەن تىلنى قانداق ئۆگەنـدىم ..... لاۋشې 19
ئىجادىيەتتىكى بىرقانچە مەسىلە ..... جاۋ شۇلى 30
«ئاق ئېقىمى» توغرىسىدا يېزىشقان خەتلەر ... ۋاڭمېڭ 40
«تەشكىلات بۆلۈمگە كەلگەن ياش» ھەققىدە قىسقىچە پاراڭ ..... ۋاڭ مېڭ 50
ھېكايە ھەققىدە ھېس قىلغانلىرىم ..... شادىڭ 58
رومان ئىجادىيىتى ھەققىدە ..... يەن گاڭ 66
ھېكايىنىڭ تۈزۈلۈشى توغرىسىدا ..... تاڭتاۋ 79
ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقى توغرىسىدا مۇلاھىزە ... فاڭچىڭ 89

چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى

تەسەۋۋۇر توغرىسىدا ..... گىيوتې 116
شېئىر ۋە ھەقىقەت ..... گىيوتې 118
بالزاك پېرسوناژلارغا قانداق ئىسىم قويىاتتى... گورلان 121
بالزاك ھەققىدە ئەسلىمىلەر ..... گوتىيې 135

«گۈزەل دوست» نىڭ تەقدىرىگە جاۋاب ...مۇپاسسان 152
«زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» غا سۆز بېشى ... لېرمونتوۋ 160
ئوبرازلىق تەپەككۇر توغرىسىدا ..... گۆگۈل 163
گوگۈل قانداق يازاتتى ..... ۋېرسايېۋ 168
ئوبرازلىق تەپەككۇر توغرىسىدا ..... لېۋ. تولستوي 196
«ئانا كارېنىنا»نىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا ... پېچكوۋ 199
تولستويىنىڭ «ئانا كارېنىنا» سىنىڭ پروتوتىپى ...داۋيۇەن 220
«تىرىلىش» نىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا ..... پېچكوۋ 224
«ياش گۋاردىيە» رومانىنى قانداق يازدىم ... فادېيېۋ 234
ئەدەبىي ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىم ئۈستىدە يېزىقچىلىقنى
يېڭىدىن ئۆگىنىۋاتقان يازغۇچىلار بىلەن
سۆھبەت ..... فادېيېۋ 239
سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىقتا»نى قانداق يازغانلىقىم توغ-
رىسىدا ..... ئا.تولستوي 268
يازغۇچى ــ زامانىنىڭ ۋىجدانى ..... چ. ئايتماتوۋ 273

تۆز گۈچىدىن

ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇشكۈل، نازۇك مەنىۋى پائالىيەت، بىرپارچە ياخشى ئەسەرنىڭ دۇنياغا كېلىشىدە، يازغۇچى ئۆز بېشىدىن نۇرغۇن ئىشلارنى ئۆتكۈزىدۇ. ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئۈستىدە ياراتقان بىرىنچى قول ماتېرىيالى ھەقىقەتەنمۇ قىممەتلىك بولىدۇ.

يازغۇچى زادى قانداق ئىجاد قىلىدۇ؟ تۇرمۇشنى كۆزىتىش، ماتېرىيال جۇغلاش، تېما تاللاش، سۈژىت قۇراشتۇرۇش، ئوبراز يارىتىش، تىل تاۋلاش جەھەتلەردە قانداق كۈچ سەرپ قىلىدۇ، يازغۇچىنىڭ ئىجادىيەت جەريانىدىكى تەپەككۇر ئالاھىدىلىكى زادى قانداق، ئۇنىڭ دۇنيا قارىشى ھەم ئىجادىيەت مېتودىنىڭ ئىجادىيەتتىكى رولى قانداق بولىدۇ؟ ... مانا مۇشۇنداق بىر قاتار مەسىلىلەرگە ھەۋەسكار ۋە كىتابخانلار كۆكۈل بۆلىدۇ، قىزىقىدۇ.

روشەنكى، بۇ مەسىلىلەر ھەرگىزمۇ نوقۇل نەزەرىيە مەسىلىسى ئەمەس، بەلكى ئەمەلىيەت مەسىلىسى.

ئەدەبىيات مەسىلىلىرى ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان، ئىزدەنگەن ۋاقىتتا، ئەمەلىي تەجرىبىلەرگە جەزمەن ھۆرمەت قىلىشىمىز، ئۇنىڭ ئەينەكلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

بىز مۇشۇ مەقسەتتە، قولىمىزدىكى «مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى» ناملىق بۇ كىتابنى تۈزدۇق. كىتابقا ئېلىمىزدىكى ۋە چەت ئەللەردىكى ئاتاقلىق يازغۇچىلارنىڭ ئۆز ئىجادىيىتى ئۈستىدە سۆزلىگەن تەجرىبىلىرى،

جۇڭگو يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى

مەن ھېكايە يېزىشنى قانداق باشلىغان

لۇشۈن

مەن ھېكايە يېزىشنى قانداق باشلىغان؟ بۇنىڭ سەۋەبلىرى ھەققىدە «چۇقان» نىڭ كىرىش سۆزىدە ئاز - تولا توختالغانىدىم. بۇ يەردە قوشۇپ قويۇش كېرەك، دەپ قارىغان بىر گەپ بار، يەنى مەن ئەدەبىياتقا كۆڭۈل قويغان چاغدىكى ئەھۋال ھازىرقى ئەھۋالغا زادى ئوخشاشمايدۇ. جۇڭگودا ھېكايە ئەدەبىيات ھېسابلانمايتتى، ھېكايە يازغۇچىلارمۇ ئەدەب ھېسابلانمايتتى، شۇڭا بۇ يول بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىشنى خالايدىغانلارمۇ يوق ئىدى. مېنىڭمۇ ھېكايىنى «ئەدەبىيات گۈلزارى» غا ئەكىرىش خىيالىم يوق ئىدى. ئەمما، ئۇنىڭ قۇدرىتىدىن پايدىلىنىپ جەمئىيەتنى ئۆزگەرتىشنى كۆڭلۈمگە پۈككەن.

بىراق، ئۆزۈم ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانماقچى ئەمەس ئىدىم. مېنىڭ ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قىلىۋاتقان ئىشىم تەرجىمە تونۇشتۇرۇش ئىدى. بولۇپمۇ قىسقا ھېكايىلەرنى، ئېزىلگەن مىللەت يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرجىمە قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلەتتىم. مەن «ھېكايە يېزىش ئۇسۇلى» دېگەندەك نەر-

شۇنىڭ بىلەن بىللە باشقا ئوبزورچىلارنىڭ ئۇلارنىڭ مەلۇم ئەسىرى ھەم ئىجادىيەت تەجرىبىسى ئۈستىدە يازغان ئەسلىمە ۋە تەتقىقات ماقالىلىرى كىرگۈزۈلدى. بۇ ماقالىلەردە ھەم ئەمەلىي تەجرىبە، ھەم نەزەرىيىۋى قائىدىلەر خېلى چوڭقۇر بايان قىلىنغان.

كىتابقا كىرگۈزۈلگەن ماقالىلەرنىڭ ھەممىسى ئاشكارا ئېلان قىلىنغان بولغاچقا، توپلامنى تۈزۈش ۋاقتىدا، ئەينەن لىكنى ساقلاشقا تىرىشتۇق، پەقەت بەزى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئايرىم ماقالىلەر ئازدۇر - كۆپتۇر قىسقارتىلدى.

سەۋىيىمىزنىڭ چەكلىك، ماتېرىياللارنىڭ تارقاق بولۇشى تۈپەيلىدىن كىتابتا بەزى نۇقسان ۋە سەۋەنلىكلەرنىڭ بولۇشى تەبىئىي، كىتابخانلارنىڭ تۈزىتىش بېرىشىنى قارشى ئالىمىز.

سىلەرنىڭ بىرىنىمۇ كۆرۈپ باقمان ئەمەس، لېكىن ھېكايىنى كۆپ ئوقۇيتتۇم، ھېكايە ئوقۇشقا ھېرىسمەن ئىدىم، چۈنكى، تېخمۇ مۇھىمى، تەرجىمە قىلىشقا مۇۋاپىق ئەسەر تاللاش ئۈچۈن نۇرغۇن ھېكايە ئوقۇشقا توغرا كېلەتتى. چەت ئەللىك ئەدەبىيات تارىخى بىلەن ئوبزورلىرىنىمۇ كۆپ ئوقۇيتتۇم. بۇلارنى ئوقۇشتىن مەقسىتىم جۇڭگوغا تونۇشتۇرىدىغان ئەسەرلەرنى تالىلاش ۋە ئۇ ئەسەر ئاپتورلىرىنىڭ قايسى ئىدىيىدىكى يازغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلىش ئىدى. ئۇلارنىڭ ئىلمىيلىكى بىلەن كارىم بولمايتتى.

مەن تاللايدىغان ئەسەرلەر چوڭقان - ئىسيان تېمىدىكى ئەسەرلەر بولغانلىقتىن مۇقەررەر ھالدا، شەرقىي ياۋروپاغا مايىل ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن روسىيە، پولشا ۋە بالقان يېرىم ئارىلىدىكى ھەرقايسى ئەللەر يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى كۆپرەك ئوقۇيتتۇم. ھىندىستان، مىسىر يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇش ئىستىكىدە كۆپ ئىزدەنگەن بولسامۇ تاپالمىدىم. ئۇ چاغلاردا مەن ئەسەرلىرىنى سۆيۈپ ئوقۇيدىغان يازغۇچىلار روسىيەدىن گوگول، پولشىدىن ھ. سىركىيۋىچ (H.Sierkiewicz)، ياپونىيەدىن شامۇ شۇشى ۋە شىن ئاۋلار ئىدى.

مەملىكەتكە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مەكتەپ ئىچىش ئىشلىرى بىلەن بولۇپ كېتىپ، كىتاب ئوقۇشقا زادىلا ۋاقىت چىقىرالمىدىم، شۇنىڭ بىلەن بەش - ئالتە يىلمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىن قانداق كىرىشتىم؟ بۇنىڭ سەۋەبىنىمۇ «چوڭقان» نىڭ كىرىش سۆزىدە ئېيتقانىدىم، بۇ يەردە يەنە سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. مېنىڭ ھېكايە يېزىشىم ھەرگىزمۇ ئۆزۈمنى ھېكايە يېزىش تالانتىم بار، دەپ قارىغانلىقىمدىن ئەمەس. ئۇ چاغدا مەن بېيجىڭ مېھمانخانىسىدا تۇرۇۋاتقانلىقىم ئۈچۈن، مۇھاكىمە ماقالىسى يازاي دېسەم، پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى تېپىلماي، تەرجىمە بىلەن شۇغۇللىناي دېسەم، تەرجىمە قىلىدىغان كىتاب چىقماي، ئامالسىزلىقتىن، ھېكايىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان بىر نېمىلەرنى يازغانىدىم، ئۇ بولسىمۇ «سەۋدايى خاتىرىسى» ئىدى.

بۇنى يېزىشتا تايانغىنىم بۇرۇن ئوقۇغان يۈز پارچىغا يېقىن چەت ئەل ئەسەرلىرى ۋە مېدىتسىنا جەھەتتىكى بىلىمىم بولۇپ، باشقا ھېچقانداق تەييارلىقىم يوق ئىدى.

بىراق «يېڭى ياشلار» نىڭ مۇھەررىرى ئارقا - ئارقىدىن كېلىپ مېنى سۆيلىدى. ئۇلار بىرقانچە قېتىم سۆيلىگەندىن كېيىن، ئاران شۇ ھېكايىنى يازدىم. بۇ يەردە مەن چىن دۇشيۇ ئەپەندىنى ئالاھىدە ئەسلەيمەن، چۈنكى، ئۇ مېنى ھېكايە يېزىشقا ئەڭ كۆپ دەۋەت قىلغانلارنىڭ بىرى.

ھېكايە يازغاندا تەبىئىي شەخسىي قاراشلاردىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ. مەسىلەن، «نېمە ئۈچۈن ھېكايە يازىسەن؟» دېگەن مەسىلىنى ئالساق، مەن يەنىلا بۇندىن ئون نەچچە يىل ئىلگىرىكى «مەرىپەتچىلىك» كۆز قارىشىدا بولغانلىقىم ئۈچۈن، ھېكايە «كىشىلىك تۇرمۇش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان» بولۇشى، بەلكى بۇ، كىشىلىك تۇرمۇشنى ئىسلاھ قىلىدىغان بولۇشى كېرەك، دەپ قارايتتىم، ھېكايە «بىكار چىلىقتىن يېزىلىدۇ» دېگۈچىلەردىن، گەپنى يېڭىچە ئۆزگەرتىپ «سەنئەت سەنئەت ئۈچۈن» دەيدىغانلاردىن بىزار ئىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن تاللىغان ماتېرىياللىرىمنىڭ كۆپىنچىسى كېسەلمەن جەمئىيەتتىكى بەختسىز كىشىلەر ئارىسىدىن ئىلىنغان بولۇپ، يېزىشتىن مەقسىتىم كېسەللىك ۋە ئازابنى ئاشكارىلاپ، داۋالاپ قوتۇلدۇرۇشقا بولغان دىققەت - ئېتىبارنى قوزغاش ئىدى. شۇڭا ھېكايىلىرىمدە كۆپ گەپ سېتىشتىن ساقلاندىم، يېپىدىن يېڭىسىگمچە ئىنچىكىلەپ يۆرمەي، مەقسىتىمنى باشقىلارغا چۈشىنىشلىك ئوقتۇرۇپ بېرىشنى كۆزدە

تۇتتۇم. جۇڭگونىڭ كونا چاڭچىللىرىدە سەھنە ئارقا كۆرۈنۈشى بولمايدۇ، يېڭى يىل چاغىندا بالىلارغا ئېلىپ بېرىلىدىغان گۈللۈك قەغەزلەردە پەقەت بىرقانچە ئادەمنىڭلا سۈرىتى بار (ئەمما ھازىرقى گۈللۈك قەغەزلەرنىڭ تولىسىدا ئارقا كۆرۈنۈش بار)، مانا مۇشۇ ئۇسۇل مېنىڭ مۇددىئايىمغا مۇۋاپىق كېلەتتى. شۇڭا مەن ئايدىڭ كېچە، سالقىن شامالىلارنى تەسۋىرلىمەكچىدىم سىرت، دىئالوگلارنىمۇ ئۆزۈندىن ئۆزۈن يېزىپ يۈرمىدىم.

ھېكايە پۈتكەندىن كېيىن ھەمىشە ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىقاتتىم، راۋان بولمىغان سۆز - جۈملىلەرنى ئۆزگەرتىپ راۋانلاشتۇراتتىم، مۇۋاپىق ئەدەبىي تىل تاپالمىسام، چۈشىنىدىغانلار چېقىپ قالار دېگەن ئوي بىلەن قەدىمكى تىلنى ئىشلىتەتتىم. پەقەت ئۆزۈملا چۈشىنىدىغان، ياكى ئۆزۈمۇ چۈشىنەلمەيدىغان سۆزلەرنى ئىشلەتمەيتتىم، ھەرگىز ئۇنداق جۈملىلەرنى تۈزمەيتتىم. مېنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىمنى ئاران بىرلا كىشى سېزىۋالالىغان ۋە مېنى «ژانىرچى» دەپ ئاتىغانىدى.

مەن يازغان ۋەقەلەر، ئومۇمەن، ئۆزۈم كۆرگەن - ئاڭلىغان ئىشلاردىن بولاتتى، ئەمما بۇ پاكىتلارنىڭ ھەممىسىنى ئىشلەتمەستىن، بىر قىسمىنلا ئىشلىتىپ، ئۇنى ئۆز مەقسىتىمنى تۇلۇق ئىپادىلەپ بولغانغا قەدەر پىششىقلايتتىم، ئۆزگەرتەتتىم. پېرسوناژ پورتىرىتىنى يارىتىشتىمۇ پەقەت بىرلا ئادەمگە ئىسىلۋالماي، ئاغزىنى جېجىياڭدىن، مەڭزىنى بېيجىڭدىن، كىيىمىنى شەنشىدىن ئېلىپ، ئاندىن ئادەم شەكىلىنى يارىتاتتىم. بەزىلەر مېنى ماۋۇ ماقالىسىدە پالانىنى تىللىغان، ئاۋۇ ماقالىسىدە پۇستانىنى تىللىغان دېيىشىدۇ. بۇ پۈتۈنلەي بىمەنە جۆيلۈش.

بىراق بۇ ئۇسۇلدا بىر قىسىنچىلىق بار، يەنى يازغۇچى قەلەمنى تەۋرەتكەن پېتى توختىماي يېزىپ كېتىدۇ - دە، پېرسوناژ جانلىنىپ، ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلغان چاغدىلا ئاندىن

بولدى قىلىدۇ. ئەمما دەل شۇنداق قىزىق يېزىۋاتقان چاغدا كىشىنىڭ پىكرىنى بۆلگۈچى بىر ئىش ئارىلىشىپ قالسىلا، قەلەمنى تاشلاپ، يېزىشنى توختىتىشقا توغرا كېلىدۇ. ئاردىدىن بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكۈزۈۋېتىپ قايتا يازغاندا، پېرسوناژنىڭ خاراكتېرى ئۆزگىرىپ كېتىشى، مەنزىرىلەرمۇ دەسلەپكى تەسەۋۋۇردىكىگە ئوخشاشمايدىغان بولۇپ چىقىشى مۇمكىن. مەسىلەن، «پۇچۇشەن تېغى» دا ئەسلىدە پېرسوناژنىڭ ھەربىكەتكە كېلىشى، ئىجاد قىلىشى ۋە ھالاك بولۇشىنى يازماقچىدىم. ئەمما ئاردىدا گېزىت كۆرۈپ كەتتىم. گېزىتتە داشۇ ئىلمىي تەنقىدچىلىسىنىڭ مۇھەببەت شېئىرىغا ھۇجۇم قىلغان بىر ماقالىسىگە كۆزۈم چۈشۈپ قېلىپ، ئۇنى ياقتۇرمىغانلىقىم ئۈچۈن، كۆڭلۈم باشقىچە بولدى. شۇنىڭ بىلەن يېزىۋاتقان ھېكايەمدە بىر كىچىك شەخسنىڭ نۇيۇۋۇنىڭ چاتىرىقىغا كىرىۋالغان بىر ۋەقەنى ئەكس ئەتتۈرۈپ قالدىم. بۇ ۋەقە ھېكايە ئۈچۈن ئارتۇقچە بولۇپلا قالماي، ھېكايە كومپوزىتسىيىسىگىمۇ نۇقسان يەتكۈزدى. ھېكايىدىكى بۇ يېتەرسىزلىكنى مەندىن باشقا كىشى سەزمىگەن بولۇشى مۇمكىن، بىزنىڭ بۇيۇك تەنقىدچىمىز چېكۈ فاكۈۇ ئەپەندىمۇ بۇ ھېكايىنى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلىپتۇ، دېدى.

مېنىڭچە، مەخسۇس بىر ئادەمنى يادرو قىلىپ يازغاندا بۇنداق ئىللەت كۆرۈلمىسە كېرەك، لېكىن بۇنى سىناپ كۆرمىدىم.

كىمنىڭ دېگەنلىكى ئېسىمدە يوق، بىرەيلەن بىر ئادەمنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ناھايىتى ئىخچام سۈرەتلىمەكچى بولسا، ئۇنىڭ ياخشىسى ئۇنىڭ كۆزىنى سۈرەتلە، دەپتىكەن. مېنىڭچە بۇ ناھايىتىمۇ توغرا ئېيتىلغان سۆز. ئەگەر سەن ئۇ ئادەمنىڭ كۆزىنى قويۇپ، چېچىنى ھەربىر تېلىغىچە ئىنچىكىلىك بىلەن سۈرەتلىگىنىڭدىمۇ، ئۇنىڭ قىلچە مەنىسى بولمايدۇ. مەن بۇ ئۇسۇلنى

ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىۋاتىمەن، بىراق زادىلا ئۆگىنەلمەيۋاتىمەن.

مەن ھېكايىدە ئىخچام بولۇشقا تېگىشلىك جايلارنى ھەرگىز زورمۇزور ئۇزارتىۋەتمەيمەن. يازالمايى قالغان چېغىمدىمۇ، زورۇقۇپ يازمايمەن. چۈنكى، مېنىڭ باشقا تەرەپتىن كېلىدىغان كىرىمىم بولغانلىقتىن، ماقالە سېتىپ جان بېقىش ماڭا ھاجەتسىز ئىدى. ئەلۋەتتە، بۇنى ئومۇمىي ئەھمىيەتكە ئىگە مىسال قىلىشقا بولمايدۇ.

يەنە بىر گەپ، مەن ھەر قېتىم بىر نەرسە يازغىنىمدا، ھەر خىل تەنقىدلەرگە پەرۋا قىلمايتتىم. چۈنكى، ئەينى چاغدىكى ئىجادىيەت ساھەسىدىكىلەر گۈدەك ئىدى، يا سىزنى كۆتۈرۈپ كۆككە چىقىرىۋېتەتتى، يا بولمىسا سىزنى يەرگە ئۇرۇپ يوقلا قىلىۋېتەتتى. ئەگەر سىز بۇلارغا بېرىلىپ كەتسىڭىز، بىر بولسا ئۆزىڭىزنى قالتىس چاغلاپ كېتەتتىڭىز ياكى ئۆزىڭىزنى ئۆلتۈرۈۋېلىپلا جاندىن جۈدا بولغان بولاتتىڭىز. شۇڭا تەنقىدتە يامان تەرىپىنى يامان، ياخشى تەرىپىنى ياخشى دېيىش لازىم، دەپ قارايمەن. شۇنداق بولغاندىلا، ئاپتورغا پايدىسى بولىدۇ.

مەن دائىم دېگۈدەك چىت ئەللەرنىڭ تەنقىدكە ئائىت ماقالىلىرىنى كۆرۈپ تۇراتتىم. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ماڭا نىسبەتەن يا شاپائىتى، يا ئاداۋىتى ۋە ياكى ئۆچمەنلىكى يوق. ئۇلارنىڭ باھالىغىنى باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرى بولسىمۇ، ئۇنى ئەينەك قىلغىلى بولاتتى. شۇنداقتىمۇ مەن بۇ تەنقىدچىلەرنىڭ گۇرۇھۇازلىقىدىن ھەزەر ئەيلەيتتىم.

يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىم بۇنىڭدىن ئون يىل ئاۋۋالقى ئىشلار. شۇنىڭدىن كېيىن يازمىغانىدىم، ھېچقانداق ئىلگىرىلەشلەرمۇ بولمىدى، مۇھەررىر ئەپەندى مەندىن مۇشۇنداق ماقالىلەردىن يېزىپ تۇرۇشۇمنى تەۋسىيە قىلىپتۇ، قانداق قىلاي، گەپنى ماچاك بولسىمۇ مۇشۇنچىلىك بىرنەرسە بولۇپ چىقتى.

1933 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى، چىراغ تۇرۇپ.

(«جۇڭگو ھازىرقى زامان يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى» ناملىق كىتابتىن: ھوشۇر ئەخمەت تەرجىمىسى)

قانداق قىلغاندا ئىجادىيەتتە ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ

«قۇتۇپ يۇلتۇزى» ژۇرنىلى تەھرىراتىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب

لۇشۇن

مۇھەررىر ئەپەندى:

ماڭا يازغان خېتىڭلاردىكى سوئاللارغا ئامېرىدا يازغۇچىلىرى بىلەن شاڭخەيدىكى پروفېسسورلارنى جاۋاب بېرىشكە تەكلىپ قىلساڭلارمۇ بوپتىكەن، ئۇلارنىڭ قارىسىغا «ھېكايە يېزىش قائىدىسى» ۋە «ھېكايە يېزىش ئۇسۇلى» بىلەن تولۇپ كەتكەن. مەن يېگىرمە پارچىچە ھېكايە يازغان بولسامۇ، ئەمما مەندە بۇ ھەقتە «پىشقان چۈشەنچە» يوق، بۇ — خۇددى خەنزۇچە سۆز-لەشنى بىلسەممۇ، «خەنزۇ تىلى گرامماتىكىسىدىن دەسلەپكى ساۋات» نى يازالمايدىغىنىمدەكلا بىر ئىش. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، سىلەرنى جاۋابسىز قالدۇرغۇم كەلمىدى، ئۆز تەجرىبەمدىن ئۆتكەن ئۇششاق - چۈششەك ئىشلارنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم:

1. تۇرلۇك ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك، ئانچە - مۇنچە كۆرۈش بىلەنلا يازماستىن، كۆپرەك كۆرۈش كېرەك.

2. يازالمىغان چاغدا زورۇقۇپ يازماسلىق لازىم.

3. پروتوتىپ ئۈچۈن بىرلا ئادەم كۆپايە قىلمايدۇ، كۆپىنى كۆرۈپ، ئاندىن قۇراشتۇرۇش كېرەك.

4. ھېكايە پۈتكەندىن كېيىن، ئەڭ ئاز دېگەندە ئىككى قېتىم ئوقۇپ چىقىش كېرەك. يازمىسىمۇ بولىدىغان سۆز، جۈملە، ئابزاسلارنى قىلچە ئايىماستىن چىقىرىۋېتىش كېرەك. ھېكايە بولىدىغان ماتېرىيالنى قىسقارتىپ قىسقا خاتىرە يېزىش كېرەككى، خاتىرىگە لايىق ماتېرىيالنى ئۇزارتىپ ھېكايە يازماسلىق لازىم.

5. چەت ئەل ھېكايىلىرىنى كۆپ ئوقۇش، بولۇپمۇ شەرقىي ياۋروپا ۋە شىمالىي ياۋروپا ئەسەرلىرىنى كۆپ ئوقۇش كېرەك، ياپونىيە ئەسەرلىرىنىمۇ ئوقۇش لازىم.

6. ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم چۈشەنمەيدىغان خام - خاتىلا، قاملاشمىغان سۆيەتلەرنى ياسىماسلىق كېرەك.

7. «ھېكايە يېزىش ئۇسۇلى» دېگەندەك بىر نېمىلەردىكى گەپلەرگە ئىشەنمەسلىك كېرەك.

8. جۇڭگودىكى ئاتالمىش «تەنقىدچىلەر» نىڭ گەپلىرىگە ئىشەنمەسلىك، چەت ئەلنىڭ ئىشەنچلىك ئەدەبىي ئوبزورلىرىنى كۆپلەپ ئوقۇش كېرەك.

ھازىرچە دەپ بېرەلەيدىغانلىرىم مۇشۇنچىلىك. مەزكۇر جاۋابىم بىلەن سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمەن.

(«جۇڭگو ھازىرقى زامان يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى» ناملىق كىتابتىن: ھوشۇر ئەخمەت تەرجىمىسى)

«باهار پىلىسى»نى قانداق يازدىم

ماۋدۇن

«ياشلار بىلىمى» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇلى ئىجادىيەت تەجرىبەمدىن بىرەر پارچە ماقالە يېزىپ بېرىشىمنى ئۆتۈنۈپ خەت يېزىپتۇ، ھەتتا «مەن «باھار پىلىسى» نى قانداق يازدىم؟» دەپ تېمىمۇ بەلگىلەپ بېرىپتۇ. راست گەپنى دېسەم، ئىجادىيەت تەجرىبەسى دېيىلىدىغان بۇ تېمىدا يازغۇدەك نەرسىلىرىنى ئاللىقاچان يېزىپ بولغانمەن، ئۇنىڭدىن باشقا مەندە تونۇشتۇرغۇدەك يېڭى تەجرىبە يوق. بىراق، «ياشلار بىلىمى» مەندىن ماقالە يېزىشنى تەلەپ قىلغانىكەن، ئۇلارغا قەغەزنى قۇرۇق ئەۋەتكىلى بولماس، دەپ قارىدىم. ۋاقىت ئېتىبارى بىلەن دەمال باشقىچە بىر تېما ئويلاپ چىقالمىدىم. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى، «باھار پىلىسى» نى قانداق يازغانلىقىمنىلا سۆزلەپ بېرەي.

مەن ئۆزۈمنى دېھقان بالىسى دېيىلمەيمەن. تىلىم چىقىپ، گەپ ئۇققۇدەك بولغان چاغلىرىمدا، كۆزگەن - ئاڭلىغانلىرىمنىڭ ناھايىتىمۇ مۇرەككەپ ئىكەنلىكى ئېسىمدە. مەن زادىلا يېزىدا تۇرمىغان. مېنىڭ بالىلىق چاغلىرىمدىكى ئائىلىمىز يۈز مىڭ نوپۇسى بار ناھىيە بازىرىدا ئىدى (ئېيتىلىشىچە بۇ بازارنى 1935 - يىلى لۇ فامىلىلىك كىشى بىنا قىلغانىكەن). مېنىڭ

ئائىلەم (ئاتا - بوۋىمىزدىن تارتىپ) دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانمىغان، پۈتۈنلەي ھۈنەرۋەنلىك چاغلىرىمدا يېزىلىقلاردىن ئاران ئىككى خىلىنلا كۆرگەنىدىم. ئۇلار: ئائىلىمىزدىكى خىزمەتكار (كۆپىنچىسى ئايال) ۋە ئۇ خىزمەتكارلارنىڭ ئەرلىرى ئىدى. ئۇلار بىرنەچچە ئەۋلادقىچە، بىزنىڭ چوڭ ئائىلە تارقاقلىشىپ كەتكەنگە قەدەر، كېلىپ - كېتىپ تۇرغان. مەن بالىلىق چاغلىرىمدا يىلدا بىر قېتىملا يېزىغا باراتتىم. بۇمۇ ھەر يىلى قەبرە سۈپۈرۈش كۈنىدىلا قەبرە بېشىغا بېرىش تۈۋەيلى يېزىغا بېرىشىم بولاتتى. لىلا گەپنى قىلسام، ئۇ چاغلاردا مەن يېزىنى پەقەت ياقتۇرمايتتىم. ھېنىڭچە يېزىدا بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بازاردىمۇ بار ئىدى — شال ئېتىزلىرى دەمسىز، ئۈجمىلىك دەمسىز ياكى دەريا - كۆل دەمسىز، بازار ئەتراپىدىلا سوزۇلۇپ ياتاتتى. بىراق بازاردا بار نەرسىلەر، مەسىلەن، چەت ئەل مالىلىرى، بولۇپمۇ پاتېفون، تاشئەينەك دېگەندەك خىلمۇخىل مالىلار يېزىدا بولمىغاچقا، يېزىنى بازاردەك ئاۋات ئەمەس، زېرىكەرلىك، دەپ ھېس قىلاتتىم.

ھېنىڭ ئاپامۇ بازاردا ئۆسكەنىدى. ئۇ يېزا تۇرمۇشىنى ھېنىڭ بالىلىق چېغىمدا بىلدىغىنىمچىلىكىمۇ بىلمەيتتى، شۇڭا ئۇ يېزا توغرۇلۇق پاراڭمۇ سالمايتتى. بىزنىڭ ئائىلىمىزگە پات-پات كېلىپ تۇرىدىغان ئۇرۇق - تۇغقان، ئەل - جامائەت ئاردىسىدىمۇ يېزىلىقلار يوق ئىدى. شۇنداق ئىكەن، ئۇلار يېزا توغرۇلۇق سۆزلەشمەيتتى. ھېنىڭ بالىلىق چاغلىرىمغا يېزا مۇھىتى ئەنە شۇنداق نېسىپ بولمىغان. ئون بەش يېشىمدا ئائىلەمدىن ئايرىلىپ ئوتتۇرا مەكتەپكە كىردىم، يىگىرمە ياشقا كىرگەندىن كېيىن خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن شاڭخەيدە ئولتۇراقلىشىپ قالدىم. شۇنىڭ بىلەن يېزىدىن تېخىمۇ يىراقلىشىپ كەتتىم.

تۇرمۇش مۇھىتىمدىكى بۇ چەكلىمە تۈپەيلى يېزا تۇرمۇ-

شددىن ئەسەر يېزىشقا پېتىنالمايتتىم، «باھار پىلىسى»نى ئۆ-
زۈمنى سىناپ بېقىش ئۈچۈنلا يېزىپ باقتىم، بۇنىڭدا تەيخۇ
كۆلى ئەتراپىدىكى يېزا تۇرمۇشىنىڭ بىر قىسمى، يېزا ھاياتى-
دىكى بىر مۆجەللا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئەمىسە، مەن قانداق-
لارچە «باھار پىلىسى» نى يېزىشقا جۈرئەت قىلالىدىم؟ بۇنىڭدا
سەۋەب بار.

بالىلىق چاغلىرىمدىكى چوڭ ئائىلىمىزدىن ئەڭ ئىناۋەتلىك
بىرەيلەن (ئائىلىمىزنىڭ چوڭى) نىڭ يېزىلىقلار بىلەن قانداش-
لىق مۇناسىۋىتى بار ئىدى. ئۇ دادامنىڭ چوڭ ئانىسى بولۇپ،
پومپىشچىكنىڭ قىزى ئىدى. ئۇ پات - پاتلا ياتلىق بولۇشتىن
ئىلگىرىكى بىر كۆلكىلىك ئىشنى ھېكايە قىلىپ بېرەتتى: ئۇلار-
نىڭ ئائىلىسىدە بىر مۇسىبەت بولغانىدا، بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر
ئۇلارنىڭكىگە سوۋغا ئەۋەتىپتۇ. سوۋغاتنامىدىكى بۇيۇملار تىزى-
لىكىدە «پۇل ئويۇلغان قەغەز مىڭ دەن» دەپ يېزىلغانىكەن.
ئەسلىدە بازارلىقلار ئون دەننى بىر بىرلىك ھېسابلايدىغان بو-
لۇپ، ئۇنىڭ چوڭلۇقى بىر بولاق سەرەڭگىچىلىكلا كېلەتتى.
«مىڭ دەن» قەغەز بولسا، ئارانلا يۈز بولاق سەرەڭگىچىلىك
بولاتتى. لېكىن دادامنىڭ چوڭ ئانىسىنىڭ ئۆيى بىزنىڭ ئۆيىدىن
ئەللىك يول (25 كىلومېتر) يىراقلىقتا بولغانلىقتىن پۇل ئو-
يۇلغان قەغەزنىڭ دەن بىرلىكى بازاردىكىگە ئوخشاشمايدىكەن.
شۇڭا دادامنىڭ چوڭ ئانىسىنىڭ ئۆيىدىكى غوجىدار سوۋغاتنا-
مىدىكى «مىڭ دەن پۇل ئويۇلغان قەغەز» دېگەن خەتنى كۆ-
رۈپ، «قەغەز كۆپ ئىكەن، توشۇش ئۈچۈن خىزمەتكارلاردىن
يەنە بىر قانچىنى چاقىرايلى» دەپتۇ...

دادامنىڭ چوڭ ئانىسى بۇ كۆلكىلىك ئىشنى كۆپ قېتىم
سۆزلەپ بەرگەنىدى. ئۇ ماڭا سۆزلەپ بەرگەن چاغلىرىدا، ئائە-
سىنىڭ جىيەنلىرى (نەۋرە تاغلىرىم) ياپونىيەگە سىياسىي - قا-

ئۇن ئوقۇغۇلى بارغان ۋە بىزنىڭ ئائىلىمىزدىن ئۇستۇن تۇرىدى-
غان «ئەجنەبىيچە تۇرمۇش» كەچۈرۈۋاتقان بولسىمۇ، ئۇلارنى
يەنىلا يېزىلىق دەپ سۆزلەپ بېرەتتى. دادامنىڭ چوڭ ئانىسى
پىلە بېقىشقا بەكمۇ ھېرىسمەن ئىدى. بالىلىق چاغلىرىدا ئۇ،
ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا، ئۇدا ئىككى - ئۈچ يىل ھەر
يىلى يۈز جىڭچە پىلە باققان. پىلە باققان چاغدا ئائىلىمىزدە-
كىلەرنىڭ ھېچقايسىسى بۇ ئىشنى ئۇقمايدىغان بولغاچقا، مەخ-
سۇس پىلە باقتۇرۇش ئۈچۈن ۋاقىتلىق دېدەك يالاپ يارەمە-
لەشتۇرگەن. مەن پىلە بېقىشنى ئەنە شۇ چاغدا ئۆگىنىۋالغانىدىم.
ئائىلىمىز پىلە بېقىشنى ياخشى كۆرەتتى. ئاپامىمۇ پىلە بېقىش
بىلەن ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىشقا ئامراق ئىدى. چۈنكى، ئۇنىڭ
دادىسى يېپەك سودىگىرى بولغاچقا ئۆيدىكى ئايالىلار پىلە بې-
قىش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلىنىپ كەتكەن. ئاپام بۇ ئىشقا
كىچىكىدىنلا قىزىقىپ قالغانىكەن. بۇ ئىش ھەتتا بىز شاگىرتلىگە
كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىنمۇ داۋاملاشتى. ئاپام ھەر يىلى پىلە-
دىن يۈزدەكنى باقاتتى. مېنىڭ بالىلىرىمۇ تاماكا قاپچۇقلىرىدا
ئون نەچچە تال باقاتتى، باققان پىلە قۇرتلىرى تولۇق غوزەك
چىقىراتتى.

پىلىنى ئۈجمە يوپۇرمىقىسىز بېقىش مۇمكىن ئەمەس، مەن
ئۈجمىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى خېلى بۇرۇنلا بىلەتتىم. يۇ-
قىرىدا ئائىلەم يۈز مىڭ نوپۇسى بار ناھىيە بازىرىدا بولسىمۇ،
بازار ئەتراپىدا ئۈجمىلىك بار ئىدى، دەپ يازغانىدىم. بالىلىق
چاغلىرىمدا مەن ئوقۇغان باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ سىرتى پۈتۈنلەي
ئۈجمىلىك ئىدى. ئوندىن باشقا مەن چوڭ دادامنىڭ (ئاناسىنىڭ
دادىسىنىڭ) ئۆيىگە پات - پات باراتتىم. ئۇ يەرگە باردىغان
يولنىڭ ئىككى قاسىنقىمۇ قاتار كەتكەن ئۈجمىلىك ئىدى. ھەر
يىلى پىلە يېغىش پەسلىدە ناھىيە بازىرىدا «ئۈجمە يوپۇرمىقى

بازىرى» قاياپ كېتەتتى. بۇ بازارمۇ ئېلىپساتارلارنىڭ ئىلكىدە بولۇپ، يوپۇرماق ئەپكەلگەن دېھقانلارنىڭ كۆپى ئېلىپساتارلارغا قەرزگە بوغۇلۇپ كەتكەنلىكتىن، قۇرۇق قول قايتىشاتتى. بىزنىڭ تۇغقانلىرىمىزدىن بەزىلىرىمۇ ئاشۇ «ئۇجمە يوپۇرمىقى بازىرى» نىڭ ئاساسلىق ئىگىلىرىدىن ئىدى. يىلدا بىر قېتىم بولىدىغان بۇ ئاۋات بازاردىكى ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى كۆرگەنمەن، كۆرمىگەنلىرىمنى ئاڭلىغانمەن.

ئۇجمە يوپۇرمىقى باھاسىنى كونترول قىلىۋېلىپ، دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان بۇ «بازار» مەن «باھار پەسلى» نى يازغان چاغدا مەۋجۇت ئىدى. ئۇقۇشۇمچە، جېجياڭ-نىڭ جياخۇ كۆلى ئەتراپىدىكى يېپەكچىلەر ئۆزئارا شېرىكلىشىپ ۋالغان بىرمۇنچە گۈرۇھ قۇرۇۋالغانىكەن. ھەربىر گۈرۇھنىڭ كونتروللۇقىدا مەلۇم دائىرە بولىدىكەن (بىر گۈرۇھ ئىگىلىگەن ئون يولچە دائىرە ئىچىدە باشقا بىر گۈرۇھنىڭ يېپەك ئېلىپ-سېتىشىغا يول قويۇلمايتتى.) لېكىن بۇ گۈرۇھلار ئۆزئارا يار-دەملىشىپ كېلىشىمىمۇ تۈزۈشۈۋالغان بولۇپ، يېپەك نەرقىنى قاتتىق كونترول قىلىشۋالغانىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىمۇ بىر-دەك ئىدى. يېپەكچىلىك دېھقانلارنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىدىغان يەنە بىر ھالقا بولۇپ، يېپەكچىلەرنىڭ سەرمايىسى كۆپ، تەشكىللى مۇكەممەل بولغانلىقتىن ئەھۋال «يوپۇرماق بازىرى» دىنمۇ قورقۇنچلۇق ئىدى. مەن نۇرغۇن يېپەكچىلەرنى "ونۇيتتۇم. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىزنىڭ تۇغقانلىرىمىزمۇ بار ئىدى. مېنىڭ مانا مۇشۇ جەھەتلەردىكى تونۇشلۇقۇم «باھار پىلىسى» نى يېزىشىمغا تۈرتكە بولغان.

ھېكايىنىڭ ئۆزىگە كەلسەك، ئۇ تولىمۇ ئاددىي، قىزىقارلىق ئىدى. مەن بۇ ھېكايىنى يازغان چېغىمدا، جېجياڭدىكى نۇرغۇن دېھقانلار پىلە بېقىش بىلەن شۇغۇللىناتتى، ھەر ئون

ئائىلىنىڭ توققۇزىنىڭ تەقدىرى شۇنداق ئىدى.

تەيخۇ كۆلى بويلىرى (ياكى ياڭزىجياڭ دېلتىلىرى) دىكى يېزىلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى ئىدى، شۇنداقتىمۇ ساۋاتسىزلار كۆپ ئىدى. لېكىن ئۇ يەردىكى ساۋاتسىزلارمۇ كۆپىنى كۆرگەن بولغاچقا، ئىدىيىدە باشقا جايلاردىكى دېھقانلاردىن ئانچىلىقراق ئىدى، يېڭى شەيئىلەرنى ئاسانلا قوبۇل قىلاتتى. بەزىلەر بۇ يەردىكىلەرنى ھۆرۈن، راھەتپەرەس، لۆم - لۆم مىجەز دېيىشەتتى. ئەمما مەن ئۇنداق قارىمايتتىم. پىلە بېقىش مەزگىلى ۋە دېھقانچىلىقنىڭ قاتمىلاق چاغلىرىدا، ئۇلارنىڭ «بال-دۇر تېرىساق، بالدۇر يېغسەن» دېگەن نىيەتتە ئالدىراش ئىشلەيدىغانلىقىنى ۋە پەم بىلەن ئىشلەش ئىقتىدارىنى كۆرگەنلەر ئۇلارنىڭ ئەمگەكچانلىقىغا قايىل بولماي قالمايدۇ (مەن بىر پارچە ئوچېركىمدا ئۇلارنىڭ پىلە بېقىش، تېرىقچىلىق چاغلىرىدا قانداق تەشكىللىنىدىغانلىقى بىلەن ئىشنى بالدۇر باشلاش ئەھۋالىنى يازغانىدىم. ئۇ پۈتۈنلەي ھەقىقىي ئىشلار). ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا «شاڭخەي گېزىتى» گە قىسقىغىنا بىر پارچە خەۋەر بېسىلغانىدى. ئۇنىڭدا شىمالىي جۇڭگونىڭ مەلۇم يېزىسىدىكى بىر دېھقانىنىڭ ئەسىر ئېلىنغان بىر ياپون ئەسكىرىنى كۆرۈپ: «ۋۇي، قاراقچىلارنىڭ تۇرق - سىياقىمۇ بىزگە ئوخشاشلىكەنغۇ!» دەپ ئەجەبلەنگەنلىكى يېزىلغانىدى. لېكىن بىزنىڭ بۇ ئەتراپتىكى دېھقانلار ياپونىيىلىكلەرنى كۆرگەنلىرىدە ئۇنچىلىك ھەيران قالمايتتى. چۈنكى، ئۇلار «شەرق ئەجنەبىيلىرى» بىلەن خېلى بۇرۇندىن تونۇش (ئۇلارنى قاراقچىلار دەپمۇ ئاتمايتتى). ئۇلارنىڭ چىراي-شەكلىنىڭ قانداقلىقىنى ئوبدان بىلەتتى. 1930 - يىللىنىڭ باشلىرىدا بۇ يەردە دېھقانلار ھەربىرى بىر مەزگىل تازىمۇ يوقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەنىدى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە بولغان

ئاڭلىقلىقى، ھەقىقەتەن، كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى. ئۇلاردىن مىلىتارىستلار قىسمىدا «جان باقىۋچىلار» كەمىدىن كەم تېپىلاتتى. بۇ يەرلىك دېھقانلارنى «لۆم-لۆم مىجەز» دەيدىغان بىر تەرەپلىمە قاراشمۇ ئەنە شۇ چاغدا چىقىقان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ماھىيەتلىك سەۋەب يەنىلا بۇ يەردىكى سانائەتنىڭ دېھقانلارنى قوبۇل قىلغانلىقىدىن، دەپ قارايمەن. ئەمما ئەمەلىيەت ئاللىقاچان ئىسپاتلىغانكى، ئۇلار ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن كۆرەش قىلالايدۇ، كۆرەش قىلغانداىمۇ قەتئىي كۆرەش قىلىدۇ.

مانا بۇلار مېنىڭ ئۆز يۇرتۇمدىكى دېھقانلار توغرىسىدىكى كۆزقارىشىم. مەن مۇشۇ چۈشەنچىلىرىمگە ئاساسەن، «باھار پىلىسى» دىكى پېرسونازلارنىڭ خاراكتېرىنى يازغانىدىم.

پېرسونازلار خاراكتېرىنى تەسۋىرلەشتە تۇتقا قىلغىنىم يەنىلا ئۆزۈم ئوبدانراق تونۇيدىغان ئايرىم دېھقانلار بولدى. باشتا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك، يېزا تۇرمۇشى توغرىسىدا بىۋاستە ھېسسىياتىم يوق ئىدى. مەن ئارىلىشىدىغان دېھقانلارمۇ پەقەت بىزنىڭ ئائىلىگە كېلىپ تۇرىدىغان بەزى «يېزىلىق تۇغقانلار» ۋە ئۆيدىكى ئايال خىزمەتكارلىرىمىزنىڭ يېزىدىكى ئەرلىرى ئىدى. ئۇي خىزمەتكارلىرىمىزنىڭ ئەرلىرى مېنى تولىمۇ ئۆز كۆرەتتى. مەنمۇ ئۇلارنىڭ تۇز كۆڭۈللۈك بىلەن سەممىي ھالدا ئېيتىپ بېرىدىغان جاپالىق كەچۈرمىشلىرىنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلايتتىم. شۇ قاتاردا ئۇلارنىڭ مېنىڭ غايىمگە نىسبەتەن گۇمان بىلەن باشقىچە قارايدىغانلىقىنىمۇ بىلەتتىم. بىرلا ئېغىز گەپ: مەن ئۇلارنىڭ يۈرەك - قەلبىنى چۈشىنەتتىم، ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىدىن يېزىدىكى ئاددىي دېھقانلىنىڭ نېمىنى ئويلايدىغانلىقىنى، قانداق تەسىراتتا ئىكەنلىكىنى ۋە قانداق ئازاب - ئوقۇبەتتە ياشايدىغانلىقىنى بىلەتتىم.

يىغىپ ئېيتقاندا «باھار پىلىسى» نى يېزىشىمغا تۈرتكە

بولغان ئامىللار مۇنداق: ئالدى بىلەن چەت ئەل جاھانگىرلىكىنىڭ مەملىكىتىمىزگە قاراتقان ئىقتىسادىي تاجاۋۇزى ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى سىياسىي قالايمىقانچىلىقلارنىڭ يېزىغا كەلتۈرگەن ۋەيرانچىلىقى، شۇ قاتاردا جەجيالىڭ يىپەكچىلىكىنىڭ ۋەيران بولۇشى تۈپەيلىدىن مەخسۇس پىلە بېقىش بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگۈچى دېھقانلارنىڭ ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆرگەن قىيىنچىلىقى. يەنە بىر تۈرتكە بولغان مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى، جۇڭگونىڭ زاۋۇت ئىگىلىكىنىڭ نېيۇ - يورك بىلەن لېئونىدا ياپون يىپەكچىلىكىنىڭ بېسىمىدا ۋەيران بولغانلىقى ۋە يىپەك فابرىكىسى ئىگىلىرى بىلەن يىپەك سودىگەرلىرى (بۇ ئىككىسى بىر گەۋدە) ۋەيران بولۇش ئالدىدىكى ئىگىلىكنى ھالاكەتتىن قۇتۇلدۇرۇۋېلىش كويىدا پىلە باقىۋچى دېھقانلارنى ھەسسىلەپ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىۋاتقانلىقى بولدى. ئۇ چاغلاردا باھار پىلىسى ئەمدىلەتىن غوزەكلىنىشكە باشلىغانىدىلا يىپەك سودىگەرلىرى بىر - بىرى بىلەن قۇلاق قېقىشىپ ئۇنىڭ باھاسىنى بېكىتىۋالاتتى - دە، پىلە باقىۋچى دېھقانلارغا ئورا كولايتتى، شۇ ئاردا يوپۇرماق سودىگەرلىرى (بۇلارمۇ ئادەتتە يىپەك سودىگەرلىرى بىلەن بىر گەۋدە) يوپۇرماق باھاسىنى كونترول قىلىۋېلىپ، پىلە باقىدىغان دېھقانلارنى بوغاتتى. نەتىجىدە، باھار پىلىسى غوزەك چىقىرىشقا ئاز قالغانچە يوپۇرماق باھاسىنى ئۆرلىتىۋېلىپ، دېھقانلارغا يۇقىرى باھالىق يوپۇرماق بىلەن قاتتىق چۈشەك سالاتتى...

مېنىڭ مۇشۇ چۈشەنچەمدىنلا «باھار پىلىسى» نىڭ تۈپ ئىدىيىسى بارلىققا كەلدى. ئۇندىن كېيىنكى ئىشلار پېرسونازلار تەقدىرىنىڭ ھەل قىلىنىشى، ھېكايە كومپوزىتسىيىسى ئىدى.

مەن ھېكايە يازغاندا، كۆپىنچە مۇشۇنداق ئويلۇۋېلىش باسقۇچىنى ئۆتكۈزمەي قويمايمەن. بۇنداق ئويلۇۋېلىش ئۇسۇلى

هەم پايدىلىق، هەم ئاۋارىچىلىك بىر ئىش. لېكىن ئادەتلىنىپ كەتكەندە قىلچە ئاۋارىچىلىك بىلىنمەيدىكەن. مەن هازىرمۇ شۇنداق قىلىمەن.

«ياشلار بىلىمى» ژۇرنىلىنىڭ ماڭا چىقىرىپ بەرگەن تېمىسى ھەققىدە قالايمىقان بولسىمۇ مۇشۇنچىلىك يازدىم. بۇ، بەلكى، پايدىلىنىش ماتېرىيالى بولۇپ قالار، مەن ھەرگىزمۇ بۇنى بىردىنبىر ئۇسۇل دېيەلمەيمەن.

(«جۇڭگو هازىرقى زامان يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى» ناملىق كىتابتىن: هوشۇر ئەخمەت تەرجىمىسى)

مەن تىلنى قانداق ئۆگەنددىم

لاۋشې

بۇنىدىن يىگىرمە يىللار ئىلگىرى، هازىرقى زامان ئامما-باب خەنزۇ تىلى بىلەن ماقالە يېزىشقا كىرىشكەن چاغ-لىرىمدا مەندە ھەمىشە ئىككى خىل خاتالىق يۈز بېرەتتى. بىرى، مەن بۇرۇن قەدىمكى ئەدەبىي تىلنى ئىشلىتىشكە ئادەتلىنىپ كەتكەن، شۇڭا، مۇبادا توساتتىنلا ئاممىباب تىل ئىشلىتىپ قالسام، خۇددى كىچىك بالا بىرەر يېڭى ئويۇنچۇققا ئېرىشكەن چېغىدا ئۇنى قولىدىن چۈشۈرمەي ئوينىغىنىدەك بىر ئىش قىلاتتىم. ئۇ چاغلاردا مەن هازىرقى زامان خەنزۇ تىلى-دىكى قىزىقارلىق سۆزلەردىن قۇراشتۇرۇلغان ماقالىنى ياخشى ماقالە دەپ قارايتتىم، مۇنداق چىرايلىق، قىزىقارلىق سۆزلەرنىڭ ماقالىدىكى رولى، ئىشلىتىش ئورنىنىڭ مۇۋاپىق - مۇۋاپىق ئەمەسلىكى توغرۇلۇق ئويلانمايتتىم.

ئىجادىيەتكە يېڭى كىرىشكەنلەردىن نۇرغۇن يولداشلار مەن سادىر قىلغان خاتالىقنى سادىر قىلىشى مۇمكىن، بۇ توغرىدا سۆزلەپ بەرگىنىمنىڭ ئاز - تولا پايدىسى بولار، دەپ ئويلايمەن.

تىلنى مۇۋاپىق، جايىدا ئىشلىتىش مەسىلىسىنى ئۇزۇن

يىل مەشق قىلىش جەريانىدا ئاستا ـ ئاستا چۈشەندىم. قانداق تىل ئىشلىتىش لازىملىقى يازماقچى بولغان ئەسەرگە بېقىپ تاللىنىدۇ. مەسىلەن، بۈگۈنكى كۈندە بىرەر پارچە دوكلات يازماقچى بولساق، ئۇنى ئىخچام، ئېنىق، چۈشىنىشلىك سۆزلەر بىلەن تەبىئىي، تەرتىپ بويىچە، مەزمۇنلۇق يېزىشىمىز كېرەك، ھەدىسلا قىزىق، كۆلكىلىك سۆزلەرنى ئىشلەتكەندە ھەرگىزمۇ ياخشى دوكلات يازغىلى بولمايدۇ. ھېكايە يازىدىغان بولساق، ئەلۋەتتە ئوبرازلىق، جانلىق، ئەگ ھېسسىياتلىق سۆزلەرنى تاللاپ ئىشلىتىشكە تۇغرا كېلىدۇ.

ئەگەر بىز ھېكايە ياكى سەھنە ئەسىرىنىڭ دىئالوگىنى يازماقچى بولساق، بىزنىڭ بۇ دىئالوگىمىز شۇ ئەسەردىكى پېرسوناژنى سۈرەتلەپ بېرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك. بىزنىڭ پېرسوناژلىرىمىز خاراكتېر جەھەتتە بىر ـ بىرىگە ئوخشاشمايدۇ، مەسىلەن، ئىشچىلار، دېھقانلار، كادىرلار مەدەنىيەت سەۋىيىسى بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىدىغان كىشىلەر، شۇنداق ئىكەن، ئۇلارنىڭ تىلى يازغۇچىنىڭ تىلى بولۇپ قېلىپ، ھەممىسلا بىرخىل سۆزلەيدىغان بولۇپ قالسا بولمايدۇ. يازغۇچى يازماقچى بولغان پېرسوناژلىرىنىڭ خاراكتېرى ھەققىدە تولۇق چۈشەنچىگە كېلىۋېلىپ، شۇ ئاساستا پېرسوناژ تىلى تۇغرۇلۇق ئالاھىدە ئىزدىنىشى كېرەك. بىر يازغۇچىنى، ئەمەلىيەتتە، ھەر جەھەتتىن تولۇق يېتىشكەن ئۇستا ئارتىس دېيىش مۇمكىن. قەلەم بىلەن پالانى، پوكۇنى ۋە پۈستانىلارنىڭ قانداق سۆزلەيدىغانلىقىنى يازىدۇ، يازغاندىمۇ ئۇلارنى نەق ئۆزىگە ئوخشىتىپ يېزىپ چىقىدۇ. شۇڭا دىئالوگ پېرسوناژلارنىڭ ئۆز خاراكتېرى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ئۆز ـ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇشى ھېسابلىنىدۇ.

ھېكايىدە دىئالوگدىن باشقا تەسۋىر، بايان قاتارلىقلار

بولىدۇ. بۇلارنىمۇ يادىڭا كەلگەن سۆزۈ بىلەنلا يازماي، مۇۋاپىق سۆز بىلەن ئىپادىلەشكە تۇغرا كېلىدۇ. بەدىئىي ئەسەر ئىكەن، ئۇ جەزمەن ھېسسىياتلىق بولۇشى كېرەك. ھېسسىيات غەم ـ قايغۇ، ناله ـ پەريات ياكى شاد ـ خۇراملىق تۇيغۇلىرى ۋە باشقىلار بولىدۇ. مەسىلەن، بىز بىر پېرسوناژنىڭ قايغۇ ـ پىغانىنى ئەكس ئەتتۈرمەكچى بولساق ئۇرغۇ ـ ئىنتۇناتسىيە جەھەتتە پەس ئاۋازدا دېيىلىدىغان سۆزلەرنى تاللىشىمىز، ئۇزۇنراق جۈملىلەرنى تۈزۈشىمىز لازىمكى، كىتابخان مۇنداق جۈملىلەرنى ئوقۇغاندا، ئەلۋەتتە قايغۇ ھېس قىلسۇن. بۇنىڭ ئەكسىچە، شاد ـ خۇراملىق، قايناق ھاياتنى ئەكس ئەتتۈرمەكچى بولساق، جارانلىق، ياڭراق، قىسقا جۈملىلەر بىلەن ئىپادىلىشىمىز لازىم. مۇنداقچە ئېيتقاندا، تىل بىر دۆۋە چوڭ ـ كىچىك خىش ـ كېسەككە ئوخشىشىدۇ، بىز بۇلارنىڭ ئىچىدىن لايىقلىرىنى تاللاپ، ئىنچىكىلىك بىلەن چاك باستۇروپ تام قوپارغىنىمىزدىلا، ئاندىن تام پۇختا، كۆركەم بولىدۇ. ئەسەردىكى تىلمۇ ئاشۇنداق، ئۇنى ھەرگىزمۇ يادىڭا كەلگەن گەپ بىلەنلا يېزىپ بولدى قىلغىلى بولمايدۇ. تىل ياخشى تاللانغان بولۇشى، ئۆز ئورنىدا ئىشلىتىلىشى كېرەك، ئۇ ئەسەرنىڭ ئىدىيىسى بىلەن ھېسسىياتلىق بولۇشىدا گۆش ۋە قاندەك زىچ مۇناسىۋەتلىك.

ئىككىنچىسى، مەن ئەسەر يېزىش جەريانىدا سادىر قىلغان ئىككىنچى خاتالىق دەل بىرىنچى گېپىمىدىكىنىڭ ئەكسىچە. بىرىنچى خاتالىق تۇغرۇلۇق يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتتۇم، يەنى ھازىرقى زامان ئاممىباب خەنزۇ تىلىنى ئىشلىتىش، لېكىن ئۇنى تاللاپ ئىشلىتىش بىلەن كونترول قىلىشنى بىلمەسلىك. ئىككىنچى خاتالىقىم ـــ مەقسەتنى ئاممىباب تىل بىلەن تۇغرا ئەكس ئەتتۈرەلمىگەن چېغىمدا، دەرھالا قەدىمكى ئەدەبىي تىلنى قوللىنىشقا ئۆتۈپ كېتىش. بۇنىڭدىن يىگىرمە يىل ئاۋۋال مەن

مۇشۇنداق قىلىپلا قالماي، ئۆزۈمچە بۇنى يوللۇق ئىش دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈۋالغانىدىم، يەنى مۇنداق قىلىش هازىرقى زامان خەنزۇ ئاممىباب تىلىنى ئۆستۈرگەنلىك دەپ ئوتتۇرىغا قويغان ۋە تەشەببۇس قىلغانىدىم. لېكىن بىرنەچچە يىلدىن كېيىنلا بۇنداق قاراشتىن يالتايدىم، چۈنكى، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەن بۇنداق قاراشنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم: هېنىڭ مەسئۇلىيىتىم ئاممىباب تىل بىلەن بەدىئىي ئەسەر يېزىش. ئەگەر مەن ئاممىباب تىل بىلەن قەدىمكى ئەدەبىي تىلنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلەتسەم، يەنى تۇرۇپ قەدىمكى ئەدەبىي تىل، تۇرۇپ ئاممىباب تىل ئىشلەتسەم، ئۆز مەسئۇلىيىتىمنىڭ هۆددىسىدىن چىقالمىغان بولىمەن. دۇرۇس، بەزى چاغلاردا ئاممىباب تىلدىن ئەدەبىي تىل سۆزلىرىگە مەنداش تىل تېپىش قىيىن، لېكىن بۇ قىينىچىلىق ئالدىدا ئاۋارىچىلىكتىن قاچماسلىق لازىم. مەن مۇشۇ تونۇشنى توغرا تاپقاندىن كېيىن، ئاممىباب تىل ئورنىغا قەدىمكى ئەدەبىي تىل ئىشلىتىشتىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىدىغان، ئاممىباب تىل ئىشلىتىشكە تىرىشىدىغان بولدۇم. بەزى چاغلاردا ئاممىباب تىلىدىن ئەدەبىي تىلغا تەڭداش مەنىداش تىلنى تاپالماي قالسام، باشقا بىر ئامال بىلەن ۋەقەنى چۈشەندۈرىدىغان بولدۇم. بۇنداق قىلغىنىمدا ئانچە نەتىجىلىك بولماي قالغاندا، زادىلا ئامال بولمىغاندا، ئاممىباب تىل ئورنىدا بىرەر - يېرىم ئەدەبىي تىلنى ئىشلەتتىم، ئەمما يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى ئەسەرلىرىمدە بۇنداق ئامالسىزلىق «چارىسى» نى قوللىنىش كەمدىن كەم ئۇچرايدىغان بولدى. هېنىڭ هېكايىلىرىم بىلەن سەهنە ئەسەرلىرىم ۋە دوكلات تېپىدىكى نەرسىلىرىمنى راۋان، ئۇنىۋېرسال ئوقۇغۇلى بولىدىغانلىقى بىلەن ئۇنىڭ چۈشىنىشلىك ئىكەنلىكىنىڭ سەۋەبى مانا مۇشۇ يەردە.

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان، كەسپىي ئاتالمىلارنى ئازراق ئىشلىتىشكە كۆكۈل بۆلىدىغان بولدۇم. كەسپىي ئاتالمىلارنى گېزى كەلگەندە ئىشلەتمەيمۇ بولمايدۇ. بىراق مەن دېمەكچى بولغان مۇددىئايىمنى ئاممىباب تىل بىلەن چۈشىنىشلىك ئىپادىلىيەلىسەملا، كەسپىي ئاتالمىلارنى هەرگىز ئىشلەتمەيمەن. بۇ مەسىلىدە مەن مۇنداق قارايمەن: بەزىبىر كەسپىي ئاتالمىلارنىڭ مەنىسىنى كەڭ ئاممىا تولۇق چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ؛ شۇڭا ئەگەر مەن كەسپىي ئاتالمىلارنى ئىشلىتىۋەرسەم، كۆپچىلىك پېرسونازنىڭ چىراي - شەكلىنى كۆرۈپ، ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك قىلسىمۇ، ئۇلارنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى چۈشەنمەيدۇ. خەق چۈشەنمىگەن گەپنى ئىشلەتكەننىڭ نېمە پايدىسى؟ شۇڭا كەسپىي ئاتالمىلار ئورنىغا هەممە خەق چۈشىنىدىغان ئاممىباب، ئاددىي تىل ئىشلىتىپ، مەقسەتنى ئۇقتۇرغان ياخشى ئەمەسمۇ. كەسپىي ئاتالمىلارنىڭ ئورنىغا ئىخچام، ئېنىق، جانلىق سۆزلەرنى تاللاش كېرەك. بۇنداق سۆزلەر مەنىلىك، يېقىملىق بولىدۇ - دە، ئەسەرنىڭ بەدىئىيلىكى بىلەن قايىل قىلىش كۈچىنى يۇقىرى بالداققا كۆتۈرىدۇ. بىر كۈنى مەن بىر ئوتتۇرا مەكتەپكە بېرىپ نۇتۇق سۆزلىگەنىدىم. سۆزۈم تۈگىگەندىن كېيىن مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا: «بۈگۈنكى نۇتۇقتا سۆزلەنگەنلەرنى مەنمۇ بۇرۇن سىلەرگە سۆزلىگەنىدىم. لېكىن ئۇ چاغدا مەن بىر قاتار ئەدەبىي تېرمىن، ئەدەبىي ئاتالمىلار بىلەن سۆزلىگەچكە چۈشىنىشلىك بولمىغانىدى. بۈگۈنكى نۇتۇق ناهايىتى چۈشىنىشلىك، ئوقۇملۇق بولدى. چۈنكى، نۇرغۇن ئەدەبىي ئاتالمىلار ئاممىباب تىل بىلەن چۈشەندۈرۈلدى! مەن سىلەرگە مۇشۇنداق سۆزلەپ بېرەلمىگەنلىكىمگە بەكمۇ خىجىل!» دېگەنىدى. توغرا، مەن يېقىنقى بىرنەچچە يىل مابەينىدە، نېمىلا يازاي، ئاممىباب تىلغىلا تايانىدىم. يازغان نەرسەم خېلى يۇقىرى سەۋىيىلىك تەقەززا بولغان تەقدىردىمۇ بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ كېلىدىغان

تەرمىنلارنى ئىشلىتىشتىن قاتتىق ساقلاندىم. تېرمىن (كەسپىي ئاتالمىلار) ئۆلۈك، ئاددىي گەپلەر بولسا، جانلىق بولىدۇ. ئۆلۈك سۆزلەر دۆۋىسىگە قارىغاندا، جانلىق سۆزلەر بىلەن مەقسەتنى ئىپادىلەشنىڭ بەدىئىي قىممىتى يۇقىرى بولىدۇ. كەسپىي ئاتالمىلار ئورنىدا ئاددىي، ئاممىباب تىل ئىشلىتىش يولى بىلەن كەسپىي ئاتالمىنىڭ مەنىسىنى ئۇقتۇرۇش، سۆز تاللاش، تاللانغان سۆزلەرنىڭ كەسپىي ئاتالمىدىن جانلىق، يېقىملىق بولۇش مەسىلىسىدە چوڭقۇر ئويلىنىشقا، ئالاھىدە باش قاتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ. ئەگەر مۇشۇنداق قىلالىساقلا، ئاممىباب تىل ئىشلىتىش ماھارىتىمىزنى ئۆستۈرۈش بىلەن «چوڭقۇر ئىزدىنىش» نىڭ نېمىلىكىنى ئاستا - ئاستا چۈشىنىپ، چوڭ - چوڭ داۋالارنىمۇ ئەڭ ئاددىي تىل بىلەن ئىپادىلىيەلەيدىغان بولىمىز.

ئەمدى مەن تىل ئىشلىتىشتىكى خاتالىقىمنى قانداق بايقىۋالغانلىقىم ۋە ئۇنى قانداق تۈزەتكەنلىكىم توغرۇلۇق توختىلاي. مەن يەنىلا مادداللارغا بۆلۈپ سۆزلەيمەن:

بىرىنچى، تىل ئىشلىتىشنىڭ بەزى پرىنسىپلىرىنى مەشھۇر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇش جەريانىدا ئۆگەنگەن. دېسەم بولىدۇ. مەن بۇ يەردە شۇنى دېگەچ كېتەيكى، مەيلى مەشھۇر رومان ياكى سەھنە ئەسىرى بولسۇن، ئۇنىڭ تىلى پۇختا، ئېنىق، راۋان بولىدۇ. سۆز سۆزگە، جۈملە جۈملىگە ناھايىتى زىچ باغلانغان بولىدۇ، ئۇنىڭدا تاقما - تۇقما سۆز - جۈملىلەر ئۇچرىمايدۇ. بۇ ھال مېنى: بىر بەدىئىي ئەسەر كۆپ پرىزىتسىيە - تۈزۈلۈش جەھەتتە ئورگانىك مۇكەممەل باغلىنىشى بىلەن ناھايىتى گۈزەل، جانلىق بىر نەرسىگە ئايلانغان بولسا، ئۇنىڭ ئىدىيىسى بىلەن تىلى قان - تومۇر بولۇپ، ئەسەرگە جان بېغىشلايدۇ. شۇڭا يازغۇچى ئەسەرنىڭ تىلى ئۇستىدە ئالاھىدە باش قاتۇرۇشى لازىم. ئەسەرنىڭ تىلى خۇددى ئۇستا رەسسام سىزغان رەسىمنى ئۆزۈن - قىسقا، قېلىن - قىيىق

قىلىپ قويىماي، رەسىمنىڭ ھەر بىر يېرىنى، رېڭىنى ئۆزىگە خاس ئورنىغا دەل كەلتۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرغىنىدەك مۇۋاپىق، ئۆلچەملىك، ئىدىتلىق بولۇشى لازىم، دېگەن چۈشەنچىگە ئىگە قىلغان. بۇنىڭدىن ئەسەرنىڭ تىلىغا ئىشلىگەندە يېزىش جەريانىدا ئەسكە كەلگەن تېتىقسىز، قۇرۇق سۆزلەرنى ئىشلەتمەي، ئەسەرنىڭ كومپوزىتسىيە قۇرۇلۇشىغا ئاساسەن، مۇۋاپىق سۆز تاللاشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشىنىۋالدىم. مەن مەشھۇر ئەسەرلەرنى ئوقۇش جەريانىدا، يېزىلىپ پۈتتى دېگەن ئەسەرنىمۇ قىسقارتىش لازىملىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. بىزدە ئەسەرنى ئۇزۇن يازىدىغان كېسەل خېلى ئېغىر. مېنىڭچە، ئۇزۇن يازغان ئەسەرنىڭ سۆز - جۈملىلىرىنىڭ پۈتۈنلەي ئورۇنلۇق ھەم جايىدا ئىشلىتىلگەن بولۇشى ناتايىن. شۇڭا ئەسەر پۈتكەندىن كېيىن قىسقارتىش لازىم. قىسقارتىلغان، چىقىرىۋېتىلگەن جايلارغا ھەرگىز تارتىشماسلىق كېرەك، گەپنى كۆپ قىلغاندىن كۆرە ئاز - ساز قىلغان ياخشى. يازغۇچىنىڭ ماھارىتى ئەسەرنىڭ تىلى ئارقىلىق ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى زىچ بىرىكتۈرۈشتە، بولۇپمۇ ئەسەرنىڭ تىلىنى پىششىق، پۇختا چىقىرىشتا كۆرۈلىدۇ. بىز ئەسىرىمىزنى ھەرگىزمۇ ئاۋارىچىلىكتىن قاچماي، ئايانماي قىسقارتىشىمىز، ئۆزگەرتىشىمىز، بىر قېتىم ئۆزگەرتكەندىن كېيىن يەنە ئۆزگەرتىشىمىز، ھەتتا تىنىش بەلگىلىرىگىچە ئەستايىدىل ئۆزگەرتىشىمىز لازىم!

مەن مەشھۇر ئەسەرلەرنى ئوقۇش جەريانىدا يەنە شۇنى چۈشەندىمكى، دۇنيا بويىچە ئەڭ ياخشى ئەسەر دەپ قارالغان ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى ئاساسەن تىلىنىڭ پىششىق، تارتىملىقلىقى بىلەن شۆھرەت قازانغان. يېزىقچىلىقنى يېڭى باشلىغان ياش ھەۋەسكارلارنىڭ كۆپىنچىسى ھەر خىل سۈپەت سۆزلەرنى، يېڭى تېرمىنلارنى، كلاسسىكلارنىڭ سۆزلىرىنى كۆپرەك ئىشلىتىش

بىلەن ياخشى ئەسەر يازغىلى بولىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئورۇنسىز سۈپەتلەشلەر بولمىغان ياكى ئەڭ ياخشىسى سۈپەتلەشلەر، كلاسسىكلارنىڭ سۆزلىرى مۇتلەق ئىشلىتىلمىگەن ئەسەر ياخشى ئەسەر بولىدۇ، كونىراپ كەتكەن سۈپەت سۆزلەر بىلەن كلاسسىكلارنىڭ گەپلىرى ئەسەرنى ناھايىتى ئوڭايلا تېتىقسىزلاشتۇرۇپ قويىدۇ. ئەسەر تىلغا ئۆزىمىز باش قاتۇرۇپ ئىشلىشىمىز، ھەرگىز باشقىلار ئىشلىتىپ بولغان سۆز - جۈملىلەرنى ئاڭلىق - ئاڭسىز ھالدا ئوغرىلاپ ئىشلەتمەسلىكىمىز لازىم. ھەقىقىي چىرايلىق كىشى ئۈچۈن - ئەڭلىكسىزمۇ، ئېسىل كېيىم - كېچەكلەرسىزمۇ ھامان چىرايلىق. مەن بۇ داۋلىنى چۈشەنگەندىن كېيىن سۈپەت سۆزلەرنى ئورۇنسىز ئىشلەتمەيلا قالماستىن، ئەسەر تىلىنىڭ پىششىق، كۈچلۈك بولۇشىنى كۆزدە تۇتۇپ، «لېكىن»، «شۇڭا» دېگەندەك سۆزلەرنىمۇ، ئىشلەتمەسە بولىدىغانلا بولسا، ئىشلەتمەيدىغان بولدۇم.

ئىككىنچى، مەن ئەسەر تىلىغا ئىشلەشنى مەشق قىلىشتا ھەر خىل ژانىردا ئۇزاق مەشق قىلدىم. مەن ھېكايە، رومان يازدىم، سەھنە ئەسىرى بىلەن لەپەرلەرنىمۇ يازدىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنلا نەتىجىلىك يېزىپ چىقالىغىنىم يوق. لېكىن ھەر بىر ژانىر تىلغا ئىشلەشنى مەشق قىلىشمىغا ياخشى پۇرسەت بولۇپ بەردى. ھەر بىر ژانىرنىڭ ئۆزىگە خاس تىل ئالاھىدىلىكى بولىدۇ. دراما ئىنى ئالساق، دىئالوگ ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. لەپەر بولسا، سۆزلەردىن تۈزۈلىدۇ. مەن باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇش، ئۆزۈم ھەر خىل ژانىردا كۆپ مەشق قىلىش ئارقىلىق (سەھنە ئەسىرى يېزىش بىلەن دىئالوگ تىلىنى، لەپەر يېزىشتىن ئىبارەت ئاسان چىقىدىغان قاپسىلىك شېئىرىي تىلنى) ئۆگەنىدىم. ئۆزۈمدە ھەر خىل ژانىر تەلەپ قىلىدىغان ھەر خىل ماھارەتنى يېتىلدۇردۇم. شۇنىڭ بىلەن

تىل ئىشلىتىش ماھارىتىم، سەۋىيەم ئۆستى.

ئۇچىنچى، بۇ ماددىنى گەرچە ئەڭ ئاخىرىغا قويغان بولساممۇ، لېكىن، ھېنىكچە بۇ ئەڭ مۇھىم مەسىلە. بىز تىلنى تۇرمۇشتىن ئۆگىنىمىز. شۇنىسى روشەنكى، ئەگەر مەن دېھقانىنى يازماقچى بولسام، جەزمەن يېزىغا بېرىشىم لازىم. لېكىن بۇ، يېزىغا بېرىپ دېھقانلار دائىم ئىشلىتىدىغان بىرنەچچە سۆز - جۈملىلەرنى خاتىرىلەپ كەلسەملا ئىش پۈتىدۇ، دېگەنلىكىم ئەمەس، بۇنىڭ ھېچقانچە پايدىسى يوق. بۇ چاغدىكى ھېنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىشىم يېزىغا بېرىپ دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى كۆرۈش بولۇشى كېرەك. تۇرمۇش تىل دېمەكتۇر. بىرى مەندىن: مەن بېيجىڭدا تۇرىمەن، سىزمۇ بېيجىڭدا تۇرىسىز، بېيجىڭ تىلىنى سىز ناھايىتى ئوبدان ئىشلىتىدىكەنسىز، مەن نېمە ئۈچۈن سىزدەك يازالمايمەن؟ دەپ سورىغانىدى. مەن ئۇ كىشىگە: مەن كەمبەغەللەر كوچىسىنى يازالايمەن، چۈنكى مەن شۇ كوچىدا ئولتۇرغان. مەن «رىكشىچى»نى يازالايمەن. چۈنكى ھېنىڭ نۇرغۇن دوستلىرىم رىكشا سۆرەش بىلەن كۈن كەچۈرىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ قانداق تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلىقىنى ياخشى بىلىمەن، شۇڭا ئۇلارنىڭ تىلىدا يازالايمەن، دەپ جاۋاب بەردىم. بېيجىڭنىڭ رىكشىچىلىرىمۇ بېيجىڭنىڭ باشقا كىشىلىرىگە ئوخشاشلا «چاي ئىچىۋاتامسىز؟»، «نەگە بارىسىز؟» دېگەندەك بېيجىڭ تىلى (ئاممىباب تىل) دا سۆزلىشىدۇ. ئەگەر بىز ئۇلارنىڭ تىل ئالاھىدىلىكىنىلا قولغلاشساق، خاتا قىلغان بولىمىز. چۈنكى ئۇلارنىڭ «كەسىپ تىلى» كۆپ ئەمەس. ئەمما يالغۇزلا «گۆمبە (موگۇ) كۆپتۈرۈش» دېگەندەك بىرنەچچە جۈملە بىلەن رىكشىچىنى سۈرەتلەيمەن دېيىشمۇ تولىمۇ ئەمەس.

رىكشىچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى چۈشەنگەندىلا، ئۇلارنىڭ ئەخلاق - پەزىلىتىنى، ئىدىيىسىنى، ھېسسىياتىنى چۈشەنگىلى

بولىدۇ. بۇ نەرسىگە ئېرىشىش تىل بۇلىقىنى تاپقانلىق بولىدۇ. تىل ھېسسىياتنى ئىپادىلەيدۇ، ئىدىيىنى ئاشكارىلايدۇ. شۇڭا ئالىي مەكتەپ پروفېسسورىنىڭ گېپى بىلەن «رېكشىچى»نىڭ گېپى ھەرگىز ئوخشاشمايدۇ. تۇرمۇشتىن تىل ئۆگەنگەندە پۈختا ئاساس ياراتقىلى بولىدۇ. ئەگەر كىتابتىن تىل ئۆگەنگەندە چىرايلىق گەپ ـ سۆزلەر پاتقىقىغا پېتىپ قېلىپ، گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دەپ، مەقسەتنى قويۇش تەلىپىگە يەتكىلى بولمايدۇ. يېغىپ ئېيتقاندا، تىل تۇرمۇشتىن ئايرىلالمايدۇ، تىل ئۆگىنىش تۇرمۇشقا چۆكۈشتىن ئايرىلمايدۇ.

بىر پارچە ئەدەبىي ئەسەر تىلىنىڭ ياخشى ياكى ناچارلىقى ھېچقاچان ئۇنىڭدا بىرمۇنچە تېرمىنلارنىڭ ئىشلىتىلگەنلىكى، مەلۇم سىنىپ ۋە مەلۇم كەسپىنىڭ ئاتالمىلىرى ئىشلىتىلگەنلىكى بىلەن ئەمەس، بەلكى تىلىنىڭ ئۆز جايىدا، مۇۋاپىق ئىشلىتىلگەنلىكى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. مەسىلەن، ئىشچىلار تۇرمۇشى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ھېكايىنى ئالساق، ئۇنىڭدا زاۋۇتنىڭ كەسپىي ئاتالمىلىرى بىلەن ئىشچىلار ئىشلىتىپ ئادەتلىنىپ كەتكەن گەپلەر قالدۇرماي ئىشلىتىلگەن بولسىلا، ئۇ ياخشى يېزىلغان ھېكايە بولامدۇ؟ ياق! چۈنكى، ھېكايە زاۋۇت لۇغىتى ياكى ئىشچىلار تىلى قامۇسى ئەمەس ـ تە! ئەسەر تىلىنىڭ ياخشى چىققانلىقى ئەسەر قۇرۇلمىسىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن قانداق ئەھۋال، قانداق شارائىتتا قانداق گەپ ـ سۆزلەر ئىشلىتىلگەنلىكى ۋە ئۇ گەپ ـ سۆزلەرنىڭ توغرا، دەل جايىدا ئىشلىتىلگەنلىكىدە كۆرۈلىدۇ. تىلنى قانداق قىلغاندا توغرا، دەل جايىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭ جاۋابى يەنىلا شۇ بىر گەپ ـــ تۇرمۇشنى چۈشىنىش. بىر ئىشچىنىڭ ئاچچىقى كەلگەنلىكىنى يازغاندا، غەزەپ ـ شىكايەت ناخشىسىنى ئېيتقۇزۇپ قويساق، ئەلۋەتتە بولمايدۇ، غەزەپ ـ ئاچچىق ئىچىدە

بىر تالاي زاۋۇت گېپىنى دېگۈزسەكمۇ بولمايدۇ، بىز ئاشۇ ئاچچىقى كەلگەن ئىشچىنىڭ تۇرمۇشىنى چۈشەنگىنىمىزدىلا، ئاندىن ئۇنىڭ ئاچچىقلانغان قىياپىتى بىلەن غەزەپ ـ ئاچچىق سۆزلىرىنى يازالايمىز. تۇرمۇش ـــ ئەڭ بۈيۈك جانلىق تىل مەنبەسى.

يۇقىرىدىكى تەجرىبىلەرنى يېغىنچاقلىساق، مەشھۇر ئەسەرلەرنىڭ كۆپ ئوقۇش، ھەر خىل ژانىردا يېزىشنى كۆپ مەشق قىلىش ۋە تۇرمۇشقا چۆكۈش لازىم. بۇ ئۇچ تۈرلۈك ئىشتا قىلىنغان ئەجىر ئەسەر تىلىغا ئىشلەشتە ناھايىتى زور ياردەم بېرىدۇ.

(«جۇڭگو ھازىرقى زامان يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى» ناملىق كىتابتىن: ھوشۇر ئەخمەت تەرجىمىسى)

ئىجادىيەتتىكى بىرقانچە مەسىلە①

جاۋشۇلى

يېڭى قەھرىمانلار ئوبرازىنى يارىتىش ئۇچۇن، ئالدى بىلەن يېڭى قەھرىمان شەخسلەر بىلەن تونۇشۇش كېرەك. تونۇشۇشنىڭ چېكى — ئۇنىڭ سوتسىيالىزم ئۇچۇن ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئىشلەۋاتقانلىقىغا، كوممۇنىزم ئۇچۇن ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا ئىشلەۋاتقانلىقىغا، كوممۇنىزم ئۇچۇن كۈرەش قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار غايىسىنىڭ بار - يوقلۇقىغا قاراشقا بولىدۇ. بىز كۈندىلىك تۇرمۇشتا نۇرغۇنلىغان بۇنداق قەھرىمان شەخسلەر بىلەن دائىم دېگۈدەك ئۇچرىشىپ تۇرىمىز، ئۇلاردا ئۇلۇغۋار غايە بار، ئۇلار سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئۇچۇن داۋاڭ سالماي ئىخلاس بىلەن ئىشلەيدۇ، باشقىلار كۆرسىمۇ، كۆرمىسىمۇ ئوخشاشلا ئىشلەيدۇ.

مەن بۇنداق قەھرىمانلارنى ياخشى كۆرىمەن، مەسلەن، فېڭشۇن ناھىيىسىدىكى ۋۇخۇلى 1944 - يىلى ئەمگەك نەمۇنە-

---

① بۇ ماقالە 1959 - يىل 3 - ئاينىڭ 13 - كۈنى شەنشى ئۆلكىلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ نەزەرىيە تەتقىقات ئىشخانىسى چاقىرغان سۆھبەت يىغىنىدىكى سۆز خاتىرىسى بولۇپ، «ئۇچقۇن» ژۇرنىلى رەتلەپ ئېلان قىلغان. بۇ قېتىم ئايرىم جايلىرى توزىتىلىپ توپلامغا كىرگۈزۈلدى.

چىسى بولۇپ، 14 يىلدىن بۇيان ئۆز يۇرتىدا ئاممىنىڭ سوتسىيالىزم قۇرۇشىغا رەھبەرلىك قىلىپ، مەيلى باشقىلار ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىنى بىلسۇن - بىلمىسۇن، كۆرسۇن - كۆرمىسۇن، ئوخشاشلا ئىشلىدى. ئۇنىڭ يۇرتى ئەسلىدە بىر قاقاس تاغلىق بولۇپ، تاغدا بىرنەچچە پەلەمپەي ئېتىزلا بار ئىدى، ئادەتتە قاتتىق شامال چىقاتتى. يامغۇر ياغسلا بىردىنلا كەلكۈن كېلىپ كېتەتتى. ئۇ بۇ خىل ھالەتنى ئۆزگەرتمىسە بولمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، ئاممىنىڭ تاغلىق رايونىنى ئۆزگەرتىشىگە بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇ يەرنى باغۇبوستانلىققا ئايلاندۇرماقچى بولدى. ئۇلار ئون يىلدىن كۆپرەك قاتتىق ئىشلەش ئارقىلىق، ھازىر بۇ قاقاس تاغ جىلغىلىرىغا مېۋىلىك دەرەخلەرنى، قارىغايلارنى تىكىپ، كەلكۈن كېلىشىنىڭمۇ ئالدىنى ئالدى. بۇنىڭ بىلەن ئاممىنىڭمۇ دارامىتى كۆپىيىپ، ھەر بىر نوپۇسقا ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 150 يۈەندىن تەقسىم بولىدىغان بولدى...

قەھرىمان شەخسلەرنى ئىپادىلەشتە، ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىق خىسلىتىنى نۇقتىلىق ھالدا يېزىش كېرەك. ئۇلارنىڭ قەھرىمانلىق خىسلىتىنى ياخشى ھەم كېلىشتۇرۇپ يېزىش ئۇچۇن ئالدى بىلەن ئۇلارنى چۈشىنىش، ئۇلار بىلەن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈش كېرەك. قەھرىمانلىق خىسلەت ھەر بىر ئادەمدە ئازدۇر - كۆپتۇر بولىدۇ، ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى قەھرىمان ئوبرازلار ئەلۋەتتە تاللىنىپ تىپىكلەشكەن بولىدۇ. بۇ، ئۇلاردا ھەم سوتسىيالىستىك ئاڭ ۋە كوممۇنىستىك ئەخلاق - پەزىلەت بولۇش، ھەم تولۇپ تاشقان غەيرەت بىلەن ھەققەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش روھى بولۇش، ھەم ئىش قىلغاندا ئاممىنىڭ ئالدىدا تۇرۇش، ھەممە ۋاقىت ئاممىغا بىلەن بىرگە بولۇش، ھەم ئاممىنىڭ ئۇلگىسى بولۇش، ھەم ئاممىغا ئۆچىدىكى

بىر ئەزا بولۇش كېرەك، دېگەنلىك. مانا مۇشۇنداق قىلغاندىلا، ئۇ يېڭى قەھرىمان شەخسلەردە بولىدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولالايدۇ. يېڭى قەھرىمان شەخسلەردىكى بۇ خىل ئالاھىدىلىكنى بىلىش ئۈچۈن، جەزمەن ئامما بىلەن دائىم بىرگە تۇرمۇش كەچۈرۈش كېرەك. بىز ئادەتتە قەھرىمان شەخسلەرنى يازغاندا، ئۇقۇملاشتۇرۇش، فورمۇلىلاشتۇرۇشتىن خالى بولالمايمىز، بۇنىڭدىكى سەۋەب، ئامما بىلەن تۇرمۇشتا بىللە بولمىغانلىق، قەھرىمان شەخسلەرنىڭ خىسلىتىنى، تۇرمۇشنى، ئوبرازنى بىلمىگەنلىك...

بىز خىزمەتكە چوڭقۇر چۆكۈپ، ئامما بىلەن تۇرمۇشتا بىللە بولۇپ بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن نۇرغۇن كىشىلەر بىلەن تونۇشمىز ۋە ئۇلار بىلەن سىرداشمىز، بۇ كىشىلەر ئارىسىدىكى بەزىلىرى ساڭا ناھايىتى ئوبدان ياردەم بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن سەن ئۇلارنى تەبىئىي ھالدا ياخشى كۆرۈپ قالىسەن، بەزىلىرى ساڭا ئۇنداق ياردەم قىلمايدۇ، ھەتتا سېنى رەنجىتىپ قويىدۇ، شۇنىڭ بىلەن سەن ئۇلارنى تەبىئىي ھالدا يامان كۆرۈپ قالىسەن، شۇ چاغدا ئىدىيە ـ ھېسسىياتىڭدا مۇھەببەت بىلەن نەپرەت ئېنىق بولىدۇ.

1949 ـ يىلى يازغان «بۇمۇ تەجرىبە ھېسابلىنىدۇ» دېگەن ماقالەمدە: خىزمەت جەريانىدا مۇئامىلە قىلغان كىشىلەر دائىم مېڭىدە ئەكس ئېتىپ تۇرىدۇ، ئۇنى ئويلىمايمەن دەپ ئۆزىنى قاچۇرغىلى بولمايدۇ، ئۆزى بىلەن مۇئامىلە قىلغان، چوڭقۇر تونۇشقان كىشىلەرنى يازغاندا، ئەسەر بىرقەدەر جانلىق چىقىدۇ، دەپ يازغانىدىم. مەن يەنە: ئۆزۈك ھەققى تەسىرلەنگەندىلا، ئاندىن كىشىلەرنى تەسىرلەندۈرەرلىك ھالدا سۆزلىيەلەيسەن، ھەر بىر ئادەم ئۆز دوستى بىلەن، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن سۆزلىشىدۇ، سۆزلىشىش جەريانىدا يا ئۇنى ماخ

شىشى، يا ئۇنى تىللىشى مۇمكىن، چۈنكى، ئۇلار ئۆزئارا مۇئامىلە قىلىشقاندا ناھايىتى جانلىق سۆزلەيدۇ، ئەگەر ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى يېزىپ چىقىدىغان بولسا، بۇنىڭ ئۆزى ئەسەر بولىدۇ، دېگەنىدىم. شۇڭا مەن، «قەھرىمان شەخسلەرنى يېزىش يالغۇز يېزىش ئۇسۇلى مەسىلىسىلا بولۇپ قالماستىن، ئاساسلىقى شۇ كىشىنىڭ قەھرىمان بىلەن بىرلىشىش ۋە ئۇنى قىزغىن سۆيۈش دەرىجىسىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكى مەسىلىسى دەيمەن» ئەگەر بۇ مەسىلىنى ھەل قىلماي يېزىقچىلىق جەھەتتە رامكا تۈزۈپ قويساق ياخشى بولمايدۇ.

بەزىلەر: مەنغۇ يامان يازمىغان، لېكىن مېنىڭ يازغان نەرسەمنى چۈشىنەلمىدى، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى بەك تۆۋەن، مېنىڭ ئەسىرىمنىڭ تىلى گۈزەل ھەم ئىلمىي، ئامما ھازىر قوبۇل قىلالمىسا، كېلىگۈسىدە مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئۆسكەندىن كېيىن قوبۇل قىلالايدۇ، ئەگەر ئاممىنىڭ ھازىرقى ئاساسىنى چىقىش نۇقتا قىلغاندا، ئۇ «رايىغا باققانلىق» بولىدۇ، ئاممىنىڭ رايىغا بېقىش تۇغرا ئەمەس، دېيىشىدۇ. مەن بۇ خىل كۆز قاراشقا قوشۇلمايمەن. مېنىڭچە ئەسەر لەرىدە ئىشلىتىلگەن سۆزلەر ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئېغىز تىلىغا ئوخشىشى كېرەك، ئېغىزدا سۆزلىگەندە ئامما ئۇقالايدۇ، يېزىلغان نەرسىلەرنى مەلۇم مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە ئامما كۆرەلەيدۇ، شۇنداق قىلغاندىلا يازغان ئەسەرلىرىمىزنى خەلق ئۇچۇن خىزمەت قىلدۇرۇش مەقسىتىگە يەتكۈزەلەيمىز. ئەگەر تىلنى ئىككىگە ئايرىپ، سۆزلىگەندە بىر خىلىنى، يازغاندا بىر خىلىنى ئىشلەتسەك مېنىڭچە ئانچە ياخشى بولماس. «خەلق گېزىتى» دە «چىرايلىق سۆزلەر بىلەن باش قىلارغا پوپوزا قىلىش» دېگەن بىر ئېيتىشىش بېسىلدى، ئۇنىڭدا شەرق تەرەپتىكى ئۆيدە تۇرىدىغان كىچىك ئاپىسى بالىسىنىڭ ئۆيىگە كەلگەندە، ئۇ ناھايىتى قارشى ئالىدۇ، لېكىن مۇنداق

دەيدۇ: «مېنىڭ بۇ قەدىمىي ھۈجرامغا مەن ئۇچۇن ئەڭ قەدىرلىك بولغان كىچىك ئاپامنىڭ شەرەپ بىلەن قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىنى بەخت دەپ ھېس قىلماقتىمەن.» بۇنداق تىلنى ئىلمىي ئەمەس دېيىشكە بولماس! لېكىن، بۇنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇشتىكى كىچىك ئاپىسى ئۆزىنىڭ ئۆيىگە كەلگەن ۋاقىتتا سۆزلىشىدىغان سۆز بىلەن پەرقى ناھايىتى چوڭ. ئاممىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ئۆسكەن تەقدىردىمۇ، بۇنداق ئورۇندا شۇنداق سۆزلىشەمدۇ - يوق، مېنىڭچە ناتايىن.

ئامما ئىنىڭ تىلىنى چوقۇم ھازىرقى ئاساستا ئۆستۈرۈش كېرەك. ئاممىنىڭ تىلىمۇ چوقۇم تۇرمۇشنىڭ ئېھتىياجىغا ئەگىشىپ ئۆزلۇكسىز ئۆسىدۇ ۋە بېيىپ بارىدۇ. مەسىلەن، ئاممۇنىي سۆلغاتنى ئالساق، بۇرۇن ئۇ ئامما ئارىسىدا يوق ئىدى. ھازىر يېزىلاردا ئامما ئۇنىي سۆلغات دېسە ھەممە ئادەم بىلىدۇ، بەزى سۆزلەرنى كىشىلەر دەسلەپتە توغرا، چوڭقۇر چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ، لېكىن ئۇ سۆز كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ قالغاندىن كېيىن ئاستا - ئاستا چۈشىنىدۇ. بەزىلەر: ئاممىنىڭ تىلى ناھايىتى ئاز، ئۇنىڭ ئىپادىلەش كۈچى زىيادە لېيلار تىلىدەك كۆچلۈك ئەمەس، دەيدۇ. لېكىن، ئەمەلىيەت دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئاممىنىڭ تىلى ئىنتايىن باي تىل. لاۋشې ئەپەندىم بىر قېتىملىق سۆزىدە مۇنداق كۆلكە قىلغانىدى: (سەن ئامما تىلغا باي ئەمەس دەيدىغان بولساڭ، بېيجىڭدىكى داۋا قوروسىغا بېرىپ، بىر قېرى خوتۇن بىلەن تىللىشىپ باق، قېنى قايسىكلار تىلغا باي ئىكەنسىلەر، ئۇ خوتۇن سېنى گەپ يوق ئۇچ سائەت ئاغزى بېسىلماي تىللىيالايدۇ. ئامما ئارىسىدا ئىنتايىن جانلىق ۋە ئىنتايىن گۈزەل تىللار تۇرسا، بىز نېمە ئۈچۈن شۇ تىللارنى ئىشلەتمەيمىز؟ ئەگەر ئاممىنىڭ تىلىنى بىلمىسەك، تىرىشىپ ئۆگىنىشىمىز كېرەك)

ئامما ئۇچۇن ياخشى خىزمەت قىلىمىز دەيدىكەنمىز،

ئاممىغا چوڭقۇر چۆكۈشىمىز، ئاممىنىڭ تەرىسلىرىگە قىزىقىشىمىز كېرەك. باشقىلارنىڭ تەرىسلىرىنى بىر كۆرۈپلا سەۋىيىسى تۆۋەن ئىكەن دەپ زېرىكمەي، ئۇنىڭدىكى قائىدىنى تەپسىلىي تەتقىق قىلىشىمىز، ئاممىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى تېپىپ چىقىشىمىز كېرەك. مەسىلەن، كىشىلەر خېنەن باغزىسىنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ، لېكىن، بەزىلەر ئۇنى ناھايىتى ئاددىي، ھەربىنىڭ ناخشىلىرىغا يەتمەيدۇ، دەيدۇ. مېنىڭچە كىشىلەرنىڭ خېنەن باغزىسىنى ياخشى كۆرۈشىدىكى سەۋەب شۇكى، ئوقۇلۇۋاتقان ناخشىسىدىكى ھەر بىر سۆزنىڭ ناھايىتى ئېنىق بولغانلىقىدا.

ئىجادىيەتىمىزنىڭ ئاممىبابلىغان بولغان مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا، يالغۇز زاۋۇتلارغا، يېزىلارغا بېرىپ، ئاممىنىڭ نېمىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى تەكشۈرۈپ، شۇ بويىچە ئىشلەشلا كۇپايە قىلمايدۇ، بىز يەنە ئامما بىلەن بىرنەچچە كۈن بىللە تۇرمۇش كەچۈرۈشىمىز، بۇنى تۇرمۇشتىكى مۇھىم بىر قىسىم دەپ بىلىشىمىز كېرەك. ھازىر بىز ھەر يىلى ئاممىبابلىغان خېلى ئۇزۇن ۋاقىت بىرگە تۇرمۇش كەچۈرۈشنى تەكىتلەۋاتىمىزغۇ؟ بۇ تۈزۈمدە چوقۇم چىڭ تۇرۇشىمىز، مەڭگۈ شۇنداق قىلىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلىپ ۋاقىت ئۇزارغانسېرى بىزنىڭ ئىدىيەمىزدىكى ھېسسىياتىمىز ئاممىبابلىغان كېيىن يېقىنلىشىپ كېتىدۇ، ئىدىيە - ھېسسىيات جەھەتتە يېقىنلاشقاندىن كېيىن ئەسەر يازغاندا قايسى خەتنى ئىشلىتىش كېرەكلىكى، قايسى خەتنى ئىشلەتمەسلىك كېرەكلىكى، قايسى سۆزنى قانداق ئېيتىش، قايسى سۆزنى بۇنداق ئېيتماسلىق كېرەكلىكىنى بىلەلەيمىز. بۇ ۋاقىتتا شەرق تەرەپتىكى ئۆيدە تۇرىدىغان كىچىك ئاپا يەنە ئۆيمىزگە كەلگەندە چوقۇم: «كىچىك ئاپا، كەلدىڭىزمۇ؟» دەيمىز، ھەرگىزمۇ: «مېنىڭ بۇ قەدىمىي ھۈجرامغا مەن ئۇچۇن ئەڭ قەدىرلىك

بولغان كىچىك ئاپامنىڭ شەرەپ بىلەن قەدەم تەشرىپ قىلغانلىقىنى بەخت دەپ ھېس قىلماقتىمەن»، دېمەسلىكىمىز مۇمكىن.

ئەسەرنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى ئالدى بىلەن شۇ ئەسەرنىڭ مەزمۇنى، ئاندىن كېيىن شۇ ئەسەرنى يېزىشتىكى ماھارەت مەسىلىسى بەلگىلەيدۇ. يالغۇز ماھارەتكىلا ئەھمىيەت بېرىپ، مەزمۇن بىلەن كارى بولمىغاندا، ياخشى ئەسەر يېزىپ چىققىلى بولمايدۇ. دوكلاتچىنىڭ ئەپەندى ئەسەر يېزىشنى ـــ قانداقلا ئەرسە بولمىسۇن شۇنى تۇتۇۋېلىپ گەۋدىلەندۈرۈپ كۆرسىتىپ بېرىش ئۈسۈلى، دەپ يېغىنچاقلىغان. ئەسەرنىڭ يالغۇز چۈشەنىشلىك بولۇشنى، ئوقۇغاندا جارانلىق بولۇشنىلا ئىزدىگەنده ئەسەر قۇرۇق، تەمسىز بىر نېمە بولۇپ قالىدۇ، بۇنداق ئەسەرلەرنى ياخشى ئەسەر دەپ ھېسابلىغىلى بولمايدۇ. بەزى كىشىلەرنىڭ يازغان ئەسىرىنىڭ خېتى ئانچە ياخشى بولمىسىمۇ، لېكىن ناھايىتى مەزمۇنلۇق، بۇنداق ئەسەرلەرنى گەرچە ئۇنچىلىك ياخشى دەپ ھېسابلىمىغاندىمۇ، لېكىن ئۇلار يېزىق جەھەتتە تىرىشىدىغانلا بولسا، قۇرۇق گەپلا قىلىپ، تۇرمۇشنىڭ چىنىقىشىنى بېشىدىن كەچۈرمىگەن كىشىلەرگە قارىغاندا تېز ئالغا باسىدۇ.

مەن يېزىقچىلىق ماھارىتىنى سىستېمىلىق تەتقىق قىلىپ باقمىدىم. مېنىڭ يازغان ئەسەرلىرىمدە ماھارەت بارمۇ ـ يوق، بۇنىڭغا بىر نېمە دېيىلمەيمەن. شۇڭا بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئەتراپلىق توختىلالمايمەن.

مېنىڭچە يېزىقچىلىق ماھارىتىنى ئىككى جەھەتتىن چۈشەنىدۈرۈشكە بولىدۇ: بىرى، ئەسەر ئۈستىدىكى ماھارەت، بۇنداق ماھارەت ئەسەرنى ئوپېراتسىيە قىلىش دېگەنلىك بولۇپ، ئۇ ئاساسىي ئىدىيىنى تەھلىل قىلىش، تېمىنى بىر تەرەپ قىلىش،

پىچىش، قۇراشتۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ بىر ئومۇمىيۈزلۈك قائىدىنى چۆرىدىگەن ئەرسە بولۇپ، بۇ مەسىلىنى ئەدەبىي كىتابلارنى ئوقۇغاندا چۈشەنگىلى بولىدۇ. يەنە بىرى، قانداق يېزىش ماھارىتىنى كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭدا، مۇئەييەن قائىدە بولمايدۇ ھەم «ئىجادىيەت قائىدىسى» دېگەن نەرسىمۇ بولۇپ باقمىغان ئەمەس. ئەگەر ھەممەيلەن تەييار قائىدە بىلەن يازىدىغان بولساق، ھەممىسى ئوخشاشلا بىر نەرسە بولۇپ قالىدۇ ـ دە، ئۇنى ئەسەر دېگىلى بولمايدۇ. شۇڭا بۇ مەسىلىدە مەن ئالدى بىلەن بەزى كىتابلارنى ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلىمەن. بۇرۇن بىر ئەپەندى مۇنداق دېگەنىكەن: «ئۇچ يۈز كۇپلېت تاك شېئىرلىرىنى سۈدەك ئوقۇيالىغۇدەك بولغاندا، ئەپلەپ ـ سەپلەپ شېئىر يازغىلى بولىدۇ».

بۇ گەپنىڭ يولى بار، ھەقىقەتەن كىتابلارنى كۆپ كۆرسە شۇنىڭدىن تەبىئىي ھالدا بىرەر ئۇسۇل ئىزدەپ تاپالايدۇ، مەسىلەن، تېياتىر كۆرۈشنى ئالساق، تېياتىرنى كۆپ كۆرگەن كىشى كەسىپ ئەھلى ئەمەسلىكتىن، ئاستا ـ ئاستا كەسىپ ئەھلى بولۇپ قالىدۇ، دەسلەپتە تېياتىرلارنى قىزىقىپ كۆرگەن ئادەم، كۆپ كۆرگەندىن كېيىن ئاستا ـ ئاستا تېياتىر ئۆمىكىگە، ئارتىسلارغا ۋە دراماغا باھا بېرەلەيدىغان بولىدۇ، ئەسەر مۇشۇنىڭغا ئوخشاش، كۆپ ئوقۇغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ياخشى ـ يامانلىقىنى ئايرىيالايدۇ، يازغان ۋاقىتتىمۇ مەلۇم چارىگە ئىگە بولالايدۇ. ئەگەر كىتاب كۆرمەي، ئەسەرنى قانداق يېزىش توغرۇلۇق تەتقىقات ئېلىپ بارمەن دېسە، ئۇ چاغدا قىڭغىر يولغا كىرىپ قالىدۇ.

يېزىقچىلىقنى ياخشى كۆرىدىغان ۋە بەلگىلىك يېزىقچىلىق سەۋىيىسىگە ئىگە يولداشلار مەلۇم بىر ئەدەبىي ئەسەر ئۈستىدە تەھلىل ئېلىپ بېرىشى كېرەك. بىراق، ئەدەبىي

ئەسەرلەرنى تەھلىل قىلغاندا، نەزەرىيە جەھەتتە چەت ئەلنىڭ ئەسەرلىرىدىن كۆپ مىسال ئېلىپ، جۇڭگونىڭكىدىن ئاز مىسال ئالغاندا كىشىلەر ئاسان چۈشىنەلمەيدۇ، چەت ئەلنىڭكىدىنمۇ مىسال ئېلىش كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جۇڭگولۇق-لارغا يېقىملىق ھېس قىلدۇرۇش ئۈچۈن جۇڭگونىڭكىدىنمۇ مىسال ئېلىپ چۈشەندۈرۈش كېرەك. بىزدە ئەدەبىي ئەسەرلەر ئىنتايىن كۆپ، زىيالىيلار ئەدەبىياتىغا دائىرلىرىمۇ بار، ئۇلار-نىڭ مەزمۇنى ئىنتايىن باي، ئۇنىڭ ئۈستىگە ماھارەت جەھەت-تىمۇ خېلى يۇقىرى. مۇشۇ جەھەتتىكى نەرسىلەرنى تېپىپ، كۆپچىلىككە كۆرسىتىش ئۇنۇشتۇرساق پايدىسى ناھايىتى كۆپ بولىدۇ. بۇلۇپمۇ خەلق ئەدەبىياتىدا ماھارەتكە دائىر ئېچىلمى-غان نۇرغۇن نەرسىلەر بار، بۇلار جىددىي تەتقىق قىلىشقا موھتاج بولۇپ تۇرماقتا، يېقىندا مەن بەزى ئەنئەنىۋى تىيا-تىرلارنى كۆرۈپ، باشقىلارنىڭ ماھارىتىنىڭ ھەقىقەتەن ئۈستۈن ئىكەنلىكىنى، بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە بەكمۇ ئەرزىيدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. ئەلۋەتتە، كونا تىياتىرلارنىڭمۇ ياخشى يېزىلمى-غانلىرى بار. بىز بارلىق كونا ئەسەرلەرنى «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» كە ئوخشاش يېزىلغان بولسا ئىكەن، دەپ ھېس قىل-ماسلىقىمىز كېرەك. بەزى ماھارەت «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» تە يوق، لېكىن باشقا ئەسەرلەردە بار. شۇڭا ئەنئەنىۋى نەر-سىلەرنى، خەلق ئەدەبىياتىدىكى نەرسىلەرنى كۆپرەك كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن ئىلھام ئېلىشىمىز كېرەك...

بىز يەنە ئاممىنىڭ ئىجادىيەتلىرىدىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىشىمىز لازىم. ئاممىا ئاردىسىدا نۇرغۇن تالانتلىق كىشىلەر بار. گەرچە ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىدىكى نۇرغۇن نەرسىلەر يېرىم تەييار مەھسۇلات بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا ئوزۇقلۇق تەركىب ناھايىتى كۆپ، ئۇ بىزگە ئىلھام بېرىدۇ، مېڭىمىزنى ئاچىدۇ،

پىكىر يۈرگۈزۈشىمىز تېخىمۇ كەڭرەك بولىدۇ، بۇ ئوزۇقلۇق ماددىلاردىن ئوزۇقلىنىپ يازىدىغان بولساق ئەسىرىمىزنىڭ مەزمۇنى تېخىمۇ بېيىيدۇ، تېخىمۇ گۈزەللىشىدۇ، يېزىقچىلىق — ئىجادىيەت بولغانلىقى ئۈچۈن باشقىلار نېمە دېسە شۇنى دېمەسلىك، دوراپچىلىق قىلماسلىق كېرەك. مېنىڭ يېزىقچىلىق جەھەتتە بىر ئادىتىم بار، ئۇ بولسىمۇ باشقىلار يېزىپ بولغان نەرسىنى قايتا يېزىشنى خالىمايمەن. مەن بىرنەرسە يېزىشنى پىلانلاپ، قانداق يېزىش ئۈستىدە تەييارلىق كۆرۈۋاتقىنىمدا، ئەگەر باشقىلار شۇنى يېزىپ قالسا، تۈزگەن پىلانىمنى ئۆزگەر-تىمەن. مەن يېزىشتىن بۇرۇن ئوخشاش خاراكتېردىكى ئەسەر-لەردىن پايدىلىنىشنى خالىمايمەن، يەر ئىسلاھاتى، ئىنتىقام ئېلىش، قەد كۆتۈرۈش قاتارلىق ئۇلۇغ ھەربىكەتلەرنى يېزىۋاتـ-قان ۋاقتىمدا، باشقىلار بىرنەچچە پارچە يېزىپ بولغانلىقى ئۈچۈن مەن يازمىدىم. باشقىلار بۇ يولدا ماڭسا، مەن باشقا بىر يول تېپىپ مېڭىشنىڭ ئامالىنى قىلىمەن. باشقىلارنىڭ يازغان ئەسەرلىرىنى كۆپ كۆرۈپ بەرسە، ئۆزىنىڭ يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشىغا مەلۇم ياردىمى بولىدۇ. لېكىن باشقىلار-نىڭ يېزىش ئۇسۇلىنى دوراماسلىق كېرەك. باشقىلار بىر خىل يازسا، سەنمۇ شۇ خىلدا يازماي، باشقا بىر خىلنى تېپىشىڭ كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا ئاندىن «ئىجادىيەت» بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، ئىجادىيەت دېسە ئۇنى بەك سىرلىق، يۇقىرى پەللىسىگە چىقىقلى بولمايدىغان نەرسە دەپ قارىماسلىق كېرەك. لېكىن بەكمۇ ئاددىي چاغلاپ، قەلەمنى ئېلىپلا ياخشى ئەسەرلەرنى يېزىۋېتىمەن دەپ قارىماسلىق كېرەك، ئەگەر ياخشى بىر نەرسە يېزىپ چىقماقچى بولىدىكەنمىز، جاپالىق ئىزدىنىشىمىز، قايتا - قايتا ئويلىنىشىمىز كېرەك.

(«خەلق ئەدەبىياتى» نەشرىياتىنىڭ 1979 - يىلى نەشر قىلغان «ھې-كايە ئىجادىيىتى توغرىسىدا» ناملىق توپلامدىن: تۇردى تەرجىمىسى).

«ئاڭ ئېقىمى» توغرىسىدا يېزىشقان خەتلەر

ۋاڭ مېڭ

يولداش ۋاڭ مېڭ، ياخشىمۇ سىز؟

«كېچىنىڭ كۆزى» دېگەن ئەسىرىڭىز «نۇر گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، شىيامېن داشۆ تېل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىكى ساۋاقداشلار تالىشىپ كۆردۇق. نۇرغۇن كىشىلەر سىزنىڭ بۇ ھېكايىڭىزنى ياخشى كۆرىدۇ. لېكىن تازا چۈشىنەلمىدۇق، باش تېمىنىڭ نېمىلىكىنى بىلگىلى بولمايدۇ، دەيدىغانلارمۇ بار. بىز بۇنى سىزنىڭ يېڭى ئىپادىلەش ئۇسۇلى بولغان ئاڭ ئېقىمىنى قوللانغانلىقىڭىزدىن دەپ ئويلايمىز. ئاڭ ئېقىمىنىڭ خۇسۇسىيىتىنى بىلمەيدىغان كىشىلەر بەزىدە ئەسەرنىڭ مەزمۇنىنى ئاسانلىقچە چۈشىنەلمەيدۇ ياكى ئۇنى بىلەلمەيدۇ ۋە ياكى ئەسەرنىڭ ئىدىيىسىنى ھەددىدىن زىيادە ئاددىيلاشتۇرۇۋېتىدۇ. بىز سىزنى چەت ئەل ئەدەبىياتىدىكى مۇدېرنىستلارنىڭ بۇ ئىپادىلەش ئۇسۇلىنى ئاڭلىق ھالدا قوللانىدى، دەپ ھېسابلايمىز. سىزنىڭ بۇ جاسارىتىڭىزگە ئىنتايىن قايىلمىز، سىزنى ئىنتايىن زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتى، دەپ ھېس قىلىمىز. سىزنى ئەدەبىيات ساھەسىدە يېڭىنى ئۇچ يىل ئىچىدە ئەڭ دەسلەپ يېڭى بەدىئىي ئۇسۇل تىكلەشكە جۈرئەت قىلغان

يازغۇچىلارنىڭ بىرى دېيىشكە بولىدۇ.

بىز ئىجادىيەت ئۇسۇلى ژارىسچانىلىققا ئېگە، ئۆزگىرىشچانلىققۇ ئېگە، دەپ قارايمىز. جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى، ئىلىم ـ پەننىڭ ئىلگىرىلىشى ئەدەبىي ئىجادىيەتنى راۋاجلاندۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆزگىرىش ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ ھەمىشە بىر خىل ئىجادىيەت ئۇسۇلىدىن ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى رامكىلىرىنى كۆپ تەرەپلەپ بۆسۈپ ئۆتۈشنى، ئۆتكەنكى ۋە ھازىرقى باشقا ئىجادىيەت ئۇسۇللىرى ئىچىدىن تولۇقلىما ۋە ئەينەك تېپىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئاڭ ئېقىمى مەسىلىسى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز. بۇنىڭ كىتابخانىلارغا پايدىسى بار، ئالدىراشلىق ئىچىدىن ۋاقىت چىقىرىپ خەت يېزىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز.

شىيامېن داشۆسىدىن

تېيەن لۈي، يې زىخۇا.

ساۋاقداش تېيەن لۈي، يې زىخۇا:

ئەۋەتكەن خېتىڭلارنى تاپشۇرۇۋالدىم. «كېچىنىڭ كۆزى» ھەققىدە شۇنچىۋالا قىزغىن، ئەمما ئاشۇرۇۋېتىلگەن سۆزلىرىڭلار ئۈچۈن رەھمەت.

ھېكايە يازىدىغانلار ئىجادىيەت ئۇسۇلىنى ئۇنچىۋالا بىلىپ كەتمىسە كېرەك، كۆپ ئادەم ھېكايە يازىدۇ، ھېكايە يازمايدىغانلار بۇ ھېكايىلەرنى ئىجادىيەت ئۇسۇلى جەھەتتىن تەھلىل قىلىدۇ. ئۆزئارا پەرقلەندۈرىدۇ، يىغىنچاقلايدۇ، تېپلارغا بۆلىدۇ.

يېزىۋاتقان چاغدا ئويلىنىدىغىنى ماتېرىيال، يەنى كەيپىيات ئەكس ئەتتۈرۈلىدىغان تۇرمۇشنىڭ رەڭ ـ جۇلاسى بىلەن مۇقامى، مۇددىئا بىلەن ھەربىرىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان ئوبرازلار قاتارلىقلار.

دىغان ئۇسۇلىمۇ تاللىنىدۇ، ئەلۋەتتە. ماتېرىيالغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئۇسۇل ئىككىنچى ئورۇنداشكى نەرسە (تار مەنىدىكى ماتېرىيالنى دېمەكچىمەن.)

مەن ئاڭلىق هالدا هەر خىل ئوخشاش بولمىغان ئىپادىلەش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ ئەسەر يازىمەن، سىناپ كۆرمەمدۇق. «كېچە نىڭ كۆزى» بىلەن بىر ۋاقىتتا دېگۈدەك ئېلان قىلىنغان «ناخشا پىرى»، «چىن قەلبىمدىن»، «دوست ۋە تاماكا» دېگەن ئەسەرلىرىم بىر - بىرىگە ئوخشاشمايدۇ، «كېچىنىڭ كۆزى» ئولارغا تېخىمۇ ئوخشاشمايدۇ. مەن ئالدىنقى مەزگىللەردە چەت ئەلنىڭ بەزى «ئاڭ ئېقىمى» هېكايىلىرىنى ئوقۇدۇم. نۇرغۇن ئەسەرلەرنى ئوقۇغانلاردىن كېيىن خۇددى سىلەرگە ئوخشاش، باشلىرىم قېيىپ كەتتى. مەن ئەلۋەتتە بۇنداق كېسەلمەن، ئۆزگەرگەن، سىرلىق يا كى يېگانە پىسخىك هالەتنى قوبۇل قىلالمايمەن. ئەمما ئۇ ماڭا ئازراق ئىلهام، يەنى ئادەمنى يېزىش ئۇيغۇسىنى بەردى.

ئۇيغۇنىي بەزىلەر بىۋاستە بەدىئىي سېزىم دەيدۇ. ماتېرىيالنىڭ بۇيىچە ئېيتقاندا، بۇ كىشىلەرنىڭ دۇنيانى، تۇرمۇشنى، ئوبيېكتىنى بىرىنچى دەقىقە ئىچىدە ئەكس ئەتتۈرۈشىدۇر. ئەگەر ئادەمنىڭ قەلبى پىئانىنو دېيىلسە، تۇرمۇشتىكى هەر بىر ئادەم، هەر بىر ئىش، هەر بىر سورۇننى ئايرىم - ئايرىم كىچىك ئۇرغۇچلارغا ئوخشىتىشقا بولىدۇ، قەلبىتىن ئىبارەت بۇ پىئانىنونى ئۇرغاندا چىققان تۇنجى ئاۋاز تۇيغۇ بولىدۇ.

ئادەم پەقەت تۇيغۇغا ئىگە بولۇپلا قالماستىن، ئىدىيىگىمۇ ئىگە، بارلىق «كىچىك ئۇرغۇچلار» نورمال چوڭ مېڭە تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىدۇ، هەزىم قىلىنىدۇ، تەشكىللىنىدۇ، شۇ ئارقىلىق رەتلىنىدۇ، قائىدىلەشتۈرۈلىدۇ. رەتلەنگەن، قائىدىلەشتۈرۈلگەن بۇنداق «چوڭ ئۇرغۇچلار» پىئانىنوغا ئۇرۇلىدۇ - دە، تېخىمۇ جارانلىق، تېخىمۇ مەقسەتلىك ئاۋاز چىقىدۇ، بۇ ئىككىنچى ئاۋاز-

دىن ئىبارەت. هالبۇكى ئۇ هامان تۇنجى ئاۋازغا خاس بولغان يېڭىلىقنى، جانلىقلىقنى، تەۋرىنىشچانلىقنى، بىمىسابىلىقنى يوقاتقان بولىدۇ.

ئەگەر يازغۇچى ئىنتايىن ئەقىللىك، ئىنتايىن پىكىرلىك، ئىنتايىن تەجرىبىلىك (تۇرمۇش تەجرىبىسى) بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىنقىلابىي نەزەرىيە، ئىلغار دۇنيا قاراش خۇددى ماركا، ئايەت ۋە يۇزى بىلەن ساغرىسىغا چاپلىۋالمىغان دورا مەلھىمى بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ قان - گۆشىگە، ئەسەپىيلىرىگە، بەش ئەزاسى بىلەن روهىغا ئايلىنىپ كەتسە، ئۇ هالدا بۇ تۇنجى ئاۋاز بولغان تەقدىردىمۇ ئەسلا يۇزەكى، تامامەن قالايمىقان، تامامەن پارچە - پۇرات نەرسە بولمايدۇ. بۇ هەرىكەتچان، ئەمما كۆپ خىللىق تۇنجى ئاۋاز ئىككىنچى ئاۋازغا ئۆتكەن ئامىللار بىلەن تولۇپ-تاشقان بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە هەر قانداق ئادەمنىڭ بىۋاستە تۇيغۇسى، مەيلى نوقۇل، هايت - هۇيت دېگۈچە يوقلىپ كېتىدىغان تۇيغۇ بولغان تەقدىردىمۇ، تۇيغۇ ئىگىسىنىڭ قەلبىنى، ئىدىيىسىنى، نۇقتىئىنەزەرىنى، خاهىشىنى، تەربىيىلىنىشىنى، هەۋىسىنى، مىجەزىنى، پەزىلىتىنى ئاز يا كى كۆپ، تېيىز يا كى چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرىدۇ. قەلبتىن ئىبارەت بۇ ئەينەكنىڭ هامان ئەينەكتىن كۆپ مۇرەككەپ بولىدۇ، قەلبتىن ئىبارەت بۇ پىئانىنونىڭ هامان ئۆز ئالدىغا ئوخشاشمىغان ئۆلچەملىرى بولىدۇ.

بۇنداق سۆزلىسەك ئىشەنچسىزرەك بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا مىسال كەلتۈرەيلى. ئالايلۇق، لۇشۈن ئەپەندىنىڭ نەسرىي شېئىرى «يا ۋا گىيا»نىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا تۇيغۇ يېزىلغان، ئۇنىڭ بىراقلا «ئاڭ ئېقىمى»دىكى ئەسەر دېيىمۇ بولمۇپىرىدۇ... «كۆز كېچىسى»، «ياخشى هېكايە»، «قار» قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ هەممىسى مۇشۇنداق يېزىلغان. بەزى كىشىلەر لۇشۈن ئۇنىڭدا «ئاللىگورىيىلەيدۇ»، ئەستەرلىك سۆزلەرنى قىلىدۇ، دەپ هېسابـ

لاپ، تۇرلۇك - تۇمەن چارە - ئۇسۇللار بىلەن «چىلان دەرىخى»- نىڭ نېمىگە دارىتمىلانغانلىقىنى، «كىچىك قىزىل گۈل» نىڭ نېمىگە دارىتمىلانغانلىقىنى، «غەلىتە قۇش» نىڭ نېمىگە دارىتمىلانغانلىقىنى دەلىللىگۈسى كېلىدۇ. يەنە بەزى كىشىلەر ئۇنى - بۇنى قويۇپ، لۇشۈن مەنزىرىنى، تەبىئەتنى يازغان، «ئۇنىڭدا ھېچقانداق باش تېمىلىق ئىدىيە» يوق دەيدۇ. بۇنداق دېيىشنىڭ ھەرقانداقتى توغرا ئەمەس (ھېنىڭ 60 - يىللاردا يازغان «قاردىن كەلگەن تەسەۋۋۇرلار» دېگەن ماقالەمگە قاراڭ، بۇ ماقالە «گەنسۇ ئەدەبىيات - سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ 1979 - يىل 7 - سانىغا بېسىلغان). لۇشۈننىڭ يازغىنى ئۆزىنىڭ تۇيغۇسى، يەنى «ھېس قىلىشقىلا بولىدىغان، سۆز بىلەن ئىپادىلەشكە بولمايدىغان» تۇيغۇسىدىن ئىبارەت.

ئەمما ئەڭ ئاخىردا يەنىلا «سۆز بىلەن ئىپادىلەش» كە، تەھلىل قىلىشقا بولىدۇ.

لى شياڭيىننىڭ ماۋزۇسىز شېئىرىنىمۇ مۇشۇنداق چۈشەندۈرۈش كېرەك.

شولوخوۋ: ئاكسىنىيە ئۆلگەندىن كېيىن گرىگورىي بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاسمانىدىكى قارا قۇياشنى كۆردى، دەپ يازىدۇ. بۇنىڭدا تۇيغۇ يېزىلغان. ئەگەر قۇياش ئەينەن يېزىلسا، چوغدەك قىزىل، ئالتۇندەك قىزىل، سارغۇچ ياكى ئاقارغان، تاتىراڭغۇ... ياكى ھەرقانداق باشقا رەڭلەردە يېزىلىدۇ. ئەمما قۇياشنى ھەرقانداق قىلىپمۇ قارا رەڭلىك دەپ يازغىلى بولمايدۇ.

بۇنىڭدىن مەلۇمكى، «ئاڭ ئېقىمى» دىكى تۇيغۇنى يېزىش بىمەنىلىك - تاپسىزلىق ئەمەس، سۆزسىز چۈشكۈنلەشكەنلىك، زاۋاللىققا يۈز تۇتقانلىق، روھچىلىق، ھەتتا ئەڭ ئاخىرىدا ساراڭغا ئايلىنىش ياكى ئۆيدىن تەركىدۇنيا بولۇپ چىقىپ كېتىشمۇ ئەمەس.

ئاڭ ئېقىمى ئۇسۇلىدا تەسەۋۋۇر ئالاھىدە تەكىتلىنىدۇ، بۇمۇ كىشىلەرنى ئىنتايىن قىزىقتۇرىدۇ.

تەسەۋۋۇرنىڭ ئەكس ئەتتۈرىدىغىنى تەپەككۇردىكى ھەممە بابلىق، ئەقلىي يەكۈن، ھۆكۈمۇ ئەمەس؛ ئەسلەش، بايان قىلىش، تەسەۋۋۇردىكى ئەسلى بار بولغان ياكى توقۇلما قىلىنغان شەيئىنىڭ زامان بىلەن ماكان شەكىلدە پەيدا بولغان ئىزچىل پائالىيىتىمۇ ئەمەس؛ ئۇنىڭ ئەكس ئەتتۈرىدىغىنى ئادەم قەلبىنىڭ ئەركىن تەسەۋۋۇرى، ئەركىن پەرۋازىدىن ئىبارەت. رېئال ماتېرىيال تەسەۋۋۇرنىڭ قايتا شەكىللىنىشى ئارقىلىق تۇرلۇك - تۇمەن گۈللەرگە ئوخشاش يېڭىلىنىپ تۇرىدۇ، ئۆزگىچە جۇلالىنىدۇ. ئۇ، قارىماققا چۈۋالچاقتەك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە ئىچكى بىرلىكىگە ئىگە بولغان بولىدۇ. جۈڭگو ئەدەبىياتى تەسەۋۋۇرغا ئىزچىل ھالدا، ئىنتايىن ئېتىبار بىلەن قارايدۇ، «بايان، تەمسىل، جانلاندۇرۇش» تىكى جانلاندۇرۇش تەسەۋۋۇردىن ئىبارەت. «جانلاندۇرۇش» بىلەن «تەمسىل» ئۆزئارا زور پەرققە ئىگە، «تەمسىل» دە باش تېما بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ ئوبراز ئارقىلىق باش تېمىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ كونا - ئىسمى «ئاڭدىكى ئوبراز»، ئەمدى «جانلاندۇرۇش» بولسا «ئوبرازدىكى ئاڭ»، يەنى بۇ، ئوبراز بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ دېگەنلىك بولۇپ، مەنە ئوبرازدىن چىقىرىۋېتىلىدۇ.

«ھەرىكەتچانلىق»قا كەلسەك، ئۇ ئۇنچىۋالا قورقۇنچلۇقمۇ ئەمەس. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزىمچىلار ئەزەلدىن دۇنيا (جۈملىدىن كىشىلەرنىڭ مەنىۋى دۇنياسى) ھەرىكەتچان، ئۆزگىرىشچان بولۇپ، ئۇ ئىچكى پەرقلەر، يەنى زىددىيەت، كۈرەش، ئۆزگىرىش، ئۆتۈش، سەكرەشلەرگە تولۇپ تاشقان دەپ ھېسابلايدۇ. ئەلۋەتتە ھەرىكەتچانلىق ئىچىدە نىسپىي مۇقىملىققا ئىگە نەرسىلەرمۇ، ھەش - پەش دېگۈچە يوقلىپ كېتىدىغان تۇيغۇلارمۇ بولىدۇ. تەسىرات ئۇزاق

قىچە يوقالمايدىغان، ھەتتا مەڭگۈلۈك نەرسىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ.

مەن نەزەرىيىچى بولمىسامۇ «ئاڭ ئېقىمى» غا بىرنېمە ئىككىگە بۆلۈنۈشى بويىچە مۇئامىلە قىلىپ، ئۇنى دىئالېكتىك ماتېرىيالىزىم دۇنيا قارىشى بويىچە تەھلىل قىلىشنى، ئۇنىڭدىكى مۇۋاپىق نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىپ، شۇ ئارقىلىق ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنى تېخىمۇ بېيىتىپ، تېخىمۇ خىلمۇخىللىققا ئىگە قىلىشنى ئۈمىد قىلىمەن. بىزنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتىمىزنى ئادەم روھىيىتىنى تېخىمۇ بىمالال، تېخىمۇ ئەينەن، تېخىمۇ ئىنچىكە يارىتالايدىغان قىلىشىمىز لازىم.

پېسخېك تەسۋىر ھەققىدىمۇ توغرا پوزىتسىيە بولۇشى لازىم، چەت ئەل ئەسەرلىرىدىكى ئابزاس - ئابزاسلاپ يېزىلغان پېسخېك تەسۋىرلەرگە ھەيران بولۇپ كېتىش ياكى مۇنداق پېسخېك تەسۋىرلەرنى پۈتۈنلەي مەسخىرە قىلىش ۋە ياكى جۇڭگو-نىڭ پروزا ئەسەرلىرىنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكى ئۈلاردا پېسخېك تەسۋىرنىڭ يوق بولۇشىدا، دەپ قارامالىق ۋە كۆرەڭلىك بىلەن ئېلان قىلىش تېلىمۇ يېنىكلىك بولىدۇ. شۇنى ئېتىراپ قىلىش كېرەككى، ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى، جەمئىيەت تەرەققىياتى، مەدەنىيەت تەرەققىياتى ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ ھايات تەجرىبىسىنى ۋە شۇ ئارقىلىق پېسخېك پائالىيىتىنى زور دەرىجىدە مۇرەككەپلەشتۈرۈۋەتتى. مەدەنىيەت سەۋىيىسى يۇقىرىراق كىشىلەرنىڭ پېسخېك پائالىيىتى مۇلىراق بولىدۇ. ئىشچى - دېھقانلارنىڭ زوقلىنىشىدىمۇ ئۆزگىرىش بولۇۋاتىدۇ، ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئىشچىلار مەدداھلىق كىتابلىرىنىلا ياقتۇراتتى، ھازىر نۇرغۇن ئىشچىلار (بۇلۇپمۇ ياش ئىشچىلار) «ئاڭ ئېقىمى» دىكى ھېكايىلەرنى ماختىشىپ ئوقۇۋاتىدۇ. لىن بياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تۈرلۈك - تۈمەن ئۇسۇللار ئارقىلىق ئادەمنىڭ ئىز-

زەت - نەپسىنى دەپسەندە قىلدى، ئادەمنىڭ قەدىر - قىممىتىنى يوققا چىقاردى، ئادەمدە بىر قانداق پېسخېك پائالىيەتنىڭ، تۇيغۇ، زوق - ھەۋەس، تەسەۋۋۇر ۋە ئىستەكنىڭ بولۇشىغا ئەسلا يول قويمىدى، ئۇلار ئادەمنى قوپال، قاشاڭ، بىخۇد بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇپ قويدى. بۇنداق ئەھۋالدا بىز ئەدەبىي ئەسەرلىرىمىزدە ئادەمنىڭ پېسخېك پائالىيىتىنى مەجەز - خۇلقى، مەنىۋى مۇھىتى، روھىي دۇنياسىنى يېزىشقا دىققەت قىلىشىمىز لازىمكى، بۇ، سۈتسىيالىستىك يېڭى ئادەملەرنى يېتىشتۈرۈش، مەنىۋى مەدەنىيەتنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، يۈكسەك ۋە جاپالىق بولغان «ئىنسان روھىنىڭ ئىنژېنېرى» لىق ۋەزىپىنى ئادا قىلىشىمىزدا ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. كۆپلىگەن ياشلار پېسخېك پائالىيەت تەسۋىرلەنگەن ھېكايە، شېئىر، كىنولارنى ياقتۇرۇپ كۆرمەكتە. كۆپلىگەن ياشلار «ئاڭ ئېقىمى» نىڭ سىرىنى بىلمەكچى بولۇۋاتىدۇ، بۇ تاسادىپىي ئەمەس، كىتابخانلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا «ئاڭ ئېقىمى» دىكى ئەسەرلەرنىڭ نۇقسانى شۇكى، ئۇ، ئادەتتىلەنمىگەنلەرنى ئوڭايلا گاڭگىرىتىپ، ئېسەنگىرەتىپ قويىدۇ. ئەڭزەللىكى شۇكى، ئۇ ئىنتايىن پىكىر يۈرگۈزۈش، ئويلىنىش، تەسەۋۋۇر قىلىش، ھەتتا نەقلىي يەكۈن چىقىرىش، تەھلىل قىلىش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ. «بىرىنچى ئاۋاز» نى قانداق قىلىپ «ئىككىنچى ئاۋاز» غا ئايلاندۇرۇش، ھېسسىي بىلىشنى قانداق قىلىپ ئەقلىي بىلىشكە ئايلاندۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشتا ئەڭ زور دەرىجىدە كىتابخانلارنىڭ ئۆزىگە تايىنىشقا توغرا كېلىدۇ. بۇ نەقەدەر بۈيۈك لەززەتلىنىش خۇشاللىقى - ھە!

ئەلۋەتتە قوبۇل قىلىش بىلەن ئەينەك قىلىشتىن ئىبارەت بۇئۇسۇلدىكى خەتەرنىمۇ تولۇق كۆرۈشىمىز كېرەك. بىز ئۇنداق تىلىسماتلىق، ئىدراكقا قارشى تۇرۇش كۆز قاراشلىرىغا ئەسلا قوشۇلمايمىز. بىز تۇيغۇ، تەسىرات، تەسەۋۋۇرلار بىلەن

پىكىر يۈرگۈزۈشته، ئۇقۇم، ھۆكۈملەرنى بىر - بىرىگە قارشى قويماسلىقىمىز لازىم، ئالدىنقىسى دەل كېيىنكىسىنىڭ ئاساسى، كېيىنكىسى بولسا ئالدىنقىسىنىڭ نەتىجىسى، دەپ ھېسابلايمىز. بىز ئەسەر ئىدىيىگە ئىگە بولۇشى، باش تېمىغا ئىگە بولۇشى لازىم، ئەمما باش تېما ئاددىيىلىقتا بىر جۈملە سۆز بىلەنلا يېغىنچاقلىنىدىغان، تېپىزلىكتە بىرلا قاراش بىلەن كۆزگە تاشلىنىدىغان بولماسلىقى لازىم، دەپ ھېسابلايمىز. بىز بۇ يەردە خىيالپەرەس، كېسەلمەن، ئېسرى بارلارنىڭ روھىي ھالىتىنى تەتقىق قىلمۇاتمايمىز. بىزنىڭ ئانچە - مۇنچە «ئالۋ ئېقىمى» بىلەن شۇغۇللىنىشىمىز، تەلۈبلىك قىلىشىمىز ھەسرەت - نادامەتمىزنى چىقىرىۋالماقچى بولغانلىقىمىز ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ تەمكىن، تېخىمۇ گۈزەل، تېخىمۇ تولۇق، تېخىمۇمەدەنىي روھنى يارىتىش ئۈچۈندۇر. بىز يەنە پىسخولوگىيە بىلەن تۇرمۇشنى، تۇرمۇش بىلەن جەمئىيەتنى قارىمۇ قارشى قىلىپ قويۇشقا قۇشۇلمايمىز، بىز پىسخولوگىيە، تۇيغۇ، ئاڭنى يازغان چېغىمىزدا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشنىڭ ئىنكاسى ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەھمىيىتىنى ئۇنتۇپ قالمىدۇق، بىز پەقەت يازغان نەرسىلىرىمىزنىڭ قالتىس ئىنچىكە، تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ ئالاھىدىلىككە ئىگە، تېخىمۇ «تەم»لىك بولۇشىنىلا ئۈمىد قىلىمىز، خالاس. شۇڭا بىزنىڭ «ئالۋ ئېقىمى»مىز كىشىلەرنى رېئاللىقتىن قاچۇرۇپ، ئىچكى دۇنياغا باشلايدىغان «ئالۋ ئېقىمى» بولماستىن، بەلكى كىشىلەرنى ئوبىيېكتىپ دۇنياغىمۇ، سۇبىيېكتىپ دۇنياغىمۇ يۈزلەندۈرىدىغان، تۇرمۇشنىمۇ، ئادەملەرنىڭ قەلبىنىمۇ سۆيدىغان ساغلام ۋە تولۇق، ئۆز - ئۆزىنى سېزىدىغان تۇيغۇدىن ئىبارەت.

ئەڭ ئاخىرىدا، باشتا قىلغان سۆزىمىزگە قايتايلى، ئىجادىيەت مېتودى ئۇسۇلى يەنىلا مەزمۇنغا بويسۇنىدۇ. ئەگەر شەكىلۋازلىق قىلىنىدىغان بولسا، پەقەت يۈزەكى نەرسىلەرلا ئۆگىنىۋېلىنىدۇ - دە، بەزى كىنولاردىكى «ئاستا قوغلاش» (تېز

تارتىپ ئاستا قويۇلىدىغان قىز - يىگىتلەرنىڭ قوغلىشىش كۆرۈنۈشى) تەك تاماشىبىنلارنىڭ كۈلكىسىگە قالىدۇ. قوبۇل قىلىش بىلەن ئەينەك قىلىشتا ھەزىم قىلىش بولۇشى، ئۆزىمىز ئۈچۈن ئىشلىتىلىشى، ئىسلاھات، تەرەققىيات، ئىجادىيەت بولۇشى لازىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزمۇ «ئالۋ ئېقىمى» ئۈسۇلىنىڭ چەت ئەللەردە تازا گۈللىنىپ چېكىگە يەتكەندىن كېيىن خاراب بولغانلىقىنى ئىنتايىن سەگەكلىك بىلەن كۆزەتمەكتىمىز، «ئەجنەبىيلەرنىڭ پايتەختىنى قانداقمۇ گالىستۇك ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولسۇن؟»

ياشلارنىڭ ھازىرقى زامان ئەدەبىيات ئىجادىيىتى توغرىسىدىكى پىكىرلىرىنى تېخىمۇ كۆپ ئاڭلاشنى ئۈمىد قىلىمەن. سىلەرگە خەيرلىك تىلەپ:

ۋاڭ مېڭ

1979 - يىل 9 - دېكابىر.

(«ۋاڭ مېڭنىڭ مەخسۇس توپلىمى» دىن ئوسمانجان ساۋۇت تەرجىمىسى)

«تەشكىلات بۆلۈمگە كەلگەن ياش» ھەققىدە قىسقىچە پاراڭ

ژاڭ مېڭ

يېقىنقى ئۇچ يىل بۇرۇنقى مەشقىمىز ئەسنىدە — «تەشكىلات بۆلۈمگە كەلگەن ياش» نىڭ (ئىلان قىلىنغان چاغدىكى ماۋزۇسى «تەشكىلات بۆلۈمگە يېڭى كەلگەن ياش» بولۇپ، 1956 - يىلى «تاللانما ھېكايىلەر» گە كىرگۈزۈلگەندە، ئەسەرنىڭ بۇ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، يېقىندا دۆلەتنىڭ قۇرۇلغاندىن بۇيان يېزىلغان ھېكايىلەردىن تالىنىپ نەشر قىلىنغان توپلامغا ئىلىنغىنىمۇ كېيىنكى نەشرى) «سىياسىتى ئەمەلىيلەشتۈرۈلگەن» لىكى تېخى يېقىندىلا ئىلان قىلىندى. مەن بۇ يەردە ھېكايىنىڭ ئۆزۈن - قىسقىلىقى، ئاپتورنىڭ ھېسسىياتى ئۈستىدە تېخىتالماستىن، پەقەت ئۆتكەنده خاتا چۈشىنىلگەن بىرقانچە مەسىلە ئۈستىدىلا توختالماقچىمەن.

دارىتمىلاش

1957 - يىلنىڭ بېشىدا بىر تەنقىدىي ماقالىدە: «ئەسەردىكى دارىتمىلاش بۇنىڭ بىلەنلا تۈگىمەيدۇ» دېيىلدى. ئۇ

چاغدا بەزى دوستلىرىم يۈزىگە سۆزلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن «دارىتمىلاش» دېگەن سۆزگە تولىمۇ غەزەپلەندى. ئەمما، مەن بىرئازمۇ غەزەپلەنمىدىم، چۈنكى — ئېيتىپ كەلسەم خىجالەت بولمەن — ئۇ چاغدا مەن تېخى «دارىتمىلاش» دېگەننىڭ نېمىلىكىنى بىلمەيتتىم، بۇ سۆزنىڭ كەينىدە بۈقسۇپ تۇرغان بالا - قازانىڭ ھىدىنى ھىدلىيالمايتتىم. مېنىڭ ھېكايەمدە نۇقسانلار، قاراڭغۇ تەرەپ يېزىلغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە بىرنېچە دەرىجىلىك پارتكومنىڭ تەشكىلات بۆلۈمى دادىل، توپتوغرا، ھېچقانداق خۇدۇكسىز يېزىلغان تۇرۇقلۇق دارىتمىلاشنىڭ ماڭا يەنە نېمە كېرىكى بولسۇن؟ دارىتمىلاش مۇددىئانى يوپۇتۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس، دارىتمىلاشنىڭ قانۇنىيىتى قەدىمكىدىن پايدىلىنىپ بۈگۈنكىنى مەسخىرە قىلىش، يىراقتىن ئەگىتىپ كېلىپ يېقىنىنى كۆرسىتىش، تەبىئەت ھادىسىلىرىنى سۆزلىگەن بولۇپ سىياسىي ھايات‌نى كۆرسىتىش بولىدۇكى، بۇنىڭ ئەكسىچە بولمايدۇ. «گۈپپاڭچىلار» ئۇچ يولۇاسنى① سىزىش — لىن بىياۋ ئۇچۇن ئەنزە ئاغدۇرغانلىق، كۆتۈرەم تۆگىنى سىزىش — دۆلەت ئىگىلىكىگە ھۇجۇم قىلغانلىق، دەپ بۆھتان قىلدى. بۇنىڭ ئەكسىچە لىن بىياۋ ھەققىدە يېزىلغان ھەرقانداق بىر پارچە ماقالىنى بېيجىڭ ھايۋانات باغچىسىدىكى كىچىك يولۇاسقا مەقسەتلىك باغلىدى، دەپ ئەيىبلەپ ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدۇ. ئۇنداق بولسا، 50 - يىللاردىكى جۇڭگو كومپارتىيەسى × × رايونلۇق كومىتېتىنىڭ قەيىرىگە دارىتمىلغىلى بولىدۇ؟ كاشكى، ئۇ دارىتمىلايدىغانغا تاڭ ياكى سۇڭ سۇلالىسىنىڭ ئوردىسى بولسا؟! سۆزلىرىم جۆيلۈشكە ئوخشىشىپ كەتتى. مەن گۆدەكلىكىمدە

① خەنزۇچە خەت بويىچە، لىن بىياۋ دېگەن ئىسىدىكى «بىياۋ» كىچىك يولۇاس دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ.

دىن تارتىپلا پارتىيىنىڭ تەربىيىسىنى ئالغان، پارتىيىنى ئۆزۈمنىڭ ئانام دەپ قارايمەن. بالا ئانىسىنىڭ ئالدىدا شوخلۇق قىلىپمۇ قويىدۇ، تەنبىھىمۇ يەيدۇ، ئەمما، بالىسى ئانىسىغا چىن كۆڭلىدىن دارىتمىلىمايدۇ. راستىنى ئېيتقاندا مەن ئۇ چاغدا تېخى يىگىرمە ئىككى ياشقا كىرمىگەنىدىم، ئەگەر ئۇ چاغدا ھەقىقەتەن دارىتمىلاشقا دائىر نەيرەڭلەرنى بىلگەن بولسام، ھوشيارراق بولۇپ، يۇپۇتۇپراق، ئەستايىدىللىراق، ۋەزمىنرەك يازغان بولاتتىم - دە، خەقلەرگە تۇتقىلى ساپاق، كىرگىلى كاۋاك قويمىغان بولاتتىم، بۇ ھالدا ئۆزۈمگىمۇ ياخشى بولاتتى. ئالايلۇق، «بېيجىڭ گېزىتى» پۈتۈن تېكىستىنىڭ بىرلا يېرىدە تىلغا ئېلىنغاندىن باشقا ۋەقەنىڭ بېيجىڭدا روي بەرگەنلىكى ھېچقانداق جايدا قايتا تىلغا ئېلىنمىغان. ئەمما بېيجىڭدا تۇرۇچىلىك بارمۇ - يوق، دېگەن مەسىلە شۇنچىۋالا كۆپ ئەيىبلەشلەرنى پەيدا قىلدى، ھەتتا يولداش ماۋ زېدۇڭنى سۆزلەشكە مەجبۇر قىلدى، شۇ چاغدىلا ئاندىن بۇ ئەيىبلەشلەر تىنجىقتى (ۋاقتىنچە تىنجىقتى). ئەگەر مەن شۇ چاغدا تەجرىبىلىكرەك بولغان بولسام، بېيجىڭنى تاماممەن تىلغا ئالمىغان بولاتتىم - دە، ئاۋارىچىلىككىمۇ قالمىغان بولاتتىم.

دارىتمىلاش تەلىماتى ئازادلىقتىن كېيىن ئاشۇ ماقالىدىن باشلانغان - باشلانمىغانلىقىنى بىلمەيمەن، ئىشقىلىپ، دارىتمىلاش دېگەن بۇ ئۇقۇم ئەدەبىي تەنقىد كاتېگورىيىسىدىن ھالقىپ كەتتى، قانۇن ئىلمىي كاتېگورىيىسىدىنمۇ بۆسۈپ ئۆتتى، دارىتمىلاش دەلىل - ئىسپات بىلەن مەنتىقىگە مۇھتاج ئەمەس، ئۆز - ئۆزىنى ئاقلايدىغان ئادەم ھەرگىز دارىتمىلاپ يۈرمەيدۇ، يۈرىكىنى يېرىپ كۆرسىتىشكىمۇ موھتاج ئەمەس. شاپتۇللۇق چوققا دېگىنى شاپتۇللۇق باغ، ئۇچ يولۇاس دېگىنى لىن بياۋ، دەپ ھۆكۈم قىلغۇچىلار لو جېنرۇڭغىمۇ①

① مەلۇم ئەسەردىكى بىر پېرسوناژ بولۇپ، مۇكەممەل، بويۇك، يوكسەك بولۇش نەزمىيىسى بويىچە يارىتىلغان.

يەتمەيدۇ، لو جېنرۇڭ نېمىلا بولسۇن (يالغان بولسىمۇ) «سادا-قەت» توغرىسىدا سۆزلەيدۇ ئەمەسمۇ؟

ئوخشتىش

ھېكايىدىكى جاۋ جۈيۈەن دېگەن پېرسوناژ بىر يەردە تۇخۇمەك گۈلىنى تىلغا ئېلىپ، بۇ گۈل «شاپتۇل - نەشپۈتلەر-دىن پۇراقلىق، مودەندىن نەپىس» دەيدۇ. بىر پېشقەدەم ئۇستاز بۇ ھەقتە تەھلىل يۈرگۈزۈپ، ئەسەردە پارتىيە - ھۆكۈمەتنىڭ رەھبىرلىرى كادىرلىرى مودەنگۈلگە، ئەپكار ئامما شاپتۇل - نەشپۈتلەرگە ئوخشتىلغان، جاۋ جۈيۈەن بولسا ئالىپتە قىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئۆز - ئۆزىنى خۇشقاتقا ئوخشتىدۇ، دەيدۇ.

مەن بۇ تەھلىلنى ئوقۇغاندىن كېيىن، بۇ پېشقەدەم ئۇستازنىڭ ئىدىيىسىنىڭ چوڭقۇرلۇقى بىلەن ئۆتكۈرلۈكىگە، تەسەۋۋۇر كۈچىنىڭ موللۇقى بىلەن ئاجايىپلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇدۇم. ئەمما بۇ تەھلىلنىڭ ئاساسسىزلا بارلىققا كەلمىگەنلىكىنى ھېس قىلدىم. ھەقىقەتەنمۇ ھېكايىدىكى لىن جېڭ، جاۋ خۇيۈېنلارنىڭ ئالىپتلىك ئىدىيىسى بار، ئۇلار ئاممىۋى كۈرەشنىڭ بوران - چاپقۇنلىرىنى باشتىن كەچۈرۈشى، دۇنيادىن خەۋەردار بولۇشى، دۇنيا قارىشىنى ئۆزگەرتىشى، تەدرىجىي ھالدا ئىشچى - دېھقانلار ئاممىسى بىلەن بىرلىشىشى لازىم ئىدى. ئەمما، ئۆزۈمنىڭ خىجىل، چۈنكى، مەن گۈلنى يازغاندا، ئۇچرىغانلىكى بىر گۈلنى، شۇ چاغدىكى مەۋسۈمنى، جاۋ خۇيۈېننىڭ ئايالىلارغا خاس ئىنچىكىلىكىنى، «ھېسسىياتىنىڭ مەۋجى» نى يازغانىدىم. قىسقىسى، مېنىڭ يازغىنىم گۈل، گۈلنى ئېسىلزادىلەرگە تەقلىد قىلغىنىم يوق، ئەستەرلىك گەپ قىلغىنىمۇ يوق. ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئۆز ئالدىغا قانۇنىيىتى

بار. ئوبرازلىق تەپەككۇر سخېمىلىق شەرھى ئەمەس، ئەگەر گۈل ـ گىياھ، قۇرت ـ قوڭغۇز، قار ـ يامغۇر، يەل ـ يېمىش، تاغ ـ دەريا، جىلغا ـ قاپتاللارنى تەسۋىرلەش پالانى نەرسە گە ئوخشىتىش ئۇچۇن، دەپ ھېسابلىنىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، بىزنىڭ يازغان نەرسىلىرىمىز قانداق ساختا ـ سۈنئىي نەرسىلەر بولۇپ چىقىدىكەن؟ كىتابخان بىلەن تەنقىدچى ئەسەردىكى ئوبرازلاردىن بەلگىلىك تۈرتكە، تەسەۋۋۇر، ئىلھامغا ئىگە بولىدۇ. بۇ ئاپتورنىڭ «تەمسىل» قىلىۋاتقىنى ئەمەس، ئەكسىچە كىتابخان بىلەن تەنقىدچىنىڭلا «جانلاندۇرۇلۇۋاتقان» لىقى. مۇنداقچە ئېيتساق، تەمسىل بىلەن جانلاندۇرۇش قېرىشۇپ ئىشلىتىلىدۇ، ئەمما ئۇلار ئۆزئارا ئىنتايىن روشەن پەرقلە ئىگە بولىدۇ. جانلاندۇرۇشنى تەمسىلنىڭ ئۆزى دەپ قاراش قاتمال لىق بولىدۇ.

بۇنىڭ بىلەن يەنە ئوخشىتىشمۇ بار، بەزى كىشىلەر، لىيۇ شۈۋۇ(刘世吾) نىڭ ئاھانداش سۆزى لىيۇ شۈۋۇ (吾事刘) دىن كۆرگىلى بولىدۇكى، ئاپتور لىيۇ شۈۋۇ (吾世刘) نى ئىشۋاز ئادەم دەپ ھېسابلايدۇ، دەيدۇ. ماڭا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ چۈشەكەشتىن باشقا نەرسە ئەمەس. مەن ئۇ چاغدا ئاھانداش سۆزلەردىن پايدىلىنىپ ئۆز پېرسوناژلىرىمنى گەۋدىلەندۈرۈشنى، ئالايلۇق، ئىلغارلارنىڭ فامىلىسىنى خۇڭ①، يامانلارنىڭ فامىلىسىنى دىياۋ② دەپ قويۇشتەك قىلمىقلارنى ئەسلا بىلمەيتتىم. بۇ ھېكايىدىكى پېرسوناژلارنىڭ ئىسمى مۇنداق قويۇلغان: مېنىڭ بىر توپ كونا سەپداشلىرىم بار ئىدى، مەن ئۇلارنىڭ فامىلىسىنى ئۆزگەرتىپ ئىسىم ياسىدىم، شۇنىڭ بىلەن ھېكايىدىكى پېرسوناژلارنىڭ ئىسىم فامىلىسى كېلىپ چىقتى.

① خۇڭ (洪) ـــ تاشقىن دېگەن مەنىدە ـــ ت.
② دىياۋ (刁) ـــ ھىيلىگەر، مەككار دېگەن مەنىدە ـــ ت.

مەن بۇ يەردە كونا سەپداشلىرىم بىلەن ئازراق چاقچاقلاشتىم، بولغىنى مانا شۇ ئىش.

يەنە بەزىلەر، يامغۇرلۇق كېچىدە چۆچۈرە يېيىدىغان ئېپىزوتتا نېمە ئۈچۈن بىر قىزچاقنىڭ ئاشخانىغا كىرىپ يامغۇردىن دالدا قىلغانلىقى يېزىلىدۇ؛ ئىتالىيەنىڭ مۇزىكىسىنى ئاڭلايدىغان ئېپىزوتتا نېمە ئۈچۈن مۇزىكا نومۇرلىرىدىن كېيىن تىياتىرخانىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالى يېزىلىدۇ؟ بۇ ئەسەرنىڭ كېرەكسىز قىسمىمۇ، ماھارەتتىكى مەغلۇبىيەتمۇ ياكى بۇنىڭ ئۆزگىچە سىرى بارمۇ؟ دەپ سورايدۇ. بۇ سوئاللارغا جاۋاب شۇكى، ئۇنداق ئەمەس، يامغۇردىن دالدا قىلىشنى يازغاندىلا، يامغۇر يېغىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرگىلى بولىدۇ. تىياتىرخانىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى يازغاندىلا، شېكەر شەنبە تۈيغۇسىنى ياراتقىلى بولىدۇ. ئەسەر تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. تۇرمۇشنىڭ سۈرىتى بىلەن ئاۋازى مانا مۇشۇنداق بولىدۇ.

تېگىنى سۈرۈشتۈرۈش

ھېكايە ئېلان قىلىنىش بىلەنلا نۇرغۇن ياخشى يولداشلار بىئارام بولۇشۇپ كەتتى. ئۇ كىمنى يازغانىدۇ؟ ئۇ قايسى رەھبەرگە نارازىدۇ؟ ئۇ قايسى رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمنى يازغانىدۇ؟ تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇنىڭغا كىم ئېيتىپ بەرگەنىدۇ؟ ئۇ نېمە قىلماقچى؟ ئەجەبا، يولداش × × بىلەن × × رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى شۇنداق بولسا؟ ـــ جامائەت پىكرى شۇ تەرىزدە كۆچلۈك بولۇپ، مېنىڭ بەزى كونا يولداش، كونا رەھبەر، كونا سەپداشلىرىم بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمگە بىۋاستە تەسىر قىلدى.

ھەتتا ھېكايىنى تولىمۇ ماختىغان بىر كىتابخان ماڭا لە

يېزىپ، لىن جېك ئاپتورنىڭ سىۋولى دەپ كۆرسىتىلا ئېيتتى. يەنە بىر يولداش ئۆزىنى لىن جېكنىڭ مودېلى دەپ تەنقىد قىلدى.

ھېكايە تۇرمۇشتىن كېلىدۇ، ئۇنىڭدا تۇرمۇشنىڭ ئەكسى، تۇرمۇشنىڭ تىنىقى بولىدۇ. ئەمما، تۇرمۇشنىڭ كۆچۈرۈلمىسى ئەمەس. نان بۇغدايىدىن چىقىدۇ، بۇغداي تۇپراقتىن چىقىدۇ، ئەمما بۇ ئۇچىسى ئۆزئارا سۈپەت پەرقىگە ئىگە. ئادەملەر نانىنى ياخشى پىشۇرۇش - پىشۇرالماسلىق كويىدا تالاش - تارتىش قىلىۋاتقاندا، تۇپراقشۇناسلارنى بۇغدايلىقنى تەكشۈرۈشكە تەشكىللەش زۆرۈرىيىتى بولمايدۇ. يازغۇچى رەزىل ئادەم بولمىسلا ھېكايىدىن پايدىلىنىپ مەلۇم ئادەمگە، مەلۇم ئورۇنغا ھۇجۇم قىلمايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا شۇنىڭغا ئىشىنىشىمىز كېرەككى، غۇم - خۇسۇمىتىنى چىقىرىۋېلىشقا ئۇرۇندىغان ئادەملەر ئادەتتە تۆزۈكرەك بىر ئەسەر يېزىپ چىقالمايدۇ. ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن نەشتەر قەلەم دەۋاسى — بۇ ئىككىسى ئىشى، شۇڭا ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان تاغ بار.

ئەگەر سىز ھېكايىدىكى مەلۇم ئىش، مەلۇم ئادەمنىڭ تۇرمۇشتىكى مەلۇم ئىش، مەلۇم ئادەمگە ئوخشايدىغانلىقىنى ھېس قىلسىڭىز، بۇ پەقەت ئۇنىڭ بىرەر نۇقتىسىنىڭلا ئوخشىشىدىغانلىقى، خالاس. بىز ئەسەردىن ئورتاق ساداغا، رىغبەت ۋە تۆرتكىگە ئىگە بولۇشىمىزمۇ، ئەسەردىن قانائەتلەنمەسلىكىمىز، ئۇنى تەنقىد قىلىشىمىز ياكى ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشىمىزمۇ مۇمكىن، ئەمما ھېكايىگە ئاخبارات تەلىپىنى قويغىلى بولمايدۇ، ھېكايىنىڭ توقۇلما ئىكەنلىكىگە، توقۇلمىنىڭ چىن ئىش - چىن ئادەم ئەمەسلىكىگە ئىشىنىشىمىز لازىم. ئۇنداق بولمىسا، بۇ ئىش يازغۇچىغا بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىپلا قالماستىن، بەلكى

بارچە گۇللەرنىڭ ھۆپپىدە ئېچىلىشىغا تەسىر يەتكۈزىدۇ. بۇزۇقلارنىڭ توقمىقىلا ئەمەس، ياخشى يولداشلارنىڭ خاتا چۈشىنىشىمۇ يۈرەكزادىلىك پەيدا قىلىدۇ.

ئىزاھات: قولۇمدا نە ھېكايە، نە ئەينى ۋاقىتتىكى ئوبزور بولمىغاچقا، بۇ ماقالىنى ئېسىمدە قالغانلارغا تايىنىپلا يازدىم. خاتالىقلاردىن خالى بولۇش تەس، يولداشلارنىڭ تۆزىتىش بېرىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

1979 - يىل 3 - سېنتەبىر

(«ۋاڭ مېڭنىڭ مەخسۇس توپلىمى»دىن: ئوسمانجان ساۋۇت تەرجىمىسى)

تاللانمىلار

I

ھېكايە ھەققىدە ھېس قىلغانلىرىم

شا دىك

ھېكايە دېسە ئادەتتە بەزىلەر: «قانداق ۋەقەنى يازدىڭ؟» دەپ سورايدۇ. لېكىن نېمىنى ۋەقە دەيمىز؟ ياپۇن ياسۇنۇچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە يۈسەي مەكتىپىنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى ۋەقەلىك — شەخسنىڭ ھەرىكىتىدىن ئىبارەت، دەپ ياخشى جاۋاب بەرگەن. شۇڭا بىز، شەخسلەرنى يارىتىش ئىجادىيەتىنىڭ بىرىنچى ۋەزىپىسى دەيمىز. بىزگە مەلۇم، ئادەم ئىجتىمائىي مەخلۇق، جەمئىيەت سىنىپقا بۆلۈنىدۇ. ھەربىر ئادەم مۇقەررەر ھالدا مۇئەييەن سىنىپقا مەنسۇپ بولۇپ، مەلۇم سىياسىي خاھىشقا ئىگە بولىدۇ. شۇنداق بولغانلىقتىن ھەربىر ئادەم ياكى بىر توپ ئادەمنىڭ جەمئىيەت تۇرمۇشىدا باشقا بىر ياكى بىر توپ سىنىپىي مەيدانى ئوخشاشمىغان، تەرىپىسى ئوخشاشمىغان كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا ئۇنداق ياكى مۇنداق زىددىيەت بولىدۇ، ھەتتا كۈرەش بولىدۇ. مېنىڭچە بۇ زىددىيەت

يەتلەر توقۇنۇشىنىڭ ئېگىز - پەس، ئەگرى - توقاي بولۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشى بىزنىڭ ئوبراز يارىتىش ۋە سۈژىت ئورۇنلاشتۇرۇشىمىزنىڭ ئاساسى بولىدۇ، بۇنى خالىغانچە ئويدۇرۇپ چىققىلى بولمايدۇ، خالىغانچە ئويدۇرۇپ چىققان نەرسىمۇ كىشىلەرنى قايىل قىلالمايدۇ.

بىز بۇ قېتىم قىسقا ھېكايىلەر ئىجادىيىتى ئۈستىدە توختىلىمىز. مېنىڭچە ھېكايىلەرنى رومان، پوۋېست ۋە ھېكايە دەپ ئايرىش مۇمكىن. ئۇلارنىڭ ئاساسىي پەرقى خەت سانىدا بولماستىن، بەلكى ئىپادىلەش ئۇسۇلىدا. ئۇنداقتا ھېكايە ئىجادىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى نېمە؟ مېنىڭچە بەزى يولداشلار بۇنىڭغا: كىچىكتىن چوڭنى كۆرۈش، قىسمەن بىشارەتتىن ئومۇمىيلىقنى كۆرۈش؛ تۇرمۇشنىڭ بىر ياكى مەلۇم تەرىپى ئارقىلىق شۇ دەۋردىكى ئاساسىي زىددىيەت كۆرىنىشى، ئېلىمىزنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش كېرەك، دەپ جاۋاب بەردى. چوڭكى تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، مېنىڭچە، ھېكايە يازغانلىق — جەمئىيەتنى يازغانلىق بولىدۇ.

مەن: ئوبراز يارىتىش ئىجادىيەتتىكى بىرىنچى مەسىلە، ھېكايە يېزىش جەمئىيەتنى يېزىشتىن ئىبارەت، دەپ قارايمەن. مېنىڭ بۇ چۈشەنچەم ئېنىقبلس ئوتتۇرىغا قويغان تېمىك شەخس ۋە تېمىك شارائىت مەسىلىسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شەخس بىلەن شارائىت ھامان ئايرىلىپ كېتەلمەيدۇ، ئېنىقبلس «شەھەر قىزى» نىڭ ئاپتورىغا: «سىزنىڭ پېرسونا ژلىرىڭىزنى ئۇلارنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، تېمىك دېيىشكە بولىدۇ، لېكىن مۇشۇ پېرسونا ژلارنى ئوراپ تۇرغان ۋە ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە تۈرتكە بولغان شارائىت توغرىسىدا ئۇنداق تېمىك دېيىشكە بولمايدۇ. «شەھەر قىزى» دا ئىشچىلار سىنىپى پاسسىپ ئاممانى قىيابېتىدە مەيدانغا چىققان، ئۇلار ئۆزىگە يارەملەيدۇ،

هەتتا ئۆزىگە يارىدەم بېرىدىغان بىرەر تىرىشچانلىقىمۇ كۆرسەتمەيدۇ... ئەگەر بۇ 1800 - يىلى 1810 - يىللاردىكى سىنسىمون ۋە روبېرت ئوۋېن دەۋرلىرىنى توغرا تەسۋىرلەش دېيىلسە، ئۇ چاغدا 1887 - يىلى پرولېتارىياتنىڭ كۆپلىگەن كۆرەشلىرىگە ئەللىك يىل دېگۈدەك قاتنىشىش شەرىپىگە ئىگە بولغان كىشىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇنىڭ توغرا بولۇشى مۇمكىن ئەمەس» دەپ كۆرسەتكەنىدى.

«4 - ماي» دىن بۇيانقى ھېكايىلىرىمىزنىڭ خېلى كۆپى — ئۆگىنىشكە، ئىبرەت ئېلىشقا ئەرزىيدۇ. مەسىلەن، لۇشۈننىڭ «دورا» ھېكايىسى بۇنىڭ ئەڭ ياخشى مىسالى. «دورا» ھېكايىسىدە قەدىمىي شىپاگەرا قۇربان بولغان ئىنقىلاب چى شا يۈينى ئۇدۇللا يازماي، چايخانىدىكى خېرىدارلارنىڭ پاراڭلىرىدىن بىزگە بىر ئىنقىلابچىنىڭ ئوبرازىنى تەسۋىرلەپ بەرگەن. ئۇ تۇرمىدە تۇرۇپ، تۇرمە قاراۋۇللىرىنى چىڭ خاندانلىقى ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈشكە قوتراتقان.

لېكىن بۇ ئەسەرنىڭ چوڭقۇر ئەھمىيىتى بۇلا ئەمەس، ئاساسلىقى — ئاپتور ئادەتتىكى پۇقرانىڭ ئىنقىلابچىغا بولغان مەسخىرىسىنى، ھېلىقى گۇندىپاينىڭ شا يۈينى «دۇمبالىغانلىقى» نى ماختاپ تەسۋىرلىگەن. بولۇپمۇ خۇا لاۋشۇەن ئوغلىنى قوتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ئىنقىلابچىنىڭ ساپ قېنىغا چىلانغان مومانى بىلەن كېسەلنى داۋالىماقچى بولىدۇ، بۇ خۇراپاتلىقلا ئەمەس، يەلكى مۇھىمى ئادەتتىكى پۇقرالارنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى قالاقلىقىنى ئىپادىلەيدۇ. ئەينى ۋاقتتىكى تارىخىي شارائىتتىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ، بۇ راست، شۇنداقلا بۇ ئىنقىلابىي خىزمەتنىڭ مۇرەككەپلىكى بىلەن شۇڭخەي ئىنقىلابىنىڭ ئاجىزلىق نۇقتىسىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەگەر بۇنى ئامىنى كەمستەكەنلىك دېيىلسە، ئۇ چاغدا چوڭ خاتالىق بولىدۇ. دەرۋەقە،

ئىنقىلاب قىلىشتا ئاممىغا ئىشىنىش، ئاممىغا تايىنىش كېرەك. لېكىن شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز يەنە ئاممىغا ئىنقىلاب داۋاللىرىنى تەشۋىق قىلىشىمىز، ئۇلارنى ئويغىتىشىمىز، ئۇلارنى ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ قايمۇقتۇرۇشىدىن قوتۇلدۇرۇشىمىز كېرەك. شۇڭا ماۋ جۇشىنىڭ ئاممىۋى لۇشيەن توغرىسىدىكى نەزەرىيىلىرىنى مۇكەممەل، چوڭقۇر ئۆگىنىپ، ئۇنىڭ روھىي ماھىيىتىنى ئىگىلىشىمىز كېرەك.

بۇ يەردە مەن يەنە لۇشۈننىڭ باشقا بىر ھېكايىسى — «كۇڭ يىجى» ئۈستىدە تۇختىلىمەن. ئەگەر كىچىكتىن چوڭنى كۆرۈش، مەلۇم تەرەپ ئارقىلىق چوڭ تېمىنى ئەكس ئەتتۈرۈش دېيىلسە، بۇ ئۇچ - تۆت مىڭ خەتلىك ھېكايىنىڭ ئىپادىلەش ئۇسۇلى جەھەتتە، بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدىغان نۇرغۇن يەرلىرى بار، ئۆگىنىشكە ئەرزىيدىغان بىر يېرى ئۇنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشنى كۆزەتكەنلىكى، چوڭقۇر چۈشەنگەنلىكى، فېئودالىزمغا قاتتىق نەپرەتلەنگەنلىكى ۋە ئۇنىڭدا ئۇزۇل - كېسىل دېموكراتىك ئىنقىلاب روھىنىڭ بولغانلىقىدا. ئەگەر بۇنى كۆرەلمىگەندە جاپالىق ئۆگەنگەن تەقدىردىمۇ يۈزەكى ئۆگىنىپ قالىمىز. بىز يەنە بۇ ھېكايىلەرنىڭ يېزىلغان دەۋرى ۋە تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشىنى ئۇنتۇپ قالماسلىقىمىز كېرەك، ئۇنداق بولمىغاندا خاتا چۈشەنچە كېلىپ چىقىدۇ.

مەن نېمە ئۈچۈن بۇ ھېكايىلەرنى ئاشۇنداق زور ئىشتىياق بىلەن سۆزلەيمەن؟ چۈنكى ئۇنىڭدا بىر ئوبراز بىلەن بىر تۈپ ھاراقكەشلەر ۋە ھاراق دۇكىنىنىڭ خوجايىنى يېزىلغان، ۋەقەلىكى ناھايىتى ئاددىي، قىسقا بولسىمۇ، لېكىن ئۇ، چىڭ، ۋاڭ سۇلالىسىدىكى مەدەنىيەت مۇستەبىتلىرىنىڭ زىيانكەشلىكىنى؛ فېئودالىق ئىمتىھان تۈزۈمىنى، «تەنەيلىكلەر» نىڭ ئوقۇمۇشلۇق تۇخاۋ - لىيېشېنلارغا ئۆزگىرىپ بىر كىتابنى

دەپ باشقىلارنىڭ پۈتىنى سۈندۈرۈپ، ئۆمۈر بويى مېيىپ قىلىپ قويغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ باش قىلغان.

ئەگەر بۇ ئۇقۇمۇشلۇق ئادەمنى «نەس بېسىپ»، «كۆپ قېتىم ئىمتىهان بېرىپ ئۆتەلمىگەن» بولسىچۇ؟ ئۇ تۇخاۋ - لىيېشېن بولالمىسمۇ «تەييارغا ئىگە بولىدىغان» يارامسىز نەرسىگە ئۆزگىرىپ، كىتاب كۆچۈرۈپ جان باقىدىغان ياكى كىتاب ئوغرىلاپ باشقا بىر «ئامىتى كەلگەن» ئۇقۇمۇشلۇق كىشى تەرىپىدىن پۈتى سۈندۈرۈلۈپ مېيىپ بولغان بولاتتى. لېكىن ئۇ قانداقلا بولمىسۇن «ئۇقۇمۇشاۋق ئادەم» بولغاچقا، ناھايىتى شۆھرەتپەرەس ئىدى، شۇڭا ھاراقكەشلەر بۇ ئىشنى ئېغىزغا ئالسا، ئۇ ئازابلىناتتى ھەم پۈتۈم يېقىلىپ كېتىپ سۈنۈپ كەتكەن، دەپ ئۆزىنى ئاقلايتتى.

مەن يەنە لۇشۈننىڭ «نىكاھتىن ئايرىلىش» دېگەن ھېكايىسى ئۈستىدە توختىلىمەن. ھېكايە باشلانغان ۋاقىتتا، يولۇچىلار بىزنىڭ قەھرىمانىمىزدىن ئەندىشە قىلىشتىن خالى بولالمىسمۇ، ھېلىقى ئاتا بىرئاز دەككە - دۈككە ئىچىدە قالغان بولسىمۇ، ئەمما ئەيگۇ، چىدارسىن، ۋېي لاۋېي قاتارلىق بىر نېمىلەرنى پۈتۈنلەي كۆزگە ئىلمايدۇ، قېرى ھايۋان، كىچىك ھايۋانلار بىلەن ئاخىرغىچە ئېلىشىپ، ئۇلارنى ۋەيران قىلمىغۇچە توختىمايمەن، دەپ جاكالايدۇ! نەتىجىسى قانداق بولىدۇ؟ ۋېي لاۋېينىڭ ئالدىدىكى ۋە قورقۇتۇشىنىڭ رولى ئانچە چوڭ بولمايدۇ، لېكىن چىدارىنىڭ ئەلپازى، تېرە تاراقلىتىشى ۋە بىرنەچچە ئېغىز سۆزى بىلەنلا ئەيگۈنىڭ ئاتا - ئانىسىنى بويسۇندۇرۇۋالىدۇ.

بۇ ھېكايە سىنىپىي دۈشمەنلەرنىڭ ھەيۋىسىنى ئۆستۈرۈپ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئىرادىسىنى سۈندۈرۈپ، ئۇلارنى بەك قالاق قىلىپ يازغانمۇ؟

يۇقىرىدا مەن پارتىيىنىڭ ئاممىۋى لۇشيەنى تونۇرنىسىدىگى چۈشەنچەمنى سۆزلەپ ئۆتتۈم. بۇ يەردە يەنە لېنىننىڭ ئېيتقان مۇنۇ مەزمۇندىكى بىر سۆزى ئېسىمگە كەلدى: ئېكسپلاتاتور سىنىپ ھۆكۈمرانلىق قىلىشتا، يالغۇز دۆلەت ماشىنىسىغا، يەنى ئارمىيە، ساقچى، ئەدلىيە ۋە تۈرمىلەرگىلا تايانماستىن، يەنە ئاممىنىڭ ئاڭسىزلىقى بىلەن قالاقلىقىغا تايىنىدۇ.

بىر ئەسەرنىڭ كىتابخانىنى تەسىرلەندۈرۈش، ياكى تەسىرلەندۈرەلمەسلىكى — ھەقىقەتەن بىر مەسىلە. ئەگەر شۇ ئەسەرنى كۆرۈش جەريانىدا ياكى كۆرۈپ چىققاندىن كېيىن كىتابخانىنى تەسىرلەندۈرەلسە، بۇ شۇ ئەسەرنىڭ ئاممىنىڭ تارىخىنى ئالغا سىلجىتىشىگە ئازدۇر - كۆپتۇر ياردەم بېرىش رولىنى ئوينىغانلىقى بولىدۇ. لېكىن ئاممىنى تەسىرلەندۈرگەنلىكى ساپلا مەردانە سۆزلەر بىلەن تولغانلىقىدا ئەمەس، بەلكى ئەسەرنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى يۈزمىليونلىغان ئاممىنىڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان مۇھىم مەسىلىلەر بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇشىدا ھەمدە ۋەقەلىكىنىڭ، سۈژېتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، يەنى كومپوزىتسىيىسىنىڭ مۇۋاپىق بولغانلىقىدا، ئەلۋەتتە يەنە بايان قىلىش، تەسۋىرلەش ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن كەلدىمۇ - يوق، بۇنىڭغىمۇ دىققەت قىلىش كېرەك، پەقەت ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ھالدا بايان قىلىنىدىغان، تەسۋىرلىنىدىغانلا بولسا، ئاندىن كىشىلەرنى قايىل قىلالايدۇ.

30 - يىللاردا بەزىلەر لۇشۈننىڭ ھېكايىلىرىگە باھا بېرىپ مۇنداق دېگەنىدى: بىرىنچىدىن سالماق، ئىككىنچىدىن سالماق، ئۈچىنچىدىن يەنە سالماق. ئاڭلىشىمچە لۇشۈن بۇ باھاغا قوشۇلماپتىكەن، بىزمۇ بىرەر يازغۇچىنىڭ قىزغىنلىقىنىڭ بار - يوقلۇقىنى، ئۇنىڭ ئەسىرىنىڭ كىتابخانىنى تەسىرلەندۈرەلەيدىغان ياكى تەسىرلەندۈرەلمەيدىغانلىقىنى نوقۇل ھالدا

ئەدەبىي ئىستىل جەھەتتىنلا ھۆكۈم قىلماسلىقىمىز لازىم. مەن لۇشۈننىڭ «دورا» ژە «نىكاھتىن ئايرىلىش» دېگەن ھېكايىسىنى ئوقۇغىنىمدا، ئۇنىڭ خېلى بۇرۇن يازغان ماقالىسىدىكى مۇنۇ ئىككى جۈملە سۆزى ئېسىمگە كېلىدۇ: «بەختسىزلىكىمدىن ھەسرەت چېكىمەن، تەلەيسىزلىكىمدىن غەزەپلىنىمەن.»

لۇشۈننىڭ خەلققە بولغان مۇھەببىتى تولۇپ تاشاتتى، خەلقنىڭ دۈشمەنلەرگە بولغان غەزەپ ئوتىمۇ ئورغۇپ تۇراتتى.

مەن لۇشۈننىڭ ھېكايىلىرى توغرىسىدىكى ھېس قىلغانلىرىمنى مۇنداق سۆزلەپ كېتىشىم، يولداشلارنى ئۇنىڭ ئەسىرىنى راۋاج قىلىپ، ئۇنى دوراڭلار دەپ ئۈمىد قىلغانلىقىم ئەمەس. تۇرمۇشقا چوڭقۇر چۆكۈش، ئەمەلىي كۆرەشكە چوڭقۇر چۆكۈش جەريانىدا بىز ھەربىرىمىز ئىجاد قىلىشىمىز، ئىختىرا قىلىشىمىز، بەلكى چوقۇم شۇنداق قىلىشىمىز كېرەك. بىز ياشاۋاتقان دەۋر، ئۇچرىشۋاتقان كىشىلەر ۋە زىددىيەتلەر كۆرىشى لۇشۈن ياشىغان دەۋر بىلەن تۆپتىن پەرق قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەسىرى بىزنىڭ ئەينەك قىلىشىمىزغا، ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدىغانلىقى ئۈچۈن مەن ئۇنىڭ ئەسىرى ئۈستىدە تۇختالدىم.

ئاخىرىدا تىل مەسىلىسى ئۈستىدە توختىلىمەن. بۇ مەسىلىنى لۇشۈن «دۇتۇپ يۇلتۇزى» ژۇرنىلىنىڭ سوئالىغا جاۋاب» دېگەن ماقالىسىدە ناھايىتى ئېنىق سۆزلىگەن. قىسقا قىلىپ ئېيتقاندا تىلدىن كەڭرى پايدىلىنىش، تىل جانلىق ھەم ئاددىي بولۇش كېرەك. روشەنكى بۇ بىرنەچچە جۈملە سۆز بىلەن لۇشۈننىڭ سۆزلىرىنىڭ پۈتۈن مەزمۇنىنى يىغىنچاقلاپ بەرگىلى بولمايدۇ، پەقەت ئاساسىي جەھەتتىن يىغىنچاقلاندى دېيىشكىلا بولىدۇ، بۇ يەردە يەنە لۇشۈننىڭ «كۇڭ يىجى» ھېكايىسىنى مىسالغا ئالىمەن. يالغۇز ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانىنىڭ پۈتى سۇنۇپ كەتكەنلىكىنى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇنىڭدىن

«ئىمتىھاندىن ئۆتكەن تۆرەم» نىڭ ھەيۋىسىنى كۆرۈڭالغىلى بولىدۇ، لېكىن بولۇپمۇ ھاراق دۇكىنىدىكىلەرنىڭ ئىمتىھاندىن ئۆتكەن تۆرەمگە: «ئۇنىڭ ئۆيىدىكى نەرسىلەر ئوغرىلاندىمۇ؟» دېگەن سۆزى مېنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىمنى قوزغايدۇ، بۇ سۆزدىن دىك جۇيىرىنىڭ ئەزەلدىن مۇتتەھەم، زوراۋان ئىكەنلىكىنى كۆرۈڭالغىلى بولىدۇ. كېيىن يەنە دۇكان خوجايىنى كۇڭ يىجىنىڭ ئىزىنىمۇ كۆرەلمەيدۇ، كۆپچىلىكىمۇ ئۇنى ناھايىتى تېزلا ئۇنتۇپ كېتىدۇ. پەقەت خوجايىن تاختايدىكى ھېسابنى تۇيۇقسىزلا كۆرۈپ قېلىپ، بۇ ئۇقۇمۇشلۇق ئادەم ئېسىگە چۈشۈپ قالىدۇ ھەمدە «كۇڭ يىجىنىڭ ئون تۆققۇز يارماق قەرزى بار!» دەيدۇ، بۇ سۆز قالتىس بولۇپ، بۇ ئارقىلىق لۇشۈن كىشىلىرىنىڭ كۇڭ يىجىغا بولغان پوزىتسىيىسىنى ناھايىتى روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن. كىشىلەر ئۇ ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ كۆڭلىنى ئېچىشقان، ئۇ ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ناھايىتى تېزلا ئۇنتۇپ قالغان. بىزنىڭ سوتسىيالىستىك جەمئىيىتىمىزدە ياشاۋاتقان ياشلار بۇنىڭ چۈشەنمەسلىكى مۇمكىن، لېكىن كونا جەمئىيەتتە كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئەنە شۇنداق ئىدى. مانا بۇ ئارقىلىق يېڭى جەمئىيەت بىلەن كونا جەمئىيەتنىڭ سېلىشتۇرساق، ناھايىتى ئەھمىيەتلىك ئىش بولىدۇ.

II

رومان ئىجادىيىتى ھەققىدە

يەن گالۇ

ياخشى بىر رومانىنى ئوقۇش — خۇددى بىر يېڭى «دۇنيا»، يېڭى «زېمىن» دا ياشاھەت قىلغانغا ئوخشىشىدۇ، ئادەملەر بىلەن تونۇشۇپ، دۇنيادىن خەۋەر تاپقىلى بولىدۇ، ۋاقىت بىكار ئۆتمەيدۇ. بۇ يەردە رومان ئاپتورى تۇرمۇشنىڭ باشلامچىسى سۈپىتىدە كەڭ كىتابخانلارنىڭ ئىشەنچىسى ۋە ماختىشىغا ئىگە بولىدۇ. ۋەھالەنكى، بىرەر ياخشى رومان يېزىپ چىقىش ئاسانغا چۈشمەيدۇ.

گەپنى يوپۇتۇشنىڭ ھاجىتى يوقكى، پۈتكۈل ئەدەبىيات ئىجادىيىتىدە شېئىر، ئەدەبىي ئاخبارات، نەسىر ۋە ھېكايىگە سېلىشتۇرغاندا رومان خېلى ئارقىدا قالدى. باشقا ئەدەبىي شەكىللەر ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئوخشاشمىغان دەرىجىدە چەكلەنگەن رايونلارنى بۆسۈپ ئۆتتى، تېمىسى كېڭەيدى، رېئاللىققا ئەھمىيەت بېرىلىپ، تۇرمۇش چىنلىقىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، بۇنىڭ بىلەن كىتابخانلارنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى. رومان چېنىپ قالدى. ھازىرقى ئەھۋال مۇنداق بولۇۋاتىدۇ: كىتابخانلار ئەزەلدىن قىزىقسىپ كۆرۈپ كېلىۋاتقان رومان تېمىلىرىدا چىقىۋاتقان كىتابلار كۆپ بولۇپ، خېلى بىر قىسىم كىتابلارنى

ساتقىلى بولمايۋاتىدۇ، ئاريىەتكە ئالمايۋاتىدۇ. سېتىۋالغان، ئاريىەتكە ئالغان تەقدىردىمۇ كىتابخانلار ئوقۇمايۋاتىدۇ، بۇ، رومانىنىڭ كىتابخانلار ئارىسىدىكى ئىناۋىتىنى بەك چۈشۈرۈۋەتتى. بۇنى ئويلىغاندا ئاپتور، تەھرىر ۋە كىتابخانلارنىڭ بېشى قاتماي قالمايدۇ.

سەۋەب نەدە؟ بەزىلەر ھازىرقى ياش كىتابخانلارنىڭ نەزىرى ئۈستۈن بولۇپ كەتتى دەيدۇ. ياش كىتابخانلارنىڭ رومانغا نىسبەتەن نەزىرى ئۈستۈن بولۇپ كەتكىنى يوق. ئەكسىچە ئۇلارنىڭ رومانغا بولغان ئۈمىدى زورايدى. ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ تارقىلىش ئەھۋالىدىن قارىغاندا، بەدىئىيلىكى مۇكەممەل، ئىدىيىسى ساغلام، تارىخىي بىلىملەر ۋە تۇرمۇش پاراسىتىگە باي بولغان، كىشىلەرگە ھۇزۇر ئارام بېغىشلايدىغان ئەسەرلەردىن باشقا، ياشلارنىڭ قىزىقىدىغىنى — دۆلەتنىڭ ئىستىقبالى ۋە ئۆز تەقدىرى توغرىسىدىكى ئۆتكۈر تېمىلار، يولداشلىق، سەپداشلىق، تۇغقانلىق، مۇھەببەت قاتارلىق تۇرلۈك مۇناسىۋەتلەرنىڭ ھەققانىي تەسۋىرى، پىشقەدەم ئىنقىلابچىلار ۋە تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى مەدھىيىلەش توغرىسىدىكى كەڭ تېما. ئۇلار رومانلاردا يۇقىرىدىكى تېما، مەزمۇنلارنىڭ تېخىمۇ كەڭ، تېخىمۇ چوڭقۇر ئەكس ئەتتۈرۈلۈشىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

كىشىلەر كۆز يېشى قىلىشنى، يىغلاشنى، قان ئاققۇزۇشنى ياخشى كۆرمەيدۇ، بەلكى بۇ كۆز يېشى، يىغا، ئاققان قان ۋە ئۆلۈمنىڭ قانداق قىلىپ غەزەپ - نەپرەت، كۈچ - قۇۋۋەت، ساۋاق ۋە غايىگە ئايلانغانلىقىنى كۆرۈشنى خالايدۇ. كىشىلەر ئەدەبىياتسىزلىنىڭ كېپەنلىشىنى ئەمەس، بەلكى ئەدەبىياتسىزلىنىڭ دەۋرىنىڭ ئەينىكى بولۇشىنى، بۇ ئەينەك ئارقىلىق ھازىرقىنى ۋە ئۆتمۈشنى، ئۆتمۈشنى ۋە ھازىرقىنى كۆرۈشنى، شۇنداقلا

كېلەچەكنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ.

لېنىن تولستويىنىڭ ئەسەرلىرى (ئاساسلىقى ئۇنىڭ رومانلىرى، ئەلۋەتتە) نى ماختاپ، چوڭقۇر هالدا: «بۇ باسقۇچتىكى روسىيە تارىخى ۋە تۈرمۈشىنى تەسۋىرلىگەن چاغدا، لېۋ. تولستوي ئۆز ئەسەرلىرىدە مۇشۇنداق زور مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇشۇنداق چوڭ بەدىئىي كۈچىنى نامايان قىلالىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ئەسەرلىرى دۇنيا ئەدەبىياتىدا بىرىنچى ئورۇنلارنىڭ بىرىنى ئىگىلەيدۇ. تولستويىنىڭ تالانتلىق تەسۋىرىنىڭ نەتىجىسىدە كرېپوسنويلۇق زۇلمى ئاستىدىكى دۆلەتنىڭ ئىنقىلاب تەييارلىقى مەزگىلى پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ سەنئەت تەرەققىياتىدا ئاتىلىغان بىر قەدىمى بولدى» دەپ كۆرسەتكەنىدى. چېرنىشېۋسكىنىڭ «نېمە قىلىش كېرەك؟» دېگەن ئەسىرى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن تۈرمۈشنى ئۆز ۋاقتىدا ئەكس ئەتتۈرىدىغان، تۈرمۈشنى چوڭقۇر چۈشەندۈرىدىغان، تۈرمۈشنى جانلىق تەسۋىرلەپ بېرىدىغان رومانلار «تۈرمۈش دەرسلىكى» دېگەن گۈزەل نام ئالغانىدى. لۇشۈن رومانىنى «بىر دەۋرنىڭ خاتىرە مۇنارىسى» دەپ ئاتىغانىدى. گوركىينىڭ «ئانا» رومانىنى لېنىن قىزغىن مەدھىيىلەپ: بۇ، ۋەزىيەتكە ئىنتايىن باب كېلىدىغان كىتاب، دېگەنىدى. چۈنكى بۇ رومان روسىيە ئىشچىلار سىنىپىي هەرىكىتىنىڭ ستېخىيىلىك قارشىلىقىتىن ئاڭلىق كۈرەش قىلىشقا ئۆزگىرىش جەريانىدا مەسىلىنى ئۆتكۈرلۈك بىلەن سېزىپ ۋە ئۇنىڭغا توغرا جاۋاب بېرىپ، سىياسەتنى ئۆز ۋاقتىدا تولۇقلاپ، ئىنقىلابقا يارەم بەرگەنىدى. فادىيېۋنىڭ رومانى «تارمار» دا پەقەت كىچىك بىر پارتىزانلار ئەترىتىلا يېزىلغان بولسىمۇ، ئۇ خۇددى ماۋجۇشى ئېيتقانىدەك «پۈتۈن دۇنياغا تەسىر كۆرسەتتى». بىزنىڭ رومان ئاپتورلىرىمىز بۇنىڭدىن چوقۇم چوڭقۇر ئىلهام ئېلىشى كېرەك.

لېكىن نۇرغۇن رومان يازغۇچىلار ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇلار تارىخىي تېمىلارنى ۋە ئىنقىلابىي تارىخىي تېمىلارنى يېزىش ئاسان، رېئال تېمىلار قانچە ئۆتكۈر بولغانسېرى يېزىش شۇنچە قىيىن دەپ قارىدى. ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار ئەلۋەتتە سىياسەتنى ئۆگىنىشى، سىياسەتنى تەشۋىق قىلىشى كېرەك. لېكىن «سىياسەتنى يېزىش» خاتا شوئارنى تەكرارلىماسلىقى كېرەك. ئورتاق ئىدىئولوگىيە سۇپىتىدە پارتىيە ئەدەبىياتى ۋە پارتىيە سىياستى ئوخشاشلا ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان بىلىش ۋاستىسى، پارتىيە سىياسىتى تۈرمۈش ئەمەلىيىتىدىن كېلىدۇ. ماركسىزم ـ لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسى بىلەن تۈرمۈشنىڭ هەربىر مەزگىلىدىكى ئوتتۇرىسىدا ئۆتكىلى بولمايدىغان هاڭ يوق. ستالىن يازغۇچىلارغا نىسبەتەن «چىنلىقنى يازغاندا ماركسىزمغا ئۆتكىلى بولىدۇ» دېگەن. مانا بۇ مەسىلىنىڭ ماهىيىتىنى ئېڭ ياخشى چۈشەندۈرگەنلىك. پارتىيە مۇئەييەن تارىخىي دەۋرنى سىياسىي، سىياسەت ئۇسۇلى ئارقىلىق يەكۈنلەيدۇ، شۇنداقلا ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىلىش ئۇسۇلى ئارقىلىق تارىخىي يەكۈن ئۇچۇن يول ئاچىدۇ. بۇ ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ مۇهىم بىر رولى. ماۋجۇشى: «لۇشۈننىڭ يۈنىلىشى ـــ جۇڭگو مىللىي يېڭى مەدەنىيىتىنىڭ يۈنىلىشى» دېگەنىدى. لۇشۈننىڭ ئەسەرلىرى، مەسىلەن: «ئا Q نىڭ تەرجىمىهالى» غا ئوخشاش ئەسەرلىرى كونا دېموكراتىك شېكىخەي ئىنقىلابىنىڭ چوڭقۇر يەكۈنى ئەمەس، لېكىن ئۇلارنى پارتىيە تۈزگەن يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ سىياستى ۋە تاكتىكىسىغا ئەينەكلىك رول ئوينىمىدى دېگىلى بولامدۇ؟ رومان ـــ ئەدەبىيات ـ سەنئەتنىڭ ئېغىر قورالى ۋە «زەمبىرىكى» (گوركىي). رومانىنىڭ بۇ رولىنى تېخىمۇ تولۇق جارى قىلدۇرۇش كېرەك. رومانىنىڭ كۆلىمى ئىنتايىن زور،

مەزمۇنى ئىنتايىن مول بولسىمۇ بۇلىدۇ؛ ئۇنىڭ ئىپادىلەش كۈچى ۋە تەسىرىنىڭ كۈچلۈكلۈكى ھەم چوڭقۇرلۇقى جەھەتتە، سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان بىر تۈرلۈك بەدىئىي شەكىل، شۇڭا ئېپوس دەپ ئاتالغان رومان بىر دەۋرنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، جەمئىيەتنىڭ «پۈتكۈل تارىخى» نى تۇپلىيالايدۇ، ئاتاقلىق كلاسسىك يازغۇچىلار داڭلىق رومانلارنى تەسۋىرلىگەندە ھەمىشە ھەيران بولۇپ: «ئۇ پۈتكۈل جەمئىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئېلىۋاپتۇ» دەيدۇ. رومان خۇددى لېنىن ئېيتقانىدەك: «ئاز بولغاندىمۇ ئىنقىلابنىڭ مەلۇم بىر ماھىيەتلىك تەرىپىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.» ئىلگىرىكى مۇنەۋۋەر رومانلار سىياسىغا بويسۇنۇپلا قالماي، بەلكى مۇقەررەر ھالدا سىياسىغا غايىەت زور تەسىر كۆرسەتكەن. رومان پاسسىپ ھالدا «سىياسەتنى كۈتۈپ تۇرماسلىقى»، «سىياسەتنى يازماسلىقى»، سىياسىنىڭ نوقۇل كارنىيى بولۇپ قالماسلىقى، بەلكى سىياسىنىڭ پائالىيەتچان تىلى بولۇشى كېرەك. ئۇ سىياسىي كۆز قارىشىنى ئىپادىلەپ، جانلىق ئىجتىمائىي ئەھمىيەت ئارقىلىق سىياسەتنىڭ تۈزۈلۈشىگە ۋە ئۆزگەرتىلىشىگە تەسىر كۆرسەتسە نېمىشقا بولمايدىكەن؟ بۇ يامان ئىش ئەمەس، بەلكى ياخشى ئىش؛ بۇ رومانىنىڭ قارامۇقى ئەمەس، بەلكى رومانىنىڭ زور ئالاھىدىلىكى. بۇ ئالاھىدىلىكنىڭ رول ئوينىشىغا تۇسقۇنلۇق قىلىدىغان نەرسە ياكى ئىدىيىنىڭ ئازاد بولمىغانلىقى، ياكى مۇستەقىل تەپەككۇر قىلىشتىن قورقۇش، ھەقىقىي بىلىم ۋە چوڭقۇر چۈشەنچىنىڭ كەملىكى، تېخى ھايات بىر پېشقەدەم يازغۇچىنىڭ 60 ـ يىللاردا، دەل جايىدا قىلىپ چوڭ ئەسەرلەرنى يېزىپ چىقالمىشىدىكى سەۋەب، ئۇنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش يولىدا جاپالىق ئىزدىنىش ئارقىلىق، ئەسەرنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسىنى تېپىۋالغانلىقىدا؛ بىزنىڭ بەزى يازغۇچىلىرىمىز ناھايىتى بەختلىك، ئۇلار دەسلەپىدىلا ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىگە ئىگە بولدى، پارتىيىنىڭ

سىياسەت كۆز قارىشىنى يېتەكچى قىلدى. لېكىن ئۇلار مۇشۇنداق ئىدىيىنى، سىياسەتنى ئۆزلىرىنىڭ ئوبراز ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئۆزگىچە ئاساسىي ئىدىيىسىگە دەسسەتتى، بۇنىڭ بىلەن فورمۇلىلاشتۇرۇش، ئۇقۇملاشتۇرۇش كېلىپ چىقتى. ئەپسۇسكى ھازىر بىزنىڭ بەزى يازغۇچىلىرىمىز ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن بۇ تونۇش جەريانى ۋە ئىجادىيەت جەريانىدىن تېخى قۇتۇلۇپ كېتەلمىدى. نەتىجىدە سىياسەت ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن نەچچە ئون قېتىم، ھەتتا يۈزلەپ قېتىملىق كىتابلار قەغەز بوتقىسىغا ئايلىنىپ كەتتى، يۈزمىڭ، نەچچە يۈز مىڭ خەتلىك كىتابلار كېرەكتىن چىقتى. تۇرمۇشتىن كەلگەن، ئۆزىگە خاس ئىجادىيەت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ھەقىقىي ئەسەرلەرنىڭ جەلپ قىلىش كۈچى خېلى زامانلارغىچە تۇگىمەيدۇ، ئەۋلادتىن ـ ئەۋلادقا تەۋەررۈك بولۇپ قالىدۇ. يازغۇچىنىڭ كۆزىتىشى بولمىغان ئەسەرلەر، ئالاھىدە ئاساسىي ئىدىيىسى بولمىغان ئەسەرلەر چىن مەنىدىن ئېيتقانداً بەدىئىي ئەسەر بولالمايدۇ، بۇ رومانچىلىق تارىخىدا دائىم ئۇچراپ تۇرىدىغان كونا ساۋاق بولۇپ، رومان يازغۇچىلار كۈچەپ بۆسۈپ ئۆتۈشكە تېگىشلىك بولغان قېيىن ئۆتكەل.

بىزنىڭ رومان يازغۇچىلىرىمىز، ئەگەر لېنىن تەلىماتىنىڭ ئىجادىيىتىنى يەكۈنلىگەن چاغدا ئېيتقىنىدەك «تالانتلىق ئەدىبلەردە بولىدىغان ئالاھىدە كۈچ» بىلەن «ئەڭ كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ نۇقتىنەزەرىنىڭ تېز ئۆزگىرىشى» نى ئىپادىلەپ «مۇشۇنداق زور مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويالىسا»، ئۇ چاغدا بىزنىڭ رومانلىرىمىزمۇ «دۇنيا ئەدەبىياتىدا بىرىنچى ئورۇنلارنىڭ بىرىنى ئىگىلىشى» مۇمكىن ئىدى. پرولېتارىيات يازغۇچىلىرى ئىنقىلابقا قاراشتا تولىستويدىنمۇ يۇكسەك بولۇشى كېرەك. ھەزدە «نۇتۇق» نىڭ يۈنىلىشى، لۇشۈننىڭ ئەنئەنىسى، «ھەممە

گۇللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش» فاكتىنى بار. بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرەققىيات چەكسىز بولىدۇ.

بەدىئىي سۆيەتنىڭ يۇقىرى بولماسلىقىمۇ نۆۋەتتە رومانچىلىقنى بىر گەۋدىلىك مەسىلە. نۇرغۇن رومانلارنى كىتابخانلار كۆرۈشنى خالىمايدۇ. زورمۇزور كۆرگەن تەقدىردىمۇ، كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن پۇشايمان قىلىدۇ. كىشىلەر «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» نى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن مىنۇت - سېكۇنتنى قولدىن بەرمەي ئىشلەۋاتىدۇ، ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى قەدىرلەيدۇ. بىز كىتابخانلار ۋاپاسىز دەپ ئاغرىنماسلىقىمىز كېرەك. رومان — دەۋر ئەينەكى، ئىنقىلاب داستانى، مىللىي مەدەنىيەتنىڭ جەۋھىرى، مىللىي پىسخىك ھالەتنىڭ دېرىزىسى، رومانلاردا شەخسلەر كۆپ، ۋەقەلىك كۆپ، يېپ ئۇچى مۇرەككەپ بولىدۇ. ئۇنىڭ كۆلىمى زور بولۇپ، ئىنتايىن يۈكسەك دەرىجىدىكى بەدىئىي تېپىكلىكنى تەلەپ قىلىدۇ، ئۇزاق مۇددەتلىك تۇرمۇش جۇغلانمىسىنى تەلەپ قىلىدۇ، مول بىلىمنى ۋە مەلۇماتنى، چەكسىز تىل بايلىقىنى ھەم مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ئەسكەرلەرگە قوماندانلىق قىلىدىغان جياڭجۇنلەرنىڭكىدەك يېتەكچىلىك ئىقتىدارىنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇ — كاتتا بىنا، بىنانىڭ قۇرۇلمىسى پۈختا ھەم قىلچە سۆنئىيلىك بولماسلىقىنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ يازغۇچىنىڭ پۈتۈن زېھنىي - قۇۋۋىتىنى جەلب قىلىدۇ. «ئىگىلىك تىكلەش» نىڭ ئاپتورى لېيۇچىڭ بۇ رومانىنى يېزىپ چىقىش ئۈچۈن پۈتۈن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلغان. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: «ئىككىنچى قىسمىنى يازغاندا، ھەربىر باب ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزۈش ۋە يېزىش ۋاقتى ناھايىتى ئۇزۇن بولدى، ئادەتتە 3 - 4 ئاي كەتتى.» لېكىن ئاچچىقراق تىل بىلەن ئېيتقاندا، بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز تۇرمۇشتىن تارتىپ يېزىشقىچە، ناھايىتى ئاز ۋاقىت سەرپ قىلىۋاتىدۇ.

بەدىئىي سۆيەتنى ئۆستۈرۈشتىكى بىر مۇھىم مەسىلە — ئوبراز يارىتىش. بارلىق ئەدەبىي تۈرلەردە، ئالدى بىلەن رومانلاردا قەھرىمانلارنى يارىتىش تەلىپى ناھايىتى قاتتىق ۋە يۇقىرى بولىدۇ. قەھرىمانلارنى قانداق يارىتىش مەسىلىسى — رومانىنىڭ بەدىئىي سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەنلىكىنى، ئۇنىڭ بەدىئىي ياكى بەدىئىي ئەمەسلىكىنى، ياخشى - يامانلىقىنى، ئۇنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشى بىلەن مەغلۇب بولۇشىنى بەلگىلەيدۇ. بەدىئىي پېرسونا‌ژلار بولماسا، بەدىئىي سۈژېتمۇ بولمايدۇ. بەدىئىي پېرسونا‌ژلار ۋە بەدىئىي سۈژېتتىن ئايرىلغاندا رومان ئىجادىيىتى دېگەن نېمىدىن سۆز ئېچىش مۇمكىن ئەمەس.

رومانلار بىرقەدەر كەڭرەك زېمىنغا ئىگە، قەھرىمانلارنى يارىتىشقا تېخىمۇ كۆپ پايدىلىق شەرت - شارائىت يارىتىپ بېرىلگەن. بىز ھەربىر ھېكايىدە بىر تېپىك قەھرىمان يارىتىشنى تەلەپ قىلالمايمىز، لېكىن ھەربىر رومانىدا بىر ئەمەس، بەلكى بىرمۇنچە تېپىك قەھرىمانلارنى يارىتىشنى تەلەپ قىلىش كېرەك. بولمىسا قانداقمۇ رومان دېگىلى بولسۇن؟ ئېنگېلس م.كائۇتسكىنىڭ «كونا بىلەن يېڭى» دېگەن ئەسىرىدىكى قەھرىمانلارنىڭ ھەممىسى «تىپ» دەپ ماختىغان. بىر رومانىدا نەچچە ئون، يۈز، نەچچەيۈز قەھرىمان ھەربىرى قىلىدۇ. ماھارىتى يۇقىرى يازغۇچىنىڭ قەلىمى ئاستىدا، «قەھرىمانلارنىڭ ھەممىسى تىپ بولۇشى» مۇمكىن. نەپسىلىكتە چېكىگە يەتكەن «قىزىل راۋاقتىكى چۆش» تە تۆت يۈز دىن ئارتۇق شەخس يېزىلغان، ھەقىقىي تىپ دېگىلى بولىدىغىنى پەقەتلا ئون نەچچە، بۇمۇ قالتىس ئىش بولغىنى. «قىزىل راۋاقتىكى چۆش» قاتارلىق داڭلىق رومانلارنىڭ مەڭگۈ ئۆلمەيدىغانلىقى ۋە ئەبەدىلئەبەد نۇر چېچىپ تۇرىدىغانلىقىدىكى بىر مۇھىم سەۋەب، كىتابتىكى ھېلىقى تالاي - تالاي «تۇرلۈك ۋەقەلىك»لەر، «ۋەتەن خائىنى لۇگۇي» قاتارلىق تېپىك قەھرىمانلارنى يارىتىشقا قادىر بولغانلىقىدىن ئىبارەت. لېكىن

ئاساسلىقى يەنىلا باۋيۇيدەك تېپلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىش غانلىقىدىن ئىبارەت. شۇنىڭ ئۈچۈن كەڭ كىتابخانلارنىڭ بىزنىڭ رومانلىرىمىزدا ئاز دېگەندىمۇ بىر بەدىئىي قەھرىمان يارىتىشىمىزنى تەلەپ قىلىشى تامامەن يوللۇق. لېكىن يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى نۇرغۇن يازغۇچىلىرىمىز بۇ جەھەتتە جاپالىق كۈچ سەرپ قىلمىدى، شەخسلەر بەك كۆپ بولۇپ كەتتى، خاسلىق روشەن بولمىدى، تۈزلا بايان قىلىندى، ھېچبىر يېڭىلىق بولمىدى، نۇرغۇن شەخسلەر غىل - پال كۆرۈنۈپ قويۇپلا يوقاپ، تېز ئۆتۈپ كەتتى، ھەقىقىي تىپ بولالمغانلار ھەقىقەتەن تاك يولتۇزلىرىدەك شالاڭ بولدى!

رومانىدىكى قەھرىمانلار (ھېچ بولمىغاندا ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى) نى قانداق قىلغاندا بەدىئىي تىپ يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرگىلى بولىدۇ؟ بۇنى ئىككى - ئۈچ ئېغىز گەپ بىلەن چۈشەندۈرۈپ كەتكىلى بولمايدۇ، بۇنى تېخىمۇ نۇرغۇن يولداشلار تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەش ئاساسىدا ئىختىيارىي مۇزاكىرە قىلىپ كۆرسە بولىدۇ. بۇ يەردە مۇھاكىمە قىلغاندا پايدىلىنىش ئۈچۈن قەھرىمانىنىڭ چىنلىقى مەسىلىسى ئۈستىدىلا توختىلىپ ئۆتمەكچىمەن.

كىتابخانلار ئارىسىدا «قەھرىمانلارنىڭ قىممىتى ئالدى بىلەن ئۇنىڭ چىنلىقىدا» دېگەن سادا بارغانسېرى كۈچەيمەكتە. چىنلىق — رېئاللىزملىق تىپىكىلەشتۈرۈشنىڭ ئاساسى؛ رېئاللىزملىق قەھرىمانلارنىڭ تىپىكىلەشتۈرۈلۈشى، يازغۇچىنىڭ تۇرمۇش ئەمەلىيىتىدىكى قەھرىمانلارنى كۆزىتىشى ۋە ئۇلار بىلەن پىششىق تونۇشۇشىغا باغلىق. كۆزىتىلگەن ۋە پىششىق تونۇشقان بۇ خىلدىكى ئادەملەر يازغۇچى ئۈچۈن قانچە كۆپ بولسا شۇنچە ياخشى. مۇۋاپىق ھالدا غەلىتە بولۇش، لېكىن ئۇنىڭ چىنلىقىنى يوقىتىپ قويماسلىق، گۈزەل بولۇشقا بېرىلىش، لېكىن رېئاللىقنى يوقىتىپ قويماسلىق كېرەك، بەدىئىي غەلىتە

لىك، گۈزەللىك — تۇرمۇشنىڭ چىنلىقىدىن، رېئاللىقىدىن كېلىدۇ، كلاسسىك رومان ئۇستىلىرىدىن بىر مودا بويىچە «تىپ» ئۇستىدە سۆز ئېچىشتىن خىجىل بولمايدىغىنى يوق. ئۇلار ھامان تۇرمۇشتىكى ناھايىتى نۇرغۇن راست ئادەملەرنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى يىغىپ تىپلارنى «قۇراشتۇرغان»، قەھرىمانلارنىڭ چىنلىقى مۇشۇنىڭدىن كەلگەن. مېنىڭچە يازغۇچىلارنىڭ ئۆز قەھرىمانلىرىنىڭ چىن - چىن ئەمەسلىكىنى سىنايدىغان بىر ئاددىي ئۇسۇلى — ئۆز - ئۆزىگە: «مەن ئۇنى يازغانداۋ، زادى قانچىلىك راست ئادەمنى ئۇنىڭ ئارقا تەرىكى قىلدىم» دەپ سوئال قويۇشتىن ئىبارەت.

كۆزىتىلگەن، تونۇشقان راست ئادەم كۆپ بولسا، تۇرمۇش ۋە جەمئىيەتتىكى ھەقىقىي زىددىيەتلەر روشەن ئاشكارىلىنىدۇ، ئەدىبلەرنىڭ جۇرئىتىمۇ مۇستەھكەم ئاساسقا ئىگە بولالايدۇ.

پېرسونا‌ژلارنى يازغاندا ھەقىقىي يېزىش ئۇچۇن تۇرمۇشتىكى ئادەملەردەك، ئۇلارنىڭ مەجەزىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ۋە ھەرىكەتچانلىقىنى ئىپادىلەش كېرەك. ئېنگېلس بەدىئىي تىپ ئۇستىدە توختالغاندا، «ھەربىر پېرسونا‌ژنى تېخىمۇ قارىمۇقارشى ئۇسۇل ئارقىلىق بىر - بىرىدىن تېخىمۇ روشەن پەرقلەندۈرۈش» نى سەمىمىي ئۇمىد قىلغانىدى، بۇنداق «قارىمۇ قارشى ئۇسۇل» قەھرىمانلارنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن ئېيتقانداۋ، خاراكتېرنىڭ ئىچكى مۇرەككەپلىكى (خاراكتېرنىڭ زىددىيەتلىكى) ۋە ھەرىكەتچانلىقى (خاراكتېرنىڭ تەرەققىي قىلىشى) دىن ئىبارەت. ئۇزاقتىن بۇيان بەزىلەر، كىشىلەر خاراكتېرنىڭ، ئىچكى دۇنياسىنىڭ مۇرەككەپلىكىدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، بۇنى «شىيۇجېكجۇ» يىلىق سەنئەت نەزەرىيىسى» دەپ قارىدى، بۇ دۇنيانىڭ ھەممىلا يېرىنىڭ قايغۇ ۋە خۇشاللىق، ئايرىلىش ھەم قوشۇلۇش، ئاغرىق - سىلاق ۋە ئۆلۈم - يېتىم، خۇشال - خۇراملىق ۋە غەزەپ - نەپرەت، قايغۇ - ھەسرەت ۋە شاد - خۇراملىق، بالايىئاپەت

بىلەن تولغانلىقىنى بىلمىدى. تۇرمۇش زىددىيەت بىلەن تولغان. ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسى مۇرەككەپ زىددىيەتنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ، ئۇلار پەرىشان بولۇپ، غەمگە پېتىپ، روھىي دۇنياسىدا ئېلىشقاندىن كېيىن ئاندىن ئاخىرقى ھەل قىلغۇچ تەدبىر بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. ئۇنداقتا بىز نېمە ئۈچۈن پېرسوناژلارنى يارىتىشتا «قايتا-قايتا ئويلىنىپ ئاندىن ھەربىرىگە قىلغان» ھالتىنى، خاراكتېر زىددىيىتىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى يېزىشقا جۇرئەت قىلالمايمىز؟ نېمە ئۈچۈن ئىجابىي قەھرىمانلارنىڭ مۇرەككەپلىكىنى يېزىشقا تېخىمۇ پېتىنالمايمىز؟ بۇ مەسىلە سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش تېمىلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن رومانلاردا بىر قەدەر گەۋدىلىك، ساۋاق تەجرىبىدىن كۆپرەك، «يۈكسەك، چوڭ، مۇكەممەل» بولۇشنىڭ زەھىرى يەنىلا ناھايىتى چوڭقۇر. بۇ نۇرغۇن كىتابخانلاردىن ئايرىلىپ قېلىشىمىزغا سەۋەبچى بولدى. بەزى رومانلار، مەسىلەن: «لۇكخۇدىكى تۇمان خاتىرىسى»، «بۇلۇتلۇق تىك ياردىكى دەسلەپكى ئىللىقلىق» دېگەن رومانلارنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا قەھرىمان مۇگى بىلەن شېك يۈكنىڭ خاراكتېر تەسۋىرى ئەگرى - توقاي، قىزىقارلىق، جانلىق، ھەقىقىي، تەسىرلىك، لېكىن پېرسوناژلار ئىنقىلاب يولىغا مېڭىپ، پارتىيە تەربىيىسىنى قوبۇل قىلغان ھامان، ئۇلار خۇددى ھەممىنى چۈشىنىپ كەتكەندەك، ھەممە ئىش ئويلىغىنىدەك ئوڭۇشلۇق بولۇپ چىقىدۇ. قەھرىمانلىق ئىش ئىزلىرى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى پەيدا بولۇپ تۇرىدۇ. لېكىن پېرسوناژلار خاراكتېرى نىسپىي ھالدا توختايدۇ، كىتابخانلارنىڭ ھەۋىسىمۇ بۇنىڭغا ئەگىشىپ سۇسلىشىپ كېتىدۇ. ئەجەبا يازغۇچى پېرسوناژلار بىلەن تېخى يېتەرلىك تونۇشمىغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق بولدىمۇ؟

بىزنىڭ بەزى يازغۇچىلىرىمىزنىڭ ستراتېگىيە جەھەتتە رومانىنى مەنىستىمگەنلىكى تامامەن توغرا، رومان سىرلىق نەرسە ئەمەس، ئەدەبىيات تارىخىدا تۇنجى رومانلار ئىچىدە بىردىنلا داڭ چىقارغانلىرى ئاز ساندا، بىز دەسلىپىدىلا رومان يېزىشقا قارشى ئەمەسمىز، ئەمما بەزى يازغۇچىلار رومان يېزىشنى بەك ئاسان ئىش دەپ قارايدۇ، ئۇلاردا ئەدەبىي چېنىقىش كەم. شۇنىڭ ئۈچۈن تەجرىبىلىك پىشقەدەم يازغۇچىلار ھەمىشە ياش يازغۇچىلارغا ئالدى بىلەن ھېكايە يېزىشتىن باشلاپ، بارا - بارا رومان يېزىشقا ئۆتۈش، ئىمكانىقەدەر ھە دېگەندىلا شۇنچە چوڭ، كۆركەم باغ لايىھىلىمەسلىك ھەقىقىدە نەسىھەت قىلىپ كەلدى. بىز مۇنداق رومانلارنى كۆپ كۆردۇق. يازغۇچى رومانىنىڭ بېشىدىلا چاندۇرۇپ قويغان، باشلىنىش بىلەنلا ئادەم دېگۈزى تاكتىكىسىنى ئىشلەتكەن، نېمە دەۋاتقانلىقىنىمۇ بىلمىگەن، خىلىغچىمۇ رەسمىي گەپ باشلانمايدۇ. گۈركىي رومانىنىڭ باشلىنىشىغا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرەتتى. ئەنگىلىيىلىك ئايال يازغۇچى ئىلزاۋېتا. پاۋۇن ئۆزىنىڭ تەجرىبىسىنى يەكۈنلىگەندە: «باشلىغاندا چوقۇم ياخشى باشلاش كېرەك، ئۇ ھامان ئادەملەرنىڭ كېيىنكى مەزمۇن ۋەقەلىكىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىشىنىڭ باشلىنىشى ياكى ئاز دېگەندىمۇ مۇشۇنداق ۋەقەنىڭ كېلىپ چىقىشى ئېھتىمالى بارلىقىدىن بېشارەت.» مەن كۆپچىلىكنىڭ مۇنۇلارغا دىققەت قىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن: بىزنىڭ ھەربىر كىتابنىڭ باشلىنىشىدىن كۆرۈۋالالىغان بىخىمىز پۈتكۈل كىتابنىڭ خاراكتېرىنى ئالدىن كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ياخشى باشلاش ئۈچۈن چېرنىشېۋسكى «نېمە قىلىش كېرەك؟» دېگەن ئەسىرىدە، چىگىش - مۇرەككەپ ئۇسۇلىنى ئىشلىتىشتىن ئايانمىغان. لېئوچېك يازغان «مىڭگونىڭ 18 - يىلى» كىتابخانلارنى نامرات «ئون كەپىر» نىڭ ئاچارچىلىق يىللىرىغا باشلاپ بارىدۇ؛

«قىزىل قىيا» ناھايىتى تېزلا ئادەملەرنى ئۆزىنى تۇنجۇقتۇرۇپ قويىدىغان تاغلىق شەھەر — چۇڭچىڭغا ئاپىرىپ قويىدۇ؛ «ياشلىق ناخشىسى» كىتابخانىلارنى دەرھال ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالىدۇ، كىتابخانىلارنى «پۈتۈن بەدىنى ئاق رەڭ ئالغان»، چالغۇ ئەسۋابىمۇ ئاق شايى بىلەن ئورالغان، پاك، گۈزەل قىزغا ئوخشىتىيارسىز كۆڭۈل بۆلۈشكە مەجبۇر قىلىدۇ. رومانىنىڭ باشلىنىشى چوڭ بىنانىڭ دەرۋازىسى، بۇ ئىشىكتىن كىرمەي ئۆيگە كىرىشتىن، قانغىچە كۆرۈشتىن ئېغىز ئېچىش تېخىمۇ قىيىن.

نۆۋەتتە زور تۈركۈملەپ ياش يازغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ رومانلىرىنى ئۆتكۈزمەكتە، گېلىغا ئۇستىخان تۈرۈپ قالسا چىقىرىۋەتمىسە بولمايدۇ. ئىجادىيەت خۇددى تۇغۇتقا ئوخشىشىدۇ، ئاي توشقاندا بالا تۇغۇلىدۇ. بىزنىڭ يازغۇچىلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ۋەتىنىمىزنىڭ «تۆتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىغا تەقدىم قىلماقتا. ئۇلاردىن تۇرمۇشقا، شىجائەتكە ئىگە، تەپەككۇر قىلىشقا، يېڭىلىق يارىتىشقا جۈرئەت قىلىدىغان باتۇرلار مەيدانغا كەلدى. بۇ — سەل قارىغىلى بولمايدىغان بىر تۈركۈم ئىجادىي كۈچ.

«تەبىئىيكى، بۇ ناھايىتى كىچىك، لېكىن ئۆزى كىچىك بولسىمۇ، ئۇمىد شۇلار تەرەپتە.»

III

ھېكايىنىڭ تۈزۈلۈشى توغرىسىدا

تاك تاۋ

مەن يازغۇچىلارغا ھېكايىنى مۇنداق ياكى ئۇنداق يېزىش توغرىسىدا بىرنەرسە دېمەكچى ئەمەسمەن. چۈنكى ئۆزۈمىنىڭمۇ بۇ جەھەتتە بىرنەرسە دېگۈچىلىكىم يوق. ھېكايىلەرنى يازغۇچىلار ئەلۋەتتە تەبىئىي ھالدا ئۆزلىرى بىلىدىغان بەدىئىي قانۇنىيەت بويىچە يېزىپ چىققان. ئۇ بىر ئەدەبىي ئىجادىيەت بۇلغىنى ئۈچۈن بىرەر پارچە ئەسەرنىڭ پۈتۈپ چىقىشىنى جىددىيىرەك قىلىپ ئېيتقاندا «ئىجادىيەت» دېيىشكە بولىدۇ. ھەرقايىسىنىڭ ئۆزىگە لايىق ھاياتىي كۈچى، ئۆزلىرىگە خاس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ.

بىر يازغۇچىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا تۇرمۇش ئەڭ تۈپكى نەرسە، ئاندىن قالسا بەدىئىي پىششىقلاش مەسىلىسى. مەن پەقەت بۇنىڭ ئىچىدىكى بىر نۇقتىدا، يەنى ئەسەرنىڭ بەدىئىي تۈزۈلۈشى مەسىلىسى ئۈستىدە توختىلىمەن. چۈنكى ئوقۇغانلىرىمنىڭ ھەممىسى ھېكايە. ئەگەر قاتتىقراق تەلەپ قويغاندا خېلى زور بىر تۈركۈم ئەسەرلەر ئەمەلىيەتتە يەنىلا ھېكايە ئەمەس. بۇ

نۇقتا ھېكايىنىڭ تۈزۈلۈشى تەرەپلىرىدە ناھايىتى روشەن ئىپادىلەنگەن.

سىلىشتۇرما قىلىپ ئېيتساق، ھېكايىنىڭ ھەجمى ھامان پوۋېستتىن قىسقا بولىدۇ، خەت سانى ئاز بولىدۇ. لېكىن گەپ خەت سانىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىدە ئەمەس، بەلكى يېزىش ئۇسۇلىدا بولۇپ، پوۋېست پوۋېست ئۇسۇلىدا يېزىلىدۇ. ھېكايە ھېكايە ئۇسۇلى بىلەن يېزىلىدۇ. تەبىئىيكى، بىر يازغۇچى بۇرۇنقى يېزىش قانۇنىيەتلىرىنى تامامەن بۇزۇپ تاشلاپ مۇستەقىل ئىجاد قىلسا، ئۆزلۈكىدىن ياراتسا بولىدۇ. ئەنئەنىۋى شەكىللەرگە ئېسىلۋېلىشنىڭ ھاجىتى يوق. لېكىن بارلىق شەكىللەرنىڭ ھەممىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاش ياكى مەلۇم شەكىلنىڭ ئاساسىي چەكلىمىسىنى بۇزۇپ تاشلاش، ئۇنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلىرىنى بىر يولىلا يوقاتىۋېتىش، دەل بۇ خىل شەكىلنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ھالاك قىلغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ھەممە شەيئى شۇنداق بولىدۇ. ئەدەبىيات - سەنئەتمۇ بۇنىڭ سىرتىدا ئەمەس.

ئۇستقۇرۇلمىنىڭ بىر تۈرى بولغان ئەدەبىيات - سەنئەت باشقا ئىجتىمائىي پەنلەرگە قارىغاندا ئەنئەنگە، تارىخنىڭ جۇغلانمىسىغا تېخىمۇ موھتاج. ئۇزۇن يىللىق ئەنئەنە ۋە تارىخىي جۇغلانما بولمايدىكەن، كىشىلەرنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان مول سەنئەت ياراتقىلى بولمايدۇ. ئەدەبىيات - سەنئەت باشقا ئىجتىمائىي پەنلەرگە قارىغاندا يېڭىلىق يارىتىشقا تېخىمۇ موھتاج. ئاكتىپ ھالدا يېڭىلىق يارىتىلمىسا، يول كەڭ ئېچىلمىسا، كىشىلەرنىڭ يۈرەك تارىلىرىنى چېكىدىغان جانلىق سەنئەتمۇ بولمايدۇ. بۇ قارىمۇ قارشىلىقنىڭ بىرلىك قانۇنى. ھەر بىر ئىجادىيەتچى بۇ دىئالېكتىكىنى ئىگىلىشى، ئىشلىتىشى زۆرۈر. بۇ نۇقتا ئارقىلىق ھېكايىدىكى ئەنئەنىۋى شەكىللەرنىڭ

ئالاھىدىلىكىنى كۆرسەتكەندە ئاندىن تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا يېڭىلىق ياراتقىلى بولىدۇ. ئۇنداق ئىكەن، زادى ھېكايىنىڭ چەك - چېگرىسى نېمە؟

مەن «ئەدەبىياتنىڭ ئومۇمىي چۈشەنچە» لىرى، «ھېكايە چىلىك نىزامى» قاتارلىق كىتابلاردىن تېپىۋېلىرنى ئىشلەتمەكچى ئەمەسمەن، پەقەت ئىجادىيەتچىلەرنىڭ تەجرىبىلىرى ۋە پىكىرلىرىنى سۆزلىمەكچىمەن.

ئەدەبىيات تارىخىدىكى دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە مۇھىم ئەسەرلەر دەپ ئاتالغان ھېكايىلەر قەبىئىيكى مەشھۇر رومانلار ئەمەس. لېكىن لۇشۈن مۇنداق دەيدۇ: «ھەشىمەتلىك كاتتا خاتىرە مۇنارىنىڭ يېنىدا ھېكايىمۇ تولۇق مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە. بۇلار چوڭ - كىچىكلىك، ئېگىز - پەسلىك جەھەتتە بىر - بىرىگە مەدەتكار بولىدۇ. مەسىلەن: كاتتا سامغارامغا كىرسىڭىز ئۇ يەردە تولىمۇ ھەشەمەتلىك، چىرايلىق، كۆزنى قاماشتۇرىدىغان، ھەيران قالدۇرىدىغان نەقىشلەرنى كۆرىسىز، لېكىن نەقىشلەرنىڭ ھەر بىر قىسمىغا ئىنچىكىلەپ قارىسىڭىز، ئۇلار تولىمۇ ئۇششاق كۆرۈنىسىمۇ، ئەمما ئېنىق چۈشەنچە ئالالمىسىز، ئەنە شۇ ئۇششاق چۈشەنچىلەردىن پۈتۈن نەقىشنى تەسەۋۋۇر قىلسىڭىز، يەنىمۇ ئېنىق تەسىرات ئالالمىسىز. دېمەك، ئۇلار ئاخىر سىزنىڭ دىققىتىڭىزنى جەلپ قىلىدۇ».

ھېكايە بىلەن رومان ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزىگە مۇناسىپ رولىنى لۇشۈن ئىنتايىن دەل، ئېنىق ۋە سەممىي ھالدا چۈشەندۈرۈپ بەرگەن. لېكىن ھېكايە بولسا رومانىنىڭ بىر بۆلىكى، رومانىنىڭ بىر پارچىسىنى ئۆزۈۋالسلا بىر ھېكايە بولىۋېرىدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ تۇرمۇش مەزمۇنىدىن ئېيتقاندا شۇنداق بولىدۇ، لېكىن بەدىئىي ئىجادىي

يەت جەھەتتىن ھېكايىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۆچمەس ئالاھىدىلىكى بولىدۇ. گەپ ئۇزۇۋېلىش ئۇسۇلىنى قانداق قوللىنىشتا، يەنى بىر مۇستەقىللىككە ئىگە ئەدەبىي ئەسەردە قانداق ماتېرىياللارنى ئېلىش، قانداق تاللاش، قانداق سىلىقلاشتۇرۇش، قانداق رەتكە سېلىش كېرەك؟ دېگەن مەسىلىلەرنى ئويلىماي بولمايدۇ. قىسقىسى، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، تۈزۈلۈشى دېگەن بىر مەسىلە بار. نۇرغۇن ھېكايىلەرنى قىسقارتىلغان پوۋېست دېگىنىمىزنىڭ سەۋەبىمۇ ناھايىتى كۆپ. مېنىڭچە بەدىئىي تۈزۈلۈشنىڭ چېچىلاڭغۇلۇقى ياكى ئاپتورنىڭ ئەستايىدىل بولماسلىقى تۈپەيلىدىن ئەسەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى ۋە تۈزۈلۈشىنىڭ ئادەتتىكىچە ياكى چېچىلاڭغۇ بولۇپ چىقىشىمۇ ئەڭ مۇھىم نۇقتا.

ئۆزۈم ئوقۇپ چىققان بىرقانچە پارچە ھېكايىنى مىسالغا ئالاي: «مۇقەددەس ۋەزىپە» دېگەن ئەسەر بىر مەدھىيە ناخشىسى بولۇپ، بىزنىڭ ياش ئاپتورىمىز پېشقەدەم جامائەت خەۋپسىزلىك خادىملىرىنىڭ بىر ناھەق ئەنزىنى ئاقلاش يولىدا ئۆزىنىڭ ھاياتىنى تەقدىم قىلىش ھەرىكىتى ئارقىلىق، دەم مەردانىلىكىنى، دەم دولقۇنلاپ تۇرغان چوڭقۇر ھېسسىياتىنى سۆزەتلەپ بەرگەن. ۋەقە 1975 - يىلى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تېخى ئاغدۇرۇلمىغان، بىر تۈركۈم پېشقەدەم كادىرلار ماۋجۇشى، جۇزۇڭلىنىڭ تەستىقى بىلەن قايتىدىن خىزمەتكە كىرىشكەن ۋاقىتتا يۈز بەرگەن بولۇپ، بۇ ۋاقىت ئىنتايىن مۇھىم بولغاچقا كۆرەشمۇ ئىنتايىن كەسكىن، گىرەلىشىپ كەتكەنىدى. پۈتۈن ئەنزە ئەھۋالىدا مۇرەككەپ ئەگىرى - تىقايىلىق ئۆزگىرىشلەر بولۇپ، ئاپتور بۇنى مۇۋاپىق ئىگىلىيەلىگەن.

تۇرمۇش تەپسىلاتلىرى تەسۋىرى: مەسىلەن، ئاساسىي قەھرىمان ۋاڭ گۇڭبۇنىڭ بىرنەچچە قېتىم شەپكىسىنى ئېلىپ،

دۆلەت گىربىنىڭ ئىزى قالغان يەرلەرنى سىلاشلىرى، مۇناسىۋەتلىك جىنايەتچىلەرنىڭ يۈز - كۆزلىرىدىكى قان ئىزلىرىنىڭ ئېچىنىشلىق ھالەتلىرىنى تەسۋىرلەشلىرى، لىن فاڭشىڭ كېنا بىر ئۆي ئالدىدا يېڭى ۋېلىسىپىتىنى تېخىتىتىپ قويۇپ، شۇنچە كېچىدىمۇ ئېچىكىرىگە ئەكىرىپ كەتمىگەن كۆرۈنۈشلىرى، ئەيخۇاغا ياڭ جىڭ ھەقىقىدىكى يىپ ئۈچىنى كۆرسىتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن رەھمەتلەر ئوقۇپ قىلىشقان گەپ - سۆزلىرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ۋەقەلىكنىڭ تەرەققىياتىغا ئېچىكى جەھەتتىن زىچ باغلانغان. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ، ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىنى دولقۇنسىمان قىلىپ تۈزۈپ چىقالمىغان. بەلكى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى ئۇلاپ تەرتىپلىك ۋاستىسە بىلەن يېقىنلاشتۇرۇپ ۋەقەنى ئاستا - ئاستا ئىلگىرى سۈرگەن، ئوچۇق كۆرسىتىپ قويۇپ كىتابخانلارنى ئويغا سالالمىغان. پۈتۈن ھېكايىدە بايان تەسۋىرى كۆپ بولۇپ، گەرچە ۋەقەلىكى تەسىرلىك بولسىمۇ، لېكىن بەدىئىيلىكىنىڭ كىشىلەرنى جەلپ قىلىش كۈچى يېتەرلىك بولمىغان، مەزمۇنى ساپ بولسىمۇ، لېكىن رەتلىك ئەمەس، ۋەقەنىكنىڭ جەريانىنى پىششىقلاشقا تۇغرا كېلىدۇ. بولۇپمۇ ئاخىرقى قىسمىنى شۇنداق قىلىش كېرەك.

9 - قىسمىدا ۋاڭ گۇڭبۇنىڭ قايتا يارىدارلىنىپ دوختۇرخانىدا جىددىي قۇتۇلدۇرۇلۇپ، پاك - پاكىز ئورۇن - كۆرپىدە ياتقىنىدا ئەيخۇا جامائەت خەۋپسىزلىك ئىدارىسىدىكى جىڭ جۇيجاڭ بىلەن ۋاڭ گۇڭبۇنىڭ يېنىدا قايتا پەيدا بولىدۇ. كېسەلخانا ئېچىدە ھېلىقى سۇيىقەستچى شۇي رۇچىڭ بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالىدۇ. ئەسلى ۋەقە شۇ يەردە ئاياغلىشاتتى، كېيىنكى ئىشلارنى ئويلاپ يەتكىلى بولاتتى، نېمە ئۈچۈن يەنە ئوشۇق چە قەغەز، قەلەملەر ئىسراپ قىلىنىدۇ؟ كىتابخانلارنىڭ ئويلىشى ئۈچۈن ئاۋارىلىقمۇ ئىمكانىيەت قالدۇرۇلمايدۇ؟! مەن سەممي

كۆڭلۈم بىلەن ئاپتونۇنىڭ سەمىگە سېلىپ قويايكى، ھېكايىنى 8 - قىسىمدا ئايىغلاشتۇرۇش كېرەك ئىدى، بىراق 9 - قىسىمدا ئايىغلاشقان. ھازىرقىسى ھەقىقەتەن بەك ئۇزۇن، بەك كۆپ يېزىلىپ كەتكەن!

ئەگەر «مۇقەددەس ۋەزىپە»نى بىرىنگە بىرىنى ئۇلاشتەك ئاددىي ۋاستە بىلەن يازغان، تۇزۇلۇشى ئادەتتىكىدەك بولۇپ قالغان دېسەك، ئۇنداقتا «كۆزنەك» دېگەن ھېكايىنىڭ باش قەھرىمانىنىڭ ئىدىيە ئۆزگەرتىش جەريانىنى بەك ئۇزارتىۋەتكەن، يېپىدىن يېڭىسىگىچە يېزىپ، باشتىن - ئاياغ چېچىلاڭغۇلۇقتىن قۇتۇلالمىغان. «كۆزنەك»مۇ يېقىندىن بېرى مەن ئوقۇغان مۇنەۋۋەر ھېكايىنىڭ بىرى بولۇپ، بىر پويىز بېلىتى ساتقۇچى ئايالنىڭ ۋەقەسىنى يازغان. ئاپتورنىڭ تىلى ئەركىن ۋە راۋان، گەرچە ئەدەبىي تىل ۋە يەرلىك تىللارنى ئىشلەتكەن بولسىمۇ چۈشىنىكسىز، خۇنۇك تەرەپلىرى يوق. ئىخچام، روشەن، جانلىق ۋە تېتىك يېزىلغان، بولۇپمۇ ھېنىڭ ئەڭ ياخشى دەپ ھېس قىلغىنىم شۇكى، ئەسەر ئادەتتىكى تۇرمۇش ۋە ئىشلار ئارقىلىق يېڭى دەۋر كىشىلىرىنىڭ روھىي ھالىتىنى يېزىپ چىققان. باش قەھرىمان خەن يۈنەن راستچىل، ساپ، سەمىمىي بولۇپ، ئۇنىڭ ئويلايدىغىنىمۇ سەبىي سەمىمىيلىك، ئۇنىڭ ھەمراھى شياۋجۇمۇ شۇنداق. ئولار بىرلىكتە بىر كەتلەرنىڭ نامىنى، يول مۇساپىسىنى، لىنىيە خەرىتىسىنى سىزىپ، ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ يەرلىك گەپلىرىنى ئۆگىنىدۇ. ئىككىسى تېخى مۇسابىقە پىلانلىرىنىمۇ يېزىپ چىقىپ، كىم يولۇچىلار ئۈچۈن كۆپ ئويلايدۇ، كىم كەسپىي قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتە چەبدەس بولىدۇ، دېگەنلەردىمۇ بەسلىشىدۇ. ھېكايە ئۆستۈرۈشتە چەبدەس بولىدۇ، دېگەنلەردىمۇ بەسلىشىدۇ. ھېكايە دە بەزى ۋەقەلىكلەر بىر قەدەر تەبىئىي يېزىلغان، ئەمەلىي تۇرمۇش تەسىراتى، بولمايدىكەن بۇنداق دېتالمۇ بولمايدۇ. ئاپتور

مەنزىرە تەسۋىرى بىلەن ئىچكى دۇنيانى ئېچىپ كۆرسەتكەن بىر ئابزاسنى شۇنداق ياخشى تەسۋىرلىگەن بولۇپ، ھەقىقەتەن مۇ بەك ئېسىل چىققان. خەن يۈنەن ئىنتىپاق ئىچىدە تەنقىد قىلىنىدۇ، لوبىكشياك ئۇنىڭغا كۆيۈنۈش ھېسسىياتى بىلەن ئۇنى ئەيىبلەيدۇ، خەن يۈنەن چوڭقۇر ئويغا پاتىدۇ. ئۆزى يالغۇز دەريا بويىدا ماڭغاچ ئويلىنىدۇ، ئويلىغانسېرى كۆڭلى بۇزۇلىدۇ. ئۇ ھېچ نەرسىگە قارىماي، ھېچ نەرسىنى ئويلىماي بېشىنى تۆۋەن سالغان پېتى قالايمىقان ئايلىنىپ، توساتتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىسا يىراقتىكى تەيلىكشەن تېغىنى بىر قەۋەت كۆك تۇمان قاپلاپ، تاغ باغرىدىكى كۆز يەتكۈسىز دەريا سۈيىنىڭ شەرقە قارايلا شارقىراپ ئېقىۋاتقانلىقىنى، قۇياش نۇرىدىن يالتىراپ تۇرغان دەريا يۈزىنىڭ كۆزنى قامashتۇرۇپ جىلۋىلىنىپ تۇرغانلىقىنى، كۆز يەتكۈسىز ئۇپۇق ئارىسىدا بىرنەچچە بۇركۈتنىڭ لەززان ئەگىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرىدۇ... نېمىدېگەن گۈزەل مەنزىرە! يېزىلغىنى ھەم تەبىئەت مەنزىرىسى، ھەم چوڭقۇر ھېسسىيات.

ئاپتور ئادەتتىكى تۇرمۇشنى تەسۋىرلەشكە ماھىر بولۇپ، ئادەتتىكى تۇرمۇش ئارقىلىق ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان يېڭى كىشىلەرنى يارىتىقان. بۇ ئىنتايىن قىيىن ئىش. مېنىڭچە تولۇق بولمىغىنى يەنىلا ھېلىقى ئومۇمىي خاراكتېرلىك مەسىلە — تۇزۇلۇش مەسىلىسىدۇر.

بۇ ھېكايىدە مۇخبىرلارنى زىيارەت قىلىش ئۇسۇلى قوللىنىلغان بولۇپ، ۋەقەلىكتە پېرسونا‌ژنى باش قەھرىمانىنىڭ ئاغزى ئارقىلىق بايان قىلغاچقا، تۇرمۇش مەسىلىلىرىنى تەسۋىرلەشتە بايانىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ، ئىنچىكە ۋە تولۇق ئېچىپ بېرىشكە ئىلاجسىز قالغان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە شياۋخەن بىلەت سېتىش تۆشۈكىدە ئولتۇرغان بىرىنچى كۈنىدىن باشلاپلا تۇرلۇك ئادەملەرنى ئۇچراتقان، تۇرلۇك ئىشلارغا دۇچ

كەلگەن، تۈرلۈك قىيىن ئەھۋاللارغا يولۇققان. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى قەھرىمانىنىڭ ئىچكى ئىدىيىۋى ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان ھەربىر كەتلەندۈرگۈچ كۈچ. ۋەقەلىك بىر - بىر-لەپ ھېكايە قىلىنغاچقا تەكرارلىنىشتىن خالى بولالمايۋ، كىتاب خانىلاردا بۇ خىل تۈيغۇنى ئازايتىش ئۈچۈن ئاپتور بەزى پار-چىلارنى قەستەنگە قوشۇپ قويغان: لېكىن شۇجىنىڭ زۇكىلى ھەق-قىدىكى ھېكايىنى سۆزلەپ بەرگەنلىكىدىن شياۋ خەن بىلەن شياۋجۇنىڭ ئورتاق تەربىيىگە ئىگە بولغانلىقى، چاغان كۈنى شياۋ لۇ شياۋخەننىڭ ئائىلىسىگە بارغاندا ئانىسى شياۋ خەننى جياگىيۇ سېتىۋېلىشقا بۇيرۇغانلىقى، شۇنىڭ بىلەن شياۋخەنگە قولايلىق شارائىتنىڭ يارىتىلغانلىقىنى يازغان. يازغۇچى بەلكىم مۇشۇنداق قىلسام، بىر - بىرىنى چەتكە قاقتۇرماي، ئازراق ئۇنۇم ھاسىل قىلغان بولمەن دەپ ئويلىغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ھېكايىنىڭ بەدىئىي تۈزۈلۈشىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا زورۇققان نەرسە تەبىئىي بولمايدۇ، ئەكسىچە يازغۇچىنىڭ ئىلاجسىز مۇشۇنداق قىلغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ قويىدۇ. بۇ ئاپتورنىڭ تەپەككۇر قىلىشىنىڭ تولۇق بولمىغانلىقى ياكى راۋانلاشتۇرۇشقا ئىلاجسىز بولغانلىقىدىن كېلىپ چىققان ئاجىزلىقتۇر.

بەزى ھېكايىلەرنىڭ تۈزۈلۈشىدە، ھېكايىچىلىكنىڭ بەدىئىي قانۇنىيىتىگە ئانچە دىققەت قىلىنمىغان. بۇ ئۇزۇن بولۇپ كەتكەنلىكىدىنمۇ ئەمەس ياكى بەك ئاشكارا بولۇپ قالغانلىقىدىنمۇ ئەمەس. ھەممىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىش، ھېچقانداق ئىمكانىيەت قالدۇرماسلىق — پۈتۈپست ياكى رومان يېزىشنىڭ ئۇسۇلى. جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى ھېكايىلىرى، بولۇپمۇ چەت ئەللىك ھېكايىلىرىدە ھامان ئەڭ پىشىق بەدىئىي تۈزۈلۈش بار. ئەڭ ئىسىل تۇرمۇش كارتىنىلىرىنى كۆرسىتىپ، كىشىلەرگە ھۇزۇر بېرىدۇ، كىشىلەرنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ. ئىسىمدە قېلىشچە، كىچىكىمدە ئوقۇغان مۇياسسانىنىڭ «مارجان»، دۇدېتنىڭ «ئەڭ ئاخىرقى دەرس» ۋە «بېرلىننى قورشۇبلىش» دېگەن ھېكايىلىرى، چىخوۋنىڭ بەزى ھېكايىلىرى شۇنداق يېزىلغانىدەك قىلىدۇ.

بەدىئىي تۈزۈلۈشنى ئالغاندا «مارجان» دېگەن ھېكايىنىڭ دەسلەپكى ھالەت ئۆزگىرىشلىرى، «بېرلىننى قورشۇبلىش» دېگەن ھېكايىنىڭ گىرەلەشتۈرۈلۈشى يازغۇچىنىڭ بەدىئىي پىكىر يۈرگۈزۈشتىكى ماھارىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ. بۇ خىل ۋاستە بىلەن ئاساسىي تېمىنىڭ ئىدىيىسىنى كۆرسىتىش، ئاساسىي تېمىنىڭ ئىدىيىسىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈپ، قويۇق پۇراقتا ئىگە بولغان، ئۆمۈر بويى كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلمەيدىغان، كىشىلەرنى مەيۈسلەندۈرمەيدىغان قىلىپ يېزىش كېرەك.

ئەدەبىي ئىجادىيەت — يۈكسەك شەخس ئەمگەك. لېكىن قەدىمدىن كىشىلەر ئاغزىدا داستان بولۇپ كەلگەن ئەسەرلەر ھامان ئاپتور بىلەن كىتابخانىلارنىڭ زىچ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولغان. گەرچە تۈزۈلۈش، ئورۇنلاشتۇرۇشتا ئومۇمىيلىقنى نەزەردە تۇتۇش زۆرۈر بولسىمۇ، لېكىن ئەسەرنىڭ مۇھىم ئىپادىلەپ بېرىدىغىنى پەقەت شۇنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسمىدىنلا ئىبارەت. مەشھۇر بولغان رومانلارنىڭلا پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىنى كۆرسىتىپ بېرەلىشى ناتايىن. ھەربىر سۆزنىت، ھەر بىر قىسمىدا، ئاپتور ئەڭ كۆپ يازدى دېگەندىمۇ ئوندىن يەتتە ياكى ئوندىن سەككىز بۆلۈكنى يېزىپ چىقالايدۇ. قالغان ئوندىن ئىككى ياكى ئۈچ بۆلۈكنى كىتابخانىلارنىڭ ئويلىشى، پىكىر يۈرگۈزۈشىگە قالدۇرىدۇ. بۇ ئەدەبىي ئەسەرنىڭ ئورتاق قانۇنىيىتى. ھېكايىگە كەلسەك، ئاپتور تېخىمۇ قىسقا يېزىش، كىتابخانىلارنى تېخىمۇ ئويغا سېلىشى كېرەك. ھېكايىنىڭ تۈزۈ-

لۇشى ھەرگىزمۇ يەڭگىل، ئاددىي مەسىلە ئەمەس ياكى گويا كاۋا پىلىكنى باراڭغا ئېلىپ قويسىلا بولىدىغاندەك ئاسان ئىش ئەمەس. ئەگەر ئاشۇنداق دەپ قارىلىدىكەن، ناھايىتى زور بىلىمسىزلىك بولىدۇ. ماتېرىيال ئېلىش، تۇرمۇش كۆرۈنۈشلىرى، پېرسوناژ يارىتىش سۇرۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشتىن تارتىپ ئەسەرنى يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچتۇرۇشقىچە بولغان جەريانلارنىڭ ھەممىسى ئەسەرنىڭ بەدىئىي تۈزۈلۈشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. قۇرۇلمىنى شەكىللەندۈرۈشتە مۇشەققەتلىك مېھنەت سىڭدۈرۈشكە، مۇستەقىل بەدىئىي پىكىر يۈرگۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ.

بەدىئىي قۇرۇلمىنى قول ئۇچىدىلا، خالىغانچە تۈزۈپ چىققىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇ گۈزەللىك ۋە بىر خىل ئىجادىيەت بولغىنى ئۈچۈن ھەر بىر ئاپتورنىڭ ئەستايىدىل ئىزدىنىدىغان ئىستېتىكا مەسىلىسىدۇر.

Ⅳ

ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقى توغرىسىدا مۇلاھىزە

فاڭ چىڭ

ئەدەبىياتتىكى تۈپ مەسىلە — ئۇنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇش بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى مەسىلىسى. بۇ مەسىلىگە قاندىماق جاۋاب بېرىش — ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدىيالىزمدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىجادىيەت ئىدىيىسىنى پەرقلەندۈرىدىغان سىناق تېشى. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم، ئەدەبىيات رېئال تۇرمۇشنىڭ ئىنكاسى، شۇنداقلا ئۇ ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا نىسبەتەن ئەكس تەسىر كۆرسىتىدۇ، دەپ قارايدۇ، يولداش ماۋزېدۇڭ «يەنئەن ئەدەبىيات ـ سەنئەت سۆھبەت يىغىنىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق» دېگەن ئەسىرىدە: «ئاڭ شەكىلىيى بولغان ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرى مۇئەييەن ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ كىشىلەر مېڭىسىدىكى ئىنكاسىنىڭ مەھسۇلى»، «ئىنقىلابىي ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەمەلىي تۇرمۇشقا ئاساسەن خىلمۇخىل پېرسوناژلارنى يارىتىش ئارقىلىق، ئاممىنىڭ تارىخ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشىگە ياردەم بېرىشى كېرەك» دېگەنىدى. ئەدەبىياتنىڭ تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈشتىكى تۈپ تەلىپى توغ-

را بولۇشتىن ئىبارەت، پەقەت تۇرمۇشنى توغرا ئەكس ئەتتۈرگەندىلا ئاندىن تۇرمۇشقا ئەكس تەسىر كۆرسىتەلەيدۇ، ئەسەرنىڭ توغرا ياكى توغرا ئەمەسلىكىنى ئۆلچەيدىغان مۇھىم ئۆلچەم ئۇنىڭ ھەقىقىي بولغان - بولمىغانلىقىدىن ئىبارەت. ھەقىقىي بولغان بولسا توغرا بولغان؛ ساختا بولغان بولسا، خاتا بولغان بولىدۇ، شۇڭا ئەدەبىيات ھەقىقىي بولۇشى شەرت. ئەدەبىياتنىڭ ھەقىقىيلىكى باشقا نەرسە بولماستىن، تۇرمۇش ھەقىقىتىنىڭ سەنئەتتىكى قايتا ئىپادىلىنىشىدۇر. شۇڭا گونچا-روۋ: «مەن پەقەت ئوچۇق كۆرگەن ۋە بىلگەن نەرسىلەرنىلا يازىمەن» دېگەن. چېخوۋمۇ: مەن پەقەت خاتىرە ۋە ئەسلىمىلەرگە تايىنىپلا يېزىقچىلىق قىلىمەن، دېگەن. بۇ تۇرمۇشقا سادىق بولۇش ئارقىلىق تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش دېمەكتۇر. ھەقىقىي سەنئەتنىڭ ھەممىسى تۇرمۇشتىن كېلىدۇ. ۋويىنچ يازغۇچى بولۇشنى ئويلاپ باقمىغان ئەمەس، لېكىن ئۆزىنىڭ ۋە كەسىپداشلىرىنىڭ ئالاھىدە ئىنقىلابىي سەرگۈزەشتىلىرى ئۇنى «كۆكۈيۈن» نى يېزىشقا قىستىغان. گوركىينىڭ ماركسىزمنىڭ ئىشچىلار ھەرىكىتى بىلەن ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەنلىكى ئىپادىلەنگەن، كۈرەش جەريانىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن پرولېتارىيات جەڭچىسى مەدھىيىلەنگەن «ئانا» رومانىنىڭ ماتېرىيالى نىژنى-نوۋگورد شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن 1902 - يىلدىكى «1 - ماي» نامايىش ھەرىكىتىنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالى بولۇپ، ئۇ ئىشچى سامويىلوۋ ۋە ئۇنىڭ ئانىسى سامويىلوۋانىڭ پروتوتىپىدىن ئىبلىغان، ياكى مۇنىڭ «ياشلىق ناخشىسى» دا «18 - سېنتەبىر» دىن «29 - يانۋار» غىچە بولغان بۇ تارىخىي باسقۇچتىكى دەۋر قىياپىتى يانداش تارىخىي ۋەقەلەر ئارقىلىق ھەقىقىي ھالدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. بۇ، دەل ئاپتور ئۆزىنىڭ باشتىن كەچۈرگەن جەڭگىۋار ھاياتىنىڭ سەنئەتتىكى قايتا ئىپادىلىنىشى، يازغۇچىنىڭ «ئىنقىلابىي ھاياتقا بېغىشلىغان قېنى»①؛ دۇپېڭچېڭنىڭ «يەنئەن مۇداپىئەسى»مۇ ئاپتور شەخسەن ئۆزى قاتناشقان ئاشۇ ئۇلۇغ كۈرەشنىڭ تارىخىي «خاتىرىسى» دۇر ②؛ تۇرمۇش ھەقىقىتى — ئەدەبىيات ھەقىقىتىنىڭ ئاساسىي ۋە خام ئەشياسىدۇر، ھەرقانچە ئۇستا، ماھىر قولمۇ پەقەت ئالتۇن ۋە قاشتېشى ماتېرىيالى بولغاندىلا كۆركەم قاشتېشى ۋە ساپ ئالتۇننى تاۋلىيالايدۇ. ئاتالمىش «چاققان ئايال گۈرۈچسىزمۇ ئاش ئېتەلەيدۇ» دېگەن گەپ يازغۇچىنىڭ سەنئەت ماھىرلىقىنىڭ يۈكسەكلىكىگە قارىتا ئاشۇرۇپ ئېيتقان گېپى، خالاس. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ قولىدا يەنىلا تۇرمۇش ھەقىقىتىدەكى «ئاشلىق» نىڭ بولغانلىقىدىندۇر، ئۇنداق بولمىسا يېزىلغىنى ساختا بولىدۇ.

ئەدەبىياتنىڭ ھەقىقىيلىكى تۇرمۇش ھەقىقىتىدىن كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ مەلۇم تۇرمۇش ھادىسىلىرى ھەقىقىتىنىڭ تېمىز، بىر تەرەپلىمە ھالدا قايتا ئىپادىلىنىشى بولماستىن، بەلكى تۇرمۇش ماھىيىتىنىڭ ھەقىقىتىگە نىسبەتەن سەنئەتتىكى تاۋلاش ۋە ئومۇملاشتۇرۇشتۇر. تۇرمۇش «ھەقىقىتى» كۆپىنچە پارچە - پۈرات بولىدۇ. بىز ئۇنى مەركەزلەشتۈرۈشىمىز كېرەك. ھەقىقەت ئىچىدە ھامان ئالتۇنمۇ، داغگالمۇ بولىدۇ، بىز ئۇنىڭ جەۋھىرىنى ئېلىۋېلىپ، شاكىلىنى تاشلىۋېتىشىمىز، تەپسىلىي تالىشىمىز ۋە تاۋلىشىمىز لازىم ③؛ تاللاش ۋە تاۋلاشتىن ئۆتكەن

---

① ياكى مۇ «كۆزەل ياشلىق»، «يېڭى ئەدەبىياتقا دائىر تارىخىي ماتېرىياللار» 1978 - يىل.

② دۇپېڭچېڭ «يەنئەن مۇداپىئەسىنىڭ يېزىلىشى ۋە باشقىلار»، «خەلق گېزىتى» نىڭ 1979 - يىل 19 - مارت سانىدىن.

③ لاۋشې «ئازراق تەجرىبە»، «بېيجىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى» نىڭ 1962 - يىل 1 - سانىدىن.

هەقسىزلىك تۇرمۇش ھەققىدىكى قارىغاندا تېخىمۇ ھەققىي، تېخىمۇ ماھىيەتلىك ۋە تېخىمۇ ساپ بولىدۇ. تېخىمۇ غايىلىك ۋە تېخىمۇ تىپىك بولىدۇ. شۇڭا گېگىل ئۇنى: «زور بىر تۇپ ئايرىم تاساددىپىي نەرسىلەر ئارىسىدىن تاللىۋېلىنغان رېئاللىق»① دېگەن. لۇشۈنمۇ ئۇنى: «كۆنجۈتتىن تارتىلغان كۆنجۈت مېيى»② دېگەنىدى. ئەلۋەتتە تۇرمۇشتىكى ھەققىي بولغان ھەممە ھادىسىلەرنى ئىجادىيەت ماتېرىيالى قىلىپ ئەدەبىي ئەسەرگە كىرگۈزۈشكە بولمايدۇ. يازغۇچىلار «پاكىتلاردىن ماھىيەتلىك بولمىغان نەرسىلەرنى چىقىرىۋېتىپ»③، تۇرمۇش ھادىسىلىرىنىڭ ھەققىتى ئارقىلىق ماھىيەتلىك ھەققەتنى تېپىپ چىقىشى لازىم.

تۇرمۇشتىكى ماھىيەتلىك ھەققەتلەر ئۇچۇق - ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرمىغاچقا، ئۇنى ئاسان تونۇغىلى بولمايدۇ، بۇ يەردە بىز بىر ھېكايىنى بايان قىلىپ باقايلى، بۇنىڭ مەسىلىنى ئوبدان چۈشىنىشىمىزگە پايدىسى بولۇپ قالار. نېكراسوۋنىڭ «دىكابىرىستنىڭ ئايالى» تەسۋىرلەنگەن «رۇس ئايالىرى» دېگەن داستانىدا پورگىنسكايانىڭ سىبىرىيىگە سۈرگۈن قىلىنغان دىكابرىست ئېرىنى يوقلىغانلىقى تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ يۈز كۆرۈشكەن چاغدىكى كۆرۈنۈشى مۇنداق يېزىلغان: «ئۇ ئېرىنى كۆرۈش بىلەنلا يۈكۈنۈشكە باشلىدى - دە، تېخى ئېرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشمەي تۇرۇپلا، ئاۋۋال تۆمۈر كىشەننى ئېلىپ لېۋىگە مەھكەم يېقتى...» ئېيتىشلارغا قارىغاندا دوستويېۋسكى بۇنداق يېزىش ھەققىي ئەمەس، ئۇ كىشەننى سۆيەمەستىن ئاۋۋال مۇقەررەر ھالدا ئېرىنى سۆيۈشى كېرەك ئىدى،

① «ئىستېتىكىلىق بىلىم»، 1 - توم، خەنزۇچە نەشرى، 196 - بەت.
② «لۇشۈن ئەسەرلىرى»، 1 - توم، 221 - بەت.
③ گوركىي: «ياش ئاپتورلارغا»، 119 - بەت.

دەپ ھېسابلىغان. بۇ يەردە ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقىغا بولغان ئوخشاش بولمىغان بىر چۈشەنچە مەسىلىسى پەيدا بولىدۇ. پورگىنسكايا نېمە ئۈچۈن كىشەننى سۆيىدۇ؟ بۇنداق يېزىش زادى ھەققىيمۇ - يوق؟ ئۇ نەۋرىلىرىگە بىر تۆمۈر بىلەيزۈكنى مىراس قىلىپ قالدۇرغان بولۇپ، بۇ بىلەيزۈك «بۇرۇن بوۋىلىرىنىڭ بوينىغا سېلىنغان تۆمۈر كىشەندىن سوقۇلغان...». بىز جاۋابىمىز ئېرىشتۇق، ئۇنىڭ كىشەننى سۆيۈشىنىڭ ئىنتايىن چوڭقۇر مەنىسى بار، ئۇ «خورلۇق ۋە جاپا - مۇشەققەتنىڭ سىمۋولىنى مۇستەبىتلىككە قارشى كۈرەشتىكى باتۇرانە روھنىڭ سىمۋولىغا ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئىدى»، دوستويېۋسكىنىڭ قارىشى يۈزەكى، ئادەتتىكىچە قاراش بولۇپ، نېكراسوۋنىڭ ئاشۇنداق يېزىشى دەل يۈزەكى ھەققەت ئارقىلىق ماھىيەتلىك ھەققەتنى كۆرسەتكەن ئىدى.

ئەلۋەتتە، دوستويېۋسكىنىڭ ئېيتقىنىمۇ تۇرمۇشتا دائىم كۆرۈلۈپ تۇرىدىغان ھەققىي ھادىسە، لېكىن «دىكابرىستنىڭ ئايالى» ئۈچۈن ئېيتقاندا ئۇ ماھىيەتلىك ھەققەت ئەمەس. بىر يازغۇچى پەقەت دەۋرىنىڭ ئىلغار ئىدىيىسى ئارقىلىق ئۆزگىرىپ راۋاجلىنىۋاتقان ئىجتىمائىي رېئاللىقنى چېۋەرلىك بىلەن تەھلىل قىلغاندىلا، ئاندىن بۇ خىل ماھىيەتلىك ئىجكى تۇرمۇش ھەققىتىگە دائىر بىلىملەرگە ئېرىشەلەيدۇ، يازغۇچىنىڭ تونۇش ئىقتىدارى ئىنتايىن مۇھىم. چىك سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن يې شې: يازغۇچى «ئىقتىدار، جۇرئەت، تونۇش ۋە كۆچ» تىن ئىبارەت تۆت شەرتنى ھازىرلىشى كېرەك، دەپ ھېسابلىغان. بۇ تۆتى ئىچىدە تونۇش باشلامچى بولۇپ «تونۇش ئۇچۇق بولغاندىلا جۇرئەت چوڭ بولىدۇ»، «تونۇش ئاساس قىلىنغاندىلا قابىلىيەت ئىشلىنىدۇ»، تونۇپ يەتكەندىلا پىكىر ئاندىن راۋان

بولىدۇ. ماھىرلىق ئەركىن ئىشلىتىلگەندىلا تېپىكلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى ئۇنۇملۇك ئىشلەتكىلى بولىدۇ. يېغىنچاقلاش، تاۋلاش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق تاسادىپىي، يۈزەكى ۋە غەيرىي ماھىيەتلىك ئامىللارنى چىقىرىپ تاشلاپ، تۈرمۇش ھەقىقىتى ۋە دەۋر ھەقىقىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش كېرەك. بۇ ــ نۇرغۇنلىغان مۇۋەپپەقىيەتلىك ئەسەرلەر ئىسپاتلىغان بىر ھەقىقەت.

مەسىلەن: لېۋ. تولستوينىڭ «تىرىلىش» دېگەن ئەسىرىدە ئاپتور دەسلەپىدە ئەسەرنى جىنايەتچى ئايال ھەققىدىكى ھېكايىنى ئەسلى ماتېرىيال قىلىپ يازغاندا تامامەن تۈرمۇشنىڭ يۈزەكى نەرسىلىرى بىلەن چەكلىنىپ قېلىپ ھېكايە ئۆز ئىچىگە ئالغان تۈرمۇش ماھىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئەھمىيىتىنى تولۇق كۆرەلمىگەن. كېيىن ئاپتور تۈرمۇشنى ئۆزلۈكسىز تەھلىل ۋە تەتقىق قىلىش جەريانىدىلا، ئاندىن ئايال قەھرىمانلىقىنىڭ تراگېدىيىلىك تۈگۈنى ۋە ئۇنىڭ ئىجتىمائىي مەنبەسىنى تونۇغان، ئىجتىمائىي ئەھمىيىتىنى كۆرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ياشتىن پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ھېكايىنىڭ باشلىنىشىدىن تارتىپ تراگېدىيىلىك خاتىمىسىگىچە ھەممىسىنى تۈرمۇشنىڭ قانۇنىيىتى بويىچە ئۆزگەرتكەندىن كېيىنلا، ئاندىن ئۇ غايەت زور پىپەن كۆچى ۋە ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان.

ئىجتىمائىي تۈرمۇش ماھىيىتى ئىجتىمائىي تۈرمۇش ھادىسىلىرى ئىچىدىلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ۋە مۇرەككەپ ئىجتىمائىي پائالىيەتلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. شۇڭا ئەدەبىيات تۈرمۇش ماھىيىتىنى كۆرسەتكەن چاغدا، تۈرمۇش ماھىيىتى مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان تۈرمۇشنىڭ ھەقىقىي يۈزەكى قىياپىتى ۋە كىشىلەرنىڭ ئىدىيە ۋى خاراكتېرىنى كونكرېت تەسۋىرلەپ كۆرسىتىپ بېرىشى كېرەك. ماھىيەتنى ئابستراكت، يالىڭاچ ھالدا سۆزلىمەسلىك كېرەك.

جاۋ شۇلىنىڭ «سەنلىۋەن» دېگەن ئەسىرىدە يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈشنىڭ ئەۋزەللىكى، دېھقانلار بۇ يولدا ماڭغاندىلا پارلاق ئىستىقبالغا ئىگە بولىدىغانلىقى يېزىلغان. ئۇ، ئۇنى ئاددىي، قېتىپ قالغان ھالدا ئىپادىلىمەستىن، بەلكى خەلقنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مۇرەككەپ زىددىيەتلەر كۈرىشى ۋە كونكرېت تۇرمۇش مەنزىرىسىنى ھەقىقىي تەسۋىرلەش ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ كوللېكتىپلىشىش يولىغا قاراپ مېڭىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ۋە قانداق ماڭغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. يېزىدا كوللېكتىپلىشىشتىن ئىبارەت سوتسىيالىزم يولىدا قەتئىي ماڭغانلار ۋاڭ جېنشىڭ ۋە جاڭ يۈڭچاڭ قاتارلىق ئىلغارلار-دۇر. لېكىن باشقا بىر قىسىم دېھقانلارمۇ بار. «يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈشتىكى بىر خىل مەركەزدىن قاچقۇچى كۆچ، بۇ خىل مەركەزدىن قېچىش كۈچى كوپېراتسىيە سىرتىدىكى بىر قىسىم ئاممىغا، بىر قىسىم ئەزالارغا، بىر قىسىم ياشلارغا، ھەتتا بىر قىسىم پارتىيە ئەزالىرىغا ھەمىشە تەسىر قىلىدۇ. كوپېراتسىيە خىزمىتىنى باشقۇرۇش جەريانىدا، پارتىيە مەركەزدىن قاچقۇچى بۇ خىل كۈچلەر بىلەن دائىم كۈرەش قىلماي تۇرالمىدى. مەن بۇ خىل مەركەزدىن قاچقۇچى كۈچلەرنى پىپەن قىلىش ئۈچۈن يەنە مادوشۇڭ ئېر-خوتۇن، يۈەن تىيەنچىڭ ئېر-خوتۇن، پەن دىڭگاۋ ۋە مايوۋى قاتارلىق كىشىلەرنى يازدىم»①. ئاپتور دەل ئۆتكۈنچى دەۋردىكى دېھقانلارنىڭ تارىخىي ئالاھىدىلىكىنى تونۇپ، بۇ ئاتالمىش ئوتتۇرىدىكى كىشىلەرنىڭ ئىچكى دۇنياسى، كونكرېت ھەرىكىتى ۋە كونا بىلەن يېڭى كۈچلەرنىڭ مىجەز-خۇلقىدىكى توقۇنۇشلىرى ئارقىلىق، ئاخىر كوپېراتىپقا ئۆز ئىختىيارى بىلەن كىرىدىغان-

① جاۋ شۇلى ــ «سەنلىۋەن» نى يېزىشنىڭ ئالدى-كەينىدە»، «ۋېنخۇيباۋ» گېزىتىنىڭ 1959-يىل 19-سانىدىن.

لارنىڭ ھەربكتىنى ھەقىقىي تەسۈرلەش ئارقىلىقلا، ئاندىن يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيلەشتۈرۈشنىڭ ئەۋزەللىكىنى نامايان قىلىپ، كوللېكتىپلىشىش يولىنىڭ بىرنەچچە يۈز مىليون دېھقانىنىڭ مېڭىشىغا تېگىشلىك پارلاق يولى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بەردى. بۇ خىل تۈرمۇش ماھىيىتى ۋە دەۋر ھەقىقىتى مۇرەككەپ شەخسىلەرنىڭ ھەربكتى ۋە كونكرېت تۈرمۇش مەنزىرىسىدە تەبىئىي ھالدا ئىپادىلەندى، شۇڭا ئۇ ھەقىقىي، جانلىق ۋە تەسىرلىك بولدى.

سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات شۇبھىسىز ھالدا پرولېتارىيات قەھرىمانلىرىنى تىرىشىپ يارىتىشى ۋە قىزغىن مەدھىيىلىشى، ئۇلۇغ تىكلەپ، خەلقنى ئالغا بېسىشقا ئىلھاملاندۇرۇشى كېرەك. بۇ، سوتسىيالىستىك ئەدەبىياتنىڭ خاراكتېرى ۋە مەسئۇلىيىتىدۇر. سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات دۇنياغا كەلگەندىن بۇيان، پرولېتارىيات قەھرىمانلىرىنى تىرىشىپ مەدھىيىلىدى. كۆپلىگەن پاكىتلار ئالدىمىزدا تۇرۇپتۇ. بۇ نەتىجىلەرنى «ئاقلىق نەزەرىيىسى» يوققا چىقىرالمايدۇ. بۇگۈنكى كۈندە يازغۇچىلىرىمىز يېڭى ئۇزۇن سەپەردىكى قەھرىمانلارنى تېخىمۇ تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيىلەش ئارقىلىق بۇ ئۇلۇغ قەھرىمان دەۋرىمىزنى ئەكس ئەتتۈرۈشى لازىم. مەسىلە، تۈرمۇش ئەھمىيىتىنى چىقىش نۇقتا قىلىپ، پرولېتارىياتنىڭ ھەقىقىي قەھرىمانلىرىنى يارىتىشمۇ ياكى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» قا ئوخشاش سۇبېيېكتىپ ئىدېئالىزمنى چىقىش نۇقتا قىلىپ، تۈرمۇشتابولۇشى مۇمكىن بولمىغان ساختا «ئىلاھ» لارنى ئويدۇرۇپ چىقىشمۇ دېگەندىن ئىبارەت. ئەمەلىي تۈرمۇش روشەن ئىسپاتلىدىكى، باشلىنىشتىلا «مۇكەممەل» بولغان قەھرىمانلار زادى بولغان ئەمەس. ئۇ ئاۋۇال ئادەمي بولۇپ، تەدرىجىي ئۆسۈپ يېتىلىپ قەھرىمان بولغان. ھەتتا، قەھرىمان بولۇپ ئۆسۈپ

يېتىلگەندىن كېيىنمۇ ئىنتايىن «مۇكەممەل بولۇشى» ناتايىن. چۈنكى «ئالتۇن ساپ بولمايدۇ، ئادەم مۇكەممەل بولمايدۇ». قەھرىمانلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى ئەمەلىيەتتە كىشىلەرنىڭ ئوبېيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىش جەريانىدا سۇبېيېكتىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىش جەريانىدۇر. ئۆسۈپ يېتىلىشى بولمىغان قەھرىمان مەۋجۇت ئەمەس. ئىجادىيەت ئەمەلىيىتى ئىسپاتلىدىكى، ئەدەبىي ئەسەرلەردە تۈرمۇشنىڭ ئەسلى قىياپىتى بويىچە قەھرىمانلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانى تەسۋىرلەنسە، قەھرىمانلار ئوبرازىغا قىلچە نۇقسان يەتمەيدۇ. «چاپايېۋ»، «دۇڭ سۈنرۇي» ۋە «شەرق» قاتارلىق ئەسەرلەردە باش قەھرىمانلىنىڭ ئىدېئوي خاراكتېرىنىڭ ئۆزگىرىشى، شەكىللىنىشى ۋە تەرەققىيات جەريانى كونكرېت تەسۋىرلەنگەن بولغاچقا، كىشىلەر ئۇلاردا بەزى كەمچىلىك، ھەتتا خاتالىقلار بولسىمۇ ئۇلاردىن ئۆگەنمەي قالمايدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە كىتابخانلار دەل ئۇلارنىڭ كەمچىلىكلىرىنى يېڭىپ خاتالىقلىرىنى تۈزىتىش جەريانىدىن پارتىيىنىڭ مېھرىبانلىقى ۋە كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ھېس قىلىپ، ئىنقىلابىي تەربىيە ۋە تۈرمۇشنىڭ ئىلھاملاندۇرۇشىغا ئىگە بولىدۇ. «دېبرىزە» دېكى خەن يونەن رېئال تۈرمۇشىمىز-دىكى ئىلغار شەخستۇر. ئەنە شۇنداق بىر شەخسمۇ ئەگرى ـ توقاي يوللار ئارقىلىق ئۆسۈپ يېتىلگەن. ئۇنىڭدا ئۆڭۈشسىزلىق تۈپەيلىدىن ئىدېئوي زىددىيەت پەيدا بولسىمۇ، لېكىن ئۇ پارتىيىنىڭ تەربىيىسى، تۈرمۇشنىڭ تاۋلىشى ۋە سىنىقى ئارقىلىق ئۆسۈپ يېتىلىدۇ، بۇ ـــ دەۋر ھەقىقىتى، تۈرمۇش ھەقىقىتى. يولداش جۇئېنلەي ئېنىق قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: «ئىلغارلارنى يازغاندا، ئۇلارنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۆسۈپ يېتىلىشىنى يېزىش كېرەك»①.

① «دېئالېكتىك ماتېرىيالىزم ئۇسۇلىدا چىڭ تۈرۈپ، «ئوچىنى گەۋدىلەندۈرۈش» نى ئۆزۈل ـ كېسىل پىكىر قىلايلى». «خەلق گېزىتى» نىڭ 1977 ـ يىل 17 ـ ئىيۇل سانىغا قارالسۇن.

ئەدەبىيات تارىخىنى ۋاراقلايدىغان بولساق شۇنى كۆرۈ-
ۋالالايمىزكى، ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ماتېرىيالستىك ئەدەبى-
يات نەزەرىيىچىلىرى ۋە يازغۇچىلاردىن رېئالىزملىق پىرىنسىپ
بويىچە ھەقىقەتنى يېزىشنى پائال تەكىتلىگەن ۋە ئىستايىدىل
ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزمىگەنلەر يوق، دۆلىتىمىزدە شەرقىي خەن سۇ-
لالىسى دەۋرىدىلا، ماتېرىيالىستىك مۇتەپەككۇر ۋاڭ چۇڭ ئەي-
نى ۋاقىتتىكى ساختا ئەدەبىيات ئىستىلىغا قارىتىپ، «ساختىلىق
كېسىلىگە گىرىپتار بولغانلارنىڭ سادىقلىق بىلەن ھەقىقەت
ئۈستىدە ئىزدىنىشى» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، چىنلىقنى تەكىتلەپ،
ساختا تەشەببۇسلارغا قارشى تۇرغانىدى. ۋېي، جىن ۋە جەنۇ-
بىي - شىمالىي سۇلالىسى دەۋرلىرىدە ئەدەبىيات ساھە-
سىدە شەكىلۋازلىق ئىستىلى قايتا پەيدا بولغان، نەتىجىدە
ئەدەبىيات رېئال تۇرمۇشتىن ئېغىر دەرىجىدە ئايرىلىپ، چىنلە-
قىنى يوقاتقان، بۇ خىل ئومۇمىي زىيانكەشلىككە قارىتىپ،
لياڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئۆتكەن لىيۇشې ئەدەبىيات نەزەرىيىسىگە
دائىر «ۋېنشىن دياۋلۇڭ» دېگەن يېرىك ئەسەر يېزىپ، ئەدەبى-
يات ساھەسىنى قاپلىۋالغان چۈشكۈن، غەلىتە ئەدە-
بىيات ئىستىلىنى ئۆتكۈر تەنقىد قىلغان. ۋە ئۇنىڭغا زەربە بەر-
گەن، ئۇ ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدىن ئەدەبىيات
بىلەن رېئاللىقنىڭ مۇناسىۋىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن ۋە ئەدەبى-
ياتنىڭ مەنبەسى ئىجتىمائىي «تەبىئەت» تە، ئۇ، ئىجتىمائىي
تۇرمۇشنى ھەقىقىي ئەكس ئەتتۈرۈشى لازىم، دەپ ھېسابلىغان.

XVIII ئەسىردە پەيدا بولغان «قىزىل راۋاقتىكى چۈش»
رومانى — ئەدەبىيات تارىخىمىزدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ھەي-
ۋەتلىك چوققا، ئۇنىڭدا كەڭ دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى ئارقىلىق
فېئودالىزم جەمئىيىتىنىڭ چىرىكلىكى ۋە قەبىھ جىنايەتلىرى
ھەقىقىي تۈردە تەسۋىرلەنگەن. شۇنىڭ بىلەن فېئودالىزىق جەم-

ئىيەتنىڭ مۇقەررەر ھالدا يىمىرىلىشكە قاراپ ماڭىدىغان تا-
رىخىي تەقدىرى كۆرسىتىپ بېرىلگەن. لۇشۈن «جۇڭگو ھېكا-
يىلىرىنىڭ قىسقىچە تارىخى» دا مۇنداق دېگەن: «بايان قە-
لىنغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدە چىنلىق مەۋجۇت بولغانلىقى،
ئاڭلىغان - كۆرگەن تارىخىي نەرسىلەرنىڭ يېزىلىشىمۇ چىن
بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇ يېپىيېڭى نەرسىگە ئايلانىدى»، چىن-
لىق بۇ ئۇلۇغ ئەسەرنىڭ گەۋدىلىك نەتىجىسى ئىدى. كېيىن-
كىلەرنىڭ ئۇنى فېئودالىزىق جەمئىيەتنىڭ قامۇسى دەپ ئاتە-
شى بۇ ئەسەرگە بېرىلگەن ئادىل باھا ئىدى.

غەرب ئەدەبىيات تارىخىدىمۇ بۇ خىل مۇنەۋۋەر ئەنئەنگە
ئىگە ئەسەرلەر بار. قەدىمكى گىرېتسىيەدىكى ئارىستوتېلنى چىن-
لىقنى مۇھاكىمە قىلىشقا ئاساس سالغۇچى دېيىش مۇمكىن. ئۇ
«شېئىرىيەت» دېگەن ئاتاقلىق ئەسىرىدە «تەقلىد قىلىش» نى
تىلغا ئالغاندا، ئەدەبىيات ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا نىسبەتەن
«تەقلىد قىلىش»تۇر، شۇڭا «بۇرۇن بولغان ياكى ھازىر بو-
لۇۋاتقان ئىشلار ۋە رىۋايەتتىكى كىشىلەر ئىشىنىدىغان ئىشلار
ئاساسىدا يېزىش كېرەك. ئۇ بولغان ئىشلار بولۇشى لازىم»
دەپ ھېسابلىغانىدى. ياۋروپا ئەدەبىيات - سەنئىتىنىڭ ئويغە-
نىش دەۋرىگە كەلگەندە رېئالىزملىق سەنئەتنىڭ پىرى شېكسپىر-
ئىجادىيىتىدە جەريانىدا ئۆزىنىڭ سەنئەت تەشەببۇسىغا قاتە-
تىق ئەمەل قىلىپ، ئەنگلىيىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي
رېئاللىقنى ھەقىقىي تۈردە قايتا بايان قىلىپ بېردى. مەسە-
لەن، ئۇنىڭ ۋەكىللىك ئەسىرى «ھاملىت» نى ئالايلى، ئۇنىڭ
ماتېرىيالى گەرچە دانىيە پادىشاھىنىڭ ئوغلىنىڭ ئاتىسى
ئۈچۈن ئىنتىقام ئېلىشى ھەققىدىكى ھېكايە بولسىمۇ، يېزىلىغە-
نى ئەنگلىيىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشى بولۇپ،
شەخسىيلەرگە قەدىمكى زامان كىيىم - كېچەكلىرى كىيدۈرۈلۈپ

رېئاللىق كۆرسىتىلگەن تراگېدىيىدۇر، رېئال تۇرمۇشنى چەقىش نۇقتا قىلىپ، دەۋر قىياپىتىنى ھەقىقىي تىپىرده ئەكس ئەتتۈرگەن بۇ خىل ئەسەرگە ماركس يۇقىرى باھا بېرىپ «شېكسپىر لەشتۈرۈش» دەپ ئاتىغانىدى.

XIX ئەسىردىكى ئەڭ زور تەنقىدىي رېئالىزمچى يازغۇچى بالزاك فرانسىيە ئىجتىمائىي تۇرمۇش تارىخىنى «كىتابنامە» قىلىش پۈزىتسىيىسى بىلەن يېزىقچىلىق قىلدى. «كىتابنامە» قىلىش — تۇرمۇشنى سادىقلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈش دېمەكتۇر. ئۇنىڭ ئۇلۇغ ئەسىرى «ئىنسان كومېدىيىسى» يۈكسەك ھەقىقىيلىك بىلەن يېزىلغان ئەسەردۇر. ئۇ 1816 - يىلىدىن 1848 - يىلغىچە بىرلىغان ئوتتۇز يىل ئارىلىقىدىكى فرانسىيە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ كەڭ مەنزىرىسىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئاشۇ دەۋرنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ قىسىسىنى يارىتتى. ئېنگېلىس ئۇنى «رېئالىزمنىڭ پىرى» دەپ ئاتىدى. لېۋ. تولستوي ئۆزىنىڭ ھەمىشە ھەقىقىي ئادەملەرنى يازىدىغانلىقىنى، يازغۇچىلارغا «شەيئىنىڭ ئەسلى قىياپىتى بويىچە شەيئىلەرگە قاراش»① ئارقىلىق شەيئىلەرنى ئەكس ئەتتۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدىغانلىقىنى ئېيتقانىدى. ئۇ ۋەكىللىك ئەسىرى «تىرىلىش» تەسەۋۋۇر رېئالىزملىق ئىدىيە بىلەن روسىيە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ماھىيىتىنى چوڭقۇر كۆزىتىش ئارقىلىقلا، ئاندىن چارپادىشاھ تۈزۈمى ئاستىدىكى روسىيە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنى ئۆز ئەينى بويىچە تەسۋىرلىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەسىرىدە «روسىيە تۇرمۇشىنىڭ تەڭداشسىز سۈرىتى»② نى يارىتتى. ستېندالنىڭ «قىزىل ۋە قارا» دېگەن ئەسىرى

① «تولستوي خاتىرىلىرىدىن پارچىلار»، «خەلق ئەدەبىياتى» 1957 - يىل 1 - سانىدىن.

② لېنىن: «ئەدەبىيات ۋە سەنئەت توغرىسىدا»، 1 - توم 282 - بەت.

بىلەن لېرمونتوۋنىڭ «زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» دېگەن ئەسىرىنىڭ قىممىتىمۇ شۇ يەردىكى، ئۇلار شەخس ۋە جەمئىيەت ھەل قىلالمايدىغان زىددىيەتلەرنى كونكرېت تەسۋىرلەش ئارقىلىق بىزنى ئەينى ۋاقىتتىكى جەمئىيەتنىڭ ھەقىقىي قىياپىتىنى كۆرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

بىرەر يازغۇچى ئىجادىيىتىنىڭ قىممىتى ۋە ئەھمىيىتى ھامان ئۇنىڭ دەۋرنى ھەقىقىي ئەكس ئەتتۈرۈش دەرىجىسى بىلەن ئۆلچىنىدۇ. يۇقىرىدا كۆپ بىرلىغان بىرنەچچە يازغۇچى ئەسەرلىرىنىڭ ئىنتايىن ئاددىي ئەھۋالى مىسالغا ئېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدىن رېئالىزملىق ھەقىقەتنى يېزىشتىن ئىبارەت مۇنەۋۋەر ئەنئەنىنىڭ ئالامەتلىرىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. بۇ يازغۇچىلار ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرىدە ئەينى ۋاقىتتىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ھەقىقىي ئەكس ئەتتۈرگەنلىكى ئۈچۈن كېيىنكىلەر بۇرۇنقى دەۋرنىڭ قىياپىتى ۋە دۇنيادىكى ئىشلارنى بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئۇلار ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا زور تۆھپە قوشۇپلا قالماستىن، بەلكى بىزگە ياخشى ئەنئەنىلەرنى قالدۇردى.

ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ھەقىقىي ئەكس ئەتتۈرۈش تەشەببۇس قىلىنغان بۇ خىل رېئالىزملىق نەزەريە روسىيە ئىنقىلابىي دېموكراتلىرىدىن بولغان ئۇچ چوڭ ئاتاقلىق تەنقىدچى بېلىنسكى، دوبرولىيوبوۋ ۋە چېرنىشېۋسكى دەۋرىگە كەلگەندە يېڭى بىر باسقۇچقا كۆتۈرۈلدى. ئۇلار «سەنئەتنىڭ بىرىنچى مەقسىتى رېئاللىقنى قايتا ئىپادىلەش» دەپ قاراپ، ئەدەبىيات تۇرمۇشقا سادىق ھەم چىن بولۇشى كېرەك، دېگەنلەرنى تەكىتلەپلا قالماستىن، بەلكى ئۇلارنىڭ ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقى توغرىسىدىكى چۈشەندۈرۈشلىرىمۇ ئالدىنقى كىشىلەرنىڭكىدىن بىر قەدەر توغرىراق بولدى. بېلىنسكى بەدىئىي ئومۇملاشتۇرۇشنىڭ

ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ روللىنى سەگەكلىك بىلەن كۆرسۈپ، ئىسسە پىكلەشتۈرۈشنى ئىجادىيەتنىڭ بىرىنچى ئورنىغا كۆتۈرىدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقى تەغرىسىدىكى چۈشەندۈرۈشلىرى ماھىيەتكە بېرىپ تاقالدى. ئۇ ئەدەبىي چىنلىق ھەققىدە: «رېئاللىقتىن كۆچۈرۈۋېلىنغان نەرسە بۇلماستىن، بەلكى شائىرلارنىڭ تەسەۋۋۇرى بىلەن ئومۇمىي ئەھمىيەتلىك (يەككە، قىسمەن، تاسادىپىي ئەھمىيەتلىك) نۇرلار تەرىپىدىن يورۇتۇلغان، ئۇنچە - مەرۋايىت دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن پاكىتلاردۇر. شۇڭا بۇ پاكىتلارنى ئۆزىگە ئوخشاش قىلىش ۋە ئۇنىڭغا سادىق بولۇش رېئاللىقنى قارىغۇلارچە كۆچۈرۈۋالغانغا قارىغاندا، تېخىمۇ تېپىك بولىدۇ»① دېدى. دوبرولىيوبوۋ ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقىنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى تۇرمۇش ماھىيىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈش، دەپ تېخىمۇ بۇئاستە ئوتتۇرىغا قويدى.

ئەلۋەتتە ئۇنتۇمايمىزكى، ئەدەبىيات تارىخىدىكى ماتېريالىستىك ئەدىبلەر، نەزەريىچىلەر ۋە يازغۇچىلار تەشەببۇس قىلغان ۋە ئەملىيەتتىن ئۆتكۈزگەن ئەدەبىي چىنلىق ئالاھىدە سىنچىلىق ۋە دەۋر مەزمۇنىغا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ھالقىپ ئۆتۈپ كەتكىلى بولمايدىغان تارىخىي چەكلىمىلىكى بار ئىدى. ئەدەبىيات بىلەن تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقىنى ھەقىقىي ئىلمىي چۈشەندۈرۈش ماركسزم ئەدەبىيات نەزەريىسى سىستېمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىنلا ئىشقا ئاشتى.

ماركسزمنىڭ ياراتقۇچىلىرى ماركس ۋە ئېنگېلس جەمئىيەتنى دېئالېكتىك ماتېريالىزم بويىچە تونۇپ، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت بىلەن ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئىلمىي

① «بېلىنسكى ئەدەبىيات توغرىسىدا»، 111 - بەت.

ھالدا چۈشەندۈردى، شۇنىڭ بىلەن ئەدەبىيات ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ مۇناسىۋىتىنى ھەل قىلىپ، بۇ ئاساستا ماركسزملىق ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەريىيە سىستېمىسىنى قۇردى. شۇنىڭ بىلەن ماركسزمچىلار ئەدەبىيات تارىخىدىكى ھەرقانداق نەزەريىچىلەر ۋە يازغۇچىلارغا قارىغاندا ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقىغا تېخىمۇ ئەھمىيەت بەردى ۋە ئۇنى تەكتىلىدى.

ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى ھەقىقىي ھالدا ئەكس ئەتتۈرگەن يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ماركس، ئېنگېلس ھامان قىزغىنلىق بىلەن مۇئەييەنلەشتۈردى ۋە ئۇنىڭغا يۇكسەك باھا بەردى. ماركس XIX ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىكى ئەنگلىيە رېئاللىزم يازغۇچىلىرى ئۈستىدە تۇختالغاندا، ئۇلارنى قىزغىنلىق بىلەن مۇنداق دەپ ماختىدى: «ھازىرقى زامانىدىكى ئەنگلىيىنىڭ بىر گۈرۇھ كۆزگە كۆرۈنگەن يازغۇچىلىرىنىڭ ئوچۇق - راۋان ۋە كىشىلەرنى ھاياجانلاندۇرىدىغان تەسۋىرلىرى دۇنياغا سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ھەقىقەتنى كۆرسىتىپ بەردى. ئۇلارنىڭ ئىشلىگەنلىرى سىياسەتچىلەر، سىياسىي ئوبزورچىلار ۋە تەرىقەتچىلەرنىڭ بىرلىشىپ ئىشلىگەن خىزمىتىدىنمۇ كۆپ بولدى...» ①. ئېنگېلس شېكسپىرنىڭ «ۋېنېتسىيەدىكى سەئەلەر» دېگەن ئەسىرىدىكى مول چىنلىقنى ماختاپ: يالغۇز ئۇنىڭ بىرىنچى پەردىسىدىكى تۇرمۇش ۋەقەلىكى پۈتۈن گېرمانىيە ئەدەبىياتىنىڭكىدىنمۇ كۆپ، يالغۇز گىلابەي ئىتىنى ئەگەشتۈرۈۋالغان ھېلىقى لېيەنسىمۇنىڭ قىممىتىمۇ گېرمانىيىنىڭ بارلىق دراماسىلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتىدىن ئارتۇق، دېگەنىدى. بالزاكنىڭ ئەسەرلىرىدە ئەكس ئەتكەن تۇرمۇشنىڭ يۇكسەك چىنلىقىغا قارىتا ئېنگېلس مۇنداق دەپ يۇقىرى باھا بەرگەنىدى: «ئىنسان كومېدىيىسى» بىزگە فرانسىيە جەمئىيىتىنىڭ، بولۇپمۇ پارىژدىكى يۇقىرى ئىجتىمائىي ئېقىمنىڭ مەشھۇر

① ماركس، ئېنگېلس: «سەنئەت توغرىسىدا»، 2 - توم 468 - بەت.

رېئال تارىخنى يەتكۈزۈپ بەردى... مېنىڭ بۇ يەردىن ھەتتا ئىقتىسادتىكى ئۇششاق دېتاللاردىن (مەسىلەن، ئىنقىلاب بولغاندىن كېيىن يۆتكەلگەن ۋە يۆتكەلمىگەن مەھسۇلاتلارنى يېڭىباشتىن تەقسىم قىلىشتىن) ئۆگىنىۋالغان نەرسىلىرىم ئەينى ۋاقىتتىكى كەسپىي تارىخشۇناسلار، ئىقتىسادشۇناسلار ۋە ستاتىستىكشۇناسلاردىن ئۆگىنىۋالغان ھەممە نەرسىدىنمۇ كۆپ بولىدى①، ئىنقىلابىي ئۇستازلار تۈرمۈش ھەققىتىنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئەسەرلەرنى قىزغىن ماختاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەققىي بولمىغان نەرسىلەرنىمۇ قاتتىق تەنقىد قىلغان. مەسىلەن، «ھەققىي سوتسىيالىست» شائىر دەپ ئاتالغان پىلكىلات بىر شېئىرىدا: بىر توپ تاج قالغان ئادەم ئارقا سەپ ھەربىي لازىمەت ئامبىرىغا ئۇچقاندەك كەرىپ، ھەربىي كىيىملەرنى كىيىپ مىلتىقلارنى ئېلىپ چىقتى، كېيىن «چاقچاق قىلغاندەك» پايتەخت شەھىرىگە يۈرۈش قىلدى، نەتىجىدە قوغدىنىۋاتقانلار گۈمران بولۇپ، خانلىق تاج يەرگە چۈشۈپ، ئىنقىلاب غەلبە قىلدى، دەپ تەسۋىرلىگەن. بۇ ئىنتايىن ساختىلىق ئىدى. ئېنگېلس ئۇنى ئۆتكۈر تەنقىد قىلىپ: «ھەرقانداق جايدىكى ئىنقىلابنىڭ ئورۇنلىنىشى پىلكىلاتنىڭ مېڭىسىدىكىدەك ئۇنداق خۇشاللىق ۋە تەمكىنلىك بىلەن بولغىنى يوق» ② دېگەنىدى. چوڭقۇر ۋە جانلىق بولغان بۇ باھادىن بىز ئىنقىلابىي ئۇستازلارنىڭ ئەدەبىي چىنلىققا نەقەدەر ئەھمىيەت بەرگەنلىكىنى ۋە ئۇنى تەرىپلىگەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

ماركس، ئېنگېلس ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقىنى تەكىتلەپلا قالماستىن، بەلكى ئەدەبىياتنىڭ ھەققىيلىكىنى قانداق ئىپادە قىلىشقا قارىتامۇ ئوچۇق پىكىرلەرنى بەرگەن. ئەدەبىيات -

① «ماركس، ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم 462 - بەت.

② ماركس، ئېنگېلس «ئەدەبىيات - سەنئەت توغرىسىدا»، 3- توم 177 - بەت.

سەنئەت مەسىلىسىگە دائىر داڭلىق بەش پارچە خېتىدە بۇ پىكىرلەر ئەڭ تولۇق شەرھىلەنگەن. چۈشىنىشىمىزچە، ئۇنىڭدىن ئاز بولغاندىمۇ تۆۋەندىكىدەك بىرنەچچە نۇقتىنى ئىگىلىۋېلىشىمىز لازىم.

ئەڭ ئاۋۋال يازغۇچىلار ئوبيېكتىپ تۇرمۇش ئەھۋالىنىتنى ئاساس قىلىپ، «رېئال مۇناسىۋەت»لەرنى ھەققىي تۇردە تەسۋىرلىشى كېرەك. ئېنگېلس 1858 - يىلى م. كاۋتسكىغا يازغان خېتىدە «خاھىش» مەسىلىسى ئۇستىدە توختالغىنىدا «رېئال مۇناسىۋەتلەرنى ھەققىي تەسۋىرلەش» تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان. «رېئال مۇناسىۋەت» دېگىنى ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى زىددىيەتلەر كۆرىنىشىنى بىرلىكىدۇر. بۇنىڭدا ئاساسەن ئەينى ۋاقىتتا بۇرژۇئازىيىنىڭ پرولېتارىياتقا قارىتىقان ئېكسپىلاتاتسىيىسى بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى، ئېزىش بىلەن قارشىلىق ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت كۆزدە تۇتۇلىدۇ. «تۈرمۇش ماھىيىتى ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكى سىنىپىي قارشىلىقتىن ئىبارەت بۇ خىل مۇناسىۋەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ ۋە ئۇنىڭدا ئىپادىلىنىدۇ. ئەدەبىيات تۈرمۇشنى ھەققىي تۇردە ئەكس ئەتتۈرۈش ئۈچۈن، بۇ خىل مۇناسىۋەتنى تەسۋىرلىشى كېرەك، يەنە بۇ خىل مۇناسىۋەت تەسۋىرلىرى ئارقىلىق تۈرمۇش ھەقىقىتى ۋە تارىخ قانۇنىيىتىنى كۆرسىتىپ بەرگەندىلا، ئاندىن بۇ مۇناسىۋەتلەر توغرىسىدا ئېنگېلس ئەنئەنىۋى خام خىيالىلارنى بۇزۇپ تاشلىغىلى، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئۈمىدۋارلىقىنى تەۋرىتىپ ھازىرقى مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان شەيئىلەرنىڭ مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى توغرىسىدىكى گۇمانىنى مۇقەررەر ھالدا يوقاتقىلى»①، ئېزىلگۈچى

① «ماركس، ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم 454 - بەت.

خەلقلەرنى ئويغىنىشقا قوزغاپ، ئىشچىلار سىنىپى ئازادلىق كۈرىشى ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا تۈرتكە بولغىلى بولىدۇ. ئېنگېلىسنىڭ بۇ تەلىپى تەنقىدىي رېئاللىزم ئۇچۇن ئاساس يارىتىپ بەردى. لېكىن «رېئال مۇناسىۋەتلەرنى ھەققىي تەسۋىرلەش» كە ھەرقانداق دەۋردىكى ئەدەبىيات موھتاج. ئىنگلاىبي رېئاللىزم «رېئال مۇناسىۋەت»لەرنى ھەققىي تۈردە تەسۋىرلەشكە تېخىمۇ موھتاج. پەقەت دەۋر ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۇچۇن «رېئال مۇناسىۋەت»لەرنىڭ خاراكتېرى ۋە مەزمۇنمۇ ئوخشاش بولمايدۇ، شۇڭا يازغۇچىلار تۇرمۇش ئەمەلىيىتىنى ئاساس قىلىپ، ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان دەۋردىكى زىددىيەتلەر كۈرىشىنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋە مەزمۇنىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك ھەقىقىتىنى ئېچىشى كېرەك.

ئىككىنچىدىن، تىپىكلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، «تىپىك مۇھىتتىكى تىپىك شەخسلەر» نى يارىتىش لازىم. ئېنگېلس 1888 - يىلى م. خاركېنىسقا يازغان خېتىدە ناتۇرالىزمنى تەنقىد قىلىپ، رېئاللىزمنى تەكىتلەپ ۋە تىپ بىلەن رېئاللىزمنى بىرلەشتۈرۈپ، يازغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشنى ھەققىي تۈردە ئەكس ئەتتۈرۈشى ئۈچۇن توغرا يول كۆرسىتىپ بەرگەن. ئېنگېلس: «رېئاللىزمنىڭ مەقسىتى ۋەقەلەرنىڭ ھەققىي بولۇشىدىن تاشقىرى، يەنە تىپىك مۇھىتتىكى تىپىك شەخسلەرنى قايتا ئىپادىلەش دېمەكتۇر» ① دەپ ھېسابلىغان. بۇ — رېئاللىزملىق ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقى ئۈچ جەھەتتىن، يەنى ۋەقە تەسۋىرى، تىپىك شەخس ۋە تىپىك مۇھىتنىڭ ھەققىي بولۇشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، دېگەنلىك. پەقەت ۋەقەلا ھەققىي بولسا، ئۇ ناتۇرالىزم بولىدۇ. مۇھىمى تىپىك مۇھىتنىڭ ھەققىي بولۇشى، تىپىك مۇھىت ھەققىي بولغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭدىكى

① «ماركس، ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم 463 بەت.

شەخسلەرنى تىپىكلەشتۈرگىلى، ھەققىي قىلغىلى بولىدۇ. تىپىك مۇھىت بولمىسا، تىپىك شەخسلەرمۇ بولمايدۇ. تىپىك شەخس بولمىسا، رېئاللىزملىق مەقسەتكە يەتكىلى بولمايدۇ - دە، رېئاللىزمنى ھەققىي تۈردە ئەكس ئەتتۈرگىلىمۇ بولمايدۇ، ئېنگېلس ئېيتقان تىپىك مۇھىت — شەخسلەرنىڭ ھەرىكىتىنى چۆرىدەيدىغان ھەمدە ئىلگىرى سۈرىدىغان «مۇھىت» بولۇپ، دەۋرنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىتىنى كۆرسىتىدۇ. ئادەم — ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يىغىندىسىدۇر. ئادەملەرنىڭ ئىدىيىسى ۋە ھەرىكىتى ھامان ئىجتىمائىي مۇھىت بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەمدە ئۇنىڭ تەسىرى بىلەن ئىلگىرىلەيدۇ ۋە چەكلىنىدۇ، خاركېنىسنىڭ «شەھەر قىزى» دېگەن ئەسىرىدە ئىشچىلار سىنىپىنىڭ كۆرەش ھاياتىنىڭ ئەكس ئەتتۈرۈلۈشى دېيىرلىك چىن بولمىغان، بۇنىڭ سەۋەبى شۇ يەردىكى، ئاپتور ئەسىردە تىپىك دەۋر مۇھىتىنىڭ ئومۇملاشقان تۈرۈلۈشىغا سەل قاراپ، شەخسلەر بىلەن تىپىك مۇھىتنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئايرىۋەتكەن، شۇنىڭ بىلەن ئىشچىلارنى ئىنتايىن پاسسىپ ۋە قىلچە تەشەببۇسكارلىقى يوق قىلىپ يېزىپ قويغان، ئەللىك نەچچە يىلدىن ئاۋۋال مۇشۇنداق يېزىش ھەققىي بولغان بولاتتى، ھالبۇكى، ئەينى ۋاقىتتا ئىشچىلار سىنىپى ماركس، ئېنگېلسنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە بىرنەچچە ئون يىل كۈرەش ئېلىپ بېرىپ، سىنىپىي ئاڭ سەۋىيىسىنى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرگەچكە، يەنە ئاشۇنداق يېزىش ھەققىي ئەھۋالغا ئۇيغۇن كەلمەيتتى. ئۇنىڭدىكى تۈگۈن شۇ يەردىكى، ئاپتور شەخسلەر ھەرىكەت قىلغان ئىجتىمائىي مۇھىتنى يېرىم ئەسىر كەينىگە چېكىنىدۇرۇۋەتكەن، شۇڭلاشقىمۇ ئەسەردە تىپىك شەخسلەرنى يارىتىش مۇمكىن بولماي قېلىپ، تۇرمۇش ماھىيىتى ۋە دەۋر ئالاھىدىلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈشكە بولمىغان، شۇڭا يازغۇچىلار شەخسلەرنى يەككە ھالدا تەسۋىرلىمەستىن، تىپىكلەشتۈرۈشتەك

سەنئەت ئۇسۇلىنى قوللىنىش ئارقىلىق شەخسىلەرنى تىپىك مۇھىتقا قويۇپ يارىتىشى كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئۇ رېئال ۋە چىن بولغان بولىدۇ.

ئۇچىنچىدىن، سىياسىينىڭ سەنئەت ھەقىقىتىگە مايىللىقىنى تەسۋىرلەشتە سىياسىي بىلەن چىنلىقىنى بىرلەشتۈرۈش لازىم. ئىنقلابىي ئۇستازلار ئەدەبىي ئەسەرلەرگە باھا بەرگەن چاغدا، پرولېتارىياتنىڭ تۈپ مەنپەئىتىنى ئاساس قىلىپ، ھامان ئاۋۋال ئەسەرنىڭ سىياسىي خاھىشىغا دىققەت قىلىدۇ. ھالبۇكى، ئەدەبىي ئەسەردىكى سىياسىي خاھىش ئەدەبىي تەسۋىردىكى چىنلىق بىلەن مەھكەم بىرلىشىش ئارقىلىق ئىپادە قىلىنىدۇ، ئۇنى يەككە ھالدا ھەقىقىيلىكنىڭ سىرتىغا قويۇشقا بولمايدۇ، بولمىسا ئۇ سەنئەت بولماي قالىدۇ ياكى ناچار سەنئەت بولۇپ قالىدۇ. م. كائۇتسكى ئۆزىنىڭ «كونا ۋە يېڭى» دېگەن ئەسىرىدە بۇ سەنئەت قانۇنىيىتىگە خىلاپلىق قىلغان، شۇڭا ئېنگېلس ئۇنىڭغا يازغان خېتىدە ئۇنىڭدىكى «خاھىش» نى تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇنىڭ شەخس خاسلىقىنى «پاسسىپ ھالدا پرىنسىپ بىلەن بىرلەشتۈرۈش» ئارقىلىق خاھىش ئالاھىدىلىكىنى «كۆرسىتىپ بەرگەنلىكى» دەك كەمچىلىكىنىمۇ تەنقىد قىلغان. بۇ مەسىلە نېمە ئۈچۈن پەيدا بولىدۇ؟ ئېنگېلس بۇنى بىۋاسىتە ئۆز جايىدىلا كۆرسىتىپ بېرىدۇ: «شۇنى ئاسانلا كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سىز بۇ كىتابقا ئۆزىڭىزنىڭ مەيدانىنى ئاشكارا كۆرسەتكىلى تۇرغىنىڭىزدا، قاراپ، پۈتۈن دۇنيا ئالدىدا ئۆز ئېتىقادىڭىزنى ئىپادىلىماقچى بولغان.»① ئەدەبىي ئەسەر سىياسىي - نەزەرىيىۋى ماقالە ئەمەس. ئاپتور ئەسەردە يەتمەكچى بولغان سىياسىي ئېتىقادىنى

① «ماركس، ئېنگېلس تاللانما ئەسەرلىرى»، 4 - توم 462 — 463 - بەتلەر.

ئۆزى چۈشەندۈرمەستىن، بەلكى ئوبرازلار ئارقىلىق كۆرسىتىش لازىم. شۇڭا ئېنگېلس مۇنداق دەپ تەكىتلەپ كۆرسەتمىدۇ: «خاھىش ئالاھىدە كۆرسىتىلمەستىن، بەلكى تەبىئىي ھالدا ئىپادىلىنىشى كېرەك»①. ئىككى يېرىم يىلدىن كېيىن، ئېنگېلس خاركېنىسقا يازغان خېتىدە يەنىمۇ بىر قەدەم ئىلگىرىگەن ھالدا تەكىتلەپ مۇنداق دېگەنىدى: «ئاپتورنىڭ قاراشلىرى قانچە يوشۇرۇن بولسا ئەدەبىي ئەسەرلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا، شۇنچە ياخشى» ھەمدە بالزاكنىڭ «ئاپتورنىڭ قاراشلىرىغا خىلاپلىق قىلىپ»، «قىلچە يوشۇرماستىن»، «ماختاش»، «ئۇنىڭ سىياسىي جەھەتتىكى ئەشەددىي دۈشمىنى» دېگىنىنى مىسال قىلىش ئارقىلىق، رېئالىزم ئەدەبىياتىدىكى سىياسىي خاھىشنىڭ چىنلىق ئىچىدىلا ئىپادىلىنىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. ئەگەر يازغۇچى تۇرمۇشنى تەسۋىرلەشنى سۈبېيېكتىپ خىتابنىڭ ئورنىغا دەسسەتسە، ئۇ ھالدا سىياسىينى كۆچلۈك ئىپادە قىلمايلا قالماستىن، بەلكى ئەدەبىياتنىڭ چىنلىقىنىمۇ بۇزۇپ قويىدۇ، چىنلىق بۇزۇپ تاشلانسا، سىياسىيۈللىكىمۇ بۇزۇپ تاشلانغان بولىدۇ. شۇڭا سىياسىيۈللىكنى چىنلىق ئارقىلىقلا ئىپادىلەشكە بولىدۇكى. ئۇنىڭ ئەكسىچە قىلىشقا بولمايدۇ. بۇ خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدىغان ئوبېيېكتىپ قانۇنىيەت.

ئەدەبىياتنىڭ تۇرمۇش ھەقىقىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈشىدە چىڭ تۇرۇش — ئىنقلابىي رېئالىزمنىڭ يادروسى، شۇنداقلا ئىنقلابىي رېئالىزم بىلەن ئىنقلابىي رومانتىزم ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن ئىجادىيەت ئۇسۇلىنىڭ يادروسى، ماركسىزملىق ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىسىنى قوللىنىپ، ئەدەبىيات - سەنئەت ئىجادىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلىشنىڭ تۈپ پرىنسىپى. چىنلىققا

① «روسىيە كلاسسىك يازغۇچىلىرى توغرىسىدا»، 1 - توم 520 — 521 - بەتلەر.

قارشى چىققان بارلىق سەپسەتىلەرنىڭ ھەممىسى ماركسزملىق قانۇنىيەت ۋە ئەنئەنىلەرگە قارشى چىققانلىق.

ئىجتىمائىي تۇرمۇش — زىددىيەتلەر كۆرىنىشىنىڭ بىرلىكى. ئىنقىلاب بىلەن ئەكسىلئىنقىلاب، ئىلغارلىق بىلەن قالاقلىق، گۈزەللىك بىلەن سەتلىك ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەر كۆرىنىشى — ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ جېنى، تارىخىي تەرەققىياتنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى. بۇ — تۇرمۇشنىڭ ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيىتى، تۇرمۇشنىڭ تۈپ ھەقىقىتىدۇر. لوناچارسكى مۇنداق دەيدۇ: «ھەقىقەت — تەرەققىيات دېمەكتۇر، ھەقىقەت — تۇقۇنۇش دېمەكتۇر، ھەقىقەت — كۆرەش دېمەكتۇر، ھەقىقەت — ئەتە دېمەكتۇر.» ئىنقىلابىي يازغۇچىلار ئەمەلىي تۇرمۇشتىن چىقىپ، ئىجتىمائىي رېئاللىقنى ھەقىقىي تۇردە ئەكس ئەتتۈرگەندە ئىنقىلابىي، ئىلغار ۋە گۈزەل شەيئىلەرگە مەدھىيىلەش پۈزىتسىيىسىنى قوللىنىشى، ئەكسىيەتچى، قالاق ۋە سەت نەرسىلەرگە تەنقىدىي پۈزىتسىيە قوللىنىپ، كۆنا نەرسىلەرنى چەتكە قېقىشى ۋە ئۇنىڭغا زەربە بېرىشى، يېڭى ھاياتنى ئىلگىرى سۈرۈپ، گۈزەل شەيئىلەرنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن «ئەتە» گە يول ئېچىشى تەبىئىي. بۇ، گۇركىي ئېيتقان ئەدەبىياتنىڭ كىندىك ئانا ۋە گۇركارلىقتىن ئىبارەت ئىككى خىل ئىجتىمائىي رولىدۇر.

شۇڭا ئىستىقبالنى مەدھىيىلەش، قاراڭغۇلۇقنى پاش قىلىش — ئىلغار ئىنقىلابىي يازغۇچىلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى. ئەدەبىيات تەرەققىيات تارىخىدا تۇرمۇشنى ھەقىقىي ئەكس ئەتتۈرگەن ئىلغار يازغۇچىلار، ئومۇمەن، ھەم ئىستىقبالنى مەدھىيىلىگەن، ھەم قاراڭغۇلۇقنى قامچىلىغانىدى. ئەسەرنىڭ ئەھمىيىتى يازغۇچىنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشتىكى ئىستىقبال بىلەن قاراڭغۇلۇقتىن ئىبارەت ئىككى

خىل كۈچنىڭ ئېلىشىشىنى روشەن مۇھەببەت - نەپرەت پوزىتسىيىسى بىلەن يېزىپ، ئىستىقبال تەرەققىياتنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشى ۋە قاراڭغۇلۇقنىڭ يوقىلىشىنىڭ مۇقەررەر مەنتىقىسى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغانلىقىدا. قارىمۇقارشىلىقنىڭ بىرلىك قانۇنىيىتى بىزگە ئۇقتۇرىدۇكى، شەيئىلەر زىددىيىتىدىكى ئىككى تەرەپ ئۆزئارا بىر - بىرىگە بېقىنغان بولىدۇ. بىزنىڭ خالىسلىق ۋە پىداكارلىق بىلەن ئەمگەك قىلغانلارنى ماختىشىمىز باشقىلارغا زىيان سېلىپ ئۆز مەنپەئىتىنى دەيدىغان، پاسسىپلىق بىلەن ئىشنى ئاقىستىدىغانلارنى پىپەن قىلىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دۇنيادا توخۇ يۇمۇرىكلەر بولمايدىكەن، قەھرىمانلارنى مەدھىيىلىشىمىز ھاجەتسىز. شۇڭا ئىستىقبالنى مەدھىيىلەش قاراڭغۇلۇقنى تەنقىد قىلىشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، قاراڭغۇلۇقنى تەنقىد قىلىشمۇ ئىستىقبالنى مەدھىيىلەشكە ھامىلدار بولغان بولىدۇ، بەزىدە يازغۇچىلار مەلۇم مەقسەت بىلەن ياكى مەدھىيىلەيدۇ، ياكى پاش قىلىدۇ، گوگولنىڭ ئاتاقلىق كومېدىيىسى «رېۋىزور» دا تەسۋىرلەنگىنى تامامەن ئىنكار قىلىنغان ئوبراز بولۇپ، ئاپتور «روسىيىدىكى بارلىق يامان نەرسىلەرنى ... ھەم ئادەتتىكى چىك تۇرۇش تەلەپ قىلىنغان جايلار ۋە سورۇنلاردا پەيدا بولغان بارلىق ھەققانىي بولمىغان ھادىسىلەرنى بىر يەرگە دۆۋىلەپ يىغىپ، بىر قېتىملىق قاتتىق مەسخىرە كۈلكىسى ئاستىغا ئېلىپ ھۇزۇرلىنىدۇ»①. گوگول روسىيە كىرىپىستانويلۇق تۈزۈمىدىكى ئىنتايىن يىرگىنىشلىك ئىجتىمائىي ھادىسىلەرنى قاتتىق پاش قىلىپ ۋە مەسخىرە قىلىپ، ئىنكار قىلىش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ھەققانىي بولغان كۆركەم شەيئىلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ۋە ئىردىنىشىنى ئىپادىلەيدۇ. بۇنىڭ

① «لېنىن ئەسەرلىرى»، 21 - توم 123 - بەت.

ئەكسىچە، ۋۇ خاۋلى ئۆزىنىڭ «مەيچىنىڭ سوغىسى» دېگەن ھېكايىسىدە بىر جۈپ نامرات، لېكىن بىر - بىرىگە سادىق، ئاق كۆڭۈل ياش ئەر - خوتۇننىڭ مۇھەببەت ئۇچۇن قارشى تەرەپكە قۇربان بولۇشقا رازى ئىكەنلىكىنى قىزغىن مەھىيلەيدۇ، ئاپتۇر بۇ ئەسىرىدە يېزىق جەھەتتىن ھېچقانداق نەرسىنى پاش قىلمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بۇ ئەر - خوتۇننىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرىنى چوڭقۇر ھېسداشلىق بىلەن تەسۋىرلەش جەريانى كاپىتالىستىك تۈزۈمنى پىپەن قىلغانلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەدەبىياتتىكى بۇ خىل ھادىسە مەدھىيىلەش بىلەن پاش قىلىشنىڭ ھامان دىئالېكتىك بىرلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە، مەدھىيىلەشنى پاش قىلىشنىڭ ئورنىغا، پاش قىلىشنى مەدھىيىلەشنىڭ ئورنىغا دەسسەتىشكە بولىدۇ، دېگەنلىك ئەمەس، مەدھىيىلەش ۋە پاش قىلىشنى چۈشەندۈرىدىغان دىئالېكتىكىلىق ئۇسۇلنىڭ ھەر ئىككىسى ئۇچۇن ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

مەدھىيىلەش ۋە پاش قىلىشتىن تاشقىرى يەنە قايسىسىنى ئاساس قىلىش مەسىلىسىمۇ بار. زادى قايسىسىنى ئاساس قىلىش يازغۇچىنىڭ ئوبيېكتىپ تۇرمۇش ئەمەلىيىتىگە باغلىق، يازغۇچىنىڭ سىنىپىي مەيدانى ۋە دۇنيا قارىشىغا باغلىق. ئۇ ياشاۋاتقان دەۋردىكى زىددىيەتلەر كۇرىشىنىڭ خاراكتېرى ھەم ۋەزىيىتىگە باغلىق. ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئەكسىيەتچى سىنىپلار ھۆكۈمرانلىق ئورۇننى ئىگىلەپ تۇرغان، ئەكسىيەتچى كۈچلەر يەنىلا ئىنتايىن كۈچلۈك تۇرغان چاغدا، ئىلغار يازغۇچىلار كۆپرەك پاش قىلىشنى ئاساس قىلىدۇ. پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى ئىگىلىگەن سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە كەلگەندە، مەدھىيىلەش بىلەن پاش قىلىشمۇ تۇرمۇش ھەقىقىتى ئاساسىغا قۇرۇلىدۇ. سوتسىيالىستىك جەمئىيەت ئىنسانىيەت تارىخىدىكى يېڭى

يېڭى بىر ئىجتىمائىي تۈزۈم بولۇپ، ئۇنىڭدىكى ھەرقانداق ئىجتىمائىي تۈزۈملەرگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدىغان ئەۋزەللىككە ئىگە. «جۇڭگونى پەقەت سوتسىيالىزملا قۇتۇلدۇرالايدۇ». سوتسىيالىستىك دۆلىتىمىزدە خەلق ئورتاق تۇرمۇش پرىنسىپىغا، ئورتاق ئىجتىمائىي غايىگە، ئورتاق ئەخلاقىي قاراشقا ۋە ئورتاق كۆرەش نىشانىغا ئىگە. ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ماھىيىتى ۋە تارىختىكى چوڭ دەۋرلەرگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ئىستىقبال ئۇنىڭ يېتەكچى تەرىپى بولىدۇ، لېكىن «مەيلى ئۆتمۈش ياكى كەلگۈسى بولمىسۇن، ھەر بىر دەۋردە گايىدا ئىلگىرىلەپ، گايىدا چېكىنىپ تۇرىدىغان ئايرىم، قىسمەن ھەرىكەتلەر بولىدۇ. ئومۇمىي ھەرىكەت ۋە ھەرىكەتنىڭ ئادەتتىكى سۈرئىتىدىن ئايرىلىپ قالىدىغان تۈرلۈك خاھىشلار بولىدۇ، بىز بۇ دەۋردىكى بەزى تارىخىي ھەرىكەتلەر تەرەققىياتىنىڭ قانچىلىك تېز، قانچىلىك ئوڭۇشلۇق ئىلىپ بېرىلىدىغانلىقىنى بىلىشكە ئامالسىز قالىمىز.»① شۇڭا مەدھىيىلەش ۋە پاش قىلىشتا شارائىت ۋە ئۆزگىرىشكە قاراش كېرەك. گۇركىي 1930 - يىلى زەربىدارلار دۈيى ئەزالىرى يازغۇچىلىرى بىلەن قىلغان سۆھبىتىدە، ياش يازغۇچىلاردىن پرولېتارىيات «يارىتىۋاتقان، ئەزەلدىن بۇلۇپ باقمىغان كۆركەم نەرسىلەر» نى مەدھىيىلەشكە، «نىشان قىلىنىپ ئالدىمىزغا قويۇلغان ۋە بىز پۈتۈن دۇنيا ئالدىغا قويغان ھەقىقەتلەر» نى تەسۋىرلەشكە دىققەت قىلىشنى تەلەپ قىلغانىدى②. ھازىر بىز سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشقان قۇدرەتلىك دۆلەت قۇرۇش ئۇچۇن يېڭى ئۇزۇن سەپەرنى باشلاپ، «ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغان كۆركەم نەرسىلەر» نى يارىتىماقچىمىز، سوتسىيالىستىك دۆلىتىمىز بۇ خىل يا-

① گۇركى: «ئەدەبىيات توغرىسىدا»، 229 - بەت.

② «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - توم ئۇيغۇرچە نەشرى 766 - بەت.

رىتىش جەريانىدا قۇدرەتلىك گۈللەنگەن مەنزىرىگە قاراپ قەدەممۇ قەدەم ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە، بۇ بۈگۈنكى ئاساسىي ھەقىقىتىمىز. يازغۇچىلار رېئال تۇرمۇشنى سادىقلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرگەندە «كۆركەم نەرسىلەر» نىمزىنى كۆچلۈك ھېسسىيات بىلەن مەدھىيىلىشى، شانلىق ئىشلىرىمىز ۋە قەھرىمان خەلقىمىزنى كۈيلىشى تەبىئىي. بۇ ئەدەبىياتىمىزنىڭ تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئاساسىي تەرىپى بولۇشى لازىم.

لېكىن، سوتسىيالىستىك ئەدەبىيات پاش قىلىش ۋە تەنقىد قىلىشقا يەنىلا مۇھتاج، چۈنكى تۇرمۇشتا ساختا، يىرگىنىشلىك نەرسىلەر يەنىلا بار. «ھەرقانداق ۋاقىتتا ياخشى بىلەن يامان، ياخشىلىق بىلەن رەزىللىك ۋە گۈزەللىك بىلەن سەتلىكتەك قارىمۇقارشىلىق ھامان بولۇپ تۇرىدۇ.»①

سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە يەنە خەلقنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مۇرەككەپ زىددىيەتلەرمۇ بار، خىزمەتلىرىمىزدە يەنىلا كەمچىلىك ۋە مەسىلىلەر ساقلانماقتا. دۆلىتىمىزدە «بۇرژۇئازىيە ئىدىئولوگىيىسىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، دۆلەت ئورگانلىرىدا بەزى بيۇروكراتلىق ئىستىللارنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، دۆلەت تۈزۈمىنىڭ بەزى ھالقىلىرىدا يېتىشسىزلىكلەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى» ② ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىدۇر ... تۇرمۇشنىڭ بىر ئەينەكى بولغان ئەدەبىيات، ئۆزىنىڭ تەرىبىيەۋى رولى ۋە جەڭگىۋارلىق رولىنى جارى قىلىشى، تۇرمۇشقا چۆكۈپ ئۇنى يۇرەكلىك پاش قىلىشى ۋە تەنقىد قىلىشى لازىم، ئەلۋەتتە. بۇنداق پاش قىلىش ۋە تەنقىد قىلىش — پارتىيىمىزنىڭ پرىنسىپى مەيدانىدا تۇرۇپ، سوتسىيالىزم بىلەن كاپىتالىزمنىڭ تۈپ پەرقى، دۇشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت ھەم خەلقنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زىددىيەتلەرنىڭ پەرقىنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەستىن، بەلكى خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى قوغداشنى ئاساس قىلىشى كېرەك.

① «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى»، 5 - تۇم ئۇيغۇرچە نەشرى 680 - بەت.

② جاۋ شۇلى: «نۆۋەتتىكى ئىجادىيەتتىكى بىرقانچە مەسىلە» — «ھېكايە ئىجادىيىتى توغرىسىدا»، 248 - بەت.

دەل مۇشۇ تۈپ مەقسەتنى ئاساس قىلغان، پارتىيە ۋە خەلقە يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن قارايدىغان بەزى يازغۇچىلار سوتسىيالىزم يولىدا چىڭ تۇرۇپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىدا چىڭ تۇرۇپ، پارتىيە رەھبەرلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، ماركسىزم - لېنىنىزم، ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە چىڭ تۇرۇپ، ئەزەلدىن خاتالىقنى ياپماي، زىددىيەتلەرنى يوشۇرماي، بەلكى زىددىيەتلەرنى باتۇرلۇق ۋە ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن پاش قىلىپ، مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا قويىدى. جاۋ شۇلى ئۆزىنىڭ ھېكايىلىرىنى «مەسىلە ھېكايىلىرى» دەپ ئاتىغانىدى. نېمە ئۈچۈن بۇنداق ئاتايدۇ؟ ئاپتور دەيدۇكى، «چۈنكى يازغان ھېكايىلىرىمنىڭ ھەممىسى يېزىغا خىزمەتكە چۈشكەنىدە خىزمەت جەريانىدا يولۇققان مەسىلىلەر بولۇپ، بۇ مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنماسلىقى خىزمەتلىرىمىزنىڭ ئىلگىرىلىشىگە دەخلى يەتكۈزگەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۇنى ئوتتۇرىغا قويدۇم» ①. بۇ — ئىنقىلابىي يازغۇچىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك قىممەتلىك ئىنقىلابىي مەسئۇلىيەتچانلىق.

ئەدەبىيات چىن بولۇشى كېرەك. بۇ ئەدەبىي ئىجادىيەتنىڭ ئاساسىي پرىنسىپى، لېكىن چىنلىق ئەدەبىياتنىڭ بىردىنبىر قىممىتى ئەمەس، ئەسەردىكى بارلىق نەرسىمۇ ئەمەس، ئەمما چىنلىق يوقىتىلسا، ئەدەبىياتنىڭ ئاساسىمۇ يوقالغان بولىدۇ، ئەسەرنىڭ مەزمۇنىمۇ يوقالغان بولىدۇ.

(«ھېكايە ئىجادىيىتى توغرىسىدا» ناملىق توپلام ۋە «يېڭى مەنبە» ناملىق مەجمۇئەدىن: ئەخمەت تۇردى تەرجىمىسى).

تەسەۋۋۇر توغرىسىدا

گىيوتې (گېرمانىيە)

بۇ يەردە (كانتنىڭ پەلسەپىسىدە) تۇيغۇ، چۈشەنچە ۋە ئىدراك بىزنىڭ نۇقتىئىنەزەرگە ئېرىشىشىمىزدىكى ئاساسلىق ئىقتىدار سۈپىتىدە مىسالغا ئېلىنغانۇ، تەسەۋۋۇر چۈشۈرۈپ قويۇلغان. شۇنىڭ بىلەن ئورنىنى تولدۇرۇۋالغىلى بولمايدىغان بىر نۇقسان كېلىپ چىققان. تەسەۋۋۇر بىزنىڭ روھىي ماھىيىتىمىزدىكى تۆتىنچى مۇھىم ئىقتىدار. ئۇ تۇيغۇنى ئەسته قالغۇدەك شەكىلده تولۇقلايدۇ، ئۇ چۈشەنچىنى تەجرىبه شەكىلده دۇنيا قاراش بىلەن تەمىن ئېتىدۇ، ئۇ ئىدراكى نۇقتىئىنەزەر ئۈچۈن ئوبراز ياكى ئىختىرا قىلىپ، (bildet oderfindet Gestalten zuden vern onftideen) پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى ئىلھاملاندۇرىدۇ، مۇبادا ئۇ بولمايدىكەن، ئىنسانلار سۈكۈتته، جانسىز ھالەتته تۇرغان بولاتتى. تەسەۋۋۇر ئۆزىنىڭ ئۈچ ئاچا ـ سىكىل ئىقتىدارىغا مۇشۇنداق خىزمەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ ئۆزىنىڭ ئاشۇ ھەمشىرىلىرى تەرىپىدىن ھەقىقەت ۋە چىنلىق ساھەسىگە ئېلىپ كىرىلىدۇ، تۇيغۇ ئۇنىڭغا

ئويما رەسىمدەك روشەن بەلگىلىك ئوبراز بەخش ئېتىدۇ؛ چۈشەنچە ئۇنىڭ ئىجادىي كۈچىنى چەكلەپ تۇرىدۇ، ئىدراك ئۇنى پۈتۈنلەي كاپالەتلەندۈرۈپ، ئىدىيىۋى نۇقتىئىنەزەر جەھەتته ئۇنىڭغا ئاساس تىكلەيدۇكى، ئۇنى ئويۇنغا ئايلاندۇرمايدۇ. تەسەۋۋۇر تۇيغۇدىن ھالقىپ كېتىدۇ ۋە يەنه تۇيغۇ تەرىپىدىن تارتىپ كېلىنىدۇ. ۋەھالەنكى، تەسەۋۋۇر قانائالانسىمۇ، ئۇنىڭ ئۈستىده ئىدراك بولغاچقا ئۇ بۇ ئىككى ئالىي رەھبەرنى ئۆزىگه مەھكەم يېپىشتۇرۇپ تۇرىدۇ ... ھەممىگه سىڭىپ كىرىدىغان، ھەممىنى زىننەتلەيدىغان تەسەۋۋۇر ئۆزلۈكسىز تۇرده تۇيغۇغا ئوزۇق بولۇپ، قوبۇل قىلىنىپ تۇرىۋېرىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ جەلپ قىلىش كۈچى بولمۇيىرىدۇ؛ ئۇ ئىدراك بىلەن بىرلىشىۋېرىدىغانلىقى ئۈچۈن قىممەتلىك بولمۇيىرىدۇ. چېكىگه يەتكەنده ھەقىقىي شېئىر بارلىققا كېلىدۇ، يەنى ھەقىقىي پەلسەپه بارلىققا كېلىدۇ.

— «گىرافىنه ماريه باۋرۇفنىاغا يېزىلغان مەكتۇپ» تىن (1817).

تەسەۋۋۇر كۈچى پەقەت سەنئەتنىڭ، خۇسۇسەن شېئىرنىڭ چەكلىمىسىگه ئۇچراپ تۇرىدۇ. تەسەۋۋۇر كۈچى بولۇپ، پەرق ئېتىش كۈچى بولماسلىق دۇنيادىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق ئىشتۇر.

شېئىر تەبىئەت دۇنياسىدىكى خىلمۇخىل سىرلارنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇلارنى ئوبراز ئارقىلىق (durchs Bild) ھەل قىلماقچى بولىدۇ؛ پەلسەپه ئىدراكتىكى خىلمۇخىل سىرلارنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۇلارنى يېزىق ئارقىلىق ھەل قىلماقچى بولىدۇ.

— «ئەقلىيه سۆزلەر توپلىمى» دىن.

(«چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابنىڭ 2 ـ قىسمىدىن ھەسەن ئېلى تەرجىمىسى)

شېئىر ۋە ھەقىقەت (تاللانما)

گيوتې (گېرمانيە)

ئىككىنچى قسىم يەتتىنچى توم (1765 — 1768)①

بۈگۈنگە قەدەر ھېچكىم شېئىرنىڭ ئاساسىي پرىنسىپلىرىنى بايقىمىدى، ئۇ تولىمۇ مەنىۋى دۇنياغا تەۋە بولۇپ كەتكەچكە، بەكمۇ تۇتۇق بىلىنىدۇ. رەسسامدىن ئىبارەت بۇ سەنئەتنى كۆرگىلى، ئۇنىڭ ئۈستىدە ئەزالار ئارقىلىق پەيدىنپەي ئىزدەنگىلى، ھەتتا ئۇنى پرىنسىپقا بىرقەدەر ماسلاشتۇرغان ھالدا بايقىغىلى بولىدۇ. ئىنگلىزلار، فرانسۇزلار نەپىس سەنئەت ئۈستىدە ئاللىقاچان نەزەرىيە جەھەتتىن مۇھاكىمە يۈرگۈزگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلارغا ئەگىشىش ئانچە تەس ئەمەس. ئەمما ئۇلار ئۆزلىرى ئىگىلىگەن ئىلىم-پەن ساھەسىدە ئىنتايىن ئالىم بولغاچقا، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى ئىگىلىگەن ساھەدىكى ئىلىم-پەن ئۇقۇملىرىنى سەنئەتكە ئارىلاشتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن. ئۇلار ئۆزلىرى ئىگىلىگەن ساھەدىكى ئىلىم-پەن ئۇقۇملىرىنى سەنئەتكە ئارىلاشتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن. ئۇلار ئۆزلىرى ئىگىلىگەن ساھەدىكى ئىلىم-پەن ئۇقۇملىرىنى سەنئەتكە ئارىلاشتۇرۇۋېتىشى مۇمكىن.

① بۇ يەردە ئەينى ۋاقىتتىكى تەقرىزچىلەر ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتۈلگەن. گيوتې گېرمانىيىلىك گوتتىشىدنىڭ (Gotteched) «شېئىردىكى تەنقىدىي سەنئەت» دېگەن ئەسىرىنى ۋە شۋېتسارىيىلىك پېرىلدىنگار (Perldin·gar) نىڭ «شېئىر-دىكى تەنقىدىي سەنئەت» دېگەن ئەسىرىنىڭ 2 - كىتابىنى تىلغا ئالغان. ئۇ، گوتتىشىدنىڭ كىتابىدا بىرقانچە ئارتۇقچىلىق بار، يەنى ھەرخىل شېئىر تۈرلىرى توغرىسىدىكى تارىخىي بىلىملەر تونۇشتۇرۇلغان، شائىرنىڭ تالانتلىق، تەربىيە كۆرگەن، ھەۋەسمەن بولۇشى تەشەببۇس قىلىنغان؛ خوراتىئوسنىڭ (Horatius) «شېئىر سەنئىتى» دېگەن ئەسىرىدىن نەقىل كەلتۈرۈلگەن ۋەھاكازالار ... دەپ ھېسابلىغان. بۇ يەردە پېرىلدىنگارنىڭ نۇقتىئىنەزىرىگە باھا بېرىپ، ئۆزىنىڭ كۆز قارىشىنىمۇ قوبىدۇ.

دى. كىشىلەر بۇنىڭ بىلەن بىرخىل سېلىشتۇرما ئارقىلىق شېئىرنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەندۈرگىلى بولىدىكەن، دەپ قاراشتى. نەپىس سەنئىتىنى كۆرۈش بىلەن ئوبراز يارىتىلىدۇ، شېئىردا بولسا تەسەۋۋۇر كۈچى بىلەن ئوبراز يارىتىلىدۇ، ھەر خىل شېئىرىي ئوبرازلار دېققەتكە ئاۋۋال سازاۋەر بولىدۇ، كىشىلەر ئاۋۋال ئوخشىتىپ، ئاندىن تەسۋىرلەيدۇ، تەسىرلىنىش ئېھتىمالى بولغان ھەننۇا ئاممالار ئۈستىدە مۇھاكىمە قىلىشىدۇ.

شۇنداق ئىكەن، ئوبراز ھەققىدە توختىلايلى. ئوبرازنى تەبىئەتتىن تاشقىرى قەيەردىن ئالىمىز؟ ناھايىتى روشەنكى، رەسسام تەبىئەتكە تەقلىد قىلىدۇ، شۇنداق ئىكەن، شائىرمۇ نېمە ئۈچۈن تەبىئەتكە تەقلىد قىلسا بولمايدىكەن؟ ئەسلىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان تەبىئىي نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىگە تەقلىد قىلىۋەرگىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. چۈنكى، ئۇلار مۇھىم بولمىغان، نۇرغۇن نامۇۋاپىق نەرسىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. شۇڭا بىزنىڭ ئۇنى تاللىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ، شۇنداق ئىكەن، بۇنداق تاللاشنى نېمە بەلگىلەيدۇ؟ بىز مۇھىم-لىرىنى تاللىشىمىز لازىم، ئۇنداقتا قايسىلىرى مۇھىم؟

شۋېتسارىيە يازغۇچىلىرى① بۇ مەسىلىلەرگە جاۋاب تېپىش ئۈچۈن نۇرغۇن ۋاقىت ئويلاندى. ئۇلار غەلىتە، ئەمما ئەپچىل، ھەتتا قىزىقارلىق ئۇي - پىكىرلەردە بولغانلىقى ئۈچۈن يېڭى بولغانلىكى نەرسىلەر ئەڭ مۇھىم بولىدۇ، دەپ قارىدى؛ ئۇلار ئويلاش نەتىجىسىدە، ئومۇمەن ئاجايىپ نەرسىلەرنىڭ باشقا ھەننۇا نەرسىدىن يېڭىراق بولىدىغانلىقىنى سېزىشتى. قارىغاندا ئۇلار شېئىرنىڭ ماھىيىتىنى تۇتۇۋالغاندەك قىلىدۇ. شۇغىنىسى، ئۇلار يەنە ئاجايىپ نەرسىلەرنىڭ تىنسانىيەتكە مۇناسىۋەتسىز نەرسىلەر بولۇشى مۇمكىنلىكىنىمۇ ئويلاپ يەتكەن. بۇنى

① پېرىلدىنگار ۋەكىللىكىدىكى.

داق كەم بولسا بولمايدىغان بىرخىل مۇناسىۋەتنى ئۇلار يەنە ئەخلاق خاراكتېرلىك بولۇشى، شۇنىڭسىز ھالدا ئىنسانلارغا پايدىلىق بولۇشى كېرەك، دەپ قارىدى. شۇڭا شېئىر ئۆزىدە بولۇشقا تېگىشلىك ئارتۇقچىلىقلاردىن تاشقىرى يەنە پايدىلىق بولۇشى كېرەك. شۇنداق بولغاندىلا شېئىرنى ئاخىرقى مەقسىتىگە يەتتى دەپ ھېسابلىغىلى بولىدۇ. ئۇلار ھەرخىل ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرىنى يۇقىرىدا ئېيتىلغان تەلەپلەرنىڭ ئۆلچەم قىلىپ ئۆلچەشتى. ئومۇمەن تەبىئىيلىككە تەقلىد قىلىنغانلىقى، ئەدەب ـ ئەخلاق مۇددىئاسىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىرىنى ۋە رول ئوينايدىغانلىرىنى ئەڭ ياخشى، ئەڭ ئالىي خىلدىكىسى دەپ قاراشتى. ئۇزاق مۇددەت ئويلىنىپ كۆرۈشتىن كېيىن ئۇلار ئاخىر بىرىنچى لەۋھەنى «ئىزۇپ مەسەللىرى» گە ئىككىلەنمەيلا ئىنئام قىلىشتى.

3 ـ قىسىم 11 ـ تۇم (1770 — 1771)

... بىز بۇ ئىككى كىشىنىڭ ① سەنئەتكە قانداق تەسىر-لەرنى كۆرسەتكەنلىكىنى كۆرۈشىمىز لازىم ... ئۇلار تەبىئىيلىكنى كۆزىتىشنى ۋە بىزنى سەنئەتتىن ئايرىلىپ تەبىئەتنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىشقا دەۋەت قىلىشتى.

ھەربىر تۈردىكى سەنئەتنىڭ ئەڭ ئالىي ۋەزىپىسى خىيالىي تۇيغۇ ئارقىلىق تېخىمۇ ئالىي، ھەقىقىي بولغان سۈنئىي قىياپەتنى پەيدا قىلىشتىن ئىبارەت. ئەمما بۇخىل خىيالىي تۇيغۇ ئورۇنۇش ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلىدىكەن، ھەتتا ئاخىرىدا بىز ئادەتتە كۆرۈپ ئادەتلىنىپ قالغان رېئاللىق قېپىقالىدىكەن، ئۇ ھالدا بۇخىل ئورۇنۇشمۇ خاتا بولغانبولىدۇ.

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيىتى تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابنىڭ 2 ـ قىسمىدىن ھەسەن ئىلى تەرجىمىسى)

① دىدىروئ (Diderot) ۋە روسسو (Roussean) كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بالزاك پېرسوناژلارغا قانداق ئىسىم قويىاتتى ①

گورلان (فرانسىيە)

1840 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ بىر كۈنى بالزاكنىڭ «يارد» تىن ئەۋەتكەن بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدىم، خەتتە ئۇ مېنى شۇ كۈننىڭ ئەتىسى چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە شانشىرىسى كوچىسىدىكى يولدا ئۆزىنى ساقلاپ تۇرۇشۇمنى، ئۆز ۋاقتىدا يېتىپ بېرىشىمنى ئېيتىپتۇ، ئۇنىڭ ناھايىتى مۇھىم بىر ئىشىغا مېنىڭ يارەملىشىشىم زۆرۈر ئىكەن. مەن ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەقىقىي خىزمەت قىلىش، يۈلۇقۇش ئېھتىمالى بولغان قىيىنچىلىقلارنى قىزغىنلىق بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ مېنىڭ ئىشلىشىمنى كۈتۈپ تۇرغان تەتقىقاتىنىڭ قايسى تۈرگە كىرىدىغانلىقى ھەققىدە باش قاتۇرۇپ تەخمىن قىلىشقا باشلىدىم.

ھەرخىل قىياسلارنى قىلىپ باقتىم بولسامۇ، لېكىن كۆڭۈلدىكىدەك پەرەزگە ئېرىشەلمىدىم. ئاخىر ئەتىنى كۈتۈشكە باشلىدىم. پەسلگە قاراپ ئېيتقانداي، ئۇ كۈندىكى ھاۋارا-

① بۇ ماقالە گورلان (1803 — 1866) نىڭ «خۇپيانە بالزاك» (1865) دېگەن ئەسىرىدىن ئېلىندى. ئاپتور بالزاكنىڭ ياخشى دوستى بولغاچقا، بۇ ئەسلىمىسى ناھايىتى سەممىي، قىزىقارلىق يېزىلغان، ھازىرغا قەدەر بېسىلىپ تارقىتىلۇاتىدۇ.

يەنى ياخشى دېيىشكە بولمايتتى، ھاۋا ئوچۇق پەسللەردىمۇ پارىدا بوران چىقىپ ياكى يامغۇر يېغىپ قالاتتى. مەن چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچتە شاڭشرسپ كوچىسىغا باردىم، سىم - سىم يامغۇر ئارىلاش چىقىۋاتقان كۈز شامىلى دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى چۈشۈرەتتى؛ يەر ھۆل ۋە يۇمشاق، ھاۋا خۇددى 2 - 3 - ئايلارغا ئوخشاش سوغۇق ئىدى؛ پىيادىلەر يولىدا ئادەم يوق؛ ئۆتۈشۈپ تۇرغان ماشىنىلار ناھايىتى ئاز ئىدى. شۇنداق قىلىپ مەن «مارلى ئېتى» دىن ئەلچىلەر قەھۋەخانىسىغچە بولغان ئارىلىقتا ئايلىنىپ يۈرۈپ بالزاكنى كۆتتۈم، لېكىن بەك ئۇزاق ساقلاپ كەتمىدىم. تۇيىللۇ سارىيىنىڭ ساقچىسى ئۈچكە داڭ ئۇرۇپ ئىككى مىنۇت ئۆتكەندە بالزاك خۇددى چوڭ بىر پىلغا ئوخشاش ئېغىر ۋە جىددىي قەدەم تاشلاپ يېتىپ كەلدى. ئۇ ماڭا يېقىنلاپ كېلىشى بىلەن ئاغزى بېسىلماي سۆزلىگەن پېتى ماڭا ئۆزىنىڭ بايىلا گىلادەيىن خانىمنىڭكىدىن① كەلگەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ ئۇ يەردە بەك قاتتىق توڭلاپ كەتكەنلىكىنى ئېيتتى. دەرۋەقە، ئۇ تېڭىلاپ كۆكىرىپ كېتىپتۇ. خۇددى سۇغا چۈشۈپ كەتكەندەك تىترەيتتى.

— ھەقىقەتەن، ئەجەبلىنەرلىك ئىش - تە، — دېدى ئۇ، — گىلادەيىن خانىمدەك مەشھۇر، كەڭ پىكىرلىك، ئىستېداتلىق بىر ئايالمۇ كىشىنىڭ خىيالىغا كەلمەيدىغان شۇنداق ئۆيدە ئولتۇرىدىكەن، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاۋانىڭ ناچارلىقىنى دېمەمسىز. ئۇ ياكى ئىلاھ بولمىسا، ئولتۇرغان ئۆيىي بەئەينى بۇتخانا! دېمەكچى بولغىنىم، ئۇ رېمىاتىزم ياكى قانداقتۇر يالۇغلىنىشتىن ساقلىنىپ قالالايدىغان ئالاھىدە قۇدرەتكە ئىگە ئىلاھ ئەمەس -

① گىلادەيىن خانىم — «بالزاك ئەپەندىنىڭ ھاسىسى» ناملىق بىر ھېكايە يازغان.

تە. ئۇ ئۆيي خۇددى بىر چوڭ بۇتخانا، ئېگىز ئىشىكلىك پېشايۋان، ئىئون شەكىللىك يۇمىلاق تۆۋرۈكلەر، يەرگە يېيىتىلغان گۈللۈك خىشلار، مەرمەر تاشلاردىن قېپۇرۇلغان ۋە سىرلانغان يالتىراق تاملار قاشتېشىدەك لەمپە ۋە باشقا تۈرلۈك يۇنانچە زىننەت بۇيۇملىرى... ھاۋا ئانچە سوغۇق ئەمەس دېگەندەك قىلىپ مەشكە ئوتمۇ ياقماپتۇ! ئەمەلىيەتتە، پۈتكۈل دۇنيا ئورمانلىقىنى① كېسىپ قالىسىمۇ بۇ بىنانى ئىسسىتقىلى بولمىغۇدەك. مەن شۇنىڭغا كېپىللىك قىلالايمەنكى، ئۇ بەئەينى شۆھرەتسىزلىنىشكە مۇزلۇق كۆللىرىدە دوستلىرىنى مېھمان قىلماقچى بولغان ئوخشايدۇ! گىلادەيىن خانىم مېنىڭ ئورنۇمدىن تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇۋاتقانلىقىمنى كۆرۈپ، «بالزاك ئەپەندىم، سىز كەتمەكچى بولۇۋاتسىز؟» دېدى. مەن ئۇنىڭغا: «شۇنداق، خانىم، مەن چوڭ كوچىغا چىقىپ ئازراق ئىسسىنىپ كېلەي دەيمەن» دېيىشكە مەجبۇر بولدۇم. بولدى، بۇ گەپنى قىلايلى، مېنىڭ سىز بىلەن سۆزلىشىدىغان ئىشىم بار، بىز تېزرەك مېڭىپ بىر ئاز ئىسسىنايلى، گېپىمگە قۇلاق سېلىڭ، مەن بايا «پارىژ ژۇرنىلى»② نىڭ تۇنجى سانىغا ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بىر ھېكايە يېزىپ قويدۇم. بۇ ھېكايىدىن ئۆزۈم خېلى رازى، مۇشۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە سىزگە ئوقۇپ بەرمەكچىمەن. مەن سىزگە ئاۋۋال ھېكايىدىكى ئاساسىي قەھرىمانىنىڭ قانداق كىشى ئىكەنلىكىنى، تېخىمۇ ئوچۇقراق ئېيتسام، ھەجمى ناھايىتى قىسقا بولغان بۇ ئادەت داستانىدىكى بىردىنبىر قەھرىمانىنى سۆزلەپ بېرىشىم كېرەك: بۇ بىزنىڭ مۇشۇ ئىجتىمائىي دەۋرىمىزنىڭ ئازابلىق ئادىتى، مۇشۇ ئون يىللىق سىياسىي پەيدا قىلغان ئىجتىمائىي دەۋر... ئاندىن بالزاك ئۆزى ياراتقان بۇ پېرسوناژنىڭ تۇرمۇش

① يۇنانداﻫ.

② بۇ — بالزاك تەسىس قىلغان ژۇرنال.

تەپسىلاتلىرىنى بايان قىلىپ بەردى. بۇ، بىر تالانت ئىگىسىنىڭ خاتىرجەمسىزلىكتە ئۆتكەن ھاياتى بولۇپ، قارا نىيەتلەر ۋە ئىچى يامانلارنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچرىغان. بۇ كىشى ھەر قېتىم بىر قارا نىيەت بىلەن بىر سارايدا بىللە بولۇپ قالىدىكەن، ھەمىشە ھۇجرىسىغا قايتىپ كېلىپ، ئاچلىق ۋە نامراتلىقتىن خالى بولالمايدىكەن...

— مەن ئەمدى سىزنىڭ ماڭا قايسى جەھەتتىن يارىدەم بېرىشىڭىز كېرەكلىكىنى ئېيتاي، — دېدى بالزاك، — بۇنداق پېرسونا ژغا — ئادەتتىكى كىشىلەرگە ئوخشاشمايدىغان مۇشۇنداق بىر پېرسوناژغا ئۇنىڭ قەدىرىگە ماس كېلىدىغان بىر ئىسىم تاپسام بولىدۇ. بۇ ئىسىم مۇشۇ كىشىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان، بۇ كىشىنى ئىپادىلىيەلەيدىغان بولۇشى، بۇ ئىسىم خۇددى بىر زەمبىرەك يېراقتىنلا ئۆزىنى «مەن — زەمبىرەك» دەپ تونۇشتۇرالىغىنىدەك تونۇشتۇرالايدىغان بولۇشى كېرەك؛ بۇ ئىسىم يەقەت شۇنىڭغىلا خاس، ئۇنى باشقا ھەرقانداق كىشى قوللىنالمايدىغان بولۇشى زۆرۈر. سىزگە شۇنى ئېيتايكى، بۇ ئىسمىنى مەن تېخى تاپالمىدىم. مەن تەسەۋۋۇر قىلغان تاۋۇشلارنىڭ ھەممىسىنى قوشۇپ باققان بىلسامۇ، لېكىن تا بۈگۈنگىچە يەنىلا ئۇتۇقلۇق بولمىدى. ئەخمەقلەرچە قويۇلغان ئىسىملار ھەقىقەتەن كۆپ! مەن بۇ پېرسوناژغا ئەخمىقانە ئىسىمدىن بىرنى قويۇشتىن ھەرگىزمۇ قورقمايمەن، بۇ جەھەتتە ئويلىنىش ھاجەتسىز. مېنىڭ قورقىدىغىنىم (بۇ بىر ئەخمىقانە ئىسىمدىنمۇ بەتتەرەك قورقۇنچلۇق) خۇددى چىش يىلتىزى چىشقا، چاچ يىلتىزى چاچقا، تىرناق گۆشكە توغرا كەلمىگەندەك ئىسىمنىڭ بۇ كىشىگە ئۇيغۇن كەلمەسلىكىدىن ئىبارەت. چۈشەندىڭىزمۇ؟

— چۈشەندىم، بىراق مەن شۇنىڭغا قوشۇلمايمەنكى...

— نېمە، سىز قوشۇلمايسىز!

— شۇنداق.

— نېمە، سىز بەزى ئىسىملارنىڭ تىلغا ئېلىنىشى بىلەنلا كىشىگە تاج، قىلىچ، قالقان، گۈللەرنى ئەسلىتىدىغانلىقىغا قوشۇلمامسىز؟...

— شۇنداق.

— بەزى ئىسىم ـ فامىلىلەرنىڭ بىر ئۇلۇغ شائىر، بىر تالانتلىق يۇمۇرچى، بىر چوڭقۇر بىلىملىك پەيلاسوپ، بىر داڭلىق رەسسامنى يوشۇرۇپ قالىدىغانلىقىغا ھەمدە كىشىگە تونۇتىدىغانلىقىغا قوشۇلامسىز؟

— شۇنداق، قوشۇلمايمەن! مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم دەل سىزنىڭ دېگىنىڭىزنىڭ ئەكسىچە. مەسىلەن، راسىن①

— توغرا، راسىن! مەن دەل مۇشۇ ئىسمىنى ئېيتاي دەۋاتاتتىم. بۇ ئىسىم ھېسسىياتلىق، قىزغىن ۋە مۇلايىم بىر شائىرنى ئىپادىلەمدۇ؟

— بۇنى ئېتىراپ قىلىمەن، بۇ ئىسىم مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمغا پەقەت بىر بوتانىك ياكى دورىگەرنىلا كەلتۈرىدۇ، ھېسسىياتلىق ۋە كىشىنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈرىدىغان بىر شائىرنى قىلچە خىيالىمغا كەلتۈرمەيدۇ.

— ئۇنداق بولسا كورنېيلچۇ؟ كورنېيل②!

— كورنېيل ماڭا كۆزگە چېلىقمايدىغان بىر خىل كىچىك قۇشنى ئەسلىتىدۇ.

— ئۇنداق بولسا، بۇۋالۇ③چۇ؟ بۇۋالۇ دېگەن ئىسىم قانداق؟

---

① ژان راسىن — XVII ئەسىردىكى ئۇلۇغ فرانسىيە تراگېدىيەچىسى. «راسىن» نىڭ ئەسلى مەنىسى ئۆسۈملۈكنىڭ «يىلتىزى» دېگەن بولىدۇ.

② كورنېيل — فرانسىيىنىڭ XVII ئەسىردىكى ئۇلۇغ تراگېدىيەچىسى. «كورنېيل» ئەسلى بىر خىل كىچىك قۇشنىڭ ئىسمى.

③ بۇۋالۇ — XVII ئەسىردىكى فرانسىيە شائىرى.

— بۇۋالۇ كىشىگە تاۋۇش جەھەتتە جايىدا ئىشلىتىلمىگەن بىر قۇش مەنىلىك سۆزنى ئەسلىتىدۇ.

— يەنە ئۇلۇغ باسكا① چۇ؟

— بۇ، مالەيدىكى② ئۇچ مىڭ ئىشىك باقارنىڭ ئىسمى. سىزنىڭ بۇ ئىسىملارنى پارلاق، ھەيۋەتلىك، ئالىيجانناب دەپ ھېس قىلىشىڭىزدىكى سەۋەب (ئەگەر ماڭا ئىشەنسىڭىز) شۇكى، يۇكسەك ئەقىل ـ پاراسەتكە ئىگە كىشىلەرنىڭ بۇ ئىسىملارنى قوللانغانلىقىدىن، خالاس.

— بۇنىڭغا مەن ئىشەنمەيمەن، — دېدى بالزاك ئىنتايىن ئاچچىقلانغان ۋە ئادەتتىلەنگەن تەرسالىقى بىلەن، — ئادەم تۇغۇلۇشتىن بۇرۇنلا ئىسمى قويۇلغان بولىدۇ. بۇ — بىر سىرلىق ئىش، بۇنى بىلىش ئۈچۈن بىزنىڭ بۇ كىچىككىنە ئەقلىي خۇلاسىمىزدىكى ئەرزىمەيدىغان قائىدە ئىشلىمەيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئىسىم ـ فامىلە بىلەن ئادەمنىڭ بۇنداق ئاجايىپ مۇناسىۋىتىگە ئىشىنىدىغانلار يالغۇز مەنلا ئەمەس، ئادەمنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى خۇددى بىر ئىلاھىي تۇمار ياكى بىر ئالۋاستى تۇمار ئېسىپ قويغانغا ئوخشىشىدۇ. بۇ تۇمار، بەلكىم ئۇنى بۇ دۇنيادا تۇغرا يولغا باشلىشى ياكى نابۇت قىلىشى مۇمكىن. بەزى جىددىي پىكىرلىك كىشىلەرنىڭ ھەممىسى بۇ پىكىرنى قوبۇل قىلىدى، تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، ئاممىنىڭ بۇ مەسلىگە بولغان قارىشى بىلەن مۇتەپەككۇرنىڭ قارىشى بىردەك ياكى ئوي ـ پىكىرلىرى بىر ـ بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ، ئىشەنمەسلىككە ئىلاج يوق.

— مەن ئۇنداق ئەمەس. بىراق مېنىڭ گۇمانىمدىن غەم قىلىپ كەتمىسىڭىزمۇ بولار. سىز بايا ماڭا، بىز بىرلىكتە مېنىڭ

① باسكا — XVII ئەسىردىكى فرانسىيە پەيلاسوپى ۋە يازغۇچىسى.

② ئىلگىرى پارىژ ئاقسۆڭەكلىرى ئولتۇرۇشلۇق رايون.

قەھرىمانىمغا ھەم مەنىلىك، ھەم مۇشۇ كىشىنى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بىر ئىسىم ـ فامىلە تاپايلى دېگەنىدىڭىز...

— ئۇنىڭ ھەممە يېرىگە باب كېلىدىغان ئىسىم ـ فامىلە بولسۇن! ئۇنىڭ قىياپىتى، تالانتى، ئاۋازى، ئۆتمۈشى، كەلگۈسى، قىزىقىدىغىنى، قىزغىنلىقى، بەختسىزلىكى ۋە شان ـ شەرىپى — مانا مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئىزاھلاپ بېرەلەيدىغان ئىسىم ـ فامىلە بولسۇن. سىزدە مۇشۇنداق ئىسىم ـ فامىلە بارمۇ؟

— يوق.

— مەن ئالتە ئاي ئويلانغان بولسامۇ نەتىجىسى بولمىدى. مەن «پادىشاھ ئائىلىسىنىڭ يىللىق مەجمۇئەسى» دېگەن بارلىق ئىسىم ـ فامىلىلەردىنمۇ كۆپرەك ئىسىم ـ فامىلىلەرنى ئويلاندىم، ئاخىر بۇ مېنىڭ قولۇمدىن تامامەن كەلمەيدىكەن، دېگەن يەرگە كەلدىم.

— بولىدۇ! بىز بىرلىكتە بىر ئىسىم ياساپ چىقايلى.

— مۇمكىن ئەمەس! مەن سىناپ باقتىم، سىزگە ئېيتتىمغۇ، ئەمەلىيەتتە، مەن مىڭ قېتىمچە سىنىغاندىمەن، بېشىمغۇ يېرىلىغۇدەك بولدى. مەن بۇ ئىسىم ـ فامىلىنى ياساپ چىققىلى بولمايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن، خۇددى گرانىت تاش، رۇدا، كۆمۈر ۋە مەرمەر تاشنى ياساپ چىققىلى بولمىغانىدەك ئىسىم ـ فامىلىنى ياساپ چىققىلى بولمايدۇ. ئۇ ۋاقىت، ئۆزگىرىش ياكى مەن ئېيتالمىغان قانداقتۇر بىرنەرسە تەرىپىدىن ياسىلىدۇ. ئۇ تەبىئىي ھالدابارلىققا كېلىدۇ. بىر ئىسىمنى زورمۇزور ياسىغىلى بولمايدۇ. ئۇ خۇددى تىلنىڭ زورمۇزور ياساپ چىققىلى بولمايدىغانلىقىغا ئوخشىشىدۇ. قېنى، ئېيتىپ بېقىڭا، تىلنى كىم ياساپ چىققان؟

— ئۇنداق بولسا، باشقا ئىلاجىمىز يوق. پەقەت ئۇنى بايقىساق بولمىغۇدەك ـ تە؟

— شۇنداق.

— ئەگەر ئۇ مەۋجۇت بولسا...

— ئۇ مەۋجۇت، — دېدى بالزاك بۇ پىكىرنى تەنتەنىلىك هالدا مۇقىملاشتۇرۇپ.

— ئۇنداق بولسا، ئۇنى نەگە بېرىپ بايقايمىز؟

— دەل شۇنىڭ ئۈچۈن سىزنى يارىدەمگە چاقىرغانىدىم.

مەن ئويلىنىۋالغاندىن كېيىن مۇنداق دېدىم:

— سىز مېنىڭ ئۇسۇلۇم بويىچە ئىشلەشنى خالامسىز؟ ئادەتتە سىزدەك قىيىن شارائىتتا قالغاندا، گەرچە ئادەم ئىسمىدىن ئىبارەت بۇ دۇنيا سىزدەك سەمىمىي ئېتىقاد قىلمىساموۇ قوللىنىدىغان ئۆز ئۇسۇلۇم بار.

— قانداق ئۇسۇل قوللىنىسىز؟

— مەن ۋەزىپىسىلارنى ئىنچىكىلەپ كۆرۈپ چىقىمەن.

— ۋەزىپىسىلارنى كۆرىمەن؟

— ھەئە. چۈنكى ۋەزىپىسىلاردا ئەڭ تەنتەنىلىك ۋە كۈلكىلىك ئىسىملارنى كۆرۈشكە بولىدۇ، بۇ ئىسىملاردا ئەڭ غەلىتە، ئەڭ زىددىيەتلىك ئىشلار ئىپادىلىنىدۇ. دەرۋەقە، بۇ هامان سىزنىڭ نەزەرىيىگىزدە شۇنداق بولىدۇ؛ بەزى ئىسىم ـ فامىلىلەردىن رەزىللىك چىقىپ تۇرىدۇ، بەزى ئىسىم ـ فامىلىلەردىن خالىسلىق ۋە ئەخلاقنىڭ خۇش پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ، بەزىلىرى كومېدىيە يازغۇچىلىرىنى هاياجانلاندۇرىدىغان، تىياتىردىكى هەجۋى پېرسوناژلارغا لايىق بولىدۇ، بەزىلىرى بۇلاڭچى ـ قاراقچىلارنىڭ ئىسمى بولۇپ قالىدۇ. بۇ ئىسىم ـ فامىلىلەر ئادەتتە شام سودىگەرلىرى ۋە تاتلىق يېمەكلىكلەر سودىگەرلىرىنىڭ فامىلىسىدىن ئىبارەت.

— بىراق، — دېدى بالزاك ماڭا قاراپ، — بىزگە كېرەكلىك ئىسمىنى تېپىش ئۈچۈن ئىككى ـ ئۈچ مىڭ پارچە ۋەزىپىسىگا قاراشقا توغرا كېلىدۇ...

— شۇنچىدىنمۇ تېپىلماي قېلىشى مۇمكىن. بېرىپ سىناپ باقمامدۇق؟

— سىناپ باقايلى.

بالزاك شۇنداق قىلىشقا قوشۇلدى، مەن بۇ ئىشنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەشكە تېخى ئامالسىز ئىدىم.

— بېرىپ سىناپ باقايلى، — دېدى بالزاك تەكرارلاپ، — قەيەردىن باشلايمىز؟

— بىزنىڭ مۇشۇ تۇرغان يېرىمىزدىن باشلايلى، مۇشۇ يەردىن، — دېدىم مەن.

بۇ چاغدا بىز لۇفۇ سارىيىنىڭ هويلىسىدىن چىقىپ، سان ئونۇلەي شۆڭجى يولىغا كەلگەنىدۇق، مەن ئېيتمىساموۇ بۇ يول ئەسلى هازىرقىدەك بۇنداق كەڭ ۋە كۆڭۈلدىكىدەك ئەمەس ئىدى. لېكىن ئۇ چاغدا هازىرقىدىن بىر هەسسە ئۇزۇن بولۇپ، خۇددى مىسىر مۇمىيالىرىنىڭ تېشىغا ئوراغان ئاق رەخت تالالىرىدەك يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە ئېسىلغان ۋەزىپىسىلار بىلەن تولغانىدى.

— مۇشۇ يەردىن باشلايلى، — دېدى بالزاك يەنە.

دەسلەپكى بىرنەچچە قەدەمدە بىرەر ئۇنۇم بولمايدىغانلىقى ئېنىق بولدى. ئىسىم ـ فامىلىلەر ناھايىتى كۆپ بولسىمۇ، ئەمما هەممىسى دېگۈدەك بىر نەرسىنى قىياس قىلغىلى بولمايدىغان ئىسىم ـ فامىلىلەر ئىدى، بالزاكنىڭ قەهرىمانى تەلەپ قىلىدىغان قىياپەت تېخىمۇ يوق ئىدى. بىرىمىز بىر تەرەپكە، بىرىمىز يەنە بىر تەرەپكە قاراپ ماڭاتتۇق، ئوڭغا ـ سولغا قاراپ يۈرۈپ، خەقنىڭ پۇتىغا دەسسۈتەكەنلىكىمىزدىن يولدىن ئۆتۈۋاتقانلار ئىككىمىزنى قارىغۇسكىن دەپمۇ قالاتتى. شۆڭجى يولىدىن چىقىپ يەنە نۇرغۇن كوچىلارغا كىرگەن بولساقمۇ، لېكىن هېچبىر نەتىجە چىقمىدى! سان ئونۇلەي كوچىسىدىن

پادىشاھ ساربىغىچە باردۇق، پادىشاھ باغچىسىنىڭ ئەترابىنى بويلاپ ھەممە يوللارنى كېزىپ بولدۇق. ۋېيىننا يولى، سودا بازىرى مەيدانى، يېڭى ۋېيىننا يولى، مونمات قاتارلىق كوچىلارنىڭ ھەممىسىنى كېزىپ چىقتۇق.

مونمات كوچىسىنىڭ دوقمۇشىغا كەلگەندە مەن ھېرىپ ھالسىدىن كەتتىم، ۋۇجۇدسكىلارنى بۇنداق ئوقۇپ مېڭىش كەيپىمنى ئۇچۇرۇۋەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن كۆرسەتكەن نۇرغۇن ۋۇجۇدسكىلاردىكى «خېلى ياخشىكەنغۇ» دېگەن ئىسىملارغا ئۇ قوشۇلمىدى، ئەھۋالنىڭ بۇنداقلىقىغا قاراپ سەل زېرىكىش ھېس قىلدىم ـ دە، يەنە ئىلگىرىلەپ مېڭىشنى رەت قىلدىم، ئاچچىقىممۇ كەلدى.

ـــ ئەزەلدىن شۇنداق بولغان، بەلكى ھەرقانداق يەردىمۇ شۇنداق، كرىستوف كولۇمبۇسمۇ قول ئاستىدىكىلىرى تەرىپىدىن تاشلىۋېتىلگەن، ـــ دېدى بالزاك ماڭا قاراپ، ئۇنىڭ كۆزلىرى تېخى بايقالمىغان يەنە بىر ۋۇجۇدسكىغا ئازاب بىلەن تىكىلگەندى، ـــ كېتىۋېرىڭ! مەن ئۆزۈم يالغۇز ئامېرىكا قۇرۇقلۇقىغا چىقىمەن، سىز كېتىۋېرىڭ!

ـــ ئەترابىڭىزدىكى يەرلەرنىڭ ھەممىسى ئامېرىكا قۇرۇقلۇقى، لېكىن سىز ئۇلارنىڭ ھېچقايسى يېرىدىن قىرغاقتا چىقمايۋاتىسىز، توغرا ئىش قىلمايۋاتىسىز. مانا بۇ گېرمانىيە كونا كېيىم ـ كېچەك دۇكانلىرى، بەتبەشە تىكىدىغان موزدۇزخانىلار، ئۇلاردىكى ئىسىم ـ فامىلىلەرنىڭ شۇنچە كۆركەملىكىگە قارىمامسىز، ئۇندىن باشقا بىز كۆرگەن مېڭىدىن ئارتۇق ئىسىم ـ فامىلىلەرمۇ ناھايىتى ياخشى ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە ئىكەنغۇ؟ سىز بولسىڭىز توختىماي رەت قىلىسىز، ئۇنىمايسىز، مۇمكىن بولمايدىغان ئىشنى قىلماقچى بولۇۋاتىسىز. بۇ يەردە كرىستوف كولۇمبۇ بېرىپ كەشپ قىلغان ئامېرىكا قۇرۇقلۇقى مەڭگۈ يوق.

ـــ كەيپىياتىنىڭ يامانلىقى غەزەپلەنگەنگە ئوخشاش، مەن بۇنى ئالدىغاچان ھېس قىلغان، ـــ دېدى بالزاك جاۋاب بېرىپ، ـــ بولىدۇ. سىز ماڭا يۆلىنىۋېلىڭ، سان ئوستاش چېركاۋىغىچە بارايلى.

ـــ پەقەت سان ئوستاش چېركاۋىغىچىلا بارىمىز ـ ھە!

ـــ ھەئە.

بىز يەنە كۆزىتىشىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق.

مالىي يولى، كىلەيرى يولى، كادلان يولى، مونمات گودىكى ئەترابى، ئاخىر ۋېكتۇۋور مەيدانىنىڭ ئەترافىغىچە باردۇق. مەن بايا بالزاكنى سان ئوستاش چېركاۋىغىچىلا بارىدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن، بۇ ئۇنىڭ مۇنداقلا دەپ قويغىنى ئىكەن، مەقسىتى مېنى بۇ يولدا باشتىن ـ ئاخىرغىچە ماڭدۇرۇش ئىكەن.

مەن بالزاكقا بۇ ئىسىم ـ فامىلىلەر كۆرگەزمىسىدە ئەگەر تېزرەك تاللىمىسا كېتىدىغانلىقىمنى جاكالىدىم.

ـــ بۇلۇۋوي يوللا قالدى، ـــ دېدى بالزاك يېلىنغان ھالدا مېنىڭ قولۇمنى تۇتۇپ، ـــ بۇلۇۋوي يولىنى تاۋگىتىشكە ماقۇل بولۇڭ، تاۋگىگەندىن كېيىن «يارد» قا بېرىپ كەچلىك تاماق يەيمىز.

ھەممىگە مەلۇم، بۇلۇۋوي يولىنىڭ باشقا نۇرغۇن كوچىلاردەك ئۇچ نامى بار، چەت ئەللىكلەر پارىژ كوچىلىرىنى ئاسانلا بىلەلمەي قالىدۇ. بۇ يول ئىلگىرى بۇلۇۋوي يولى دېيىلەتتى، كېيىن كۆكسىيلۇن يولى، ئاخىرىدا يەنە يۇسىيەن يولى دېيىلىدىغانمۇ بولدى. مۇشۇ يولنىڭ ئاخىرىغا بارغاندا بالزاك (بۇنى مەن ئۆمۈر بويى ئۇنتۇمايمەن) ئانچە كۆزگە تاشلانمايدىغان بىر كىچىك ئىشىككە تىكىلىپ قاراپ قالدى. بۇ مايماق ـ سايماق، تار ئىشىك ھۆل ۋە قاراڭغۇ يولغا قارايتتى. بالزاكنىڭ چىرايى بىردىن ئۆزگىرىپ، قوللىرى تىترەپ، بىردىنلا ۋارقىرىۋەتتى:

— بارئسكەن... بارا بارا... ئوقۇپ بېقىڭ! ئوقۇپ بېقىڭ! ئوقۇڭا!... — ئۇ قاتتىق هاياجانلانغانىدى.

— ماكا!— دەپ ئوقۇدۇم مەن.

— ماكا!!! ياخشى! سىزچە قانداق؟ ماكا نېمىدېگەن جاراڭلىق ئىسىم؟! ماكا!

— بۇ ئىسىمدىن بىرنەرسىنى ئاڭقىرالمىدىم...

— بولدى قىلىڭ!... ماكا!

— بىراق...

— تىنچ تۇرۇڭ دېدىمغۇ! بۇ ئىسىم — فامىلىلەر پادىشاهى! باشقا ئىسىم تېپىش هاجەتسىز، ماكا!

— تىلەپمۇ قولغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ — دە!

— بىز مۇشۇ شەرەپلىك ئىسىمنى قوللىنىشنى قارار قىلايلى، ماكا! هېكايەمنىڭ باش قەهرىمانى ماكا بولىدۇ. ماكا دېگەن بۇ ئىسىم بىر پەيلاسوپنى، بىر يازغۇچىنى، بىر ئۇلۇغ سىياسىئونىنى، يەنە باشقىلار چۈشەنمەيدىغان بىر شائىرنى نامايان قىلىدۇ. هەممە نېمە بار، ماكا!

— شۇنداق بولۇشىنى تىلەيمەن.

— سىز گۇمانلىنىۋېرىڭ!

— مەن نېمىشقا گۇمانلانماي؟ سىزنىڭ چۈشەنچىڭىز بويىچە «ماكا» دېگەن بۇ ئىسىمدە سىز ئېيتقان نەرسىلەرنىڭ هەممىنى بار دەپ بىلسەك، هازىر مۇشۇ ئىسىملىك كىشىمۇ كارامەت كىشى بولىدۇ. بىز ئۇنىڭ ئەمەلىيەتتە قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىۋېلىشىمىز كېرەك. چۈنكى بۇ ئۇچىسكىدا بۇ ئىسىم ئاستىغا ئۇنىڭ كەسپى ئېنىق يېزىلمىغان.

— ئۇنىڭ كەسپى چوقۇم مەلۇم سەنئەتكە، مەلۇم ئاجايىپ سەنئەتكە مەنسۇپ، خاتىرجەم بولىۋېرىڭ!

مەن باش چايقىدىم.

بالزاك مېنىڭ گۇمانىمغا دىققەت قىلماي سۆزىنى داۋاملاشتۇردى:

— ماكا، مەن ئۇنى «Z. ماكا»① دەپ ئاتايمەن، ئۇنىڭ فامىلىسىگە بىر كېمە بايرىقى، بىر پەي قىستۇرۇلغان شىلەپە، بىر يۇلتۇزنى قوشىمەن، ماكا چوقۇم بىر ئۇلۇغ سەنئەتكار، ئويما بەتچىك، مېتال ئويمىچى، خۇددى باگۇئونۇدو — چىلىنى② گە ئوخشاش زەرگەر.

— سىز قورۇق خىيالغا بېرىلىدىكەنسىز.

— مۇشۇنداق بىر ئىسىم تىلغا ئېلىنسا، كىشىلەر مەڭگۈ قورۇق خىيالغا بېرىلمەيدۇ.

— بۇ — هازىرلا بىلىشكە بولىدىغان ئىش. مەن دەرۋازىزىنىڭ Z. ماكا ئەپەندىنىڭ كەسپى نېمە ئىكەنلىكىنى سوراپ باقاي.

— بولىدۇ، بېرىڭ.

مەن بالزاكنى ئىشىك ئالدىدا تۇرغۇزۇپ قويۇپ دەرۋازىزىنى ئىزدىگەن بولسامۇ، لېكىن ئۇنى تاپالمىدىم. ئاخىر مەن، زورمۇزور دەرۋازىزىن دېيىشكە بولىدىغان بىر كىشىنى تېپىپ، ئۇنىڭدىن ماكانىڭ كەسپىنى سورىدىم ۋە يىراقتىنلا بالزاكقا قاراپ ۋارقىراپ:

— سەيپۇڭ ئىكەن!— دېدىم.

— سەيپۇڭ؟!

بالزاك بېشىنى ئەگدى ۋە يەنە دەرھال مەغرۇرانە بېشىنى كۆتۈردى.

— ئۇنىڭ تەقدىرى تېخىمۇ ياخشىراق بولۇشى كېرەك،—

① بۇ «Z» هەرپى «زەي فېيلەن» نىڭ قىسقارتىلمىسى.

② باگۇئونودو — چىلىنى (1500 — 1571) — فلورېنسىيلىك مەشھۇر نەققاش ۋە زەرگەر.

دېدى ئۇ بېشىنى كۆتۈرگىنىچە ۋارقىراپ تۇرۇپ،— كېرەك يوق! مەن ئۇنى ئۆلمەس قىلىشىم لازىم. بۇ — مېنىڭ ۋەزىپەم!

بۇ ئۆلمەس سەيپۇڭ هازىرمۇ هايات. ئۇ هازىرمۇ سەيپۇڭ، فرانسىيە بانكىسى يېنىدا ئولتۇرۇشلۇق، ئىسمى يەنىلا ماكا. هەر بىر كىشى ئۇنىڭ تەييار كىيىملەر دۇكىنى ئۈستىگە ئېسىلغان ۋىۋىسكىسىدىن بۇ ئىسمىنى كۆرەلەيدۇ.

شۇ كۈنى ئاخشىمى «يارد» تا بالزاك بىلەن بىللە كەچلىك تاماق يېدىم، ئىككى - ئۈچ مىڭ پارچە ۋىۋىسكىغا قارىغان كىشىنىڭ ئىشتىهاسى قانداق بولسا، مېنىڭمۇ شۇنداق بولدى، شۇ كۈنى ئاخشىمى بالزاك ئۆزىنىڭ «پارىژ ژۇرنىلى» ئۈچۈن يازغان پوۋېستىغا «Z. ماكا» دەپ نام قويدى، بۇ ئىسىم - فامىلىگە دائىر خاتىرە بىر تارىخ بولۇپ قالدى.

بالزاك ئۆز پوۋېستىنىڭ مۇقەددىمىسىدىن بىرنەچچە ئابزاسنى ماڭا ئوقۇپ بەرگەندىن كېيىن خېلى خاتىرجەم بولۇپ قالدى - دە، مۇنداق دېدى:

— بۇ ئىسىمنىڭ بىر سەيپۇڭغا قويۇلغانلىقىغا بەك ئەپسۇسلىنىمەن. ئەلۋەتتە، بۇ مېنىڭ هەرگىز سەيپۇڭلارنى كۆزگە ئىلمىغانلىقىم ئەمەس، لېكىن سەيپۇڭ دېگەن بۇ سۆز ماڭا بەزى قەرزدارلىق مۇناسىۋەتلىرىنى، قايتۇرۇۋېتىلگەن بىرنەچچە پارچە قەرەللىك چەكنى ئەسلىتىدۇ. مەن سىزگە بۇ هېكايىنى ئوقۇپ بېرىدىغان ۋاقتىمدا كۆڭلۈمنىڭ نەچچە قېتىم بۆلۈنىدىغانلىقىنى ئالدىنئالا مۆلچەرلىگەنىدىم.

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرى ئىجادىيىتى تەجرىبىلىرى هەققىدە» نامىلىق كىتابتىن: ئىبراهىم ئىمىن تەرجىمىسى).

بالزاك هەققىدە ئەسلىمىلەر

گوتىيې (فرانسىيە)

ئالېكساندر دۇماس: «شېكسپىر خۇدادىن قالسىلا ئەڭ كۆپ ئىجاد قىلغان كىشى» دېگەن ئەمەسمىدى؟ بالزاكنى شۇنداق ئاتىساقمۇ تازا مۇۋاپىق كېلىدۇ؛ بىر كىشىنىڭ شۇنچە كۆپ جانلىق پېرسوناژلارنى يارىتالىشى هەقىقەتەن ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان.

بالزاك 1836 - يىلىدىن باشلاپ «ئىنسان كومېدىيىسى» نىڭ پىلانىنى تۈزگەن، ئۆز تالانتىغا نىسبەتەن تولۇق تۇنۇشقا ئىگە بولغان. ئۇ ئۆزىنىڭ نەشىر قىلىنغان ئەسەرلىرىدە مەركىزىي ئىدىيىنى ماهىرلىق بىلەن بىرىكتۈرگەن هەمدە ئۇلارنى پەلسەپىۋى قائىدىلەر بويىچە تۈرلەرگە ئايرىپ ئورۇنلاشتۇرغان. گەرچە بەزى ساپ خىيالىي پوۋېستلارنى چېتىپ، ئۇلارنى ئۆزئارا ياخشى بىرلەشتۈرەلمىگەن بولسىمۇ، ئەمما بۇ پەقەت بەزىبىر كىچىك تەپسىلاتلاردىنلا ئىبارەت بولۇپ، چەكسىز كەڭ بىر پۈتۈنلۈك ئىچىدە ئۇلارنىڭ ئىزىنى كۆرگىلى بولمايدۇ، بۇ خۇددى ئۇسلۇبى ئۆزگىچە بولغان بەزى زىبۇ زىننەت بۇيۇملىرىنىڭ هەيۋەتلىك بىر قورۇلۇش ئىچىگە چۈشۈپ قالغىنىغا ئوخشىشىدۇ.

بىز شۇنى ئېيتقان ئىدۇقكى، بالزاك تىرىشىپ ئەمگەك قىلاتتى، خۇددىي بىر قەيسەر تۆمۈرچىدەك، ئۆلچەمگە توشمايدىغان مەھسۇلاتلارنى ئون - يىگىرمە قېتىملاپ يېڭىباشتىن مەشكە سالاتتى. ئۇ بەلكىم ببرنا باربستەك① دۇكانىدىكى ئوتنى ئۆچۈرۈپ قويماسلىق، تەجرىبىنى ئوتتۇرىدا ئۈزۈپ قويماسلىق ئۈچۈن ياغاچ جاھازلىرى، پۇل، ھەتتا بادرىلارنىك ھەممىسىنى كۆيدۈرۈۋەتمەكچىدۇر. ئۇ ھەتتا ئەك موھتاجلىق كۈنلەردىمۇ ئۆز ئەسرىنى قول ئۈچىدا ئىشلەپ ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقىپغان، ئەدەبىياتقا بۇنداق كەمتەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش پوزىتسىيىسى ھاختاشقا لايىق نۇرغۇن ئۇلگىلەرنى قالدۇردى. ئۇ قايتا - قايتىلاپ ئۆزگەرتەتتى، ئۆزگەرتكىنى ئوخشاش بىر تېما ئاستىدىكى باشقا بىر كىتاب بىلەن باراۋەر بولاتتى، ئۆزگەرتكەنلىرىنىك قايتا نابوردا تىزىش چىقىمىنى كىتابخانا خوجايىنى يەنىلا بالزاكنىك ھېسابىغا يېزىپ، نەشر ھەققى ئېچىدىن تۇتۇپ قالاتتى، نەتىجىدە، ئۇنىڭ ئەسىرىنىك قىممىتى ۋە ئەمگىكىنىك جاپالىقلىقىغا سېلىشتۇرغاندا، ناھايىتى ئاز بولغان قەلەم ھەققى تېخىمۇ كېمىيەتتى. ئۇ كۈتكەن پۇل، كۆپىنچە ئۆي قەرزىنى تۆلەشكە يەتمەيتتى، ئۇ ئۆزى ئېيتقان بۇ «ئاقما ھېسابات» قا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان تالانتىنى جارى قىلدۇرۇپ جىددىي خىزمەت قىلاتتى. بالزاك دىن تارقاتقۇچىلار كىيىدىغان تونىنى كىيىپ ئۇستەل قېشىدا ئولتۇرغان ۋاقىت دەل تۈن يېرىملىشىپ، كىشىلەر ئۇيقۇغا چۆمگەن ۋاقىت بولۇپ، يەتتە تال شامدىن قىلىنغان يېشىل قالپاقلىق چىراغ ئاق قەغەز ئۇستىنىلا يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۇ ھەممىنى ئۇنتۇپ قەلەمنى قولغا ئالاتتى - دە، شۇنىڭ بىلەن نەسىلزادىلەر بىلەن پەردىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى

① ببرنا بارس — فرانسىيىنىڭ XVI ئەسىردىكى مەشھۇر فارفورچىسى.

كۈرەشتىنمۇ قورقۇنچلۇقراق كۈرەش — شەكىل مەزمۇن كۈرىشى — باشلىنىپ كېتەتتى.

بالزاك ھەر كۈنى كەچتە «جەڭ» قىلاتتى، سەھەرگە بارغاندا ھالىدىن كەتسىمۇ، لېكىن غەلبە قىلماي قالمايتتى، كېچىدە مەشتىكى ئوت ئۆچۈپ قېلىپ، ئۆي ئىچى سوۋۇپ كەتسىمۇ، ئۇنىڭ يۈزىدىن بىرخىل ئىسسىقلىق چىقىپ تۇراتتى، بەدىنىدىن خۇددىي قىشتا يىراقتىن چىپىپ كەلگەن ئاتنىڭ بەدىنىدىن چىقىقان ھوردەك ئاددىي كۆز بىلەنمۇ كۆرگىلى بولىدىغان يەڭگىل ھور ئۆرلەيتتى. بەزىدە بىرلا جۈملە ئۈچۈن پۈتۈن بىر كېچىلىك ۋاقتى كېتەتتى؛ ئۇ يېزىپ بولۇپ يەنە ئۆزگەرتەتتى، قۇراشتۇرۇش، ئويلىنىش، مۇھاكىمە قىلىش، سۆز تاللاش، ئۆچۈرۈۋېتىش ئارقىلىق بىر جۈملىنى يۈز نەچچە خىل شەكىلدە يېزىپ باقاتتى. ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، مۇۋاپىق بولغان بىرەر مۇكەممەل شەكىل، ھامان تۇغرىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ناتوغرا بولغان نۇرغۇن شەكىللەردىن كېيىن، ئاندىن بايقىلاتتى. بالزاك ئەسەرلىرى ئىچىدە بىرنەچچە بېتى ئەسلى كۆپىيىسىگە ئوخشىشىدىغىنى ناھايىتى ئاز بولاتتى.

بالزاك باش قاتۇرۇپ ئەستايىدىل يازاتتى. ئۇ باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىدىغان ئىرادىگە، ئۇنىڭ ئۈستىگە قەھرىمانلارچە جاسارەتكە ئىگە بولغانلىقى، دىن تارقاتقۇچىلاردەك تالا - تۈزگە ئانچە چىقماي ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن ئۆز ئەسەرلىرىنى ئالاھىدە قىممەتكە ئىگە قىلالىدى. ھەر قېتىم بىر مۇھىم ئەسەر يېزىشقا كىرىشكەندە بىر كۈنلۈك (يىگىرمە تۆت سائەت) ۋاقىت ئىچىدە ئون ئالتىدىن ئون سەككىز سائەتكىچە ئىشلەپ، ئۇدا ئۈچ ئايغىچە توختىمايتتى، ئۇ پەقەت ئالتە سائەتلا ۋاقىت چىقىرىپ، خۇددى ھايۋانلارنىك تەبىئىي ئۇخلاش تەلىپىنى قاندۇرغىنىدەك يېتىپلا ئۇخلايتتى. شۇنداق قىلىپ يۈرۈپ،

تاماقنى ئالدىراپ يەپ ھەزىم قىلىشى ناچارلاشقانلىقى ئۈچۈن، يۈرىكى سالىدىغان بولۇپ قالغان. بۇنداق كۈنلەردە ئۇ بىر قېتىممۇ سىرتتا كۆرۈنمەيتتى، سىرداش دوستلىرىمۇ ئۇنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلمەيتتى، ئەمما كۆپ ئۆتمەي ئۇ يەنە پەيدا بولاتتى - دە، بىر نادىر ئەسىرنىڭ قولىيازمىسىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، قاقاقلىغان كۈلكىسى بىلەن ئىنتايىن سەممىي ھالدا، ئۆزى ئۈچۈن ئالقىش ئېيتاتتى. ئۇ ئۆزىدە باشقىلارنىڭ مەدھىيىسىگە ھېچقانداق ئېھتىياج ھېس قىلمايتتى. باشقىلارنىڭ ئۆز ئەسىرىنى قانداق باھالىشى ۋە نېمە دېيىشى بىلەن قىلچىمۇ چاتىقى يوق ئىدى. ئۇ تەبىئىي ھالدا دۇنياغا تونۇلدى، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ھېچقانداق ۋاستە قوللانمىدى، ئەزەلدىن مۇخبىرلارنىمۇ ئۆزىگە تارتمىدى، چۈنكى، بۇنداق قىلىش ئۇنىڭ ۋاقتىنىمۇ زايە قىلدۇرۇتكەن بولاتتى. ئۇ، ئەسىرنى ئېلان قىلىشقا تاپشۇرۇپ بېرىپ قەلەم ھەققىنى ئالغاندىن كېيىن، ئۇچقاندەك قايتىپ كېلەتتى - دە، قەرزلىرىنى تۆلەيتتى. قەرز ئىگىلىرى كۆپىنچە گېزىتخانا قورۇسىدا ساقلاپ تۇرغان بولاتتى، مىسال ئالساق، ئۇنىڭغا نوردى يېزىسىدا ئۆي سېلىپ بەرگەن تامچى ماما شۇنداق قىلغان.

بەزىدە ئۇ سەھەردىلا ھاسىراپ - ھۆمۈدىگىنىچە بىزنى ئىزدەپ كېلەتتى. ساپ ھاۋادا ئازراق بېشى قايغان، خۇددى تۆمۈر ئېرىتىش مەيدانىدىن قېچىپ چىققان تۆمۈرچى ئىلاھىدەك، ئىنتايىن ھارغان ھالدا، ئۆيگە كىرىشى بىلەنلا سافاغا چۆكەتتى. پۈتۈن بىر كېچە خىزمەت ئىشلىگەچكە قورسىقى ئاچقان بولاتتى، ئۇ ساردىن بېلىقنى سوقۇپ ئۇششاقلىغاندىن كېيىن سېرىق ماي بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ مەلھەم ياساپ، بولكىغا سۈركەيتتى، بۇنداق مەلھەم ئۇنىڭغا دۇر شەھىرىنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتى بولغان پاقلان گۆشىنى ئەسلىتىدىكەن، ئۇ بۇنداق مەلھەمنى

يېيىشگە بەك ئامراق ئىدى، يەپ بولۇپلا بىزگە بىر سائەتتىن كېيىن ئۆزىنى ئويغىتىپ قويۇشنى تاپىلاپ ئۇخلاپ قالاتتى. بىز ئۇنىڭغا قۇلاق سالماي ئەكسىچە، ئۇنىڭ شۇنچە تەستە ئېرىشكەن تاتلىق ئۇيقۇسىنى ئايايتتۇق - تە، ئۆيدە ئازراق ۋاراڭ - چۇرۇڭ بولۇشىغىمۇ يول قويمايتتۇق. بىر كەمدە ئۇ ئويغىنىپلا گۇگۇم چۈشۈپ قالغىنىنى كۆرەتتى - دە، بىزنى ئەبلەخلەر، يانچۇق چىلار، قاتىللار، دەپ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاپ كېتەتتى. چۈنكى، بىز ئۇنىڭ ئون مىڭ فرانكلىق زىيانغا ئۇچراتقانىدۇق، ئەگەر ئۇ بالدۇرراق ئويغانغان بولسا، بىر ھېكايە مەزمۇنىنى ئويلىنىپ قويغان، بۇ ھېكايە ئۇنىڭ ئۈچۈن يۇقىرىدا ئېيتىلغان سانىنى (نەشىر ھەققى تېخى بۇنىڭ ئىچىدە ئەمەس) ئېلىپ كەلگەن بولاتتى. بىز بالا تېرىپ، تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلغان بولاتتۇق. بىز ئۇنىڭ بانكىر، كىتابخانا خوجايىنى، گىراف خانىم بىلەن بولغان ئۇچرىشىشىغا دەخلى قىلغان، ئۇنىڭ قەرزىنى ئۆز ۋاقتىدا قايتۇرۇشىغا كاشىلا قىلغان بولاتتۇق. بىر قېتىملىق ئۇيقۇ ئۇنى نەچچە مىليون فرانك زىيانغا ئۇچراتقان بولاتتى. ئەمما بالزاكنىڭ ئۇتتۇرۇۋەتسە ھەسسىلەپ پۇل تىكىشتەك بۇنداق ھەددىدىن ئاشقان ھېسابلاش ئۇسۇلى ناھايىتى ئاز كۈنلەردىن كېيىن چەكسىز كۆپىيىشكە باشلاپ، زور پۇلغا ئايلىنىدىغانلىقى دائىم بولۇپ تۇراتتى. لېكىن ئۇيقۇغا قانغان بالزاكنىڭ مەڭزى قىزىرىپ قالغانلىقىنى كۆرگىنىمىزدە، ئۆز - ئۆزىمىزدىن تەسەللى تاپاتتۇق.

بالزاك ئۈچۈن باشتىن - ئاخىر مۇكەممەل بولغان بىر تەزكىرە يېزىش نىيىتى ھېچكىمدىمۇ بولماسلىقى مۇمكىن. ھەر-قانداق كىشى ئۇنىڭ بىلەن دوست بولسا، مۇقەررەر ھالدا بوش ۋاقتى كۆپ بولۇشى لازىم، بەزىدە ئۇنى تاپقىلى بولمايتى-

تى، ئۇ كۆپىنچە سىرتقا چىقىپ كېتىپ قايتىپ كەلمەيتتى، ھەتتا ئىز - دېرەكسىز يوقىلىپمۇ كېتەتتى، ئۇنىڭ ھاياتى، خۇددى ئۆز ھەدىسىگە يازغان خېتىدە ئېنىتايىن تەسىرلىك تەلەپپۇزدا ئېيتقىنىدەك تامامەن خىزمەتىنىڭ ئىدارە قىلىشى ئاستىدا بولاتتى. ئەگەر بىر كىشى ئۇنىڭغا ئۆزۈن خەت يازسا، ئۇ جىددىي خىزمەت جەريانىدا بىر - ئىككى ئېغىز جاۋاب يېزىشنىمۇ ۋاقىت ئىسراپ قىلغانلىق دەپ قاراپ بۇنداق قىلىشقا كەمىدىن كەم رازى بولاتتى. ئۇ ئۆز ئەسىرىنىڭ قۇلى ئىدى.

... بالزاك بىرەر ئەسىرى پۈتكەندىن كېيىن خۇددى تۇنۇگۈن ئايرىلغاندەكلا يەنە ئالدىغا پەيدا بولاتتى. ئۇ ئۇزلۇكسىز ئۆزۈپ قويغان سۆھبەتنىڭ ۋاقتى بەزىدە ئالتە ئايدىنمۇ ئېشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ مەملىكەت ئىچىدىكى سایاھىتى بەزى يەرلەرنى كۆزىتىش ئۈچۈن بولۇپ، ئۇنى «سىرتقى ئۆلكە تۇرمۇشى» نىڭ كۆرۈنۈشى قىلاتتى، ئۇ دۆلەتنا یاكى شالەنتۇدىكى ئاغىنىلىرىنىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنۇپ، خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرەتتى، ئەگەر پارىژدا بولسا، قەرز ئىگىلىرى ئۇنى بۇنداق خاتىرجەم ياشىغىلى قويمايتتى. ئۇ بىر چوڭ ئەسىرىنى يېزىپ بولغاندىن كېيىن، بەزىدە بىر قەدەر ئۇزاق مەزگىللىك سایاھەتكە چىقىپ، گېرمانىيىگە، ئىتالىيىنىڭ شىمالىغا یاكى شۋېتسارىيىگە باراتتى، لېكىن كۆڭلى يەنىلا ۋاقتى توشقان قەرزلەرنى تۆلەش ۋە ئىمزالانغان توختامنى ئىجرا قىلىشتا بولاتتى. مۇشۇنداق تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن، ئۇ دەم ئالمايلا قالماستىن، بەلكى ھارغىنلىق ھېس قىلاتتى. ئۇ كۆك ئاسمان، ئېگىز تاغ، مەنزىرە، قۇرۇلۇش، ئۆي ۋە ئۆي ئىچىنىڭ سەرەمجانلاشتۇرۇلۇشى قاتارلىق كۆرۈنۈشلەرنى غايەت زور سېغىنچان كۆزىگە يېقىپ ئاندىن ئۇنى ئۆز ئەينى بىلەن مەڭگۈ ساقلايدىغان خاتىرىسىگە

ئاپشۇراتتى. بۇ جەھەتتە بالزاك مەنزىرە شائىرلىرىدىن بىر دەرىجە ئۈستۈن تۇراتتى. ئۇ ئادەملەرنىمۇ، مەنزىرىلەرنىمۇ كۆزىتىشنى بىلەتتى. بىرلا نەزەر سېلىش بىلەن ئۇ ئادەملەرنىڭ ئوبرازى، ھەربىر ئىشەت ئالاھىدىلىكى، قىزغىن ئارزۇسى ۋە مەجەزىنى تەتقىق قىلاتتى. مەنزىرە، كىشىم - كىچىك، زىبۇ زىننەت ۋە ئۆي جابدۇقلىرىنىمۇ تەتقىق قىلاتتى. بىرەر تەپسىلات خۇددى ئازراق سۆزەك پارچىسى كوۋىئېر① غا كۆپايە بولغىنىدەك، ئۇنىڭ بىرەر قېتىم كۆرۈۋالالىغان كىشىنى مۆلچەرلىشى ۋە ئەسەردە ئۆز جايىغا قويۇشى ئۈچۈن يېتەرلىك ئىدى. بەزىلەر بالزاكنى كۆزىتىش ئىقتىدارى كۈچلۈك، دەپ ماختايدۇ. بۇ ھەقىقەتەن راست، ئەمما كۆزىتىش ئىقتىدارىنىڭ قانچىلىك كۈچلۈك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھەرگىز «ئىنسان كومېدىيىسى» نىڭ ئاپتورى دوراشقا ماھىر بولغاچقا سېزغىنى شۇنچە ھەقىقىي دەپ قارىماسلىق لازىم. ئۇنىڭ ماھارىتى ھېنرى مۇنىېر② غا تامامەن ئوخشاشمايدۇ، ھېنرى ئەمەلىي تۇرمۇشتا ئادەملەرنىڭ كەينىگە كىرىپ يۇرۇپ، قەلەم بىلەن سىزىپ یاكى تېز يېزىپ، ھېچبىر ھەرىكىتىنى چۈشۈرۈپ قويمايدۇ، قىلچە ئەھمىيىتى بولمىغان سۆزلىرىنىمۇ خاتىرىلەپ، بىر پارچە ھەقىقىي تەسۋىرگە ئىگە بولماقچى بولىدۇ. بالزاك بولسا، كۆپ قىسىم ۋاقىتتا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەيتتى، ئۇنىڭ كومېدىيىسىدە تۇرلۇك شەكىلدە رول ئالغان ئىككى مىڭدىن ئارتۇق پېرسوناژنى بىر - بىرلەپ كۆزىتىپ كېتىش مۇمكىن بولمىسىمۇ، لېكىن خاس كۆز بولمىغانلا بولسا، بىر كىشى پۈتۈن ئىنسانىيەتنى يېغىنچاقلاپ چىقالايدۇ. ئادەم — ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان كىچىك ئالەم.

① كوۋىئېر (1769 — 1832) فرانسىيىنىڭ ئاتاقلىق بىئولوگىيە ئالىمى.

② ھېنرى مونىېر (1805 — 1877) فرانسىيە يازغۇچىسى ۋە رەسسامى.

بالزاك ئۆز ئەسەرلىرىدىكى نۇرغۇن تىپىك پېرسوناژلارنى بىۋاسىتە ئۆزى كۆزەتكەن، دائىم شۇنداق بولمىسىمۇ، كۆپىنچە شۇنداق ئىدى. شۇڭا، بۇ پېرسوناژلار ئىنتايىن مۇكەممەل بولاتتى. ھەر دېسە بىر كىشىنىڭ كەينىگە كىرىۋېلىپ، ئۇنىڭ قانداق تۇرمۇش كەچۈرىدىغانلىقىنى كۆزىتىش ھېچكىمنىڭمۇ قولىدىن كەلمەيدۇ، بۇنداق بولغاندا ئۇنىڭ بىلەن مەقسەتلىرىنى ئۇقالماي قالىسىز، بەزى تەپسىلاتلىرىنى بىلمەيسىز، بەزى ھەرىكەتلىرىنى چۈشەنمەيسىز. ئەڭ سادىقلىق بىلەن سىزىلغان بىر پارچە رەسىمدىمۇ بەلگىلىك ئىجادىيلىك بولىدۇ. ئەمما بالزاكنىڭ ئىجاد قىلغانلىرى ئۇنىڭ ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگىنىگە قارىغاندا ناھايىتى كۆپ. ئۇ چۈشەندۈرگۈچىلەر، بىئولوگلار ۋە ئوپېراتسىيەمشۇناسلارنىڭكەم ئۇچرايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە، خۇددى بىر تەبىيارلىق خىزمىتى ئىشلىگۈچى كىشى دەرس ئۆتىدىغان ئوقۇتقۇچى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ، تەجرىبىسىدە زۆرۈر بولغان ئوقۇتۇش سايمانلىرىنى بىرىنىڭ كەينىدىن بىرىنى بەرگىنىدەك، بۇنداق ئىقتىدار مەخسۇس بالزاك ئۈچۈنلا خىزمەت قىلاتتى.

بۇ يەردە بالزاك چۈشەنگەن «چىنلىق» نى روشەنلەشتۈرۈپ ئۆتۈشىمىز زۆرۈر. بىز رېئالىزم دەۋرىدە تۇرۇۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن بۇ نۇقتىدا بىردەك قاراشقا كەلگىنىمىز تۈزۈك. سەنئەتنىڭ چىنلىقى ھەرگىز تەبىئەتنىڭ چىنلىقىغا تەڭ ئەمەس؛ بەدىئىي ۋاستە ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان ھەرقانداق شەيئى ئىجىدە مۇقەررەر رېئايە قىلىشقا تېگىشلىك بەزى قانۇنىيەتلەر (ھەرقانچە كىچىك بولغان تەقدىردىمۇ) بولىدۇ، رەسىم سىزىشتىكى ئېنىق كۆرۈش ئۇسۇلى، يېزىقچىلىقتىكى تىلمۇ شۇنداق. بالزاك ئۆزىنىڭ مەلۇم كىشىلەر ياكى شەيئىلەردىن قانداق ئۇنۇم ھاسىل قىلماقچى بولغانلىقىغا قاراپ، تەكىتلەش، مۇبالىغىلەشتۈرۈش، ئاشۇرۇش ياكى ئازايتىش ئارقىلىق ئۇلارنى شۇنداق روشەنلەشتۈرەتتى ياكى تۇتۇقلاشتۇراتتى، بەزىدە بىراقلاشتۇرسا، بەزىدە يېقىنلاشتۇراتتى. دەرۋەقە، ئۇ «چىن» لىقىغا ئېتىبار بېرەتتى، لېكىن «سەنئەت» نى دەپ بەزىلىرىنى قاپارتسا، بەزىلىرىنى قۇربان قىلاتتى. ئۇ پارلاق ئوبرازنى دەپ قارامۇغۇ ئارقا كۆرۈنۈشكە ماي بېرەتتى. بەزى پېرسوناژلارنىڭ پېشانىسى ياكى بۇرنىغا ئۆز لايىقىدا ئازراق يورۇقلۇق نۇر بېرەتتى، بەزىدە ئۇن - تىنسىز ھالدا كىتابخانلار ئالدىغا مىكروسكوپ قويىاتتى - دە، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تەسۈرى ئاجايىپ ئۇنۇم بېرەتتى، كىچىك تەپسىلاتلاردىن باشقىلىرىمۇ ئادەتتىن تاشقىرى ئېنىق، ناھايىتى مۇبالىغىلەشتۈرۈلگەن ھالدا تەپسىلىي بولاتتى. بۇلجۇڭ گۆشى، تېرىسى، تەر تۆشۈكچىسى، سېرىق تۈك، مەڭ ۋە تومۇر - نېرۋا قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى غايەت زۆرۈر ۋە مۇھىم بولۇپ كۆرۈنەتتى، ئاددىي كۆز بىلەن قارىغاندا ئادەتتىكىدەك كۆرۈنگەن ئادەم يۈزى غەلىتە باش سۈرىتىگە ئايلىنىپ، خۇددى پارىژ يېڭى كۆۋرۈكى ئۈستىگە ئويۇلغان، ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆڭۈپ كەتكەن ئادەمنىڭ باش سۈرىتىدەك قىزىقارلىق بولاتتى. پېرسوناژلار خاراكتېرىمۇ تەپسىلىي تەسۋىرلىنىپ، ھەر قايسى پېرسوناژلارنىڭ سالاھىيىتىگە ئويغۇن كېلەتتى، ئەگەر گراف يولوزنى پاھىشۋازنىڭ شاگىرتى دېسەك، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ پاھىشۋازنىڭ نامايەندىسى بولىدۇ، ئۇ — ئادەم، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا جىنايەتچى، ئۇ — يەككە - خاس، شۇنىڭ بىلەن بىللە، يەنە ئومۇملاشتۇرۇلغان، خاراكتېردىكى خىلمۇخىللىق مەركەزلىك ھالدا شۇ بىر كىشى ئۇستىدە ئىپادىلىنەتتى ... ئۇ بىر تەرەپتىن تەقلىد قىلسا، بىر تەرەپتىن تەسەۋۋۇر قىلاتتى، خۇددى ئالىملارنىڭ ئەستايىدىللىقىدەك ئۇنىڭ قەلىمى ئاستىدا بارلىق شەيئىلەرنىڭ ھەقىقىي ھالىتى تەسۋىرلىنەتتى ...

بالزاك ئەزەلدىن ئۆزىنىڭ يېرىك ئەسىرى ئۈستىدە ئالدىراش بولاتتى، سەھنە ئەسىرى ئۈستىدە ئانچە باش قاتۇرۇپ كەتمەيتتى. ئادەتتىكى پىكىردىكىلەر بۇ ئەھۋالغا قاراپ، ئۇنى بۇ ئىشقا ئانچە ماھىر ئەمەس، دەپ قارايدۇ. لېكىن بىز ئۇنىڭ ئازدۇر - كۆپتۇر باشقىلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەن بىرنەچچە ئەسەرلىرىگە قاراپ، ئۇلارنىڭ پىكرىنى تۇغرا ئەمەس، دەيمىز. ئۇ شۇنچە كۆپ تىپىك پېرسوناژلارنى، شۇنچە كۆپ پېرسوناژلارنى خاراكتېرىنى، شۇنچە كۆپ قەھرىمانلارنى يارىتتى. ئۇنىڭدەك كىشى ئەسلىدە سەھنىدە مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشقا تېگىشلىك بولسىمۇ، لېكىن يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك بالزاك باشقىچە يول تۇتقانىدى، ئۇ، نام چىقىرىشنى قوغلىشىدىغان يازغۇچى ئەمەس ئىدى، سەھنە ئەسىرىنى كىتاب بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇ ھازىر تېخى ھايات بولۇپ، ئون نەچچىلەپ سەھنە ئەسىرى يازالىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئۇ مۇۋاپىق شەكىلنى تېپىپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بولاتتى؛ تارىخىي دراما تىياتىرى ئويناپ چىققان «ئۆگەي ئانا» نى نادىر ئەسەر دېيىشكە بولىدۇ. بالزاك ژاپات بولغاندىن كېيىن بىر ئەقىللىك كىشى «مەرگادىي» نى ئازراق قىسقارتىپ، گېمناج تىياتىرخانىسىدا كەينى - كەينىدىن ئويناپ چىقتى.

لېكىن ئۇنىڭ مۇشۇنداق سىناقلارنى ئېلىپ بېرىشىنى قارار قىلىشتىكى مەقسىتىنى ھەقىقىي ئىشتىياقتىن بولغان دېگەندىن كۆرە، كۆپ پۇلغا ئېرىشىپ، ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قېينىچىلىقىنى بىراقلا ھەل قىلىش ئۈچۈن دەپ مۇقىملاشتۇرغىنىمىز تۇزۇك. كۆپچىلىككە مەلۇمكى، سەھنە ئەسىرىنىڭ كىرىمى كىتاب كىرىمىدىن كۆپ بولىدۇ، ئۇ كەينى - كەينىدىن ئوينىلىدۇ، تېزلا كۆپ پۇل يىغقىلى بولىدۇ. رېپېتىتسىيە قىلىشقا ماسلىشىش خىزمىتى ئاۋارىچىلىك بولسىمۇ، لېكىن مېگە

ئازراق سەرپ بولىدۇ. بىر كىتابنى قۇراشتۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن چوقۇم بىرنەچچە سەھنە ئەسىرىگە لايىق ماتېرىيال بىلۇشى لازىم، ئەمما بىر سەھنە ئەسىرى بىلەن ئېرىشىدىغان مەققىزلىز ئۈستەلدە دۇمچىسىپ ئولتۇرۇپ پۈتۈن بىر ھەپتە جاپالىق خىزمەت ئىشلىگىنىڭىزدىنمۇ كۆپ بولىدۇ. بىر ئاممىباب تراگېدىيىدىن ئاپتورغا كېلىدىغان كىرىم «پارىژدىكى بۇۋاي مەريەم ئىبادەتخانىسى» ئۈچۈن ۋېكتور گيوگوغا كەلگەن كىرىمدىن بولىدۇ، «نامرات تۇغقان» ئۈچۈن بالزاكقا كېلىدىغان كىرىمدىنمۇ كۆپ بولىدۇ.

ئەجەبلىنەرلىكى شۇكى، بالزاك بىرەر ھېكايە ئۈستىدە پىلان تۈزگەن، يازغان ياكى تۈزەتكەن ژاقىتلاردا بىرەر تىنىش بەلگىسى ئۈستىدىمۇ ئەستايىدىل ئويلىنىاتتى، ئۇڭايلىقچە قويۇۋەتمەيتتى، ئەمما سەھنە ئەسىرىنى بولسا، گويا سۈرئەت قوغلاشقاندەك قەلەم تەۋرىتىپلا پۈتتۈرۈۋېتەتتى. ئۇ پۈتكەن بىرەر سەھنە ئەسىرىنى باشقا ئەسەرلىرىگە ئوخشاش تۇققۇز ياكى ئون قېتىم تۈزىتىپ ئولتۇرمايتتى. سەھنە ئەسىرىنىڭ ۋەقەلىكىنى بېكىتىپ بولغاندىن كېيىنلا دوستلىرىغا دېكلاماتسىيە قىلىپ بېرەتتى - دە، دوستلىرىنى قولمۇقول تۇتۇش قىلىپ بىرلىكتە يېزىپ پۈتتۈرۈشكە تەكلىپ قىلاتتى. بىزنى ۋە باشقا بەزى كىشىلەرنى پات - پات يېرىم كېچىدە ياكى تېخى تاڭ يورۇماستا چاقىرغىلى كېلەتتى. بىز ئۆز ئىشىمىزنى ژاقتىنچە قويۇپ تۇرۇشقا مەجبۇر بولاتتۇق، چۈنكى بىر مىنوت كېچىكسەك بىر مىليون فرانك زىيان بولاتتى.

بىر كۈنى بىز بالزاكنىڭ ئەۋەتكەن بىر جىددىي خېتى بىلەن رېسلىئان يولىدىكى 104 - نومۇرلۇق ئۆيگە باردۇق. بۇ، سەيپۇك پۇيسۇكىنىڭ ئائىلىسى بولۇپ، بالزاك ئۇ يەردە دەم ئېلىپ ئولتۇراتتى. بالزاك ئۇستىگە دىن تارقاتقۇچىلار

كىيىدىغان تونىنى يېپىنىپ، كۆكۈش گىلەم ئۈستىدە تىت - تىت بولۇپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭ تۇرغان ئۆيى ناھايىتى ئازادە بولۇپ، تامغا كۆكۈش، پارقىراق سېپتا رەخت تارتىلغانىدى، بالزاك قارىماققا ناھايىتى پەرۋاسىز كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۆزى تۇرىدىغان ئۆيىنى سەرەمجانلاشقا كۆكۈل بۆلەتتى ۋە ماھىر ئىدى. ئەمگەك قىلىدىغان كىچىلىكى ئۇچۇن هامان ئازادە مۇھىت تەييارلايتتى؛ ئۇنىڭ هەرقانداق بىر ياتمىدا سەنئەتكارلارنىڭكىدەك قالايمىقانچىلىقلار زادى يوق ئىدى.

ئۇ بىزنى كۆرۈپلا:

— ياخشى، گوتىيې (يەنى تېئوفىل گوتىيې) مۇ كەپتۇ! هەي ئېزىلەڭگۇ - هۇرۇنلار. تېز بولۇڭلار، سائەت بىردىن ئىلگىرى كېلىشىڭلار كېرەك ئىدى، ئەتە مەن يالىر ① غا بىر سەهنە ئەسىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىپ بېرىمەن، بەش پەردىلىك، — دېدى.

— سىز بىزدىن پىكىر ئالماقچىدۇرسىز؟ — دەپ سورىدۇق بىز ئورۇندۇقتا ئولتۇرغاچ ئۇنىڭ ئۇزاققا سوزۇلىدىغان دېكلاماتسىيىسىنى ئاڭلاشقا هازىرلىنىپ.

ئۇ بىزنىڭ هەرىكىتىمىزگە قاراپلا كۆڭلىمىزدىكىنى پەملىدى - دە، بىمالال دېدى:

— سەهنە ئەسىرى تېخى يېزىلمىدى.

— تازا غەلىتە ئىشقۇ بۇ؟ — دېدىم مەن، — ئۇنداق بولسا ئالتە هەپتىدىن كېيىن ئوقۇڭ.

— بولمايدۇ، بىز دەرهال بىر مەيدان قويۇپ ئازراق پۇل تاپساق بولىدۇ، نۇرغۇن قەرزلەرنىڭ ۋاقتى توشۇپ قالدى.

— ئەتىلا لازىم بولسا قانداق بولىدۇ، كۆچۈرۈپ يېزىشقىمۇ ۋاقىت بولمىسا.

① يالىر — بىر تىياتىرخانىنىڭ خوجايىنى.

— مېنىڭ قانداق تەقسىم قىلغىنىمغا قارايسىلار: سىز بىر پەردە ئالسىز، ئۇلرىيوك بىر پەردە ئالىدۇ، 3 - پەردىنى رولان رانغا، 4 - پەردىنى تې پېيلەيگە تاپشۇرىمىز، مەن ئۆزۈم 5 - پەردىنى تەييارلايمەن، ئەتە چۈشتە سىناق قىلىمەن، بۇنى پۈتۈشۈپ بولغان. بىر پەردە تۆت - بەش يۈز قۇردىن ئاشمايدۇ؛ بىر كۈندۈز ۋە ئاخشامدا بەش يۈز نەچچە قۇر دېئالوگنى يازغىلى بولىدۇ.

— سىز مەزمۇنى ۋە قۇرۇلمىسىنى ئېيىتىڭ، تىياتىردىكى پېرسوناژلارنى قىسقىچە تونۇشتۇرۇڭ، شۇنداق بولغاندا قەلەم تەۋرىتىشىم ئاسان بولىدۇ، — دېدىم مەن هەيران قالغان هالدا.

— ۋاي - ۋۇي، — دېدى ئۇ هارغىن هالدا ۋە كىشىنى قىينايدىغان بىر خىل ئېرەڭسىزلىك بىلەن، — مەن مەزمۇنىنى ئېيتىپ بەرسەم، سىز مەڭگۈ يازالمايسىز!

بىزنىڭ قارىشىمىزچە شۇ چاغدا بۇ مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويۇشىمىز هەرگىز بىھۇدە بولمىسىمۇ، لېكىن بالزاك ئۇنى نوقۇل قۇرۇق گەپ دەپ قارىدى.

بىز مىڭ تەسلىكتە ئۇنىڭغا قىسقىچە چۈشەندۈردۇق، شۇ چۈشەندۈرۈش بويىچە چالا - بۇلا بىر پەردىدىن يېزىپ چىقتۇق، ئاخىرقى بېكىتىش ۋاقتىدا هەر بىر پەردىدىن پەقەت بىرنەچچە قۇرلا ساقلىنىپ قالدى، بۇنىڭ ئۈچىدە رولان رانلا بىرقەدەر ئەستايىدىل يېزىپتۇ، شۇڭا بالزاك بۇ سەهنە ئەسىرىنى ئۇنىڭغا تەقدىم قىلدى.

بۇ سەهنە ئەسىرى «فۇتىرىن» ئىدى، كوپچىلىككە مەلۇم، فېلتېرىك لۇمەيت هېكسكا گېنېرالىنىڭ رولىنى ئالغاندا، سۇلالە دەۋرىدىكى هەم ئېگىز، هەم يوغان چاچ تۈگۈچ ئىشلىتىلىدىغان غەلىتە مودا ئويلاپ چىقىرىلغاچقا، هۆكۈمەت دائىرىلىرى بۇ ئويۇنغا قاتتىق ئارىلاشتى، شۇنىڭ بىلەن «فۇتىرىن» بىر قېتىم

ئويىلىپلا توختىتىپ قويۇلدى. بىچارە بالزاك خۇددى چېقىلغان سۈت كۆمزىكىگە قاراپ قالغان قىزچاق بىلەيت① كە ئوخشاش ئۈمىدسىزلىككە چۆمدى. ئۇ ئەسلىدە سەھنە ئەسىرى ئارقىلىق كېلىدىغان كىرىم بارغانسېرى كۆپىيىدۇ، دەپ ئويلىغانىدى، بۇنىڭ تامامەن يوققا چىقىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن؟ ئەمما بۇ ئۇنىڭ ھۆكۈمەتنىڭ تۆلىمىنى ئالىيجاناب پوزىتسىيە بىلەن رەت قىلىشىغا قىلچە تەسىر يەتكۈزەلمىدى.

قەرزلەر قايتۇرۇلۇپ، خىيالدىكى بىرلىشىش ئاخىر ئەمەلگە ئاشتى، بەختلىك ئائىلە خۇددى تور پاختا ۋە يۇڭ تەرىتىدەك ئىللىق ئىدى. بالزاكقا ھەسەت قىلىدىغانلار ئۇنىڭ پات ئارىدا ۋاپات بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىشىپ، «نامرات تۇغقانلار»، «بانىس تاغا»دا ئاپتورنىڭ تالانتى تولۇق نامايان بولۇپ، بىردەك ياخشى باھاغا ئېرىشتى، ھەقىقەتەن، ياخشى بولدى، ئۇ ئەمدى ئۆلسىمۇ ئارمانسىز كېتىدۇ، دەپ ماختاشقا باشلىدى.

بالزاكنىڭ كېسىلى بارغانسېرى ئېغىرلىشىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن بىز ئۇنىڭ بۇ كېسەلدىن ئۆزە بولالمايدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ قويمىغاچقا ئۇنىڭ قامەتلىك گەۋدىسىگە قاراپ زور ئىشەنچىتە ئىدۇق، ئۇنىڭ ئۆمرى چوقۇم بىزنىڭكىدىن ئۇزۇن بولىدۇ، دەپ قارايتتۇق.

بىز ئىتالىيىگە بېرىپ ساياھەت قىلماقچى بولۇپ، مېڭىشتىن ئىلگىرى بۇ مەشھۇر دوستىمىزنىڭكىگە بېرىپ ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشماقچى بولدۇق، لېكىن بىز ئۇ يەردە ئۇنىڭ ماشىنىسىغا چۈشۈپ، تاموژنا ئارقىلىق چەت ئەلدىن ئەۋەتىلگەن ئاسار -

① قىزچاق بىلەيت — لافونتېننىڭ شېئىرىي مەسەلى، «كالا سوتى ساتقۇچى قىزچاق ۋە كالا سوتى كومزىكى» دېگەن ئايال باش قەھرىمان.

ئەتىقىلەرنى ئالغىلى كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، خاتىرجەم بولدۇق. مەن ماشىنىغا چىقاي دەپ تۇرۇشۇمغا بالزاكنىڭ خانىمى نېمە ئۈچۈن ئېرى بىلەن كۆرۈشۈشكە بولمايدىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ قىستا خەت ئەۋەتىپتۇ. خەتتىنىڭ ئاستىغا بالزاك مۇنداق دەپ يازغان:

«مەن كىتاب كۆرەلمەيدىغان، ئەسەر يازالمايدىغان بولدۇم. بالزاك».

بىز بۇ بىر قۇر قايغۇلۇق خەتنى، بەلكىم، «ئىنسان كومېدىيىسى» ئاپتورىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر قۇر خېتىنى مۇقەددەس مىراس قاتارىدا ساقلىماقتىمىز. بىز دەسلەپ بۇ خەت بۇ مۇتەپەككۇر خىزمەتچىنىڭ «ۋاپات بولۇش ئالدىدىكى ساداسى» ئىكەنلىكىنى چۈشەنمىگەن، بالزاكنىڭ بۇ دۇنيا بىلەن ۋىدالىشىشى ئىكەنلىكىنى ئويلىمىغانىدۇق.

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن بىز سانمار مەيدانىدىكى فىگىلىئات قەھۋەخانىسىدا سوغۇق ئىچىملىك ئىچكەچ، ۋېنىستا سېتىۋالغىلى بولىدىغان «مۇنازىرە گېزىتى» ناملىق فرانسىيە گېزىتىنى ئوقۇپ ئولتۇرۇپ، بالزاكنىڭ ۋاپات بولغانلىقى ھەققىدىكى خەۋەرنى كۆرۈپ قالدۇق. كىشىنى قورقۇتىدىغان بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئورۇندۇقتىن يېقىلغىلى تاس قالدۇق ۋە قاتتىق ئېچىندۇق، بىز خرىستىئانلاردەك ئۇنداق ئىتائەتمەنلەردىن بولمىغاچقا، ئىنتايىن غەزەپلەندۇق ۋە ئادالەتسىزلىك ھېس قىلدۇق. چۈنكى، تەڭرى ئالدىدا بارلىق كىشىلەر ئوخشاش قىممەتكە ئىگە ئىدى. يېقىندا سان - سارقۇل ئارىلىدىكى ساراڭلار دوختۇرخانىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىپ، ئۇ يەردە كۆرگەنلىرىمىزنىڭ ھەممىسى ياشانغان دەلدۇشلەر، سەكسەن نەچچە ياشلىق نېرۋىسى ئاجىزلاشقان كىشىلەر بولۇپ، ھايۋانىي خاراكتېرىنى كونترول قىلالمايتتى، بىز نۇرلۇق بىر مېڭىنىڭ

نېمە ئۈچۈن خۇددى شام چىرىغىدەك لىپلا قىلىپ ئۆچۈپ قالماقانلىقىنى، لېكىن ئاشۇ قاراڭغۇ مېڭىلەرنىڭ، پەقەت بەزى غۇۋا خىيالىي نۇرلارلا يورۇتۇپ تۇرغان مېڭىلەرنىڭ يەنىلا قەيسەرلىك بىلەن ھايات ياشاۋاتقانلىقىنى ھەقىقەتەن چۈشەنمىدۇق.

بۇ قايغۇلۇق كۈنگە ھازىر سەككىز يىل بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ داڭقى ئۇ ئۆلگەندىن كېيىنلا چىقىشقا باشلىدى.

بالزاكنىڭ ئۇلۇغلۇقى كۈندىن ـ كۈنگە بىلىنىشكە باشلىدى. ئىلگىرى، ئۇ زامانداش يازغۇچىلار بىلەن ئارىلىشىپ يۈرگەن چاغلاردا كۆپچىلىك ئۇنىڭغا تۇغرا باھا بېرەلمىگەن، بەزىدە ئىنكار قىلىش پوزىتسىيىسىدە تۇرۇپ، مەسىلىگە يەككە قارىغانىدى. ھازىر كىشىلەر ئۇ قۇرغان بىنادىن يىراقلاشقانسېرى، خۇددى ئەتراپتىكى ئۆيلەر تۈسۈۋالغان شەھەر ئىچىدىكى چېركاۋنىڭ يىراقتىن قارىغاندا تەكشى كەتكەن ئۆگزىلەردىن بۇلۇتقا تاقاشقۇدەك دەرىجىدە غايەت زور كۆرۈنگىنىدەك، بۇ بىنا شۇنچە ئېگىز كۆرۈنمەكتە. بۇ قۇرۇلۇش تامامەن پۈتۈپ كەتمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ھازىرقى كۆلىمىدىن ئېيتقاندا ئۇنىڭ ھەيۋەتلىكلىكى كىشىنى قانداقمۇ تاڭ قالدۇرمىسۇن، بەلكى بىزنىڭ ئەۋلادلىرىمىزمۇ ھەيران بولغان ھالدا، قايسى گىگانت كىشى بۇ چوڭ تاشلارنى ئۆزى يۆتكەپ، پۈتكۈل قالايمىقان جەمئىيەت قاچىلانغان بۇ بابىل مۇنارىسىنى ① شۇنچە ئېگىز سالغاندۇ، دەپ سوراپ قالار.

بالزاك ۋاپات بولغان بولسىمۇ، لېكىن ھازىرمۇ ئۇنى

---

① بابىل مۇنارى ـــ «ئىنجىل» رىۋايەت قىلىنغان نۇھ ئوغۇللىرىنىڭ تەڭرىگە ئاتاپ سالغان چوڭ مۇنارى.

ھاقارەتلەۋاتقانلار بار. ئۇلار ئۇنىڭ ئۆلگەندىن كېيىنكى نامىغا زىيان يەتكۈزمەكچى بولۇپ، ئۇنى ئەخلاقسىز دەپىشمەكتە. بۇ ـــ بىمەنىلىكتە ئۇچىغا چىققانلىق. بۇ، ئۆزى ياخشى ئەسەر يازالمىغانلىقتىن باشقىلارغا ھەسەتخورلۇق قىلىدىغان چاكىنىلار يا كى ئەخمەقلەرنىڭ ئەڭ نومۇسسىز قارغىشىدىن ئىبارەت.

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى» ناملىق كىتابنىڭ بىرىنچى قىسمىدىن: ئىبراھىم ئىمىن تەرجىمىسى).

«گۈزەل دوست» نىڭ تەنقىدچىلىرىغا جاۋاب

— «كىئېر برانس» تەھرىر بۆلۈمىگە خەت ①

مۇپاسسان (فرانسىيە)

سۆيۈملۈك باش مۇھەررىر جانابلىرى:

«كىئېر برانس» بىلەن خېلى ۋاقىتلارغىچە كۆرۈشەلمەسلىكىمگە سەۋەب بولغان ئۇزاق سىياھەتتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، رەسمىدا گېزىت — ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان نۇرغۇن ماقالىلەرنى ئوقۇدۇم. «گۈزەل دوست» ناملىق رومانىم ھەققىدە يېزىلغان ئوبزورلار مېنى ھەيران قالدۇردى، كۆڭۈلۈمگىمۇ تەگدى.

رەم، 1885 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى.

① بۇ خەت 1885 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى بېسىلغان. خەتتە مۇنداق ئىزاھ بېرىلگەن: بىز گېزىتىمىزگە ماقالە يازغۇچى مۇپاسسانىڭ ئەۋەتكەن بىر پارچە خېتىنى تاپشۇرۇۋالدۇق. ئۇنى تۆۋەندە ئېلان قىلدۇق.

كاتانىيەدىكى چېغىمدا مەن رۇئانىنىڭ ماقالىسىنى ① ئوقۇپ، شۇ چاغدىلا ئۇنىڭغا مەكتۇپ يوللىغانىدىم. ئەمدى رومانىنىمنى پارچىلاپ ئېلان قىلغان گېزىتتە مەلۇم ئىزاھات بېرىشنى ژۇرنال تېپىۋاتىمەن.

راست گەپنى ئېيتسام، بۇ رومانىنى يېزىش غەرىزىم ئۈستىدە سۆزلەشنى زادىلا ئويلىمىغانىدىم. بۇنىڭدىكى ئىجادىيەت غەرىزىم ئوپئوچۇق بولسىمۇ، بۇنى پەقەت چېقىلىشقا بولمايدىغان بەزى كەسپداشلىرىملا بىلەلەيدۇ، ئەلۋەتتە.

قىسقىسى، بۇرۇن شائىرلارنى جىلىخور دەپ ئاتايدىغان ئاخبارات مۇخبىرلىرى مېنى زادىنىمزددىكى گېزىت — ژۇرناللار-نىڭ پۈتكۈل ئەھۋالىنى تەسۋىرلىمەكچى، دەپ ئويلايدۇ ھەم مەن «فرانسىيە ھاياتى» گېزىتى تەھرىر بۆلۈمى نامىدا تەسۋىرلىگەن ئۇچ — تۆت ئادەمنى بارلىق گېزىت — ژۇرناللارنىڭ جەمئىي مۇھەررىرلىرى دېگەن يەكۈنگە جورۇيدۇ. بىراق، مېنىڭ

① مەن رۇئانىنىڭ ماقالىسىنى تولۇق تېكىستى:

«يېقىندىن بۇيان «گۈزەل دوست» دېگەن رومان كەڭ تارقالدى. بۇ رومان ھەققىدە دادىل توختىلىش كېرەك. مۇپاسسان ھېچقاچان بۇنىڭدىنمۇ تېز ۋە ئومۇمىي مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ باققان ئەمەس ... مۇپاسسان ئەسلىدە سەنئەتچى ئىدى، ئۇنىڭ رومانى بەدىئىي ئەسەر ... خۇشامەتنى خالىمايدىغان بەزى كىشىلەر ئۇنىڭ قامالاشمىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى چوقۇم ھېس قىلمىدۇ؛ ئەمدى بىز ئۇنىڭ جىك ياكى جالىقنى كۆزدىن كەچۈرۈپ چىقايلى!

مەن بۇ يەردە چوڭقۇر ئويلانغاندىن كېيىن ئىنتايىن سەمىمىيلىك بىلەن ئېيتىمەنكى، مەن مۇشۇنىڭ ئۈزىنىڭ پۈتكۈل ئاخبارات ساھەسى ئىكەنلىكىنى بىلمەيمەن ... ھەم ئۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن. بالزاك ئۇنىڭ ئاجىزلىق تەرىپىنى تەسۋىرلىگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ تەسۋىرى تېخىمۇ ئۇلۇغ ... بىز پاتقاقلار ئوكيانىدا خۇشال — خۇرام ئۇزمەكتىمىز ... قانداق جەمئىيەت؟ خۇدا! قانداق شارائىت؟ قانداق دائىرە؟ ...

مۇپاسسان ئەپەندىمگە ناھايىتى ئايدىڭ، لېكىن «گۈزەل دوست» تەكى ۋەقەلىك ئارزۇغا خىلاپ. بەزىلەر مېنى قالاق دېسىمۇ مەن ئۇنىڭ تېخىمۇ مۇ-ۋاپىق تېما تاللىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ئىنكچە ئۇلار سەللا ئەستايىدىل ئويلاپ كۆرسە بۇنداق خاتا يەكۈن چىقارمىغان بولاتتى.

مەن پەقەت بىر تەۋەككۈلچىنىك ھايات يولىنىلا تەسۋىرلىمەكچىدىم، مېنىڭچە بىز بۇنداق تەۋەككۈلچىلەر بىلەن پارىژدا ھەر كۈنى دېگۈدەك دوقۇرۇشۇپ تۇرىمىز، ئۇلار ھازىرقى تۇرلۇك كەسپىلەردە ئۇچراپ تۇرىدۇ.

ئەمەلىيەتتە ئۇ مۇخبىرمۇ - ئەمەسمۇ؟ مۇخبىر ئەمەس؛ مەن ئۇنى يازغان ۋاقىت دەل ئۇنىڭ ئات بەيگىسى مەيدانىغا چەۋەندازلىققا بارماقچى بولۇۋاتقان ۋاقىت ئىدى. ئۇنى بۇ ئىشقا ئۇنىڭ تەبىئىتى زورلىغانمۇ ئەمەس. مەن ئۇنىڭ ۋىجدانىنى پۈتۈنلەي يوقاتقان، باي بولۇش كويىغىلا چۈشكەن، پۈتۈنلەي ئىقتىدارسىز ئادەم ئىكەنلىكىنى پۈتۈن زېھنىم بىلەن چۈشەندۈرگەنىدىم. ئەسەرنىڭ بېشىدىلا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى لۇكچەكلىك ئۇرۇقىنىڭ چۈشكەنلا يەردە يىلتىز تارتىپ كۆكلەيدىغانلىقىنى تەكىتلىگەنىدىم. بۇ زېھىن گېزىتىنىڭ ئۆزى ئىدى. بەزىلەر، نېمە ئۈچۈن بۇنى تاللايسەن؟ دېيىشىدۇ.

نېمىشقىدى؟ مېنىڭچە بۇنداق شارائىت ھەممىدىن قولايلىق، بۇ ھال مەن يازغان پېرسوناژنىڭ ھايات يولىنىڭ ھەر بىر باسقۇچىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، كىشىلەر ئادەتتە ئېيتىپ كېلىۋاتقاندەك گېزىت ھەممىگە چېتىلىدۇ، باشقا كەسىپلەردە مەخسۇس بىلىم بولۇش ئۈچۈن ئۇزاق ۋاقىت تەييارلىق قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، ئىشكىنى ھەم ئېتەۋەتسەڭ، كىرىپ - چىقىپ كېتىدىغان ئىشىڭ ئازىيىدۇ. گېزىت گويا ھەممە جايغا بارغىلى بولىدىغان، زېھنىنى كەڭ جۇمھۇرىيەت دەڭا، ئۇنىڭدا تاپقىمەن دېگەننى تاپقىلى، قىلمەن دېگەننى قىلغىلى بولىدۇ. ئۇ يەردە ساپ دىل، راۋۇرۇس ئادەم بولۇشمۇ ناھايىتى ئاسان، ئالدامچى بولۇۋېلىشمۇ بەك ئاسان. شۇنىڭ

ئۈچۈن مېنىڭ باش قەھرىمانىم ئاخبارات ساھەسىگە كىرىۋالغاندىن كېيىن ئۆزى قوللانىشقا تېگىشلىك ئالاھىدە ۋاستىدىن ناھايىتى ئەپچىللا پايدىلىنىپ مەقسىتىگە يېتەلەيدۇ.

ئۇ خوتۇن كىشىگە يۆلىنىپ يۇقىرىغا چىقىۋالغان ئىقتىدارسىز ئادەم بولسىمۇ، لېكىن قانداقلا بولسۇن ئاخبارات مۇخبىرى - دە. ئۇ گېزىتخانىنىڭ ھەربىر تارمىقىدىن ئىزچىل پايدىلىنىدۇ، پەلەمپەيلەردە توختاپ قالماستىن ئەڭ يۇقىرى پەللىگە ئۆرلەيدۇ. ئۆز ھاياتىنى مۇخبىرلىقتىن باشلاپ ئاندىن ھەممىدىن ھالقىپ ئۆتىدۇ. ئومۇمەن گېزىتخانىدا خۇددى باشقا جايلاردىكىگە ئوخشاش كىشىلەر بىرەر جايغا ماكانلىشىدۇ، بەزىلەر كۆپ چاغلاردا ئۆمۈر بويى مۇخبىر بولۇپ قېلىۋېرىدۇ. بۇلاردىن نام چىقارغانلىرى خېلى بار، بىرمۇنچىلىرى ياۋاش مۆمىن ئادەملەر، ئۇلار خۇددى بىرەر مىنىستىرلىكنىڭ خادىمىغا ئوخشاش ھەربىر سۆز - ھەرىكىتىنى ئاۋايلاپ قىلىدۇ. تۈرۈك «شەھىرىمىزنىڭ مۇھىم خەۋەرلىرى» بېتىنىڭ مۇدىر مۇھەررىرى بولىدۇ، بۇ ئىنتايىن مۇشكۈل كەسىپ بولۇپ، ئۇنىڭدا بەزى كاتتىلارمۇ بار ئىدى. «شەھىرىمىزنىڭ مۇھىم خەۋەرلىرى» كۆپ چاغلاردا گېزىتنى بېيىتۇېتەتتى، پارىژدىكى كىشىلەرنىڭ جىمىسى بۇ بەتنىڭ مۇھەررىرلىرىنى بىلەتتى، ئۇلارنىڭ يازغىنىغا خۇددى داڭلىق يازغۇچىلارنىڭ يازغىنىغا زوقلانغاندەك زوقلىناتتى. گۈزەل دوست بۇ يەردىن ئۇزاق ئۆتمەيلا سىياسىي ماقالىلەر بېتىگە ئۆتىدۇ. مەن شۇنداق ئۆمىدتىمەنكى، كىشىلەر مېنىڭ ۋىس ئەپەندىم بىلەن لىمونا ئەپەندىنى خۇپيانە چېكىپ ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى، بەلكىم ئەيىبلىمەس؟ كىشىلەر مېنىڭ مەلۇم كىشىنى خۇپيانە چېكىپ ئۆتكەنلىكىمدىن قانداقمۇ گۇمانلانسۇن؟

سىياسىي مۇھەررىرلەر باشقىلارغا ئوخشاش بولمىسا كېرەك، ئۇلارنىڭ مۇقىم تۇرمۇش ئۇسۇلى بولىدۇ، ئۇلار مەسلىگە جىد-

دىي قارايدۇ، كەسپنى ۋە خىزمەت ئورنىنى ئالماشتۇرمايدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تەسەۋۋۇرى، ئارتۇقچىلىقى ۋە ئىقتىدارىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقى سەۋەبى بىلەن يېزىقچىلىقتا تۇرلۇك شەكىللەرنى قوللانسىمۇ، لېكىن پۈتكۈل ھاياتىدا ئۆزىنىڭ قارىشىغا باب كېلىدىغان بىر خىللا مۇقامدا ماقالىلەر يازىدۇ. مۇبادا كۆز قارىشى ئۆزگىرىپ كېتىدىكەن، گېزىتنىڭ قىياپىتىنمۇ ئۆزگەرتىۋېتىدۇ. شۇنچە ئېنىقكى، مەن يازغان تەۋەككۈلچى جەڭگىۋار سىياسىيغا، پارلامېنتقا تۇرلۇك تۇرمۇش ھەم ۋەقەلەر يۈلىغا قەدەم تاشلايدۇ. ئەگەر ئەمەلىيەت ئارقىلىق يېزىقچىلىقتا مەلۇم ئۆتكۈرلۈككە ئېرىشىپ قالغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا يازغۇچى بولالمايدۇ، شۇنداقلا ھەقىقىي مۇخبىرمۇ بولالمايدۇ. ئۇنىڭ ئىستىقبالى خوتۇنلارنىڭ قولىدا. گۈزەل دوست دېگەن بۇ نام بۇنى ئۇپمۇچۇق كۆرسىتىپ تۇرمامدۇ؟

دېمەك، ئۇ چەۋەندازلىققا بارماقچى بولۇپ تۇرغاندا تاسادىپ مۇخبىر بولۇپ قالدۇ. گېزىت - ژۇرنالدىن بەئەينى ئوغرى شوتىدىن پايدىلانغاندەك پايدىلىنىدۇ. لېكىن ساپ كىشىلەر بۇنداق شوتىدىن پايدىلانمامدۇ، دەپ خۇلاسە چىقارغىلى بولمايدۇ.

ئەمدى روھانىم تۇغرىسىدىكى يەنە بىر ئەيىبلەش ئۇستىدە توختىلاي، بەزىلەرنىڭ قارىشىچە، مەن «فرانسىيە ھاياتى» دەپ ئۆزۈم ئويلاپ چىقارغان ئاشۇ گېزىت ئارقىلىق پۈتكۈل پارىژدىكى ئاخباراتچىلارنى ئەيىبلىمەكچىمىشمەن!

ئاۋادا مەن بىرەر چوڭ گېزىتنى تاللىۋالغان ياكى چىقىۋاتقان بىرەر گېزىتنى پائالىيەت ئارقا كۆرۈنۈشى قىلغان بولسام ئۇ ھالدا مەندىن رەنجىيدىغان كىشىلەرنىڭ رەنجىشى تامامەن توغرا بولغان بولاتتى، شۇڭا دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، مەن خۇددى سىياسىي ئالداڭچىلارنىڭ ۋە يەرمەنكىدە ئولتۇرۇپ تەييارغا ھەييار بولىدىغان باندىتلارنىڭ ئاگېنتلىقىغا ئوخشاش كىچىك

بىر گۇمانلىق گېزىتنى تاللىۋالدىم. ئەپسۇسكى، بۇنداق گېزىت ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت. مەن بۇنداق گېزىتنىڭ خاراكتېرىنى ھەرقانداق چاغدا شەرھلەپ بېرەلەيمەن، ئەمەلىيەتتە يازغىنىم پەقەتلا ئىككى مۇخبىر ــ نوبىل ۋاللون بىلەن جېك لىۋال. ئۇلار مەزكۇر گېزىتكە پەقەت ئۆزلىرىنىڭ ماقالىلىرىنى ئەۋەتىپلا بېرىدۇ، ئۇلارنىڭ سودا فېرمىلىرىنىڭ يوشۇرۇن شۇملۇقلىرى بىلەن ئالاقىسى يوق.

بۇ شەھۋەتپەرەسنى يېزىش ئارزۇيۇم تۇغۇلغاندىن كېيىن تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرمەكچى بولۇپ، ئۇنى ئۆزىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان شارائىتقا سېلىپ، تېخىمۇ كۆپتۈردۇم ...

مېنى پارىژدىكى بارلىق گېزىت - ژۇرنالىلارنى مەقسەتلىك ھالدا مەلۇم گېزىتخانا بىلەن بىر تاياقتا ھەيدەۋەتتى، دەپ پەرەز قىلىشقا بولامدۇ؟ ...

بەزىلەر مېنى «فرانسىيە ھاياتى» گېزىتىنى ئويدۇرۇپ چىقىش ئارقىلىق «ئىنتىپاق گېزىتى» بىلەن «مۇنازىرە گېزىتى»نى تەسۋىرلىمەكچى دېيىشىدۇ! ... بۇ نەقەدەر كۈلكىلىك گەپ! بۇ گەپ مېنى بۇ كەسپداشلىرىمنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنداق ئاسانلا غەزەپكە كېلىدىغانلىقىنى چۈشىنەلمەيدىغان دەرىجىگە ئاپىرىپ قويدى. مەن ھەقىقەتەنمۇ بىرەر كىشىنىڭ ھەم «ئالەم گېزىتى» گە، ھەم ھەر كۈنى كەچقۇرۇن قاراڭغۇ دەرەخزارلىق كوچىلاردا ۋاراقلاپ سېتىلىدىغان پەسكەش گېزىتىلەرگە ئوخشاش كىچىك گېزىتلەرنى يېزىشقا ئۇرۇنۇپ بېقىشىنى بەكمۇ ئۈمىد قىلمەن. چۈنكى، بۇنداق پەسكەش كىچىك گېزىتلەر خۇددى پۇل مۇئامىلە بولاكچىلىرىنىڭ ئۇۋىسى، قاقتى - سوقتىسى ۋە يالغان مەدەنىي يادىكارلىقلارنى ياسايدىغان زاۋۇتلارنىڭ مەۋجۇت بولغىنىغا ئوخشاش مەۋجۇت، بۇنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ.

مېنىڭ تاللىغىنىم ئەنە شۇنداق گېزىتلەرنىڭ بىرى.

مەن بۇ گېزىتلەرنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى بىرەر كىشىگە ئېيتىپ كۆرگەنمۇيا؟ ياق، بىراق بۇ كىتابخانلارغا ئايان. مېنىڭ بەزى مۇخبىر دوستلىرىم بۇ زاۋۇتلارنىڭ قاقتى ـ سوقتىلىق نەيرەڭلىرى ئۈستىدە غەزەپلىنىدىغانلىقىنى ماڭا كۆپ قېتىم ئېيتىپ بەرگەنىدى.

ئۇنداق بولسا نېمىنى ئەيىبلەش كېرەك؟ رەزىللىكنى ئەيىبلىسەڭ غەلىبە قىلالامسەن؟ بۇنداق ئەھۋاللار ئەزەلدىن بولۇپ باقمىغانمىدى؟ چوڭ بانكىرلار ئىچىدىن بۇنداق ئادەملەرنى تاپقىلى بولمامدۇ؟ ئۇلارنىڭ دەسلەپكى قىلمىشلىرى تورۇئانىڭكىگە ئوخشاشلا پەسكەش ئەمەسمىدى؟

بەزىلەر مەن يازغان ھېلىقى ئادەمنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئۆزلىرىنىڭ ئىپادىلىرىنى كۆرۈپ قالغانمۇيا؟ مۇمكىن ئەمەس! مېنى بىرەر ئادەمنى كۆزدە تۇتقان دەپ ھۆكۈم قىلىشقا بولامدۇ؟ ياق، چۈنكى مەن ھېچقانداق ئادەمگە قاراتقان ئەمەسمەن.

خۇددى كىشىلەر خۇپىيانە ئىجتىمائىي گۇرۇھنى تەسۋىرلىگەندەكلا، مەنمۇ خۇپىيانە ئاخبارات ساھەسىنىلا تەسۋىرلىگەنمەن. ۋەھالەنكى، بۇمۇ چەكلىنەمدۇ؟

ئەگەر مېنى ھەممە ئىشنى بەكمۇ زۇلمەتلىك دەپ قارىغان، دىققىتىنىڭ مەركىزى بەزى غەلىتە ئادەملەرگىلا قارىتىلغان، دەپ ئەيىبلىسە، ئۇ ھالدا تولۇق ئاساس بىلەن شۇنداق جاۋاب بېرىمەنكى، مەن يازغان رومانىنىڭ پېرسوناژلىرىنىڭ پائالىيەت دائىرىسىدىن ساپ دىل، ئەخلاقلىق ئادەملەرنى كۆپلەپ تېپىش ناھايىتى تەس. «نەرسىلەر ئۆز خىلى بىلەن» دېگەن گەپنى مەن ئويلاپ چىقارمىغان.

ئاخىرىدا شۇنى ئاساس سۈپتىدە ئېيتايكى، نارازى بولغۇچى

كىشىلەر مۇشۇ گېزىت ئۆز نامى بىلەن ئاتىغان ئۆلمەس رومان «كىئېربرانىس» نى قايتا ئوقۇپ چىقىڭلار، ئۇنىڭدىن كېيىن ماڭا لىسسال بىزگە تەسۋىرلەپ بەرگەن (گەرچە ئۇ ئۆز ئەسىرىدە جەمئىيەتنىڭ جىمىكى تەبىقىلىرى ئۈستىدە توختالغان بولسىمۇ) توغرا كىشىلەرنىڭ ئىسىملىكىدىن بىر نۇسخا يېزىپ بېرىڭلار.

سۆيۈملۈك باش مۇھەررىر جانابلىرى، مېنىڭ بۇ ئۆزۈمنى ئاقلىغان ماقالەمگە ئېتىبار بىلەن ئورۇن بېرەرسىز.

(«ئېجادىيەت تەجرىبىلىرى توغرىسىدا چەت‌ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابتىن: غوپۇرجان ئابدۇرېھىم تەرجىمىسى).

«زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» غا سۆزبېشى

لېرمونتوۋ (روسىيە)

ھەر بىر كىتابنىڭ سۆز بېشى كىتابنىڭ بېشىغا قويۇلىدۇ، ئەمما ئۇ، كىتاب يېزىلىپ بولغاندىن كېيىن يېزىلغان بولىدۇ، ئۇ يا ئەسەردىكى مەقسەتنى ئىزاھلاشقا، يا تەنقىدكە رەددىيە ۋە جاۋاب بېرىشكە خىزمەت قىلىدۇ. ۋەھالەنكى، ئادەتتە كىتابخانىلار ئەسەرنىڭ ئەخلاقىي مەقىستىگە ۋە كىتاب، ژۇرناللاردىكى ھۆجۇملارغا كۆڭۈل بۆلۈپ يۈرمىگەچكە سۆز بېشىنى ئوقۇپمۇ كەتمەيدۇ. بۇنداق ئەھۋال ھەقىقەتەنمۇ كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدۇ، بولۇپمۇ بىزنىڭ روسىيەدە شۇنداق. بىزنىڭ جامائەتچىلىكىمىز شۇ قەدەر گۆدەك ۋە ساددىكى، كىتابنىڭ بېشىمدىن ساۋاق ئالالمايدۇ، ئۇلار بەدىئىي زوقلاندۇرۇشنىڭ تېگىگە يېتەلمەيدۇ، تەنە قىلغانىنى ئاڭقىرالمايدۇ، ئۇلار زادى تۆزۈك تەربىيە ئالمىغان. ئۇلار ئالىيجاناب تەبىقىدە ۋە ئالىيجاناب كىتابتا ئاشكارا ھاقارەتلەرنىڭ زادىلا ئورۇن ئالالمايدىغانلىقىنى، ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ تېخىمۇ ئۆتكۈر، كۆزگە ئانچە چېلىقمايدىغان ئەمما جانغا زامىن بولىدىغان بىر خىل قورال كەشپ قىلغانلىقىنى ۋە بۇ قورالنىڭ خۇشامەتچىلىك بىلەن پەردازلىنىپ تۇرۇپ قارشى تۇرغۇسىز دەرىجىدە زەربە بېرىدىغانلىقىنى تېخى چۈشەنمەيدۇ. بىزنىڭ جامائەتچىلىكىمىز گويا بىر-بىرىگە دۈشمەن بولغان دۆلەتلەرنىڭ ئىككى دىپلوماتىنىڭ سۆھبىتىنى تىڭشاپ تۇرۇپ، ئۇلار شەخسىي يېقىنچىلىقىنى كۆزلەپ، ئۆز ھۆكۈمەتلىرىنى ئالداۋاتىدۇ، دېگەن تونۇشقا كېلىپ قالىدىغان سەھرالىقلارغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

بۇ كىتاب تېخى يېقىندىلا بەزى كىتابخانىلارنىڭ، ھەتتا بەزى ژۇرناللارنىڭ يۈزە تەبىر بېرىشىدەك بەختسىزلىكلەرگە دۇچار بولغانىدى. بەزىلەر، ئەخلاقسىز بىر كىشىنى بىزگە زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى دەپ ماختاپ كۆرسىتىپتۇ، دەپ قاتتىق ئەجەبلىنىپ كېتىشتى؛ يەنە بەزىلەر بولسا، يازغۇچى ئۆزىنىڭ ۋە ئۆز تونۇشلىرىنىڭ پورترېتىنى سۈرەتلەپ بېرىپتۇ، دەپ ناھايىتى چېچەنلىك قىلىشتى... بۇ نېمىدېگەن مۇتەئەسسىپلەرچە ۋە بىچارىلەرچە باھا-ھە! لېكىن، ئەھۋالدىن قارىغاندا مۇشۇنداق تېتىقسىزلىقلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، روسىيە ھەممە نەرسىلەرنىڭ ئۆزگىرىۋاتقانلىقىدەك ھالەتكە كەلگەنىدەك قىلىدۇ! بىزدە تازا فانتازىلىك چۆچەكلەرمۇ شەخسىلەرنى ھاقارەتلەشكە قارىتىلغان دېگەن ئەيىبلەشلەردىن خالى بولغىلى بولمايدۇ!

ھۆرمەتلىك جانابلار، زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى ھەقىقەتەنمۇ بىر پورترېت ھېسابلىنىدۇ، لېكىن ئۇ بىرلا كىشىنىڭ پورترېتى بولماستىن، بەلكى بىزنىڭ پۈتكۈل زامانداشلىرىمىزنىڭ كەمچىلىكلىرىنى تازا تولۇق تەسۋىرلەشتىن ھاسىل بولغان رەسىمدۇر. سىلەر ماڭا يەنە: بىر ئادەم ئۇنچىۋالا ئوسال بولۇپ كەتمەيدىغانىدۇ، دەرسىلەر. ئەمما مەن سىلەرگە دەيمەنكى، ئەگەر سىلەر پاجىئەلەرنىڭ ۋە مۇھەببەت ھېكايىلىرىدىكى ياۋۇزلارنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشەنسەڭلار، پەچۇرېننىڭ رېئاللىقىغا نېمە ئۈچۈن ئىشەنمەيسىلەر؟ ئەگەر سىلەر بۇنىڭدىنمۇ بەكرەك قورقۇنچلۇق ۋە بىمەنە ئويدۇرمىلاردىن مەززە قىلغان بولساڭلار، ئۇ پېرسوناژلار گەرچە

مەيدۇ. بىزنىڭ جامائەتچىلىكىمىز گويا بىر-بىرىگە دۈشمەن بولغان دۆلەتلەرنىڭ ئىككى دىپلوماتىنىڭ سۆھبىتىنى تىڭشاپ تۇرۇپ، ئۇلار شەخسىي يېقىنچىلىقىنى كۆزلەپ، ئۆز ھۆكۈمەتلىرىنى ئالداۋاتىدۇ، دېگەن تونۇشقا كېلىپ قالىدىغان سەھرالىقلارغا ئوخشىشىپ كېتىدۇ.

بۇ كىتاب تېخى يېقىندىلا بەزى كىتابخانىلارنىڭ، ھەتتا بەزى ژۇرناللارنىڭ يۈزە تەبىر بېرىشىدەك بەختسىزلىكلەرگە دۇچار بولغانىدى. بەزىلەر، ئەخلاقسىز بىر كىشىنى بىزگە زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى دەپ ماختاپ كۆرسىتىپتۇ، دەپ قاتتىق ئەجەبلىنىپ كېتىشتى؛ يەنە بەزىلەر بولسا، يازغۇچى ئۆزىنىڭ ۋە ئۆز تونۇشلىرىنىڭ پورترېتىنى سۈرەتلەپ بېرىپتۇ، دەپ ناھايىتى چېچەنلىك قىلىشتى... بۇ نېمىدېگەن مۇتەئەسسىپلەرچە ۋە بىچارىلەرچە باھا-ھە! لېكىن، ئەھۋالدىن قارىغاندا مۇشۇنداق تېتىقسىزلىقلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، روسىيە ھەممە نەرسىلەرنىڭ ئۆزگىرىۋاتقانلىقىدەك ھالەتكە كەلگەنىدەك قىلىدۇ! بىزدە تازا فانتازىلىك چۆچەكلەرمۇ شەخسىلەرنى ھاقارەتلەشكە قارىتىلغان دېگەن ئەيىبلەشلەردىن خالى بولغىلى بولمايدۇ!

ھۆرمەتلىك جانابلار، زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى ھەقىقەتەنمۇ بىر پورترېت ھېسابلىنىدۇ، لېكىن ئۇ بىرلا كىشىنىڭ پورترېتى بولماستىن، بەلكى بىزنىڭ پۈتكۈل زامانداشلىرىمىزنىڭ كەمچىلىكلىرىنى تازا تولۇق تەسۋىرلەشتىن ھاسىل بولغان رەسىمدۇر. سىلەر ماڭا يەنە: بىر ئادەم ئۇنچىۋالا ئوسال بولۇپ كەتمەيدىغانىدۇ، دەرسىلەر. ئەمما مەن سىلەرگە دەيمەنكى، ئەگەر سىلەر پاجىئەلەرنىڭ ۋە مۇھەببەت ھېكايىلىرىدىكى ياۋۇزلارنىڭ بولىدىغانلىقىغا ئىشەنسەڭلار، پەچۇرېننىڭ رېئاللىقىغا نېمە ئۈچۈن ئىشەنمەيسىلەر؟ ئەگەر سىلەر بۇنىڭدىنمۇ بەكرەك قورقۇنچلۇق ۋە بىمەنە ئويدۇرمىلاردىن مەززە قىلغان بولساڭلار، ئۇ پېرسوناژلار گەرچە

قىياسەن ئويدۇرۇلغان تەقدىردىمۇ، نېمە ئۈچۈن سىلەرنىڭ دىققەتىڭلارغا نائىل بولالمايدۇ؟ ئۇلارنىڭ چىنلىقى سىلەرنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدىڭلاردىن ئېشىپ چۈشكەنلىكىدىن شۇنداقمۇيا؟...

بۇنىڭ ئەخلاققا ھېچقانداق پايدىسى يوق، دەمسىلەر تېخى؟ كەچۈرگەيسىزلەر، كىشىلەرنىڭ ئاشقازىنى شېرىن يېمەكلىكلەر بىلەن غىق تويۇشتىن بۇزۇلۇپ كەتكەن، ئۇلارغا ئەمدى شىپا بولىدىغان ئاچچىق دورىلار، قۇلاققا قاتتىق تېگىدىغان ھەقىقەتلەر كېرەك. ۋەھالەنكى، سىلەر ئەمدى مەزكۇر كىتابنىڭ ئاپتورى بىر زامانلاردا ئىنسانلارنى جىنايەتتىن خالاس قىلماقچى بولۇشتەك تەلۈلەرچە خىيال - ھەۋەسلەردە بولغانلىكەن، دېگەن خىياللارغا كېلىپ قالماڭلار. ئۇنى بۇنداق نادانلىقلاردىن خۇدا ساقلىغاي! ئاپتور ئۆزى چۈشىنىدىغان ھەمدە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭمۇ ۋە سىلەرنىڭمۇ بەختىڭلارغا قارشى ھەمىشە ئۇچراپ تۇرىدىغان بىر كىشىنى تەسۋىرلەش ئىستىكىدە بولدى. كېسەلگە دېئاگنوز قويۇلغاندۇ، بەلكىم، ئەمدى ئۇنى قانداق داۋالاشنى خۇدا بىلىدۇ!

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمىدىن: ياسىن ھاۋازى تەرجىمىسى).

ئوبرازلىق تەپەككۇر توغرىسىدا

گوگۇل (روسىيە)

... مەن ئۇلاردىن بەزى نەرسىلەرنى ئۆگەنگەندىن كېيىن، روسىيىدە نېمە ئىشلار بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ بېرەلەيدىغان كىشىلەر بىلەن تونۇشۇشقا باشلىدىم. مەن ھەنىۋا تەبىقىگە مەنسۇپ، تەجرىبىسى مول، ئەمەلىيەتنى تەكىتلەيدىغان ئاشۇ كىشىلەر بىلەن خىلمۇخىل ئۇسۇللار بىلەن، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە تونۇشۇشقا باشلىدىم، ئۇلار روسىيە مەملىكىتىدە يۈز بەرگەن بارلىق قۇزغۇلۇق - شۇملۇقلارنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەنلەر ئىدى. مەن ھەممە تەبىقە كىشىلىرى بىلەن بېرىش - كېلىش قىلماقچى، ئۇلارنىڭ ھەربىرىدىن بەزى نەرسىلەرنى بىلمەكچى بولدۇم ۋە خىزمەت ۋەزىپىسى بار، بەلگىلىك ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ھەربىر كىشىگە قىزىقىش نەزىرى بىلەن قارايدىغان بولدۇم.

مەن ئەڭ ئالدى بىلەن دۆلەتتىكى جەمئىي خىزمەت ۋەزىپىسى، جەمئىي تەبىقە، جەمئىي خىزمەت ئورنى، جەمئىي مەرتىۋە - ئەمەللەرنى ئايرىۋالدىم. مەن خىلمۇخىل ئىشلارنى قىلىدىغان كىشىلەردىن تەسۋىرلەش ئوبيېكتى قىلىدىغانلارنى تاللاش يازغۇچىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىنتايىن زۆرۈر ئىش، دەپ

هېس قىلاتتىم. ئەگەر كاللىدا ئۆزى تەسۋىرلىمەكچى بولغان ئادەمنىڭ پۈتكۈل مەسئۇلىيىتى ۋە پۈتكۈل ۋەزىپىسى تۇغرىسىدا يېزىشتىن بۇرۇن چۈشەنچە تۇرغۇزۇلمىسا، ئۇ ھالدا ئۇنى تېگىشلىك تۈردە توغرا تەسۋىرلەپ چىققىلى بولمايدۇ، شۇنىڭدەك ئۇنى تىرىك كىشىلەرگە ساۋاق ۋە ئىبرەت بېرەلەيدىغان قىلغىلى بولمايدۇ. شۇڭا مەن بىرەر نەرسە دەپ بېرەلەيدىغان ئاشۇ كىشىلەر بىلەن ئىلاجىنىڭ بارىچە خەت ئالاقىسى قىلىپ كەلدىم، باشقىلارنىڭ بولسا، ئىخچام تەسۋىر بىلەن سىزىلغان رەسىم تۇغرىسىدا سۆزلەپ بېرىشنى ۋە ئۇلار تاسادىپىي ئۇچرىشىپ قالغان ئاللىكىملەرنىڭ خاراكتېرىنى ئادەتتىكىچە تەسۋىرلەپ بېرىشنى ئۆتۈنۈش بىلەن كۆپايىلەنددىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى بىزگە ئېھتىياجلىق نەرسىلەر. بۇ مېنىڭ كاللامدا ھېچقانداق خاراكتېر ۋە ھېچقانداق پېرسونا ژىنىڭ يوقلۇقىدىن بولغان ئەھمىيىتى پېرسوناژ مېنىڭ كاللامدا تولۇپ يېتىپتۇ، بۇ پېرسوناژلارنى مەن ئىلگىرى بىلگەندىنكىدىنمۇ جىق، مول بولغان نەرسىلەردىن ئىنسانىيەتنىڭ تۇغما بىلىشى ئارقىلىق چەككىلەپ ئالغان، ھالبۇكى، بايىقى خەۋەرلەر مەن ئۆچۈن خۇددى ئۆزى ئىجاد قىلغان چوڭ رەسىم ئۈستىدە ئىشلەۋاتقاندەك رەسسامغا تۇنجى شەكىلنى چىقىرىش زۆرۈر بولغاندەك زۆرۈر. ئۇ ھەرقانداق بىر نۇقتىدا رېئاللىققا مۇخالىپ كەلمەسلىك، ئۆزى تاللىغان ۋاقىت ۋە دەۋرگە خىلاپلىق قىلماسلىق ئۈچۈن بۇ ئاددىي تەسۋىرىي شەكىلنى ئۆزىنىڭ رەسىمگە كۆچۈرۈپ كەلمەيدۇ، بەلكى ئۇنى ئەتراپىدىكى تاملارغا ئېسىپ قويىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن بىر قەدەممۇ ئايرىلمايدۇ. ئەتىگەندىن - كەچكىچە ئۇنىڭغا قارىمۇ قارشى ھالەتتە بولىدۇ.

مەن ئەزەلدىن ھەرقانداق نەرسىنى تەسۋىرلىغا تايىنىپ ئىجاد قىلغان ئەمەس، مېنىڭ مۇنداق ئالاھىدە خۇسۇسىيىتىم

يوق. مەن ئەمەلىيەتتىن، ماڭا تونۇش ماتېرىياللاردىن ئالغان نەرسىلەر بىلەنلا ياخشى يازالايمەن. بىرەر كىشىنىڭ سىرتقى ئىپادىسىنىڭ ئەڭ ئىنچىكە تەپسىلاتلىرى كۆز ئالدىمدا پۈتۈنلەي زاھىر بولغان چاغدىلا مەن بۇ كىشىنى بىلىپ يېتىلەيمەن. مەن ئەزەلدىن قاپاقلا قاراپ قاپاق سىزمىدىغان، ئۇنى ئۆلۈك كۆچۈرۈپ كېلىدىغان ئۇسۇلدا بىرەر نەرسىنى تەسۋىرلەپ باقمىدىم. مەن رەسىم سىزىپ باققان، ئەمما ئۇنى تەسەۋۋۇرنىڭ نەتىجىسىدە ئىجاد قىلغان. ئەمەس، بەلكى چوڭقۇر تەپەككۇر نەتىجىسىدە ئىجاد قىلغان. مەن شەيئىلەر ئۈستىدە قانچە چوڭقۇر كاللا قاتۇرسام ئەسەرلىرىم شۇنچىكى ئەينەن چىقىدۇ، باشقا ھەرقانداق يازغۇچى بىلەن سېلىشتۇرغاندا مېنىڭ بىلىشكە تېگىشلىك نەرسىلىرىم تولىمۇ نۇرغۇن بولدى. چۈنكى مەن تەپسىلاتلارغا سەل قارىسام، بۇ تەپسىلاتلار ئۈستىدە چوڭقۇر ئويلانمىسام، قەلىمىمدە يارالغان ساختىلىق باشقا كىشىلەرنىڭكىگە قارىغاندا تېخىمۇ گەۋدىلىك بولۇپ قالىدۇ. بۇ نۇقتىنى مەن ھەرقانداق كىشىگە ھەرقانداق قىلىپمۇ چۈشەندۈرۈپ كېتەلمەيمەن. شۇڭا مەن ئۆزۈم ئۈمىد قىلغان ھېلىقىدەك خەت - چەكلەرنى ئەزەلدىن تاپشۇرۇۋۇۋۇل غىنىم يوق. مېنىڭ نېمىشقا شۇنداق جىمىكى پارچە - پۈرات، جىگدا توختىمايدىغان ئىشلارنى بىلمەكچى بولۇشۇمدىن، ئەمەلىيەتتە مېنىڭ ئاشۇ تەسەۋۋۇرلارنى قىلىپ ۋە ئىلاجىنىڭ بارچە تەسەۋۋۇرغا تايىنىپ ئىجاد قىلۇاتقانلىقىم ۋە يېزىقچىلىق قىلۇاتقانلىقىمدىن كۆپچىلىك غەلىتىلىك ھېس قىلىشىدۇ. ئەمما مېنىڭ تەسەۋۋۇرلىرىم ھازىرغىچە ماڭا ھەرقانداق بىر مەشھۇر خاراكتېرنى ھەدىيە قىلالمىدى، شۇنداقلا ھېچقانچە نەرسىنى ئىجاد قىلىپ بېرەلمىدى، مېنىڭ نەزەرىم تەبىئەت دۇنياسىنىڭ قايسى بىرىگە چۈشمىدى دەيسىلەر... ئىجادىيەت كۆچى كەم بولمىغان بارلىق يازغۇچىدا بىر خىل ئىقتىدار بولىدۇ. مەن

ئۇنى تەسەۋۋۇر دەپ ئاتمايمەن — ئۇنداق ئىقتىدار كىشىلەر-
نىڭ كۆز ئالدىدا بولمىغان شەيئىلەرنى ماھىرلىق بىلەن، گويا
جېنى بارىدەكىدەك، تۇنۇگۈنلا بولۇپ ئۆتكەنىدەكىدەك ئىپادىلەپ
بېرىدۇ. سۈرەتلىمەكچى بولغان شەيئىلەر
بىزدىن يىراقلاشقان ۋاقىتتىلا، بۇ خىل ئىقتىدار مېنىڭ ۋۇجۇ-
دۇمدا رول ئويناپدۇ. بۇ يازغۇچىلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ نېمە
ئۈچۈن بىزدىن تولمۇ يىراق تۇرغان دەۋرگە، ئۆتكەنكى دەۋر-
لەرگە خىيالەن كېتىپ قېلىشقا خۇشتارلىقىنى چۈشەندۈرۈپ
بېرىدۇ. ئۆتكەنكى دەۋر بىزنى ئەتراپىمىزدىكى بارلىق نەرسىلەر-
دىن ئايرىۋېتىدۇ، روھىمىزنى يېزىقچىلىقتا كەم بولسا بولمايدە-
غان ئاشۇنداق خاتىرجەم، پىنھان چېگرىغا ئېلىپ كېتىدۇ،
مېنىمۇ ئۆتكەنكى دەۋرنىڭ خۇمارى تۇتماي قالمايدۇ. مەن
تەسۋىرلىگەن نەرسىلەر دەۋرنىڭ، شۇنداقلا ھازىرقى رېئال تۇر-
مۇشنىڭ ئۆزى. ئېھتىمال، بۇ مېنىڭ كاللام ھەمىشە مۇھىم
مەسىلىلەرگە ۋە ھېس قىلىش ئارقىلىق ئېرىشكىلى بولمىغان
مەنپەئەتلەرگە تېخىمۇ دىققەت قىلىشقا ئامراق بولغانلىقىنىڭ
سەۋەبىدىن بولسا كېرەك. ۋۇجۇدۇمدا ھازىرقى زامان يازغۇچە-
لىرىنىڭ ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى ئويلاش ئىستىكى بارغانسېرى
كۈچەيمەكتە.

— («مېنىڭ پۇشايمنىم» (1847)
(«چەتئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى»
ناملىق كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمىدىن: ھەسەن ئىلى تەرجىمىسى.)

گوگۇل قانداق يازاتتى

ۋېرسايېۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

گوگۇل ئۆزىنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلىرىنى قانداق يازغاندى؟
بۇ مەسىلە ئۈستىدە بىز گوگۇلنى تونۇيدىغان كىشىلەرنىڭ
ئەسلىمىلىرىدىن ۋە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ تەرجىمھالىدىن بىلگىنىمىز
بويىچە تونۇشتۇرۇپ ئۆتىمىز.

ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ ۋە دوستلىرىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا
گوگۇل ھەر كۈنى ئەتىگەندە، بەزىدە كۈن بويى تۇختىماي
خىزمەت قىلىدىكەن.

1837 — 1838 - يىللىرىنىڭ ئارىلىقىدا گوگۇل بىلەن
رىمدا بىللە تۇرغان ئى. ف. زولوتايېۋ مۇنداق دەيدۇ: «گوگۇل
يېزىشقا كىرىشىش ئالدىدا ئاۋۋال جىمجىت خىيال سۈرۈپ، ئۆي-
نىڭ ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا ماڭاتتى. مۇنداق چاغدا
ئەگەر سىز ئۇنىڭ بىلەن بىرەر ئىش ئۈستىدە سۆزلەشمەكچى
بولسىڭىز، چوقۇم سىزدىن تىنچ تۇرۇشىڭىزنى، ئۆزىنى ئاۋارە
قىلماسلىقىڭىزنى ئۆتۈنەتتى. گوگۇل بىز بىللە تۇرۇۋاتقان ئۇچ
ئېغىزلىق ئۆينىڭ ئىچىدىكى «ئۇۋا» دەپ ئاتىۋالغان ناھايىتى
تار بىر ئېغىز ئۆيدە نەچچە كۈنلەپ سىرتقىمۇ چىقماي خىز-
مىتىنى داۋاملاشتۇراتتى.»

مانا مۇشۇنداق ئۇزمەي خىزمەت قىلىش گۈگۈلنىڭ ئادەتى ئىدى. ئۇنىڭ ئەدەبلىك ھاياتىنىڭ كېيىنكى يېرىم قىسمى ئالدىنقى يېرىم قىسمىغا قارىغاندا بىزگە بەكرەك تونۇشلۇق ئىدى. گۈگۈل مانا مۇشۇنداق يازاتتى. ئەلۋەتتە ئەنە شۇنداق ئالاھىدە، زېھنىنىڭ مەركەزلىشىشى يۇقىرى پەللىگە يەتكەن كۈنلەرنى ئىلھام كەلگەن پەيتى دېيىشكە بولاتتى.

شۇنداقتىمۇ گۈگۈل، قىمىر قىلماستىن ئولتۇرسا ئىلھام ئۆزلۈكىدىن كېلىدۇ، دېگەننى ئېتىراپ قىلمايتتى. ئۇ، كۈننى كۈنگە ئۇلاپ، توختىماستىن، ئىزچىل خىزمەت قىلىش ئىنتايىن مۇھىم دەپلا بىلەتتى. «يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان كىشى، — دېگەنىدى ئۇ، ف. ۋ. چىيوفقا، — خۇددى رەسسام مويىسىنى توختىتىپ قويىسا بولمىغانغا ئوخشاش، قەلىمىنى توختىتىپ قويسا بولمايدۇ. نېمىنى يېزىشنى خالىسا شۇنى يېزىپ تۇرۇش، ئەڭ مۇھىمى، قەلەمنى ئىدىيىگە بويسۇندۇرۇشنى ئۆگىنىۋېلىش كېرەك». ئەينى ۋاقىتتىكى ئاتاقلىق ئەدەب ۋ. ئا. چولوكوۋقىمۇ مۇنداق قەتئىي پىكرىنى ئېيتقان: «يېزىقچىلىق ئىشىدا سىز ئۆزىڭىزگە كۈندە يېزىق ئۈستىلى ئالدىدا ئىككى سائەت ئولتۇرۇشنى چوقۇم قائىدىگە ئايلاندۇرۇۋېلىڭ.» چولوكوۋ: «ئەگەر ھېچ نەرسە يازالمىغاندىچۇ، ئۇ چاغدا نېمە قىلىش كېرەك؟» دەپ قارشى پىكىر قويغاندا، گۈگۈل مۇنداق دېگەن: «ھېچقىسى يوق، سىز قەلەمىڭىزنى قولىڭىزغا ئېلىپ، مەن بۇگۈن ھېچ نەرسە يازالمايۋاتىمەن، مەن بۇگۈن بىرەر نەرسىمۇ يازالمايۋاتىمەن ... دەپ قايتا - قايتا يېزىۋەرسەڭىز، ئاخىر چوقۇم يازالايسىز».

گۈگۈلنىڭ بۇ خۇسۇسىيىتى ئىنتايىن ئۆزگىچە ئىدى، «ھەقىقەتەنمۇ غەلىتە ئىش» دېيىشكە تامامەن بولاتتى. ئۇ 1839-يىلى شىلشۇۋقا مۇنداق دەپ يازغان: «قاتتىق زېرىككەندە،

ھېچكىم بىلەن پاراكىلىشىشنى خالىمىغان ۋاقتىمدا، خىزمەت بىلەن ئالدىراش بولمىغان ۋاقتىمدا، چەكلىمىسى يوق ۋاقىت بىلەن سانسىز بوش ۋاقىت مېنى ئۆز ئىلكىگە ئالغاندا، مېنىڭ خىزمەت ئىقتىدارىم قالمايدۇ. مەن پۇشكىنغا ھەيرانمەن، ئۇ يېزىقچىلىققا تۇتۇش قىلغان ۋاقتىدا يېزىغا بېرىۋېلىپ، ئۆزى يالغۇز ئۆيگە مۆكۈنۈۋالىدۇ. مەنچۇ؟ دەل ئەكسىچە. مەن يېزىدا بولۇپ قالسام، ھېچنېمە يازالمايمەن. نەشىر قىلىنغان ئەسەرلىرىمنىڭ ھەممىسىنى پېتربورگدا يازغانمەن. بولۇپمۇ خىزمىتىم ناھايىتىمۇ ئالدىراش، پايپېتەك بولۇپ، ھېچقانداق بوش ۋاقىت چىقمىغاندا، بىرەر كۈننى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈپ، ئىلھامىم ئۇرغۇغان ھالدا ئۆيگە قايتىپ كەلسەم، ئەتىسى سەھەردە بەكمۇ تېتىكلىشىپ، يېڭىكلىشىپ كېتىمەن.»

گۈگۈل ف. ۋ. بېرگىغا مۇنداق دېگەن: «بىر كۈنى مەن ئىيۇل ئېيىدا (1838 - يىلى ئىكەنلىكى ئېسىمدە) دېرسانۇ شەھىرى بىلەن ئاربانۇ شەھىرىنىڭ ئارىسىدا ساياھەتتە بولدۇم. ئوتتۇرا يولدا كەڭرى ساريىغا بىرلا يۆمىلاق جوزا قويۇلغان بىر قاۋاقخانا بار ئىدى. بۇ يەردە دائىم ۋاراڭ - چۇرۇك بېسىلمايتتى، ھەر خىل تىللاردا سۆزەن سېلىپ توۋلىشۋاتقان، پاراكىلىشۋاتقان ئادەملەر بولاتتى، بولۇپمۇ تومۇز ئىسسىقتا ئۆتكەن - كەچكەنلەر بۇ يەرگە چۈشمەي ئۆتمەيتتى. شۇڭا مەن مۇ توختاشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇ مېنىڭ «ئۆلۈك جانلار» نىڭ بىرىنچى قىسمىنى يېزىۋاتقان ۋاقتىم ئىدى، يازمام يېنىمدا ئىدى. نېمە ئۈچۈندۇر، قاۋاقخانىغا كىرگەندىن كېيىنلا يازغۇم كېپىكەتتى، كىچىك بىر جوزا ئەكەلدۈردۈم - دە، ئولتۇرۇپ قەغىزىمنى چىقاردىم، كىشىنىڭ نېرۋىسىغا تېگىدىغان كالدىر - كۇلدۇر شاۋقۇن - سۆزەن ئىچىدە، خىزمەتكارلار ئۈياقتىن - بۇياققا چېپىپ يۈرگەن، سارايىنىڭ ئىچى قويۇق تاماكا ئىسى

بىلەن تولغان شۇنداق شارائىتتا، ئۆزۈمنى ئۇنتۇغان هالدا ئولتۇرۇپ، گۈيا بىر خىل غايىبانە چۈشنىڭ تەسىرى بىلەن بىراقلا بىر بابنى يېزىپ تۈگەتكۈچە ئورنۇمدىن قوزغالمىدىم. مېنىڭچە مۇشۇ يەردە يازغانلىرىم زور ئىلهام بىلەن يېزىلغان بىر قىسىم بولدى. بۇنداق ئىلهامغا كېلىشىم ئىلگىرى كۆپ بولمىغاندى».

گوگۇلنىڭ خىزمەت جەريانى توغرىسىدا ن. ۋ. بېرگى ئۇنىڭ ئۆز سۆزى بىلەن مۇنداق بىر تەپسىلاتنى بايان قىلىدۇ: «... ئاددىيسى، خاتىرە دەپتىرىگىنىمۇ ئېسىگىدىن چىقىرىۋېتىشىڭ كېرەك، بىر - ئىككى كۈن ياكى ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاقراق ۋاقىتتىن كېيىن يازغان نەرسىلىرىڭنى قايتىدىن بىر قېتىم ئوقۇپ چىقساڭ، ئۇنىڭ نۇرغۇنلىرىنىڭ توغرا بولمىغانلىقىنى، ئارتۇقچە ئىكەنلىكىنى، مەقسەتتىكىدەك چىقمىغان جايلىرىنىڭ بارلىقىنى سېزىسەن. خاتىرە دەپتىرىنىڭ ئاق يېرىگە مەلۇم تۈزىتىش ياكى ئەسكەرتىش يېزىپ، ئۇنى تاشلاپ قويغىن، كېيىنكى قېتىم يەنە ئوقۇپ، يېڭى ئىزاهلارنى يازماقچى بولغىنىڭدا يازىدىغانغا ئورۇن قالمىغاچقا، دەپتەر ۋاراقلىرىنىڭ بۇرجەكلىرىگە يېزىشقا مەجبۇر بولىسەن. شۇنىڭدىن كېيىن سەن بۇ خاتىرە دەپتەردىكىنى باشقا بىر خاتىرە دەپتەرگە كۆچۈرىسەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەردە سەن يېڭىدىن ئىخچاملانغان، مۇكەممەل سۆز - جۈملىلەرنىڭ يىغىندىسىنى كۆرىسەن. شۇنداقتىمۇ بەزى يېڭى ئىبارىلەر ئۇچرىشى مۇمكىن. بۇ ئىبارىلەرنى ئادەم قەيەرگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى بىلەلمەي قالىدۇ. بۇنداق چاغدا سەن هېلىقى دەپتىرىڭنى قويۇپ قويغىن - دە، ساياهەتكە چىققىن، بۇ چاغدا باشقا هېچقانداق نەرسە بىلەن شۇغۇللانما ياكى بولمىسا باشقا بىرنەرسە ياز. ۋاقتى كەلگەندە تاشلىۋەتكەن خاتىرە دەپتىرىڭ ئېسىڭگە كېلىدۇ، ئۇنى قولۇڭغا ئېلىپ ئوقۇغاندىن كېيىن يۇقىرىدا دېيىلگەندەك ئۇسۇل بىلەن ئۆزگەرتىپ

ئۆچۈرۈلۈپ، بەك بويىلىپ كەتسە يەنە بىر قېتىم كۆچۈرۈپ چىقى. شۇ ۋاقىتتىلا تاللانغان سۆز - ئىبارىلىرىڭ پۈختا، جۈملىلىرىڭ پىششىق ۋە راۋان بولىدۇ، بۇنىڭغا ئەگىشىپ سەنمۇ بارا - بارا پىشىپ قالىسەن. مېنىڭ پىكرىمچە، مۇشۇنداق جەريانىنى سەكەكمز - توقۇز قېتىم تەكرارلاش كېرەك. بەزى كىشىلەرگە نىسبەتەن بۇنچىلىك قىلىشنىڭ هاجىتى بولمىسىمۇ، لېكىن بەزى كىشىلەرگە بۇنىڭدىنمۇ كۆپرەك تەكرارلاشقا توغرا كېلىدۇ. مەن سەككىز قېتىم تەكرارلايمەن. ئەسەرنى قايتا - قايتا ئۆزگەرتىش - تۈزىتىشتىن كېيىن ئاندىن ئۇ سەنئەتنىڭ مۇكەممەل پۈتۈشى بولۇپ هېسابلىنىدۇ، ئاندىن ئۇ چىن مەنىسى بىلەن ئىجادىيەت بولىدۇ. ئۆزگەرتىش - تۈزىتىش ئۇنىڭدىن كۆپ بولۇپ كەتسىمۇ خىزمەتكە تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن، خۇددى رەسسامنىڭ تەملى بىلەن ئېيتقاندا، رەسىمگە هەددىدىن زىيادە رەڭ بېرىلىپ كەتكەندەك بولىدۇ. ئەلۋەتتە، بۇ شەرتنى ئورۇنداشنىڭ ئۆزى ئاسان ئىش ئەمەس. مېنىڭ دەۋاتقىنىم پەقەت غايىدىنلا ئىبارەت. ئادەم هامىنى ئادەم، ئۇ ماشىنا ئەمەس.»

گوگۇلنىڭ يېزىپ بولغان ئەسىرىنى يەنە كۆچۈرۈشى ئىنتايىن مۇهىم ئەهمىيەتكە ئىگە بولغان. ئۇ ئۆزگەرتىشنى، تۈزىلۈقلاشنى رەت قىلمايتتى، يازغان نەرسىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك بولدى، دەپ قارىمايتتى. 1840 - يىلى ئۇ، س. ت. ئاكساكوۋقا: «مەن هازىر (ئۆلۈك جانلار) نىڭ بىرىنچى قىسمىنى ئاخىرقى قېتىم قايتىدىن كۆچۈرۈپ چىقىشقا تەييارلىنىۋاتىمەن، تۈزىتىۋاتىمەن، نۇرغۇن جايلىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك قايتىدىن يېزىپ چىقتىم» دەپ يازغان.

1850 - يىلى ئۆكتەبىردە گوگول «ئۆلۈك جانلار» نىڭ ئىككىنچى قىسمىنىڭ 1 - بابىنى بىزگە يەنە بىر قېتىم ئوقۇپ بەردى. بىز هەقىقەتەنمۇ هەيران بولدۇق، بۇ بابنىڭ تېخىمۇ

ياخشى بولغانلىقىنى هېس قىلىشتۇق، گۈياكى قايىشىدىن يېزىلغاندەكلا ئىدى، ئۆز ئەسىرىنىڭ بىزدە مانا مۇشۇنداق تەسىرات قالدۇرغانلىقىدىن گوگۇل ئىنتايىن رازى بولدى. «بۇ بەئەينى رەسسامنىڭ ئۆز ئەسىرىگە ئاخىرقى بويىقىنى بېرىپ بولغىنىدەك ئىش بولدى، — دېدى ئۇ، — ئۆزگەرتىشقۇ ھېچقانچە بىر ئىش ئەمەس، ئۇ يەردىن بىر سۆزنى ئېلىۋېتىپ، بۇ يەرگە بىر سۆزنى قوشسىمۇ، بىرەر يېرىنى ئانچە - مۇنچە تۈزىتىپ قويىسىمۇ. لېكىن مۇشۇنداق تەكرارلىنىش نەتىجىسىدە ئەسەر پۈتۈنلەي يېڭى بىر تۈسكە كىرىدۇ.»

1841 - يىلى رىمدا گوگۇل «ئۆلۈك جانلار» نى ئاغزاكى ئېيتىپ بەرگەن ن. ۋ. ئاننىكوۋ گوگۇلنىڭ قانداق خىزمەت قىلىدىغانلىقىدىن مۇنداق تەپسىلىي خاتىرە يېزىپ قالدۇرغان: گوگۇل دائىم دېگۈدەك سەھەر تۇرۇپ ئىشقا كىرىشىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ يېزىق ئۈستىلىگە تېرنى شارقىراتمىسىنىڭ سوغۇق سۇيى قاچىلانغان يوغان بىر باكال قويۇلغان بولاتتى، يېزىش جەريانىدا ئۇنى پاك - پاكىز ئىچىۋېتەتتى، بەزى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ دەك ئىككى باراۋەر سۇنىمۇ ئىچىپ تۇگىتەتتى، بۇ ئۇنىڭ ئۇ زاقتىن بۇيانقى ئادىتى ئىدى. ئادەتتە ھەر كۈنى ئەتىگەنلىكى بىر ئىستاكان قويۇق دەملەنگەن قەھۋە ئىچەتتى، بىرنەچچە پارچە ئىرىمچىك يەيتتى، ئەتىگەنلىك تامىقىنى يەپ بولۇشى بىلەنلا مەن ئۇنى ئۇنىمىغىنىغا ئۇنىماي قەھۋەخانىغا باشلاپ كېتەتتىم. ئۇ دۇڭاندا ئازراق ئارام ئېلىۋالاتتى. ئاندىن ھەر قايسىمىز ھەر ياققا كېتەتتۇق. بىز ئەسەرنى كۆچۈرۈشكە ۋەدىلەشكەن سائەت يېتىپ كەلگەندە ئاندىن جەم بولاتتۇق، گوگۇل جەنۇبنىڭ چىدىغىلى بولمايدىغان ئوچۇق ئىسسىق كۈنلىرىمۇ دېرىزىلەرنى مەھكەم ئېتىۋېتەتتى. مەن ئۈستەلنىڭ بىر چېتىدە ئولتۇراتتىم، نىكولاي ۋاسىلىيېۋىچ گوگۇل ئۈستەلى

ئىگ يەنە بىر چېتىدە ئولتۇرۇپ، خاتىرە دەپتىرىنى ئالدىغا يايىاتتى - دە، پۈتۈن زېھنى بىلەن ئۇنى كۆرەتتى، ئاندىن ھېسسىيات بىلەن ئېنىق، تولۇق بايان قىلىشقا باشلايتتى ... ئېسىمدە شۇنداق ئېنىق تۇرۇپتۇكى، بىر كۈنى مەن يېزىپ تۇگەتكەن جۈملىنى ئۇنىڭغا ئۇزاتتىم، ئۇ ئەسلىدە «سىر مېيى» دېگەنىدى، مەن ئۇنى «سىر» دەپ يازغانىدىم. گوگۇل ئىشنى توختىتىپ مەندىن سورىدى:

— نېمە ئۈچۈن بۇنداق بولدۇ؟

— مېنىڭچە شۇنداق بولغىنى توغرىمىكىن، — دەپ جاۋاب بەردىم.

گوگۇل كىتاب جازىسىدىن بىر لۇغەتنى ئالدى - دە، سۆزنىڭ نېمىسچە ئېلىنىشى بىلەن رۇسچە تەرجىمىسىنى ئىزدىدى ۋە ئۇنچىكىلىك بىلەن ھەممە دەلسەل - ئىسپاتلارنى ئېنىقلاپ چىقىپ، كىتابنى ئۆز ئورنىغا ئېلىپ قويغاندىن كېيىن:

— رەھمەت ساڭا، ئىنىم! — دەپ قويدى.

ئۇ ئاۋۇالقىدەكلا يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، بىر ئاز جىم تۇرغاندىن كېيىن جاراڭلىق، ساپ، تەسىرلىك جۈملىلەرنى ئېيتىشقا باشلايتتى. بەزىدە مەن ئېيتقىنىنى يېزىۋېتىپ، ئۆزۈمنى تۇتالماي كۈلۈپ كېتەتتىم. بۇ ۋاقىتتا گوگۇل سوغۇققانلىق بىلەن ماڭا تىكىلىپ، ناھايىتى سەممىي ھالدا كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ، يورى، كۈلمەسلىككە تىرىشقىن! — دەيتتى.

بىر كۈنى «گوگۇل ھەققىدە ھېكايە» نى يېزىپ بولغاندىن كېيىن خۇشاللىقىمدىن ئۆزۈمنى تۇتالماي قالدىم، گوگۇلمۇ مەن بىلەن تەڭ كۈلۈپ كەتتى ۋە مەندىن سورىدى:

— سېنىڭچە «گوگۇل ھەققىدە ھېكايە» قانداقراق؟

باروشكىنىڭ گۈللۈكى تەسۋىرلەنگەن جايى ئاپتورنىڭ ئۆزىنمۇ قانائەتلەندۈرگۈدەك دەرىجىدە كۈچلۈك ھېسسىياتلىق

چىققانىدى. ئېسىمده قېلىشىچه گۈگۈل مۇشۇ يەرگه كەلگەنده ئورنىدىن تۇردى - ده (ئەلۋەتته، هەش - پەش دېگۈچه بولغان ئارىلىقتا تەسۋىرلەنگەن تەبىئەت دۇنياسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايان بولغانىدى)، بىر خىل غۇرۇر بىلەن ۋە بۈيرۇق چۈشۈرگەن تەرزده، قول ئىشارىتى بىلەن 6 - بابنىڭ هەممىسنى تۈگىتىشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مەن هاياجان ئىچىده قەلەمنى ئۈستەلگه قويۇپ، تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن:

— نەگۈلاي ۋاسلىيەۋنچ، مېنىڭچه بۇ باب ئەڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققان بولسا كېرەك، — دېدىم.

گوگۈل خاتىره دەپتىرىنى چىڭ تۇتقىنىچه ئىنتايىن پەس ئاۋازدا:

— ئىشەنگىن، باشقىسىمۇ ئۇنىڭدىن ناچار بولماس، — دېدى ۋە ئارقىدىنلا ئاۋازىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، — كەچلىك تاماققا خېلى ۋاقىت بار ئىكەن. سالىيوسكىي باغچىسىنى كۆرۈپ كەلسەك قانداق؟ — دېدى.

ئۇنىڭ چىرايىدا ئىپادىلەنگەن هېسسىياتتىن ۋە ئۇنىڭ بۇ تەكلىپىدىن قارىغاندا، ئاغزاكى ئېيتىپ بېرىشنىڭ ئۇنى هاياجانغا سالغانلىقى مەنۇى جەهەتتىنمۇ خۇشال - خۇرام لىقىغا چۆمدۈرگەنىدى. يولدا كېتىۋاتقىنىمىزدا بۇ هالەت بارغانسېرى روشەن ئىپادىلەنىدى، بىز تار بىر يولغا بۇرۇلغىنىمىزدا گوگۈل بىر كوچا ناخشىسىنى ئېيتىشقا باشلىدى، ئاخىرىدا قولىدىكى كۈنلۈكنى پۇلاڭشىتقىنىچه ئۇسسۇل ئوينىغىلى تۇردى. ئىككى مىنۇت ئۆتمەيلا كۈنلۈكنىڭ ئۈستى قىسمى ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كېتىپ، گوگۈلنىڭ قولىدا پەقەت ئۇنىڭ سېپىلا قالدى. ئاندىن ئۇ، تىتىلىپ كەتكەن كۈنلۈكنى تېرىۋېلىپ، ناخشا ئېيتىشنى يەنه داۋاملاشتۇردى، گوگۈل گويا

ئۆزىنى ئۆزى تەبرىكلەيتتى. مەن ئەينى ۋاقىتتا هەرگىزمۇ خاتا تەسەۋۋۇر قىلمىغان بولسام كېرەككى، گوگۈل ئۆزىنىڭ قانائەت تاپقان ۋاقتىدىكى هېسسىياتىنى ئەنه شۇنداق ئىپادە قىلدى.

د. ئا. ئوپولىنسكىنىڭ ئېيتىشىچه، 1851 - يىلى گوگۈل «ئۆلۈك جانلار» نىڭ ئىككىنچى قىسمىنىڭ بىرىنچى بابىنى ئۇنىڭ بىلەن ئا. ئو. روستقا ئوقۇپ بەرگەنىكەن. «بىرىنچى بابتا تەبىئەت دۇنياسى ئىنتايىن مۇكەممەل تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئالاهىده ئاهاڭدار سۆز - جۈملىلەر مېنى ئۆزىگه جەلپ قىلىۋالغانىدى. بۇ يەردە مەن گوگۇلنىڭ كۆڭۈل قويۇپ توپلىغان هەر خىل گۈل - گىياهلارنىڭ نامىنى قانداق ئېيتقىللىك بىلەن ئىشلەتكەنلىكىنى بايقىدىم. بىرىنچى باب ئىنتايىن گۈزەل يېزىلغان بولسىمۇ، لېكىن مەن (گوگۈل ۋاپات بولۇشنىڭ ئالدىدا كۆيدۈرۈۋەتكەن) هېلىقى ئەڭ ئاخىرقى بابتا تېخىمۇ نەپىس يېزىلغان دەپ هېسابلايتتىم.» گوگۈل ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن ئورىگىنالنى ئوپولىنسكى بىلەن روستقا بېرىپ، ئۇلارنىڭ بۇ ئورىگىنالىنىڭ بىرنەچچه ئابزاسىنى ئۇنلۇك ئوقۇپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان. شۇبهىسىزكى، گوگۇل ئۆز ئەسىرىدىكى جۈملىلەرنى تەتقىق قىلىپ باقماقچى بولغان.

گوگۇل ئۆز ئەسەرلىرىده پايدىلانغان بەزى ماتېرىياللار ئەسلىده زادى قانداق نەرسىلەر ئىدى؟

پېتربورگقا ساياهەتكه بارغان ياش گوگۇل بىرنەچچه ئايدىن كېيىن ئانىسىغا مۇنداق خەت يازغان: «قەدىرلىك ئانا، مېنى بېقىپ چوڭ قىلغان ئاق كۆڭۈل پەرىشتەم، سېنىڭدىن شۇنى ئۆتۈنىمەنكى، مېنىڭ ئۈچۈن بىر قېتىم ئەڭ چوڭ ياخشىلىق قىلىپ قويغانسەن. سەندە نازۇك كۆزىتىش ئىقتىدارى بار. سەن رۇسلارنىڭ ئۆرپ - ئادەت، خاراكتېرىنى كۆپ بىلىسەن. ئەنه شۇلارنى ماڭا يازغان خېتىڭدە بايان قىلىپ بېرىشنى رەت قىلمايدىغانلىقىڭغا ئىشىنىمەن. بۇ ماڭا بەكمۇ

كېرەك. كېيىنكى خېتىدە سەھرالاردىكى ئىبادەتخانىلاردا كىيىلىدىغان كىيىم - كېچەكلەرنى ئەستايىدىل تەسۋىرلەپ يېزىشىڭنى، ئۇستىگە قاپلاپ كىيىدىغان كۆيلەكتىن تارتىپ تاكى پۇتقا كىيىدىغان ئۆتۈك ۋە رۇسلار ئاتايدىغان ھېلىقىدەك ئەڭ كونا، ئەڭ قەدىمىي، ناھايىتى ئاز ئەھۋالدا ئۆزگەرتكىلى بولىدىغان ئىسىملارغىچە، يەنە بىزنىڭ يېزا قىزلىرىمىز كىيىدىغان كىيىملەرنىڭ ئاددىي ئىسمىدىن تارتىپ تاكى بەلباغلىرىغىچە ھەم ھازىرقى ئاياللار بىلەن يېزا ئاياللىرى كىيىدىغان كىيىملەرگىچە، ئۇنىڭدىن قالسا «خىچمان» دەۋرىدىن بۇرۇنقى ئادەملەر كىيگەن كىيىملەرنىڭ ھەقىقىي ئىسمىغىچە يېزىشىڭنى كۆتىمەن. بىر كۈنى بىزنىڭ ئىبادەتخانىمىزدا ئەنە شۇنداق كىيىملەرنى كىيگەن بىر قىزنى كۆرگەنلىكىمىز ئېسىڭدە بولسا كېرەك، بۇ تۇغرۇلۇق قېرىلاردىن سوراپ باققىن. يەنە تېخى مۇراسىمنى تەپسىلىي بايان قىلىپ بەر، ئەڭ ئۇششاق بىرەر رەسىم - قائىدىسىمۇ چۈشۈپ قالمىسۇن. يەنە ئەيسانىڭ تۇغۇلغان كۈنى، ئۇنىڭ كوپۇلى① سۇ ئالۋاستىسى ھەققىدە بىرنەچچە ئېغىز بولسىمۇ يېزىپ قويۇشنى ئۇنتۇپ قالما. ئۇنىڭدىن باشقا ئەگەر قانداقتۇر جىن - شەيتان ياكى ئائىلە جىن ئالۋاستىسى تۇرىدىكىلەر بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئاتىلىشى، پائالىيىتى توغرىسىدا تەپسىلىي چۈشەنچە بەرسەڭ تېخىمۇ ياخشى بولاتتى. ساددا خەلقلەرنىڭ ئارىسىدا نۇرغۇن خۇراپىي، قورقۇنچلۇق ھېكايىلەر، رىۋايەتلەر، ھەر خىل لەتىپىلەر ساقلىنىۋاتىدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى مەن ئۇچۇن ئىنتايىن سېھرىي كۈچكە ئىگە نەرسىلەر».

ئۇچ - تۆت ھەپتىدىن كېيىن گۈگۈل ئانىسىغا يەنە مۇنداق خەت يازغان: «ھازىر سەندىن قارتا ئوينىشىنىڭ نەچچە

① - ئۇنان كوپۇلى — بىر خىل تەزىيە بىلدۈرۈش بايرىمى.

خىل ئۇسۇلى بارلىقىنى ئېيتىپ بېرىشىڭنى ئۆتۈنىمەن. ئۇندىن باشقا ئەگەر سەن باشقا بىرنەرسىلەرنىمۇ بىلسەڭ، بۇنىڭغىمۇ ھەرگىز ئېتىبارسىز قارىما. بىزنىڭ ئۇ يەردە، يېزىلىرىمىزدا بەزى خۇراپىي ئادەت ۋە يېزا ئاھالىسى تەرىپىدىن تارقىلىپ يۈرگەن خىلمۇ خىل ھېكايىلەر بار. بۇنىڭ ئىچىدە كۆپ ساندىكىلىرىگە جىن - شەيتان، ئالۋاستىلار ئارىلاشقان. ياخشى راق يېزىپ چىقىشىم ئۈچۈن ماڭا مانا مۇشۇنداق بىر تېمىنى ئىنئام قىلغايسەن».

1830 - يىلنىڭ فېۋرال ئېيىدا ئانىسىغا يەنە مۇنداق دەپ يازغان: «ئەگەر سەن قايسى ۋاقىتتا بولسۇن يېزىمىزدىكى دېھقانلار ياكى باشقا كەنتلەردىكى دېھقانلار، پۇھېشچىكلار ئارىسىدا بىرەر لەتىپە ئاڭلىساڭ، چوقۇم خاتىرىلەپ، ئۇلاردىكى خاراكتېر، ئۆرپ - ئادەت، ئېتىقادلار تەپسىلاتىنى يېزىپ ئەۋەتكەن، ئۇ ۋاقىتلاردا يۈزبېشى، مىڭبېگى دېگەنلەرنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ خېنىملىرىنىڭ قانداق كىيىنىدىغانلىقىنى، قانداق ماتېرىياللارنىڭ ئەڭ داڭلىق بولىدىغانلىقىنى، شۇنىڭدەك بۇلۇپ ئۆتكەن بەزى قىزىقچىلىق، ھەسرەتلىك، قىزىقارلىق، قورقۇنچلۇق ئىشلار، ۋەسىيەتنامە، تارىخنامىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئىنتايىن تەپسىلىي يېزىپ ئەۋەتىپ بەرگىن».

مۇشۇنداق مەسىلىلەر توغرىسىدا گۈگۈل شۇبھىسىز، ئائىلىسىدىن ئۆزى قىزىقىدىغان نۇرغۇن مەلۇماتلارغا ئېرىشكەن. گۈگۈل «خاتىرىلەر» ياكى «يېنىمدىكى قامۇس» دەپ ئىسىم قويۇۋالغان، ئۆز قولى بىلەن يازغان بىر خاتىرە دەپتەر بىزنىڭ قولىمىزغا چۈشۈپ قالدى. بۇ خاتىرە دەپتەردە ئوكرائىنادىكى خىلمۇ خىل ئېتىقادلار ۋە تۇرمۇشقا دائىر تەپسىلاتلار تۇر بويىچە يېزىلىپ، قورلارنىڭ يېنىغا يەنە «2 - ئىيۇندىكى

خەتتىن ئېلىنغان»، «4 - مايدىكى خەتتىن ئۈزۈندە» دېگەن-دەك ئەسكەرتمىلەر خاتىرىلەنگەن. بىز بۇ خاتىرە دەپتەردىن گوگۇلنىڭ «دېكانكاگېن ئاخشىمى» دېگەن ئەسىردە پايدىلانغان نۇرغۇن كارتىنىلارنى كۆردۇق. مەسىلەن، «مۇنداق بىر خۇراپاتلىق بار، ئايال سېھىرگەرلەر يۇلتۇزلارنى سۈپۈرەلەيدۇ دەپ ئۇنى يوشۇرالايدۇ»، «روزدېستۇۋ بايرىمىنىڭ هارپىسىدا» دېگەن خاتىرىدە: «ئايال سېھىرگەرلەر بۇ ۋاقىتتا شۇنداق ئېگىز كۆتۈرۈلىدۇكى، پەقەت كىچىككىنە بىر قارا چېكىتلا مەلۇم ئېگىزلىكتە چاقناپ تۇرىدۇ. يۇلتۇزلار كەينىدىن يەرگە چۈشۈپ كېتىشى بىلەنلا ئايال سېھىرگەرلەر بۇلارنى يېڭىگە تولدۇرۇۋالىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇچ - تۆت يۇلتۇز يەنىلا پىللىداپ تۇرىدۇ» دېگەنلەرنى ئوقۇدۇق. خاتىرىدە يەنە: «ئۆسكەن ئوت - چۆپلەر ئىۋان كوپۇلى بايرىمى كېچىسى ئۇچقۇن بولۇپ ئېچىلىدۇ. بۇلارنى ئۈزمەكچى بولغان ئادەم هەممە جىن - شەيتانلارغا تاقابىل تۇرالايدىغان بولۇشى لازىم. شۇنداقلا زور بايلىقنى تاپالايدۇ» دېيىلگەن. «ئىۋان كوپۇلى بايرىمى هارپىسى» دېگەن هېكايە مۇشۇ ئەپسانە ئاساسىدا يېزىلغان. «ماي كېچىسى» دە سۇ پەرىلىرى ئويناىدىغان قاغا - قۇزغۇن ئويۇنىنىڭ تەسۋىرى، ئايالالارنىڭ پەلتو، يوپكا، پەرتۇققا ئوخشاش كىيىم - كېچەكلىرىمۇ بايان قىلىنغان. بۇ ئىسىملارنى گوگۇلنىڭ هېكايىلىرىدە ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

«تاراس بولبا» پوۋېستىنى يېزىش جەريانىدا گوگۇل بالانىڭ «ئوكرائىن هەققىدە بايان»، گرىگورى كونسكىنىڭ «كونا رۇس تارىخى»، كىنەز مىشىنسكىنىڭ «زاپوروژ كازاكلىرىنىڭ تارىخى» قاتارلىق ئوكرائىن كازاكلىرىنىڭ تارىخىي ۋەقەلىكلىرى ۋە ئادەتلىرىگە دائىر ئەسەرلەردىن پايدىلانغان. شۇنداقلا گوگۇل بۇ پوۋېستىدا ئوكرائىن ناخشىلىرىنى ئىنتايىن

گۈپ ئىشلەتكەن، بەلكى هېكايىنىڭ ئۆزى ناخشا - شېئىر ئۇسلۇبى ئاساسىدا قۇرۇلغان. مەسىلەن، مۇنداق جايلار كۆپ ئۇچرايدۇ: «شۇنىڭ ئۈچۈن ياشانغان بىر ئانا قۇرۇق سۆزنى بولۇپ قالغان قوللىرى بىلەن ئۆزىنىڭ زەئىپ كۆكرىكىگە ئۇرغان هالدا كازاكلار ئۈچۈن يىغلىماقتا؛ تۇل ئايالالار گۈلخوۋۇ، نېمىلىۋۇ، چېرىنگوۋۇ ۋە باشقا شەهەرلەردە قېيقېلىۋەرمەكتە، بۇلار خۇددى ئىزدىگەن كىشىلىرىنى ئۇچراتمىدىغانىدەك بازارلاردا كۆن بويى يۈگۈرۈپ يۈرۈپ، يولدىن ئۆتكەن هەممە ئادەمگە سەپسالماقتا، بۇ ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا سۆيۈملۈك كىشىسىنىڭ بار - يوقلۇقىنى قارىماقتا، نۇرغۇن كىشىلەر توپى ئۆتۈۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سۆيۈملۈك كىشىسى يوق». بەزىدە بىز هېكايىدە خەلق ناخشىلىرىدىن بۇاستە ئېلىنغان سۆزلەرنى ئۇچرىتىمىز. مەسىلەن، «پەقەت ئەتىرەت باشلىقلا يېزا - كەنتلەردىكى بازارلار بىلەن مەيدانلاردا ماشىنىغا چىقىۋېلىپ، ئۇنلۈك ئاۋازدا ۋاقىرايتتى: هەي سىلەر، هاراق، پۇا چىقىرىۋاتقان خالايىقلار! بولدى، بەس، هاراق چىقىرىشنى توختىتىڭلار، پارقازىنىڭ ئەتراپىدا چۆگىلەپ يۈرۈپرىپ، ئۆزۈڭلارنىڭ سېمىز تېنى بىلەن چۈشۈن بولدىماڭلار! تېز بېرىڭلار، باتۇرلار بىلەن شەرەپلىك نامدىن پەخىرلىنىڭلار! يەر تېرىۋاتقان، قارا بۇغداي ئورۇۋاتقان، پادا بېقىۋاتقان، خوتۇنلىرىنى خورلاۋاتقان يۇرتداشلار! بولدى قىلىڭلار. ساپانىنىڭ كەينىدىن يۈرۈەرمەڭلار، ئايالغلىرىڭلار بىلەن نىجاسەتكە پېتىپ كەتمەڭلار. تېكىگە ئوخشاش ئايالالارغا چاپلىشىۋېلىپ، جەڭچىنىڭ كوچ - قۇۋۋىتىنى نابۇت قىلماڭلار! كازاكلارنىڭ شان - شەرەپ قازىنىدىغان ۋاقىت - سائىتى يېتىپ كەلدى!»

دوكتور تاراسېنكوۋ مۇنداق دەيدۇ: «گوگۇل چۈشىنىكسىز جۈملىلەرنى سۆزلىتىن زېرىكمەيتتى ۋە ئۇلارنى مەخسۇس تەيـ

يارلىغان ئايىرىم دەپتىرىگە يېزىپ قويىاتتى. بۇنداق دەپتەر ئۇنىڭدا ئىنتايىن كۆپ بولاتتى. كۆپ ۋاقىتلاردا ئۇ چۈشلۈك تاماقتىن بۇرۇن ئايلىنىپ يۈرۈپ، تېخى بەش - ئالتە قەدەم نېرى بارمايلا، تۇيۇقسىز ئۆز خانىسىغا قايتىپ كىرىپ، دەپتەرلىرىنىڭ بىرەرىگە بىرنەرسىلەرنى خاتىرىلەپ قويۇپ ئاندىن چىقاتتى. گۈگۈلنىڭ مانا مۇشۇنداق بىرنەچچە خاتىرە دەپتىرى بىزنىڭ قولىمىزدا.»

بۇ خاتىرە دەپتەرلەردىكى نەرسىلەر بېكى خەۋەر سۆپىتىدە خاتىرىلەنگەن ئىشلار ئىدى. گوگۈل ھاكىم بىلەن مۇئاۋىن ھاكىمنىڭ ھەربىرىكەتلىرىدە ئىپادىلەنگەن تۈرلۈك ھالەتلەرنى، ھاكىمنىڭ قانداق پارا ئالغانلىقلىرىنى، خىزمەتنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقان ۋالىنىڭ ئالدىدا ھاكىمنىڭ قانداق تەكەللۇپقا قالغانلىقلىرىنى تەپسىلىي يازغان. ئۇ ئىنتايىن زور قىزىقىش بىلەن «خاربا كاتىزا تارتىشنى بىلمەيدىغان يۇزى قېلىن قىز. شىبىلى — كاتاك، ئويمان، ئېدىرلىق جاي. پودۇيىمىس بېقىۋالمىغان بالا. زامىلايىۋاتقىنى - يامغۇر بۇلۇتى» دېگەنگە ئوخشاش يەرلىك شېۋىلەرنىمۇ يېزىپ چىققان. تەمسىلەردىن: «ئېغىزدىكى قۇلۇپنىڭ يېمىگەن بولسا، چىرايىڭ پۈرۈلمىگەن بولاتتى»، «خوراز ساقا لوقما سالدىمۇ؟»، «ئالۋاستى ھەر كۈنى كېچىسى يۇزۈڭدىكى كۆك پۈرچاقنى تاكىلدىتىدۇ» دېگەن گەپلەر بار ئىدى. گوگۈل كېيىنكى تەمسىلنى «ئۆلۈك جانلار» دا ئىشلەتكەن ئۇ ياشانغان بىر كىچىك ئەمەلدارنىڭ قىياپىتىنى «ئۇنىڭ يۈزىدىكى قويۇق داغ ئىزى بىلەن چوقۇرنى ئالۋاستى ھەر كۈنى كېچىسى كېلىپ كۆك پۈرچاقنى تاكىلدىتىدىغان ھېلىقى چىرايلارنىڭ قاتارىغا قوشۇۋەتتى» دەپ تەسۋىرلەيدۇ. ئۇ يەنە ئۆزى بىلمەيدىغانلىكى قوشلارنىڭ ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئىسىملىرىنى، سەھرالىقلارنىڭ ھەر خىل تىل - ئىبارىلىرىنىمۇ خاتىرىلىگەن. گوگۈل

بولۇپمۇ مەلۇم كەسىپ ياكى ئادەتتىكى مەخسۇس خىزمەتلەردە ئىشلىتىلىدىغان، جۈملىدىن بېلىقچىلىق، ئوۋچىلىق، دېھقانچىلىق ئاتالغۇلىرىغا («بۇغداي ۋە يالىڭاچ ئارپىنىڭ پۈپۈكى نەيچىسىدىن چىققانىدىلا ئاندىن باشاق سۈرىدۇ»، «سۇلۇ ناھايىتى تېز ئۆسىدۇ، بىراق پۈپۈك چىقارمايدۇ»، «تېرىق قىزارغاندا پىشىدۇ» دېگەندەك) ئالاھىدە قىزىققان.

بىز تۇتۇۋالغان گوگۈلنىڭ تەپسىلىي خاتىرىسىدىن ئىتالىرنىڭ تۇكى، تۇرى ۋە ئىسمى توغرىسىدىكى بايانىنى كۆرۈپ باقايلى:

سۇس يۇڭلۇق ئىت پارقىراق كېلىدۇ، قۇيرۇقى ۋە پۇتىدا ئۇزۇن تۈكلىرى بولۇپ، گۈشى قارا بولىدۇ. ئۇزۇن يۇڭلۇق ئىتنىڭ پۇتۇن بەدىنىدە ئۇزۇن يۇك بولىدۇ. قىرىم ئىتنىڭ ئۇزۇن قۇلاقلىرى تۇتۇۋالغان سالپىيىپ تۇرىدۇ، بورودا تۇرىدىغان كىلەرنىڭ قۇلىقى ۋە تۈكى تىك كېلىدۇ، مورۇكا تۇرىدىغان تۇمشۇقى قارا بولۇپ، قارا يۇڭلىرى پارقىرايدۇ. پولۇتۇ تۇرىدىغان كىلىرى سېرىق كېلىدۇ. پولۇتۇپى تۇرىدىغان يۇڭى ئاق، ئانچە - مۇنچە سېرىق گۈللىرى بولىدۇ، بېشى، ئېغىزى، بېلى ئۇزۇن، قۇيرۇغىسى چېلەكتەك تولۇق بولىدۇ. قۇيرۇقىنى قامچا دېيىشىدۇ. تار، كىچىك پۇتىنىڭ تاپىنى مىلتىق ئوقىنىڭ بېشىغا ئوخشىشىدۇ...

گوگۈلنىڭ بۇ ئىسىملارنى چېچىكۇۋ بىلەن روستىلۇ ئىككىسى روستىلۇنىڭ ئاپىشاركا ئۆيىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلغانلىقىنى تەسۋىرلىگەندە، قانداق ئىشلەتكەنلىكىگە قاراپ باقايلى: «ئىتخانىغا كىرىپلا ئۇزۇن يۇڭلۇق سۇس كۈل رەڭ، قېنىق كۈل رەڭ، قارامتۇل كۈل رەڭ، يولۇاس تېرىسىدەك داغلىرى بار ئۇزۇن قۇلاقلىق، ئاق قۇلاقلىق ۋە ئۇنىڭدىن باشقا خۇددى ئەڭ ئالىي بۈيرۇقنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتقاندەكلا تۇرغان ھەر خىل - ھەر يىڭزا ئىتلارنى كۆردۇق. ئىتلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن سەزگۈرلۈك بىلەن

قۇيرۇقلىرىنى خۇددى ئۇۋچىلار ھازىرلا كېلىپ قامچا قىلىش ئۈچۈن كېسىۋالىدىغاندەكلا دىققىتىمىز، كىشىلەرنىڭ مېھمانلارغا ئېتىلىپ تۇراتتى... ئىتلار ھەقىقەتەنمۇ خىل ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا قىرىنىڭ قانجۇقلىرىنمۇ كۆردۇق...» روستىلىۋ چېچكوۋقا: «ئۇنداقتا، بۇ يەردىن بىرنەچچە ئىت سېتىۋېلىپ كەتكىن! بۇ يەردە سىلەرگە تەييارلاپ قويغان بىر جۈپ ئىت بار، كۆرسەك خۇشاللىقىدىن ئاغزىڭ ئېچىلىپ قالىدۇ. ئىتنىڭ يىرتىق تۇكلىرى ۋە بۇرۇتلىرى بەئەينى كىرپىنىڭ تىكىنىگە، قوۋۇرغىلىرى تۆمۈر چويلىغا ئوخشىشىدۇ» دەيدۇ.

گوگۇل دوستلىرىنىڭ سۆھبەتلىرىدىنمۇ ھەر خىل ئەھۋال، ئىپادە قىلىش شەكلى ۋە تېما تاللاپ ئالغان.

پ. ئا. ئاننىكوۋ 30 - يىللارنىڭ ئوتتۇرىسىدا پېتربورگتا گوگۇلنى تونۇجى قېتىم زىيارەت قىلغان ۋاقتىدا، گوگۇلنىڭ مېھمانلىرىنىڭ ئارىسىدا سېمىز بىر كىشىنىڭ سارائىلارنىڭ ئادىتى ۋە قىلىقى توغرىسىدا سۆزلەپ بېرىۋاتقانلىقىنى، شەپقەتسىزلىكىنى ھەتتا لوگىكىنىڭ ئۇزۇل - كېسىللىكىنى ئۆز غايىسىنىڭ تەرەققىياتىدىن قانداق كۆرۈۋالغانلىقىنى، گوگۇلنىڭ ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت قىلىپ ئاڭلاۋاتقانلىقىنى كۆرگەنلىكىنى ئېيتىدۇ. گوگۇل ھېلىقى سېمىز كىشىنىڭ سۆزىدىن خاتىرىلىۋالغانلىرىنىڭ تولىسىنى كېيىنكى ۋاقىتلاردا «سەۋدايى خاتىرىسى» دېگەن ئەسىرىدە ئىشلەتكەن.

ئاننىكوۋنىڭ ئۆزىنمۇ «شىنىل» ھېكايىسىنىڭ ماتېرىيالىنى گوگۇلغا بەرگەن. بىر كۈنى گوگۇلنىڭ ئالدىدا بىر ھۆكۈمەت خىزمەتچىسى توغرىسىدا قىسقا چاقچاق بولۇپ ئۆتكەن. ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق: كەمبەغەل، كىچىك بىر ئەمەلدار بولغانىكەن. ئۇ قۇش ئۇۋلاشنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، ئۆزى ئالاھىدە ئىقتىسادچىل ئادەم ئىكەن. ئۇ ئۆز ۋەزىپىسىدىن باشقا ئىشلارنى

مۇ ھارغان - چارچىغىنىغا قارىماي، بەجانىدىل ئىشلەيدىغانلىقى ئۈچۈن خېلى پۇل يىغىپتۇ، بىر كۈنى ئىككى يۈز روبلىلىق كاتتا بىر ئۇۋ مىلتىقى سېتىۋاپتۇ. ئۆزىنىڭ ئېيتىشىچە، بىر كۈنى كىچىك قولۇڭقىنى ھەيدەپ، پېنسكىي دېگىز قولتۇقىدا «ئولجا» ئىزدەپ كېتىۋېتىپ، مىلتىقىنى ئالدىغا قويۇپ قويغان پېتى قاتتىق ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. بىر كەمدە ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ قارىسا مىلتىقى يوق، قېلىن قومۇشلۇقتىن ئۆتكەنىدە، شۇلاردىن بىرى ئېلىپ قالغان بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ، كۆپ ئىزدەپتۇ، لېكىن تاپالماپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ كىچىك ئەمەلدار ئۆيىگە قايتىپ كېلىپلا كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىغان پېتى ئورنىدىن ئىككىنچى تۇرالماي، كېزىك كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ قاپتۇ، بۇ ئەھۋالدىن خەۋەر تاپقان ئاغىنىلىرى دەرھال پۇل يىغىش قىلىپ ئۇنىڭغا بىر مىلتىق ئېلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ ھاياتىنى قۇتۇلدۇرۇپ قاپتۇ. بۇ ئەمەلدار بۇ قېرىقونچلۇق ۋەقەنى قانداقلا ۋاقىتتا بولسۇن، ئېسىگە كەلتۈرسىلا، ئۆلۈكتەك تاتىرىپ كېتىدىكەن...

ھەممەيلەن بۇ راست بولغان ۋەقەگە كۈلۈشكەن. گوگۇل بولسا، ئەكسىچە بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە چېكىقۇر ئويغا چۆكۈپ كەتكەن. ئاخىر، بۇ ۋەقە ئۇنىڭ «شىنىل» دېگەن ھېكايىسىنىڭ دەسلەپكى ئىدىيىسى بولغان ۋە شۇ كۈنى كېچىدە ئۇنىڭ كۆڭلىدە ھېكايىنىڭ تۈزۈلۈشى پۈتكەن.

«تاراس بولبا» توغرىسىدا، پۈشكىننىڭ نىشكىنغا ئېيتىپ بېرىشىگە قارىغاندا، يايلاقنىڭ تەسۋىرىنى پۈشكىن گوگۇلغا ئېيتىپ بەرگەن، يەنى پۈشكىن ئۆزىنىڭ سارىنىسكىي ئىسىملىك يېقىن بىر ئاغىنىسىگە يايلاقنى ئىنتايىن تەسىرلىك قىلىپ تەسۋىرلەپ بەرگەن. پۈشكىن گوگۇلغا مانا مۇشۇنداق بىر سۆھبەتنى ئاڭلاش پەيتىنى يارىتىپ بېرىش ئارقىلىق يايلاق تەسۋىرىنى «تاراس بولبا» دا ئىشلىتىشكە تۈرتكە بولغان. گوگۇل

سارشىنسكىيدىن «بىپايان كېچە ئاسمىنىدا يالاقتا ۋە دەريا قىرغاقلىرىدا قۇرۇق شاخلار كۆيگەندەك، ئۇنىڭدىن چاقنىغان شولا شىمالغا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلىپ كېتىۋاتقان غازلار قاتارىغا چۈشۈپ، كۆمۈش رەڭلىك ۋە ھال رەڭ نۇر قايتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قەزىل قول ياغلىق گويا كېچە ئاسمىنىغا قاراپ ئۇچقانەك بولىدۇ» دېگەنگە ئوخشاش يايلاق تەسۋىرىگە دائىر گۈزەل سۆز - جۈملىلەرنى ئېلىپ ئىشلەتكەن.

گوگۇل (ھېنىڭچە، ھەر بىر يازغۇچىمۇ مۇشۇنداق بولۇشى مۇمكىن)، قۇرۇق پاراڭ دېيىلىدىغان سۆھبەتلەرگە تولىمۇ ئەھمىيەت بېرەتتى. ئۇ ۋ، ئو. بارانىباغا يازغان خېتىدە: «مەن بەك گەپ خۇمارى. قۇرۇق گەپ ماڭا ئىنتايىن لەززەت بېغىشلايدۇ. ھەتتا بىز بايدونىدا يېگەن ھېلىقى ماروژنىنمۇ ئۇنىڭ بىلەن سېلىشتۇرغىلى بولماس» دەپ يازغان.

گوگۇل «ئاپتورنىڭ ئىقرارى» دېگەن ماقالىسىدە مۇنداق دېگەنىدى: «مەن ئەزەلدىن ئۆز تەسەۋۋۇرۇم بويىچە بىرەر نەرسە ئىجاد قىلغان ئەمەسمەن، بۇنداق تۇغما سۈپەت مەندە يوق. مەن پەقەت ئەمەلىيەتنى، ئۆزۈمگە تونۇشلۇق بولغان كونكرېت ۋەقەلەرنى ماتېرىيال قىلىپ، ئىجاد قىلىمەن. تاشقى قىياپەتتە زەررىچە بولسىمۇ، بىرەر بۆلەك كۆز ئالدىمغا كەلگەن ۋاقىتتىلا ئاندىن ئۇ كىشى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزىمەن. مەن ئەزەلدىن ئەك ئاددىي بىرەر دورامچىلىق بىلەنمۇ بىرەر رەسىم سىزىپ باقمىغانمەن. ھېنىڭ سىزغىنىم تەسەۋۋۇرۇمدىكى رەسىم بولماستىن، بەلكى تەپەككۇر قىلىش نەتىجىسىدە ئىجاد قىلىنغان رەسىمدىن ئىبارەت. مەن تەپەككۇر قىلىش جەريانىدا شەيئىلەر ئۈستىدە قانچىكى چوڭقۇر پىكىر قىلالىسام، ئىجادىيەتنى شۇنچە توغرا ۋۇجۇدقا كەلتۈرەلەيمەن. باشقا يازغۇچىلارغا سېلىشتۇرغاندا، تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى بىلۋېلىشىم كېرەك، دەپ قارايمەن.

چۈنكى تەپەككۇر قىلىشنى چوڭقۇرلاتمىسام، بەزى نازۇكلۇقلارنىڭ چۈشۈپ قېلىشى تەبىئىي، ئۇ ھالدا مېنىڭ يالغانچىلىقىم ھەرقانداق كىشىنىڭ ئالدىدا ئاشكارىلىنىپ قېلىشى تۇرغان گەپ... تەسەۋۋۇر ھازىرغىچىلىك ماڭا كۆزگە كۆرۈنەرلىك بىرەر خاراكتېرنى سۈرۈغا قىلغىنى يوق، شۇنداقلا تەبىئەت دۇنياسىدا كۆزۈم كۆرەلمىگۈدەك بىرەر نەرسىنى ئىجاد قىلىپ بەرگىنىمۇ يوق».

گوگۇل «ئاپتورنىڭ ئىقرارى» دا يەنە مۇنداق دېگەن: «كىشىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، مېنىڭ بىلىدىغىنىم ئادەمگە تەقلىد قىلىش بولماستىن، ئادەمنى پەرەز قىلىشتۇر». پۈشكىنمۇ گوگۇلنىڭ بۇنداق «ئادەمنى پەرەز قىلىش ئىقتىدارى» غا ھەيران قالغان. گوگۇل ئا. ئو. سمىرنوۋاغا مۇنداق دەپ خەت يازغان: «مەن پەرق ئەتكۈچىمەن. ئەگەر بىرەرىنىڭ روھىي دۇنياسى ئازراق ئاشكارىلىنىپ قالسىلا، ئۇ مەندىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ، ئۇ گەپ قىلمىغان تەقدىردىمۇ مەن ئۇنىڭ چىرايىدىنلا ھەممىنى بىلۋالالايمەن. مەن ھەرگىزمۇ قاندىقتۇر ئەقلىي يەكۈن، خۇلاسە دېگەن نەرسىلەرگە ئاساسەن سىزنىڭ روھىي - دۇنيايىڭىزنى بىلمەكچى ئەمەسمەن، تەكرى روھىي دۇنيانى بىلىشتىن ئىبارەت گۈزەل سىزىمنى مېنىڭ روھىي دۇنيايىمغا سالغان بولساكىرەك. مانا بۇ مېنىڭ خۇشاللىقىمنىڭ مەنبەسى.»

1849 - يىلى ياز ئايلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا د. ئا. ئوپولىنىسكىي بەگ گوگۇل بىلەن گوروختىن موسكوۋاغا بىللە قايتقانىكەن. پاراڭ ئارىسىدا ئوپولىنىسكىي: يول ئۈستىدىكى بىر بېكەتتە چاي ئىچىۋېتىپ، بىر دانە جەريمانە پۇلى دەپتىرى تېپىۋالدىم. دەپتەردىن قېرى بىر بوۋاينىڭ ناھايىتىمۇ كۆلكىلىك يېزىلغان ئىلتىماسىنى ئوقۇدۇم، دەپتۇ. گوگۇل بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، سىز قانداق ئويلايسىز، بۇ بوۋاي كىمدۇر؟ ئۇنىڭ قانداق خاسلىقى ۋە پەزىلىتى باردۇر؟

دەپ سوراپتۇ. بىلمەيمەن، دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۇنداق بولسا، مەن سىزگە سۆزلەپ بېرەي، دەپتۇ گوگۇل.

شۇنداق قىلىپ، ئۇ دەرھال ئەڭ كۆلكىلىك ۋە ئاجايىپ-غارايىپ ئىبارىلەر بىلەن ھېلىقى بوۋاينىڭ سىرتقى قىياپىتىنى تەسۋىرلەپ بېرىپتۇ. ئاندىن كېيىن يەنە ئۇنىڭ تۇرمۇشى توغرۇلۇقمۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆز قىستۇرۇپ قويۇپتۇ. گوگۇل ناھايىتى ئەستايىدىل سۆزلەپ بەرگەن بولسىمۇ، ئۇپۇلىنىسكىي خۇددى تەلۇلەردەك قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ.

ئاكساكوۋنىڭ نېمىدېگەنلىكىگە قاراپ باقايلى:

«1839 - يىلى كۈز ئايلىرى، مەن قىزىم ۋە ئوغلۇمنى ئېلىپ گوگۇل بىلەن بىللە موسكۋادىن پېتربۇرگقا باردۇق. ئەتىگەن سائەت ئۈچلەردە تورسوك دېگەن جايغا يېتىپ كەلدۇق. ھەممىمىزنىڭ قورسىقى ئىنتايىن ئېچىپ كەتتى. ئاشخانىدا گوگۇل دەرھال تورسوكنىڭ داڭلىق گۆش نېنىنى بۇيرۇتتى. يېرىم سائەت ئۆتكەندىن كېيىن گۆش نان تەييار بولدى. گۆش نانىنىڭ رەڭگى ۋە مەززىلىك پۇرىقى ئادەمنىڭ ئىشتىھاسىنى قوزغايتتى. گۆش نان ئىنتايىن يېيىشلىك بولغان بولسىمۇ، لېكىن بىز ھەممىمىز دېگۈدەك نانىنى چاينىشنى توختىتىپ، ئاغزىمىزدىن بىرنەچچە تالدىن ھەددىدىن زىيادە ئۈزۈن كۈل رەڭ چاچنى سۇغۇرۇۋالدۇق. ھەممەيلەن داستىخاندىكى گۆش نانغا قارىساق، گۆش نانىنىڭ ئىچىدە نەچچە ئون تالدىن مۇشۇنداق ئۈزۈن سېرىق چاچ تۇرىدۇ. بۇ تۇغرىدا گوگۇلنىڭ قىياسى بەكمۇ كۈلكىلىك بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ دورىغىلى بولمايدىغان رۇس تەلەپپۇزى بىلەن ئاشپەزنىڭ مەست بولۇپ قېلىپ، ئويغانمىغاندا باشقىلارنىڭ ئۇنى چاقىرىپ ئويغاتقانلىقىنى، ئاندىن ئۇ گۆش نان ئېتىۋېتىپ، ئاچچىقىدا ئۆزىنىڭ چېچىنى يۇلغانلىقىنى؛ بەلكىم ئۇ ھاراق ئىچمەيدىغان ئاق كۆڭۈل بىر ئادەم بولغان تەقدىردىمۇ بەزگەك كېسىلى قوزغ-

لىپ قالغاچقا، ئۆزىنى تۇختىتىۋالالماي چاچلىرىنى سىلكىتكەنلىكى ئۈچۈن خېمىرغا چاچ چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئىنتايىن يۇمۇرلۇق قىلىپ سۆزلەپ بەردى. ئاندىن بىز بۇ ئىش ھەققىدە چۈشەنچە بېرىشنى سوراش ئۈچۈن خەۋەرچىنى چاقىرتتۇق. گوگۇل خەۋەرچىنىڭ دەيدىغانلىقىنى ئالدىنئالا بىزگە ئېيتىپ كېلىپ، چاچمۇ، بۇ يەردە قانداقمۇ چاچ بولسۇن؟ چاچ بۇ يەرگە قانداقسىگە كېلىپ قالدۇ؟ باشقا نەرسە ئەمەس، تۇخۇنىڭ پېيى! دېگەنگە ئوخشاش جاۋابنى بېرىشى مۇمكىن، — دېدى. خەۋەرچى كىرىپ كەلدى ۋە بىزنىڭ سورىغان سوئالىمىزغا خۇددى گوگۇل ئېيتقاندەكلا جاۋاب بەردى. ھەقىقەتەن سۆزمۇ سۆز دېگۈدەك ئوخشاش ئىدى. بىز شۇنچە قاتتىق كۈلۈشۈپ كەتتۇقكى، ھەتتا خەۋەرچى بىلەن بىزنىڭ مالىيمىزمۇ ھەيران بولغىنىدىن كۆزلىرىنى چەكچەيتكىنىچە بىزگە قاراپلا قېلىشتى».

ھەممىگە ئايانكى، «رېۋىزور» بىلەن «ئۆلۈك جانلار»نىڭ ئاساسىي ئىدىيىسىنى پۇشكىن گوگۇلغا ئېيتىپ بەرگەن. گوگۇل 1835 - يىل 7 - ئۆكتەبىرده پۇشكىنغا يازغان خېتىدە: «يېزىپ باقساق ياخشى بولاتتى. ماڭا قانداق تېمىنى تارتۇق قىلماقچىسىز. قىزىق نەرسە بولسۇن ياكى بولمىسۇن، نېمىلا بولسا بولۇۋېرىدۇ. ئەمما رۇسلارنىڭ ساپ لەتىپىسى بولۇشى كېرەك. دەۋر كۆمېدىيىلىرىنى يېزىش ئۈچۈن تاقىلداپ كېتىۋاتىمەن... يېزىپ باقاي، ماڭا بىر تېما سوۋغات قىلىڭ. بىر ئولتۇرۇشتىلا بەش پەردىلىك كومېدىيە يېزىۋېتىمەن. قەسەم قىلىمەنكى، ئاجايىپ قىزىقچىلىققا تولغان بىر نەرسىنى يازالايمەن» دېگەنىدى.

گوگۇل «ئاپتورنىڭ ئىقرارى» دا: «ئېھتىمال، ئىجادىيەت ئىقتىدارىنى يوقىتىپ قويمىغان يازغۇچىلارنىڭ ھەممىسىدە تەسەۋۋۇر ئىقتىدارى دەپ ئاتىغىلى بولمايدىغان بىر ئىقتىدار، يەنى مەۋجۇت بولمىغان ئوبيېكتنى ناھايىتىمۇ جانلىق ئىپادىلەپ بېرە-

لەيدىغان، گويا كى ئۇلارنى بىزنىڭ ئالدىمىزدا تىكلەپ كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان بىر خىل ئىقتىدار بار. بۇ ئىقتىدار پەقەت ئاشۇ ۋاقىتتىلا، يەنى بىز ئۆزىمىز تەسۋىرلىمەكچى بولغان ئوبيېكتتىن ئايرىلغاندىلا ئاندىن بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزدا تەسىر قوزغايدۇ... مەن روسىيىدە تۇرغاندا، بۇ جاي مېنىڭ كاللامدا قالايمىقان، تىتما - كاتاڭ بىر يەر ئىدى، مەن ئۇنى ھەرقانداق قىلىپمۇ بىر پۈتۈن قىلالمايتتىم. مەن روھىي جەھەتتىن چۈشكۈنلەشكەنىدىم، ھەتتا ئۇنى بىلىش ئارزۇيۇمۇ تۇغگەنىدى. لېكىن ۋەتەندىن ئايرىلىشىمغىلا ئۇ مېنىڭ تەپەككۇرۇمدا قايتىدىن بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇپ شەكىللەنىدى» دەپ يازغان. «روسىيە ھەققىدە» گۇگۇل پولىنېۋغا يازغان خېتىدە: «مەن رىمدا يېزىۋاتسەن، پەقەت شۇ يەردىلا ۋەتىنىم ئۆزىنىڭ پۈتۈن ئۇلۇغۋارلىقى بىلەن كۆز ئالدىمدا ئايان بولىدۇ» دېگەنىدى. سەن چوڭ بىر سەنئەتكارنىڭ ئالىلىقاچان يېزىپ تاماملىغان ئەسىرىنى كۆرگىنىڭدە ۋە بۇ ئەسەرنىڭ قولدىن چىقىمغان ئەڭ دەسلەپكى كۆپىيىسىنى تەتقىق قىلغىنىڭدا ئۆزۈڭنى خۇددى نەيزە سانچىلىۋاتقاندەك ۋە بىر نەرسىدىن شۇبھىلىنىۋاتقاندەك غەلىتە سېزىسەن. ساڭا چۈشىنىشلىك بولغان مۇشۇنداق گۈزەل ۋە تەكشى - تەرتىپلىك نەرسىنى نېمىشقا ئاشۇنداق يىرتىق، قوپال تەسۋىرلەيدۇ؟ ئويلاپ - ئويلاپ، بۇنداق نەرسىلەرنى ھەممە ئادەم يېزىپ چىقالايدىغاندەك ھېس قىلىسەن. توغرا، ئېھتىمال شۇنداقتۇر... لېكىن نېمە ئۈچۈن ھەممىلا ئادەم بۇ قوپال، يىرتىق، كالامپاي نەرسىلەرنى پارقىراق ۋە رەتلىك قىلىپ ئىشلىيەلمەيدۇ؟ بۇ سەنئەتكارلارنىڭ ئورۇندىشىغا تېگىشلىك غايەت زور خىزمەت بولۇپ، سەن قەدەممۇ قەدەم ئۇنىڭغا سەپسالساڭ، ئۇنىڭ گويا كى ئېگىز ھەم خەتەرلىك ھاڭنىڭ ئۈستىدە بىر نۇقتىدىن يەنە بىر نۇقتىغا ئاستا، مۇشكۈل قەدەم تاشلاۋاتقانلىقىنى كۆرىسەن. سەن شۇ چاغدىلا قەدىمدىن

قالغان «تالانت — سەۋر - تاقەت دېمەكتۇر» دېگەن ھېكمەتلىك سۆزنى، تالانت بىلەن چاكىنلىقنىڭ پەرقىنى بىلىسەن ۋە چۈشىنىسەن.

بەزى كىشىلەر رەسسام پ. ئا. فىندوتوۋنىڭ ئالدىدا ئۇنىڭ «تۇل ئايال» دېگەن رەسىمىنىڭ ئىخچام سىزىلغانلىقىنى ماختىغان. ئۇ: «شۇنداق، سەنمۇ يۈز قېتىم ئىشلىسەڭ چوقۇم ئىخچام بولىدۇ!» دەپ جاۋاب بەرگەن.

گوگول «پورترېت» دېگەن پوۋېستىدىمۇ: «سەنئەتكارنىڭ ھەممە ئەركىنلىكى ۋە كۆكۈل خۇشلۇقى قاتتىق بېسىم ئارقىلىقلا قولغا كەلگەن، بۇ ئۇلۇغ تىرىشچانلىقنىڭ نەتىجىسى» دەپ ئېيتقان.

ئەگەر يېزىپ تاماملانغان ئەسەردىن يېزىقچىلىقنى ئۆگىنىشكە توغرا كەلسە، ئۇ ھالدا، ئەسەرنىڭ قولدىن چىقىمغان نۇسخىسىدىن قانداق يازماسلىقنى ئۆگىنىۋېلىش ناھايىتى پايدىلىق. بۇ يەردە سەنئەتكار بىزگە نەق مەيدانىدا پراكتىكا دەرسى بېرىۋاتقاندەك، گويا كى قولى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ بىزگە: «قارا، بۇنى چىقىرىۋېتىش كېرەك، بۇنى قىسقارتىۋېتىش كېرەك، بۇنى ئۆزگەرتىپ يېزىش لازىم، چۈنكى بۇ تەبىئىي بولماپتۇ. بۇ يەرگە يەنە ئازراق بوياق بېرىلسە ئوبراز تېخىمۇ روشەن بولىدۇ» دەۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ.

بىز بۇ يەردە «رېۋىزور» نىڭ سەھنىدە ئوينالغان نۇسخىسى ۋە ئەڭ دەسلەپكى نۇسخىسىدىن مىسال كەلتۈرۈپ باقايلى: شەھەر باشلىقى باشقا مەنسەپدارلارغا بىر پارچە خەتنى ئوقۇپ بېرىدۇ. بۇ خەتتە ئۇنىڭ دوستى بىر رېۋىزورنىڭ بۇ شەھەرگە كېلىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرغان. پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى كىرىپ كېلىدۇ.

ئەڭ دەسلەپكى نەشرى

شەھەر باشلىقى: ياخشىمۇسىز، ئۇزان كۇزمىچ، سىزنى ئالايىتەن چاقىرىپ كېلىشىمدىكى سەۋەب سىزگە مۇھىم بىر خەۋەرنى دوكلات قىلماقچىدىم.

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: مەن پىيوتىر ئىۋانوۋىچ بوبچىنسكىدىن ئاڭلىدىم. ئۇ بۈگۈن بىزنىڭ پوچتا ئىدارىمىزگە كېلىپ مېنى يوقلاپ كەتتى.

شەھەر باشلىقى: بۇ ۋالاقەككۇر تەرەپ - تەرەپكە قاتىراپ يۈرۈپتۇ - دە! سىزنىڭچە نېمە بولۇشى مۇمكىن، ئۇزان كوزمىچ! لېكىن خۇددى چۈمۈلە پۈتۈن بەدىنىمدە ئۆمىلەپ يۈرگەندەك ھېس قىلىمەن...

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: نېمە بولدى، سىز ئەزەلدىن بىرەر رېۋىزورنى ئۇچرىتىپ باقمىغان ئىكەنسىز - دە؟

شەھەر باشلىقى: ئۇچرىتىپ باققان. ئەمما، سىز بىلىسىز، ھازىر ئەھۋال يامان. مۇشۇنداق كىچىك شەھەرنىڭ نېمىسىنى دەيسىز. بەك چاتاق.

ئىككىنچى نەشرى

شەھەر باشلىقى: ياخشىمۇسىز، ئۇزان كوزمىچ! مەن ئىنتايىن مۇھىم بىر ئىشنى دوكلات قىلىش ئۈچۈن ئالايىتەن سىزنى چاقىرتتىم.

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: مەن پىيوتىر ئىۋانوۋىچ بوبچىنسكىدىن ئاڭلىدىم. ئۇ بۈگۈن پوچتا ئىدارىسىگە كېلىپ مېنى يوقلاپ كەتتى.

شەھەر باشلىقى: خوش، سىز بۇ ئىش توغرۇلۇق قانداق ئويلايسىز؟

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: نېمىدەپ ئويلىماقچىدىم؟ تۈركلەر بىلەن سوقۇش بولىدۇ.

شەھەر باشلىقى: ياق، ياق، بۇ پۈتۈنلەي مۇمكىن ئەمەس.

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: راست، تۈركلەر بىلەن سوقۇش بولىدۇ. بۇ چاتاقنى فرانسىيلىكلەر چىقارغان.

شەھەر باشلىقى: تۈركلەر بىلەن نەنىڭ سوقۇشى بولسۇن؟ تۈركلەر قەيەردىكەن؟ ئەگەر سوقۇش بولسا تۈركلەرگە ئەمەس، بىزگە يامان بولىدۇ. بۇ بىزگە چۈشىنىشلىك ئىش، ئىشەنچلىك بىر ئادەمدىن ئاڭلىدىم، ئۇنىڭ دېيىشىچە، بۇ يەرگە بىر مەنە سەپدار كېلىپ، شەھىرىمىزنىڭ ئاھالىلەر قورۇلۇشىنى ئالايىتەن كۆرۈپ باققۇدەك.

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: بۇمۇ ئېھتىمالدىن يىراق ئەمەس، بەلكىم توغرىدۇر.

شەھەر باشلىقى: خوش، سىز نېمە دەيسىزكى، ئۇزان كوزمىچ! مەن ئۆزۈمنى تىترەۋاتقاندەك ھېس قىلىۋاتىمەن.

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: راست، مەنمۇ ئۆزۈمنى ئازراق قىزىۋاتقاندەك ھېس قىلىۋاتىمەن. سىز قورقۇمسىز؟

شەھەر باشلىقى: نېمىدىن قورقىمەن! قورقۇنچىم يوق. پەقەت ئازراق تەشۋىشلىنىۋاتىمەن. گەپنىڭ ئوچۇقىنى ئېيتسام، بۇ يەردىكى پۇقرالار بىلەن سودىگەرلەرنى بەك شىلىۋالدۇق. ئۇلار ھازىر ماڭا ... مۇبادا ئۇلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالىدىغان بولسام، چاينىپ پۈركۈۋېتىدۇ.

ئەڭ ئاخىرقى نەشرى

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: ئېيتمىلار، جانابلار! قانداق ئەھۋالدار كېلىۋاتقۇدەك؟

شەھەر باشلىقى: سىز تېخىچىلا ئاڭلىمىغانمىدىڭىز؟...

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: پىيوتىر ئىۋانوۋىچ بوبچىنسكىدىن ئاڭلىدىم. ئۇ تېخى بايىلا بىزنىڭ پوچتا ئىدارىمىزگە كېلىپ مېنى يوقلاپ كەتتى.

شەھەر باشلىقى: خوش، سىز بۇ توغرۇلۇق قانداق ئويلايسىز؟

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: نېمىدەپ ئويلىماقچىدىم، تۈركلەر بىلەن سوقۇش بولىدۇ.

ئاموس فىدوروۋىچ: پىكرىمىز بىر يەردىن چىقتى.

شەھەر باشلىقى: بەس، ھەر ئىككىڭلار جۆيلۈۋاتىسىلەر.

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: راست، تۈركلەر بىلەن سوقۇش بولىدۇ. فرانسۇزلارنىڭ تېرىغان چاتىقى.

شەھەر باشلىقى: تۈركلەر بىلەن نەنىڭ سوقۇشى بولسۇن! ئاددىي قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ ۋاقىتتا تۈركلەرگە ئەمەس، بىزگە يامان بولىدۇ، بۇ — بەلگىلىك ئىش. ماڭا خەت كەلدى.

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: ئۇنداقتا، تۈركلەر بىلەن سوقۇش بولمايدۇ.

شەھەر باشلىقى: خوش، قېنى، سىز نېمە دەيسىز، ئىۋان كوزمىچ؟

پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى: مەن نېمە دەيتتىم؟ ئۆزىڭىز نېمە دەيسىز، ئانتون ئانتونوۋىچ؟

شەھەر باشلىقى: مەن نېمە دەيتتىم؟ قورقۇنچىم يوق، دېگەنبىلەن ھېسلىقىدەك، بىر ئاز... سودىگەرلەر بىلەن پۇقرالار مېنى سەل تەشۋىشكە سېلىپ تۇرىدۇ. مەن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا بىر بالايىئاپەت بولۇپ قاپتىمەن. راست، سىز ئويلاپ بېقىڭ، ئەگەر بەرەرىدىن ئازراق بىرەر نەرسە پارا ئالغان بولسام، ئەزبىرايىي، ئۇ ۋاقىتدا قىلچىمۇ رەھىم قىلمەس مۇ.

بۇنىڭدا ھەممە شەخس ئىنتايىن روشەن، تەسىرلىك گەۋدىلەنگەن بولۇپ، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئۆز تىلى بىلەن قىلغان سۆزى شۇ كىشىنىڭ خاراكتېرىنى تولۇق ئىپادىلەپ بەرگەن. «ياق، ياق، پۈتۈنلەي بۇنداق ئەمەس!» بۇ سۆزنى ھەممىلا ئادەم دەۋېرىدۇ. «بەس، سىلەر ئىككىڭلار جۆيلۈۋاتىسىلەر!» دېيىلسە، شەھەر باشلىقىنىڭ خاراكتېرىنى ئالغان كىشى گەپ قىلغاندەك بولىدۇ. دەسلەپكى نەشىردە شەھەر باشلىقى ئېرەكسىزلىك بىلەن: «بۇ بىزگە چۈشىنىشلىك. ئىشەنچلىك بىر ئادەمدىن ئاڭلىدىم، ئۇنىڭ دېيىشچە، بۇ يەرگە بىر مەنسەپدار كېلىپ شەھىرىمىزنىڭ ئاھالە قۇرۇلۇشىنى ئالايىتەن كۆرۈپ باققۇدەك» دەيدۇ. يېڭى نەشىردە شەھەر باشلىقى سۆزنى قىسقارتىپ، خۇددى قوپال ئەرنىڭ بارمىقىدەك: «بۇ — بەلگىلىك ئىش، ماڭا خەت كەلدى» دەيدۇ. بۇ ھەممىگە ئايان. دەسلەپكى نەشرىدە پوچتا ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئېھتىياتچانلىق بىلەن: «ئېھتىمال، بۇ تۇغرىدۇر» دەيدۇ. ئارقىدىنلا دەرھال: «ئەگەر بۇنداق بولسا، ئۇنداقتا تۈركلەر بىلەن سوقۇش بولمايدۇ»، دەپ سۆزىنى قايتۇرۇۋالىدۇ. دەسلەپكى نەشرىدىكىدەك بىر خىيانەتچىنىڭ ئاپئاشكارا ھالدا شەھەردىكى سودىگەر ۋە پۇقرانى قانداق قاقشاتقانلىقىنى سۆزلەپ يۈرۈشى پىسخولوگىيە جەھەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا پۈتۈنلەي مۇمكىن ئەمەس.

ئاخىرقى نەشرىدە شەھەر باشلىقى ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن: «ئەگەر بىرەرىدىن ئازراق بىرەر نەرسە پارە ئالغان بولسام، ئەزبىرايىي، ئۇ ۋاقىتدا قىلچىمۇ رەھىم قىلمەس مۇ — مەيلى» دەيدۇ.

يەنە «ئۆلۈك جانلار» دىكى چوپىا كۆۋچىنىڭ ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقىنىڭ ئۆيىدە ئەتىگەنلىك تاماقتا ئوستېر بېلىقىنى يېگەنلىكى توغرىسىدىكى ئابزاسنى نەقىل كەلتۈرۈپ باقايلى:

دەسلەپكى نەشرى

«مېھمانلار قوللىرىنى سۈرتكەچ ئىنتايىن رازىمەنلىك، تەبەسسۇم بىلەن ئۆيگە كىرىپ كېلىشتى. بىر رومكا ھاراقتىن كېيىن خوددى تەمسىللەردە ئېيتىلغاندەك ھەر بىر كىشى ئۆزىنىڭ خاراكتېرىنى ئىپادە قىلىشقا باشلىدى. بەزىلىرى بېلىقنىڭ تۇخۇمىنى يېسە، بەزىلىرى سېمگا بېلىقنى يەيتتى، يەنە بەزىلىرى ئىرىمچىك يېيىشەتتى. لېكىن چومپاكوۋچىلا ھېچقانداق نەرسە بىلەن كارى بولماستىن ئوستېر بېلىقنى ئالدى - دە، كىشىلەر ئىچىشۇاتقان، پاراڭ سېلىشۇاتقانلىقىنىڭ ئارىلىقىدا، مىنۇت ۋاقتىنىڭ ئىچىدىلا ھەممىسىنى پاك - پاكىز يەۋەتتى. مېھمانلار ئوستېر بېلىقنى ئېسىگە ئېلىشىپ، ۋېلكىلىرىنى ئالغان پېتى ئۇنىڭ يېنىغا كېلىپ، تەخسىدە پەقەت بىر تال قۇيرۇقى قالغانلىقىنى كۆردى. چومپاكوۋچ بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوقتەك، ۋېلكا بىلەن يېنىدىكى بىر تەخسىدىن قۇيرۇقى ئىنتايىن كىچىك كەلگەن قۇرۇق بېلىقنى سانچىپ ئالدى. چومپاكوۋچ ئوستېر بېلىقنى يەپ بولغانىدىن كېيىن يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، ھېچنېمە يېيىشنى، ئىچىشنى خالىمايدىغاندەك، مەستخوش قىياپەتتە كۆزلىرىنى يۇمدى».

ئاخىرقى نەشرى

«مېھمانلار ئالا - يېشىل كەلگەن ئالىبۇسنىڭ ئاق ھارقىنى ئىچىشتى. بۇ رەڭنى پەقەت تامغا ئويۇلىدىغان سىبىرىيەنىڭ سۈزۈك تېشىدىلا كۆرگىلى بولاتتى. ئۇلار ۋېلكىلىرىنى ئېلىشىپ شىرەگە كېلىشتى. بۇ چاغدا خوددى تەمسىللەردە ئېيتىلغاندەك ھەر كىم ئۆزىنىڭ ھەقىقىي خاراكتېرى ۋە خۇمارىنى ئاشكارىلاشقا باشلىدى. بىرى بېلىقنىڭ تۇخۇمىنى،

بىرى سېمگا بېلىقنى يەيتتى، يەنە بىرى بولسا پىشلاق يەيتتى. چومپاكوۋچ بۇ نەرسىلەرگە كۆزىنىڭ قىرىنىمۇ سېلىپ قويماستىن ئوستېر بېلىقى تەرەپكە باردى - دە، باشقىلار ئىچىشۇاتقان، يېيىشۇاتقان، پاراڭ سېلىشۇاتقان قىسقىلا ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى پاك - پاكىز يەۋەتتى. ساقچى باشلىقى بۇ بېلىقنى ئېسىگە ئېلىپ: «بۇ تەبىئىي مەھسۇلاتنى تېتىپ بېقىڭلار، قانداق، مېنىڭ مۆتىۋەرلىرىم؟» دېدى - دە، قوللىرىغا ۋېلكا تۇتۇشقان مېھمانلارنى باشلاپ، ئوستېر بېلىقى قويۇلغان جۈرىغا كېلىۋىدى، تەبىئىي مەھسۇلاتنىڭ پەقەت بىر تالا قۇيرۇقى قالغانلىقىنى كۆردى. لېكىن چومپاكوۋچ بۇ ئىش بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوقتەك، ۋېلكا بىلەن يېنىدىكى بىر تەخسىدىن قۇيرۇقى ئىنتايىن كىچىك كەلگەن قۇرۇق بېلىقنى سانچىپ ئالدى. چومپاكوۋچ ئوستېر بېلىقنى يەپ بولغانىدىن كېيىن يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا چۆكتى ...»

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمىدىن: نىياز ئۆمەر تەرجىمىسى)

ئوبرازلىق تەپەككۇر توغرىسىدا

لېۋ.تولستوي (روسىيە)

سەيلە قىلىپ يۈرۈپ، كاننىنىڭ پوۋېستى («تىرىلىش» نى دېمەكچى — ت) ئۈستىدە كۆپ ئويلاندىم. ئويلىغانلىرىمنىڭ ھەممىسى ناھايىتى ئېنىق، ناھايىتى جايىدا بولدى: 1) ئۇ (ئەر)، ئۇ (ئايال) نى ئېلىشىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپمۇ باقمايدۇ، لېكىن ئاخىر شۇنداق قىلىدۇ، چۈنكى ئۇ، شۇنداق قىلىش زۆرۈر، دەپ ئويلايدۇ. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىدا ئۇ (ئايال) ئادەمنى تولىمۇ مەپتۇن قىلاتتى. ئۇ كۈلۈمسىرەيدۇ، شۇنداقلا ئىختىيارسىز يېغىلماقچى بولىدۇ؛ 2) چېرىكاۋغا كېلىدۇ، قاپقارا، ئاپئاق يوپكىلار، سۆيۈشىدۇ؛ 3) قېرى مۇناخ خوتۇن پۇلنى ئالىدۇ، لېكىن كۆزىدىن قورقۇنچ چىقىپ تۇرىدۇ؛ 4) قېرى مۇناخ خوتۇن پالچى، كاتيۇشكا يىگانە قالىدۇ؛ 5) ئۇ (ئايال) ئۇنىڭ پويىزدا ئۆتۈپ كەتكەنلىكىنى كۆرىدۇ ۋە ئۆزىنى پويىزنىڭ تېگىگە ئاتماقچى بولىدۇ. لېكىن قورسىقىدىكى ھامىلەنىڭ تەۋرەۋاتقانلىقىنى سېزىپ، ئولتۇرۇپ قالىدۇ؛ 6) ئۇ (ئايال) ھاماچىسىدىن: «ئۇ قەيەردە؟» دەپ سورايدۇ. پومېشچىكنىڭ گەمە ئۆيىدە ناھايىتى ئوسال كۈنىگە قالىدۇ. بىر چاكار بىلەن ئىش - پەش تارتىشىدۇ، ئۇ (ئايال) ئىش - پەش تارتماي تۇرالمايتتى، چۈنكى ئۇنىڭ

جىنسىي ھەۋىسى قوزغالغانىدى ؛7) ئۇ ھاياجانلانغان ھالدا: سىز ئۇنى قوغلىۋەتتىڭىزمۇ؟ ئۇ ھۆركىرەپ يىغلاپ كەتكەندۇ تايىنلىق؟ ئۇ ئىشتا مېنىڭ گۇناھىم يوقتۇر؟» دەپ سورايدۇ، بېرىپ رازى قىلماقچى بولىدۇ. ambition (ئىنگلىزچە: قەلبكە ھۇجۇم قىلىش) ھەممىدىن بىزار بولىدۇ. مىجەزلىرى كېلىشمەيدۇ، چەت ئەلگە بارىدۇ — پارىژدا — سەرسانلىقتا — ھەممىدىن جاق تويىدۇ، ئىلاجسىز كىتاب ئوقۇيدۇ، كەيىپ - ساپاغا بېرىلىدۇ، شىكارغا چىقىدۇ، قارتا ئوينايدۇ ۋە باشقىلار. چېچىغا ئاق كىرىدۇ - ھەسرەت چېكىدۇ.

(1870 - يىل 11 -، 16 - فېۋرال، «تولستوي ئەسەرلىرى» 51 - توم).

ئوي - خىيالىمدىن مېنى تىنچسىزلاندۇرماقتا، يا مېنىڭ ئىقتىدارىم كەمچىل، يا ئۇنى ئىپادىلەشنىڭ شەكلىنى تاپالمايۋاتىمەن.

(1910 - يىل 25 - مارت، «تولستوي ئەسەرلىرى» 58 - توم).

ھەقىقىي ئادەمگە ئاساسەن يېزىلغان تىپ ئۈستىدە توختىلايلى: مېنى قىزىقتۇرغان نۇقتا... بىرخىل زىددىيەت. گوگۇلنىڭ، مۇپاسسانىڭ ۋە لېۋ. نىكولايېۋىچ، سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزنى ئوقۇغاندا، تېپىك رېئاللىقتىن ۋە ھەقىقىيلىكتىن ھەيران قالىمەن، روشەنكى بۇ يەردە يېزىلغانلىرىنىڭ نۇرغۇنى ھەقىقىي ئادەملەر، ھەتتا ئۆزىڭىزمۇ دائىم ھەقىقىي ئادەملەرنى يازىدىغانلىقىڭىزنى ئېتىراپ قىلغانىدىڭىز.

— شۇنداق، — دېدى لېۋ. نىكولايېۋىچ، — مەن ھەمىشە ھەقىقىي ئادەملەرنى يازىمەن، ئىلگىرى قوليازمىدا مەن

يېزىۋاتقان ئادەمنى تېخىمۇ ئېنىق تەسەۋۋۇر قىلىپ تۇرۇشۇم ئۈچۈن باش قەھرىمانغىمۇ ھەقىقىي ئادەملەرنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنى قويياتتىم، ھېكايىنى تۈزىتىپ بولغاندىن كېيىن ئاندىن ئىسىم - فامىلىلەرنى ئالماشتۇراتتىم... لېكىن مەن بىرەر ھەقىقىي ئادەمنى بىۋاستىلا يازسام، يېزىپ چىققىنىم ھەرگىز تېپ بولالمايدۇ، ئاقىۋەتتە قىسمەن، پەۋقۇلئاددە، تامىتقى يوق بىرنەرسە بولۇپ قالىدۇ، دەپ ھېسابلايتتىم.

بىز مەلۇم بىر كىشىدىن مۇھىم، ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئالاھىدىلىكلەرنى ئېلىشىمىز ھەمدە ئۇنى كۆزەتكەن باشقا بىرخىل كىشىلەرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن تولۇقلىشىمىز لازىم. شۇ چاغدىلا ئۇ تىپىكلىشىدۇ. نۇرغۇن ئوخشاش كىشىلەرنى كۆزىتىش كېرەك. شۇ چاغدىلا ئالاھىدە تىپ ياراتقىلى بولىدۇ.

(A. مورىشىن. «ياسىنا يا پولىيانا ۋە پوسلىيوپكا» 1903 - يىل).

«ئاننا كارېنىنا» نىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا

پىچكوۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

ئەڭ دەسلەپكى يۈرگۈزۈلگەن پىكىرلەر ئۈستىدە، دەسلەپكى قەدەمدە ئىنتايىن مۇھىم بولغان نۇقتىدا، يەنى ئىدىيە جەھەتتىن تولۇقلاش دېگەن بۇ نۇقتىدا سۆزلىگىنىمىزدە، روسىيە كلاسسىك ئەدەبىياتى ۋە دۇنيا ئەدەبىياتى تارىخىدا ئەڭ مۇھىم بولغان «ئاننا كارېنىنا» رومانى بۇ ئۇلۇغ يازغۇچىنىڭ نۇرغۇن مۇھىم ئەسەرلىرى ئىچىدە ناھايىتى تىپىك ئىجادىيەت تارىخىغا ئىگە.

تولستوي دەسلەپ ئالىي تەبىقە جەمئىيىتىدىكى «ئازغان» جۈۋان توغرىسىدا رومان يېزىش خىيالىدا بولغان. يازغۇچىنىڭ رەپىقىسى مۇنداق دەيدۇ: «ئۇنىڭ ۋەزىپىسى بۇ جۈۋاننى بىچارە قىلىش، ئەمما جىنايەتچى قىلىپ قويماسلىق ئىدى. شۇغىنىسى، ئۇ بۇ تېپ ئۈستىدە ئويلانغاندىن كېيىن ئىلگىرى كۆڭلىگە پۈككەن بارلىق پېرسونا‌ژلارنى ۋە ئارتىسلارنى بۇ جۈۋاننى دەۋر قىلغان ھالدا تەپلىنىدىغان قىلدى، ھەرقايسىسىغا تېگىشلىك ئورۇن بەردى.»

دەسلەپكى رومان لايىھىسىدە «خۇسۇسىي تۇرمۇش» تۈسى بار ئىدى. 1873 - يىل 19 - مارتتىن 20 - مارتقىچە

بولغان ئارىلىقتا ئى. تولستويانىڭ ت. ئى. كوسىمسكايا‌غا يازغان خېتىدە: «تۇنۇگۈن لىۋوچكا (تولستوي) كۆتۈلمىگەن هالدا هازىرقى زامان تۈرمۈشى توغرىسىدا رومان يېزىشقا باشلىدى، رومانىنىڭ تېمىسى بىر ئايالنىڭ ۋاپاسىزلىقى ۋە شۇ سەۋەبتىن يۈز بەرگەن بىر يۈرۈش تراگېدىيە ئىكەن» دېگەن.

بۇ رومانىنىڭ يېزىشقا باشلىنىشى پۈشكىننىڭ بىۋاستە تەسىرىدىن، بولۇپمۇ ئۇنىڭ تېخىمۇ يېزىپ بولمىغان «بىنكارچىلارنىڭ دالىدىكى يىغىلىشى» دېگەن ئەدەبىي پارچىسىنىڭ تەسىرىدىن بولغان، بۇ پارچە م. ب. ئاننىسكوۋ تەييارلىغان «پۈشكىن ئەسەرلىرى توپلىمى» نىڭ 5 - تومىغا كىرگۈزۈلگەن. «بىر كۈنى خىزمەتتىن كېيىن، — دەپ يازىدۇ تولستوي ن. ستراخوۋقا ئەۋەتكەن، لېكىن ئېلان قىلىنمىغان خېتىدە، — «پۈشكىن ئەسەرلىرىدىن تاللانما» نىڭ بۇ تومىنى قولۇمغا ئالدىم ۋە ئاۋۋالقىدەكلا (بۇنىسى 7 - قېتىملىقىغۇ دەيمەن) بىر ئولتۇرۇشتا ئوقۇپ تۈگەتتىم. ئۇنى گويا تۇنجى قېتىم ئوقۇۋاتقاندەك قىلۇمدىن زادىلا چۈشۈرگۈم كەلمىدى. شۇنداق بولۇپلا قالماي، شۇ چاغدا ئۇ مېنىڭ جەمىكى شۇبھىلىرىمنى يوقاتقاندى، مەن ئىلگىرى پۈشكىنغىلا ئەمەس، بەلكى ھەرقانداق نەرسىگە چىن كۆڭلۈمدىن مۇنداق ئاپىرىن ئوقۇغان ئەمەس ئىدىم. قارىغا ئىلىش، مىسسىر كېچىسى، كاپىتان قىزى!!! ئۇنىڭ ئارىسىدا يەنە «بىنكارچىلارنىڭ دالىدىكى يىغىلىشى» نىڭ بىر ئابزىسىمۇ بار. مەن ئىختىيارسىز، مەقسەتسىز هالدا ئۆزۈمنى نېمىشقا بۇنداق قىلىۋاتقانلىقىمنى، هەتتا ئۇنىڭدىن قانداق ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى بىلمىگەن هالدا، پىرسوناژلار ۋە دېتاللار ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدىم. ئەلۋەتتە، كېيىنچە بىرىپ پىلانىنى ئۆزگەرتتىم، يەنە كېلىپ ئاشۇنداق ئاجايىپ كۆتۈلمىگەن نەتىجىگە ئېرىشتىم — مېنىڭ دەسلەپكى قەدەمدە

پۈتتۈرگەن رومانىم دۇنياغا كەلدى. بۇ رومان تولىمۇ جانلىق، قىزغىن ۋە مۇكەممەل چىقتى. مەن ئۇنىڭدىن تولىمۇ رازىمەن، ئەگەر خۇدايىم ماڭا ئېسىنلىك بەرسە، ئۇنى يەنە ئىككى ھەپتىدىن كېيىن يېزىپ بولىمەن، ئۇنىڭ مېنى بىر يىلدىن بۇيان قايغۇغا سېلىپ كەلگەن هېلىقى نەرسە بىلەن هېچقانداق ئورتاقلىقى يوق. ئەگەر ئۇنى تاماملىيالسام، ئايرىم كىتابچە قىلىپ باستۇرىمەن.»

يازغۇچى پۈشكىنغا ۋە ئۇنىڭ پروزا ئىجادىيىتى جەھەتتىكى ئىقتىدارىغا بولغان قىزغىن، هاياجانلىق قىزىقىشىنى كېيىنكى ۋاقىتلاردىمۇ داۋاملىق ساقلاپ كەلدى. ئۇئى. تولستوي‌ياغا: «مەن پۈشكىندىن نۇرغۇن نەرسە ئۆگىنىۋالدىم، ئۇ مېنىڭ ئاتام، بىز ئۇنىڭدىن ئۆگىنىشىمىز كېرەك» دېگەن. تولستوي گولۇخۇۋاستوۋغا يازغان، ئەمما ئەۋەتمىگەن بىر خېتىدە «بىلكىنىڭ قىسسىلىرى» توغرىسىدا توختىلىپ: «يازغۇچىلار بۇ گۆھەرنى ئۈزلۈكسىز تەتقىق قىلىشى كېرەك» دېگەن. كېيىنچە يەنە شۇ كىشىگە يازغان خېتىدە پۈشكىننىڭ «ياخشى تەسىرى» ئۈستىدە توختالغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان كىشى «دەرھال بىرىپ ئىشلىسە، نەتىجىسى چوقۇم يامان بولمايدۇ» دېگەن. ئومۇ مەن تولستوينىڭ يازغان خەت - چەك ۋە ئېيتقان گەپ - سۆزلىرىدىن روشەن مەلۇم بولىدۇكى، پۈشكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىنى رىغبەتلەندۈرگۈچى ئەڭ كۈچلۈك ئامىل بولغان.

ئادەتتىكى شەكىلۋازلار ۋە سىلىشتۇرمىچىلار تەسىر كۆرسىتىش مەسىلىسىدە ھەمىشە تېما، سۈژېت، هەتتا سۆز - ئىبارىلەرنى سىلىشتۇرۇش ئارقىلىق مۇھاكىمە قىلىشىدۇ. يېزىقچىلىق ئۇسۇلىدىكى بەزى ئوخشاشلىقلارنى بايقاپ قالسا، مانا پالانچى يازغۇچى پۈستانچى يازغۇچىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپتۇ،

دېيىشىپ كېتىدۇ. ئەمما ئەمەلىيەتتە، تەسىرگە ئۇچراش مەسلىسى بارلىق تاشقى ئىپادىلەش شەكىلدىكى ئالاھىدىلىكلەردىن كۆپ مۇرەككەپ بولىدۇ. بىلىنسىكىي بىر تال سەنئەتكارنىڭ يەنە بىر تال سەنئەتكارنىڭ كۆرستىدىغان تەسىرىنىڭ ماھىيىتى مەسىلىسىنى ئەينى ۋاقىتتا ناھايىتى ياخشى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دېگەنىدى: «بىر ئۇلۇغ شائىرنىڭ باشقا شائىرلارغا كۆرستىدىغان تەسىرى ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كېيىنكىلەرنىڭ يازغىنىدا ئەكس ئەتكەنلىكىدە كۆرۈلمەيدۇ، بەلكى ئۇنىڭ شېئىرلىرىنىڭ كېيىنكىلەرنىڭ ۋۇجۇدىدا ئۆزىنىڭ ئەسلىدىكى قۇدرىتىنى نامايان قىلىشىدا كۆرۈلىدۇ، بۇ گۈيا كۈن زېمىنغا نۇر چاچقان ۋاقىتتا ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى زېمىنغا بېغىشلىمايدىغان بەلكى زېمىنىنىڭ ئىچكى قىسمىغا يۆشۈرۈنغان كۈچنى قوزغاتقىنىغا ئوخشاش.» مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا پۈشكىننىڭ تولستويغا ئىنتايىن زور تەسىر كۆرسەتكەن دېگىلى بولىدۇ.

پۈشكىننىڭ «بىنكارچىلارنىڭ دالىدا تۆپلىنىشى» دېگەن بۇ پارچىسىدىكى زادى قايسى نەرسە تولستويىنىڭ دىققىتىنى تارتقان؟ بۇنى تولستويىنىڭ ئۆز سۆزىدىن بىلگىلى بولىدۇ: «يېزىقچىلىقنى شۇنداق قىلىش كېرەك، — دەيدۇ تولستوي، — پۈشكىن ھەمىشە مەسىلىنى بۇئاستە قويىدۇ، باشقا بىرى بولغاندا ئىدى، ئۇ چوقۇم يېزىشنى مېھمانلارنى تەسۋىرلەشتىن، ئۆي ئىچىنى تەسۋىرلەشتىن باشلىغان بولاتتى. پۈشكىن بولسا، بىراقلا ۋەقەلىككە كىرىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن «ئاننا كارېنىنا» نىڭ ئاپتورىنى جەلپ قىلغىنى ئۆي ئىچىنىڭ سەرەمجانلاشتۇرۇلۇشىنى تەسۋىرلەش ياكى مېھمانلارنىڭ سىياق - تۇرقىنى تەسۋىرلەش ۋە ياكى ھېلىقىدەك ۋەقە سادىر بولغان مۇھىتنى ئىپادىلەيدىغان ئەنئەنىۋى تەسۋىرلەش ئەمەس، بەلكى ھېكايىنىڭ دەل ئۆزى، ۋەقەلىكنىڭ بۇئاستە تەرەققىياتى بولدى.»

رومانىدا مېھمانلارنىڭ تىياتىرخانىدىن چىققاندىن كېيىن پىتېرشكا تېئاتىرسكايانىڭ ئۆيىگە يىغىلغانلىقى تەسۋىرلەنگەن بىرنەچچە باب پۈشكىننىڭ «بىنكارچىلارنىڭ دالىدا يىغىلىشى» دېگەن پارچىسىنىڭ تەسىرىدە يېزىلغان. بۇ بىرنەچچە باب پۈشكىننىڭ ھېلىقى پارچىسىنىڭ ۋەقەلىك قۇرۇلمىسىغا يېقىن كېلىدۇ، پۈشكىننىڭ فورىسكايا بىلەن تولستويىنىڭ ئانناسى ياشىغان مۇھەببەت مۇھىتى ئوخشىشىپ كېتىدۇ، رومانىنىڭ ئاخىرقى بېكىتىلگەن نۇسخىسىنىڭ باشلىنىشىدىمۇ، ئوخشاشلا، «مۇقەددىمە» خاراكتېرىدىكى ھېچقانداق تەسۋىر يوق؛ ئەخلاق - ئىبرەت ئورنىدىكى بىرنەچچە ئېغىز ئاگاھلاندۇرۇش سۆزلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇ پۈشكىننىڭكى بىلەن پۈتۈنلەي ئوخشاش بولۇپ، باشلىنىش بىلەنلا كىتابخانىنى ئوبلونسكىنىڭ ئۆيىدىكى ھېلىقى بىرمۇنچە ئىشقا باشلاپ كىرىدۇ. «ئوبلونسكىنىڭ ئۆيىدە ھەممە نەرسە قالايمىقانچىلىق» دېيىلىدۇ، زادى نېمىلەر قالايمىقان؟ بۇنى كىتابخان شۇ زامان بىلىمەيدۇ، ئوقۇپ ئاخىرىغا بارغاندا ئاندىن بىلىدۇ، ئەمما بۇ بىر جۈملە مەشھۇر سۆز ۋەقەلىكنىڭ باغلىنىشىنى بىراقلا شەكىللەندۈرگەن. بۇ باغلىنىشتىن كېيىن ۋەقەلىك قانات يېيىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغان. بۇنىڭدىن «ئاننا كارېنىنا» نىڭ باشلىنىشىنىڭ پۈشكىننىڭ بەدىئىي ئۇسلۇبى بويىچە يېزىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. يەنە كېلىپ، پۈتۈن رومان پۈشكىنغا ۋە پۈشكىننىڭ نەسرىي ئەسەرلىرىگە بولغان ئىنتايىن زور قىزىقىش كەيپىياتىدا يېزىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە يازغۇچى شائىرنىڭ قىزى ماريە ئالېكساندروۋنا پۈشكىنانى ئۆزىنىڭ باش ئايال قەھرىمانىنىڭ پروتوتىپى قىلىپ تاللىۋالغان، ئۇنىڭ سىياق - قىياپىتىدىكى نۇرغۇن جانلىق ئالاھىدىلىكلەرنى ئاننانىڭ ۋۇجۇدىدا تەسۋىرلىگەن، بۇنىمۇ تاسادىپىي ئىش دېيىشكە بولمايدۇ.

يازغۇچى رومانىنى چوڭقۇر هاياجان ئىچىده يازغان، بۇ نۇقتىنى يازغۇچىنىڭ ئۆزى يېزىۋاتقاندا ئالاهىده جىددىيلىشىپ كەتكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. رومان تولىمۇ قىسقا ۋاقىت ئىچىده — 50 كۈنده «دەسلەپكى قەدەمده» پۈتۈرۈلگەن، شۇغىنىسى، باهاردىن كېيىن يېزىقچىلىق خىزمىتى تۈيۈقسىز ئۈزۈلۈپ قالغان.

تولستوي 1873 - يىلنىڭ ياز ئايلىرىنى ئۆزىنىڭ ساماراددىكى قورۇقىدا ئۆتكۈزىدۇ. بۇ يىلى پۈتكۈل ئۆلكە قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرايدۇ. تولستوي كىشىلەرنىڭ ئاپەتتە قېلىشىغا قاراپ تۇرالمايدۇ. ئۇ 1873 - يىلنىڭ 28 - ئىيۇل كۈنى «موسكۋاغا ئۇقتۇرۇش» ژۇرنىلىنى نەشر قىلغۇچىغا خەت يېزىپ، «خەلقنىڭ ئۈچ يىل كەم هوسۇل ئالغانلىقى تۈپەيلىدىن قورقۇنچلۇق بالا - قازاغا ئۇچرىغان» لىقىنى، ئېتىزلاردا زىرائەت ئەمەس، پەقەت «قاقاس خارابزارلىقىنى» كۆرگىلى بولىدىغانلىقىنى تەسۋىرلەپ بېرىدۇ. يازغۇچى گوفلىكوفكا يېزىسىدا هەر ئون ئائىلىنىڭ ئىچىدىكى بىر ئائىلىنىڭ مال - بىسات ئەهۋالىنى تەكشۈرۈپ تىزىملاپ، دېهقانلارنىڭ ئاچارچىلىقتا ۋە ئۆلۈم گىردابىغا يۈزلىنىۋاتقانلىقىنى، «پۇقرالارنىڭ هالىنىڭ خاراب» لىقىنى ئىسپاتلاپ، چار پادىشاه ئەمەلدارلىرىنىڭ دېهقانلارنى: «دېهقانلار هاراق كەش، هۇرۇن، مانا بۇ — ئاچارچىلىقنىڭ سەۋەبى» دەپ هاقارەتلىگەنلىكىگە، كەمستكەنلىكىگە رەددىيە بېرىدۇ. يازغۇچى «بارلىق روسىيىلىكلەر»نىڭ ئاپەتكە ئۇچرىغان پۇقرالارغا دەرهال ياردەم بېرىشىنى مۇراجىئەت قىلىدۇ. بۇ مۇراجىئەت سامارا ئۆلكىسىدىكى ئاچ دېهقانلارنى قۇتۇلدۇرۇش خىزمىتىنى تەشكىللەشته ئىنتايىن زور رول ئويناپدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە سامارا ئۆلكىسىدىكى قەهەتچىلىك يازغۇچىنىڭ كاللىسىدا

چوڭقۇر ئىز قالدۇرىدۇ ۋە كېيىنكى ۋاقىتلاردا «ئاننا كارىنىنا» رومانى ئۈستىده قايتا ئويلىنىشقا تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ يازغۇچىنىڭ ئىجادىي خىزمىتىده بىۋاسته ئىنكاس قوزغىغانلىقىنى كۆرگىلى بولمايدۇ.

تولستوي ساماراددىكى قورۇقىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، رومانىنى يېڭىباشتىن يېزىشقا باشلايدۇ. ئۇ 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ستراۋخوۋقا يازغان خېتىده: «خېتىڭىزده نۆۋەتته مېنىڭ خۇددى ‹ئاقارتىش دەرسلىكى› نى سىناپ كۆرگىنىمگه ئوخشاش ئۈسلۇبى بىر قەدەر پۇختا بەزى نەرسىلەرنى يېزىپ چىقىشىمنى كۈتۈۋاتقانلىقىڭىزنى دەپسىز، ئەپسۇسكى ئالدىڭىزدا خىجىلمەن، هازىر ئۆتكەن قېتىمقى خەتته سىزگه ئېيتقان هېلىقى رومانىنى ئىنتايىن ئازادىلىك ۋە ئىنتايىن ئېهتىياتچانلىق بىلەن تۈزىتىۋاتقانلىقىمنى ئېتىراپ قىلماي تۇرالمايمەن، بۇ رومانىنى ئەسلىده بىر ئەمەك ئۇچۇنلا يېزىش خىيالىدا بولۇۋىدىم، ئەمدىلىكته شوتىدىن چۈشەلمەيۋاتىمەن، ئۇنى يېزىپ تۈگەتمىسەم بولمايدۇ، مەن ئۇنى تولىمۇ ئوسال يېزىپ قويۇشتىن قورقۇۋاتىمەن» دېگەن. بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، تولستوي بۇ چاغدا تېخى دەسلەپكى «خۇسۇسىي تۇرمۇش» خاراكتېرىنى ئالغان پىكىرلىرىنى تاشلىمىغان، رومانىنى يېنىك ئۇسلۇبتا يازغان. زور ئىجتىمائىي مەسىلىلەر رومانىدا تېخى تەلتۆكۈس ئىپادىلەنمىگەن بولسىمۇ، يازغۇچى بۇ يېڭى ئەسىرىنى «ئەمەك ئۇچۇن» يازمىغانلىقىنى، هېس قىلىشقا باشلىغان. دەرۋەقه، شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۇن ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئەسىرىنى تېزرەك تاماملاش، هەتتا 1874 - يىلنىڭ باشلىرىدا يېزىپ بولۇش ئۈمىدىده بولغان.

ئەمما رومان بىلگىلەنگەن قەرەلده تاماملانمىغان، تولستوي ئۇنى داۋاملىق يازغاندىن تاشقىرى ئۆزىنىڭ

ئەزەلدىن بىپەرۋالىق قىلمايدىغان ئادىتى بويىچە پۈتكەن باب - ئابزاسلارنى بىرمۇبىر تۈزەتكەن، شۇڭا باشقىلار ئۇنىڭغا ئەسىرنىڭ «جامائەت كۆچى» دېگەن ئەدەبىي ژۇرنالدا ئېلان قىلىشنى تەكلىپ قىلغاندا، ئۇ قەتئىي رەت قىلغان. ئۇ، ستراخوۋقا يازغان خېتىدە، ئۆزىنىڭ ئىشتىياقىنى «ئۆزى سۆيگەن خىزمەتنى تامامىلاشقا بېغىشلايدىغانلىقىنى»، شۇڭا زېھنىنى باشقا خىزمەتكە بۆلەلمەيدىغانلىقىنى ئېيتقان ۋە «بۇ رومانىنىڭ بىرەر بابىنى ئېلان قىلىشقا دېيىشۋاتىدۇ، ئەمما مەن ئۇنى ئۆزلۈكسىز تۈزىتىۋاتىمەن، يەنە كېلىپ مەن، تۈزەتكەنلىرىمدىن قانائەت ھاسىل قىلالمايۋاتىمەن... ئۆزۈمدە ساقلىنىۋاتقان ئورىگىنالىلاردىن قايسىسىنى ئېلىپ چىقىشقا كەلسەم (مەيلى قانداق مەقسەتتە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر) مەن ئۆز نامىمدا ھەرقانداق چاكىنا - خام نەرسىنى ئېلان قىلالمايمەن، بۇنداق قىلىشنىڭ ئۆزى ئومۇمەن رەزىللىك بولىدۇ، ئۇ گويا پاتىنىڭ① مۇزىكا كېچىلىكى ئۆتكۈزىمەن دەپ ئېلان چىقىرىپ، پۇل يىغىپ بولۇپ، ۋاقتى كەلگەندە خالىغان بىر قىزچاقنى چاقىرىپ، ئۇنىڭغا ناخشا ئېيتقۇزغىنىدەك بىر ئىش بولىدۇ» دېگەن.

1874 - يىلى مارتتا تولستوي «ئاننا كارېنىنا» نىڭ ئەسلى نۇسخىسىنىڭ يەتتە باسما تاۋاق ھەجمىدىكى باش قىسمىنى كاتىكوۋنىڭ باسمىخانىسىغا تاپشۇرىدۇ. بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئىككى تەرەپ «ئاننا كارېنىنا» نى ئايرىم كىتابچە قىلىپ بېسىش توغرىسىدا كېلىشىم تۈزگەنىدى (پۈتۈن كىتاب 40 باسما تاۋاق بولىدىغان، مايدا يېزىپ بولۇش بەلگىلەنگەن.)

شۇغىنىسى، تولستوينىڭ كۆزلىگەنلىرى ئىشقا ئاشمايدۇ،

① پاتى (1843 — 1919) ئىتالىيىنىڭ ئاتاقلىق يۇقرى ئاۋازلىق ئايال ناخشىچىسى.

باسمىخانىدىكىلەر كورېكتور نۇسخىسىنى ئېلىپ كېلىش ۋاقتىنى كەينى - كەينىدىن كېچىكتۈرىدۇ ۋە ئۇنى ئالماشتۇرۇپ ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، يازغۇچى بۇ ۋاقىتتا موسكۋادىكى ئادەتتىكى مائارىپچىلار بىلەن ئوقۇتۇش مېتودى مەسىلىسى ئۈستىدە پىرىنسىپال مۇنازىرىنى باشلىۋەتكەن بولغاچقا، ئۇ «خەلق مائارىپى توغرىسىدا» (ئەسلى ماۋزۇسى: «مېنىڭ مائارىپ خىزمىتى توغرىسىدا دەيدىغانلىرىم») دېگەن ئىلمىي ماقالىسىنى جىددىي يېزىۋاتاتتى. بۇ ئۇنىڭ رومانغا قاراتقان دىققىتىنى بۆلۈۋەتمەي قالمىدى، نەتىجىدە رومانىنى نەشىر قىلىش خىزمىتى ماينېك ئاخىرىغا كەلگەندە ۋاقتىنچە توختىدى، ئىيۇلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە پۈتۈنلەي توختاپ قالدى (بىرىنچى قىسىمنىڭ ئوتتۇز بابى بەش باسما تاۋاقتا بېسىلغانىدى.) لېكىن بۇ ئىشنىڭ ئاساسىي سەۋەبى يازغۇچىنىڭ رومانىدىن قانائەت قىلمىغانلىقى ئىدى. مائارىپ مەسلىسىدىن ئىبارەت بۇ ئىشقا شۇنچىۋالا كۆكۈل بۆلۈپ كېتىشىنىڭ ئۆزىمۇ ئۆز رومانىدىن قانائەتلەنمەسلىكنىڭ نەتىجىسى بولۇشى ئېھتىمال. نېمە بولسا بولسۇن، بۇ مەزگىلدە تولستوينىڭ خەت - چەكلىرىدىن ئۇنىڭ بەزى ئۇي - خىياللىرىنى بىلگىلى بولىدۇ. ئۇ بۇ رومانىنى «ياخشى كۆرمەيدىغان» لىقىنى، ئۇنى «تاشلۇۋېتىش» نىيىتىدە ئىكەنلىكىنى، يەنى ئۇنى تاماملاشقا كىرىشمەيدىغانلىقىنى ئېيتقان. رومانىدىن تولمۇ قانائەت قىلماسلىق كەيپىياتى ئۇنىڭ 27 - ئىيۇل كۈنى ستراخوۋقا يازغان خېتىدە روشەن ئىپادىلىنىدۇ. خەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «خېتىڭىزنى كۆرۈشتىن ئىلگىرى سىزنىڭ نەسىھىتىڭىزگە پۈتۈنلەي بويسۇنغان، يەنى ھېلىقى رومانىنى يېزىشقا پۈتۈنلەي كىرىشكەنىدىم، ئەمما رومانىنىڭ مەتبەئىدە تىزىلغان ۋە بېسىلغان قىسىملىرىدىن قانائەتلەنمىدىم. شۇ ۋەجىدىن بېسىلىپ تەييار بولغان ئاشۇ بىرنەچچە باسما

تاۋاقتىن ۋاز كەچمەكچى بولۇۋاتىمەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە، لۇئېن ۋە ۋۇرۇنسكىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان باش قىسمىنى پۈتۈنلەي يېڭىباشتىن يازماقچى بولۇۋاتىمەن، چۈنكى ئۇلارنىڭ كەلگۈسىدىكى ئومۇمىي ئەھۋالى يەنىلا كۆنچە بولىدىغانىدەك تۇرىدۇ، شۇنداقتىمۇ، ئۇنى يازماق خېلى ئاسان، شۇڭا بۇ ئىشنى كۆزدە تۇتۇپ، ئاياغلاشتۇرۇش ئۈمىدىدىمەن.»

بۇ ئەسەرگە تۇنجى يېلى ئىشلەنگەن خىزمەت نەتىجىسىدە ۋەقەلىكنىڭ ئاساسىي تەرەققىيات لىنىيىسى بەلگىلەنگەن، كېيىن ئاخىرقى بېكىتىلگەن ئورىگىنالغا كىرگۈزۈلگەن نۇرغۇن قىستۇرمىلار يېڭىدىن يېزىلغان، ئايرىم دېتاللاردىن باشقا كىتابتىكى پېرسوناژلارغا ئاخىرقى بېكىتىلگەن ئىسىم - فامىلىلەر قويۇلغان، رومانىنىڭ بۇرۇنقى بىرقانچە مۇھىم نۇقتىلىرى يېزىلغان دەسلەپكى قولىيازمىدا لۇئېن دېگەن بۇ پېرسوناژ يوق ئىدى. كېيىنچە ئۇ، بەزىدە «ئودىنسوۋ»، بەزىدە «نىلادىنوۋ» دېگەن فامىلە بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ باشقا پېرسوناژلارغا ئوخشاش ئاشۇ دەۋردىكى ھەرقانداق ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە ۋاقتىنچە باغلانمىغان؛ ۋۇرۇنسكىنىڭ ئەينى ۋاقتىتكى فامىلىسى «باراشيوۋ»، «خاكىن» ياكى «ئودىشيوۋ» دەپ، تولىنىڭ ئېرىنىڭ فامىلىسى «ئارابىن» دەپ ئېلىنغان، بۇ ئىسىم - فامىلىلەر ئالماشتۇرۇلغاندا، بەزىدە ستېپان، بەزىدە مىخائىل دەپ ئېلىنغانىدى. يازغۇچى رومانىدىكى بەزى مۇھىم ئوبرازلارنى تەسۋىرلەشتە، ئوخشاشلا ئەسلىدىكى پىكىرلىرىدىن خېلىلا يىراقلاپ كەتكەن ۋە كېيىنكى چاغدا، «ئاننا كارېنىنا» نىڭ ئاخىرقى نۇسخىسىدا بۇ ئوبرازلارنىڭ تەقدىرىنى ھەل قىلىشقا خېلى زور دەرىجىدە يېقىنلاشقان.

ئاننا دەسلەپكى قولىيازمىلاردا كۆپ قېتىم «تاشنايا»،

«سىرگىيېۋنا ستانكراۋىچ»، «نىنا»، «ئانا ستاسيا ئاركادىيېۋنا»، «پۇشكىنا» دەپ ئاتالغان. بۇلاردا ئۇنىڭ رومانىنىڭ ئاخىرقى بېكىتىلگەن نۇسخىسىدا يارىتىلغان ئاشۇ ئوبراز بىلەن بولغان ئوخشاشلىقى بەكمۇ ئاز بولۇپ، ئۇنىڭ قىياپىتى ۋە ئىش - ھەرىكىتى تۇيغۇنلۇق ئامىللىرى بىلەن تولغان، پۈتكۈل مەنىۋى جاسارىتى بىر خىل تۇغمىس خۇلق ئامىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانىدى. ئۇ رەزىللىككە ھەۋەس قىلىدىغان، زېھنىي كۆچى تولمۇ ئاجىز، قىلچە جىگىرى يوق، نازۇكەرەشمىلىك، ساختا مېھرىبانلىق قىلىشنى ئۆزىنىڭ ئىزچىل خۇسۇسىيىتىگە ئايلاندۇرغانىدى. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئۇنىڭ ئېرى كارېنىن دەسلەپكى بىرنەچچە قېتىملىق قولىيازمىغا قارىغاندا ئاخىرقى نۇسخىدا يېقىملىقراق تەسۋىرلەنگەن. قىياپەت جەھەتتە ئۇ ئادەتكىچە، كىشىنى تەسىرلەندۈرەلمەيدىغانىدەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما بۇ نۇقسانلارنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭ مەنىۋى پەزىلەتلىرى تەرىپىدىن تولۇقلاپ كېتىلگەن؛ كارېنىن ئاق كۆڭۈل بولغاچقا بەزى جەھەتتىن ھېسداشلىققا ئېرىشىدۇ، ئوخشاشلا ۋۇرۇنسكىمۇ بىرخىل ئوخشاشمايدىغان تەرىزدە خېلى ئالىيجانابلىق، يەنى سۆيۈملۈك، پاراسەتلىك، شېئىر يازالايدىغان، ئېرىدىن ئايرىلغان ئانا بىلەن توي قىلىدىغان قىلىپ تەسۋىرلىنىدۇ. (رومانىنىڭ بىر نۇسخىسىدا «ئىككى باسقۇچلۇق توي» قىلىدۇ، دەپ يېزىلغان.)

بۇلاردىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، دەسلەپكى نۇسخىدا ئانا، كارېنىن ۋە ۋۇرۇنسكىلار كېيىنكى نۇسخىدا يېزىلمىغان بەزى ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە بولغان. كېيىن تولستوي بۇ ئوبرازلارنى شەرھىلىگەندە، ئۇلارغا نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەرنى قوشقان. ئايال باش قەھرىمان دەسلىپىدە ئاجايىپ جەزىبىدار، ئالىيجانابلىق، كىشىنى تەسىرلەندۈرىدىغان، سەممىي،

هەقىقىي ئادەمگە ئايلىنىدۇ. ۋۇرۇنسكى بىلەن كارېنىن بولسا، ئاننانىڭ روھى ۋە جىسمانىي تەرەپتىكى گۈزەللىكىنىڭ كۆزنى چاقنىتىدىغان روشەن جۇلاسى ئاستىدا ئاز - تولا خۇنۇك كۆرۈنىدۇ. كارېنىن ھېچنېمە بىلەن كارى بولمايدىغان «ئىدارە ئاپپاراتىدىكى ماشىنا» غا، تاش يۈرەك بيۇروكراتقا ئايلىنىدۇ. ئۇ پۈتكۈل تۇرمۇشىدا بەزىدە سوغۇققان بولىدۇ، دوگما نەرسە لەرگە بويسۇنىدۇ؛ ۋۇرۇنسكى بولسا، پېتىرگرادتىكى تىپىك سۆلەتۋاز بەگزادىگە ئايلىنىدۇ. ئۇ روھى ۋە ئەقىل - پاراسەت جەھەتتە ئاننادىن تۆۋەن تۇرىدۇ. دېمەك، ئىجادىيەت داۋامىدا «ئاننا كارېنىنا» دىكى بەزى مۇھىم پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ تەسۋىرلىنىشىدىكى ئىدىيە ۋە مۇھىم پىسخىك نۇقتىلاردا ئۆزگىرىش بولىدۇ. بۇلار بارغانسېرى جەمئىيەتنى ئۆتكۈر پاش قىلىش تۈسىنى ئېلىۋاتقان بۇ رومانداۋ ئەكس ئېتىپ، ئاساسىي ئىدىيە پۈتۈنلەي يېڭىدىن ئويلىنىش جەريانىدىن ئۆتىدۇ. بىز بۇ يەردە لېۋىن ئوستىدە توختالمايمىز. چۈنكى ئۇنىڭ ئوبرازى ئۇنىڭ ھەرخىل ئاساسىي خۇسۇسىيەتلىرىدە دەسلەپىدىلا بېكىتىلگەن. كېيىن ئىجادىيەت داۋامىدا ئىزچىل تۈردە چوڭ ئۆزگىرىش قىلىنمىغان. ئەسەرنىڭ ئىجتىمائىي رولى ۋە ئەھمىيىتىمۇ مۇناسىپ ھالدا كۆچەيىپ بارغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە رومان دىكى مۇھىم ئىدىيە ۋە دىنىي ئەخلاق مەسىلىلىرى بارغانسېرى ئۇنىڭ بىلەن مۇستەھكەم بىرلىشىپ كەتكەن.

1874 - يىل 6 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ستراخوۋ ياسنايا پولىيانادا مېھمان بولغاندا، ئۇنىڭغا تولستوي بۇ رومانغا بىر مەھەل «شەيدا» بولۇپ، «بىر مەھەل ھەپىلىشىپ، يەنە قېيقالغان»لىقىنى ئېيتقان، كۆز كەلگەندە ناھايىتى زورۇقۇپ، ئۇنى ئاستا - ئاستا يېزىشقا باشلىغان. شۇ چاغدا يازغۇچىنىڭ پۈتۈن پىكىر - خىيالى مەكتەپ قۇرۇش، «دېھقانلار كۇرسى» ئېچىش

نىڭ تەييارلىق لايىھىسىنى ئىشلەش، بۇ مەكتەپلەر ئۈچۈن يېڭى دەرسلىك تەييارلاش («يېڭى ئاقارتىش دەرسلىكى» ۋە ئەدەبىيات قائىدىلىرى تۈزۈش) قاتارلىق مائارىپ مەسىلىسى بىلەن بەنت ئىدى. ئۇ ھەتتا ستراخوۋقا يازغان خېتىدە ئۆزىنىڭ بۇ رومانىنى يېزىشنى داۋاملاشتۇرۇشقا ھەقىقەتەن ئامالسىز قېلىۋاتقانلىقىنى، ئۆزىنىڭ ئىجادىيەتتىكى «ئاجىز قىزغىنلىقى» دىن ئاغرىنىدىغانلىقىنى ئېيتقان. لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ بۇ رومانىنى «روسىيەگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» نەشرىياتىغا ساتماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى ــ «مۇشۇ ئارقىلىق بېسىم ھاسىل قىلىپ، ئۇنى يېزىپ پۈتتۈرمەكچى» بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقان.

«ئاننا كارېنىنا» «روسىيەگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» نىڭ 1875 - يىللىق 1 - سانىدىن باشلاپ ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان. رومانىنى ئېلان قىلىش ئىشى تۇغرىسىدا تولستوي بىلەن خەت - ئالاقە قىلىشقان كاتكۆۋ بىر خېتىدە ئاننا بىلەن ۋۇرۇنسكىنىڭ يېقىنلىششى تەسۋىرلەنگەن بابنى ئۆزگەرتىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان، تولستوي ئۇنىڭغا يازغان جاۋاب خېتىدە: «ئاخىرقى بۇ بابنى قىلچە ئۆزگەرتەلمەيمەن، خۇددى سىز ئېيتقاندەك، روشەن رېئالىزم مېنىڭ بىردىنبىر قورالىم، چۈنكى مەن ھېسسىياتتىنمۇ، قىزىقىشتىنمۇ پايدىلانمىدىم، قايىل قىلىشتىن پايدىلانمىدىم، بۇ باب پۈتۈن كىتابنىڭ ئاساسلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ، ئەگەر ئۇ خاتا بولىدىكەن، ئۇنداقتا پۈتۈن نەرسە خاتا بولغان بولىدۇ» دەيدۇ.

تولستوي بۇ رومانىنى ئېلان قىلىدىغان چاغدا ئۇنىڭ مۇڭدىشىدىغان چىقىشىدىن ئۇمىد كۈتمىگەن. ئەكسىچە «ئۆزىنىڭ شان - شۆھرىتىنى تۆۋەنلىتىۋېتىشى» دىن ئەنسىرىگەن. ئەمما نەتىجىدە «ئاننا كارېنىنا» ناھايىتى ئالقىشقا ئېرىشكەن.

سىتراخوۋ ئۇنىڭغا خەت يېزىپ، كىتابخانىلارنىڭ رومانلىق قىزغىن ئالقىشلىغانلىقىغا دائىر ئەھۋاللارنى ئېيتقان. تولستوي 1875 - يىل 16 - فېۋرال يازغان جاۋاب خېتىدە: «مەن بۇ رومانىنىڭ مېنىڭ نام - ئابرويۇمغا زىيان يەتكۈزمىگىنىدىن ئىنتايىن، ئىنتايىن خۇشالمەن، ھەتتا ئۇنىڭ مۇشۇنداق ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىققانلىقىغا ئىشەنمەي قېلىۋاتىمەن... ئەمەلىيەتتە، مەن بەزى كىشىلەرنىڭ كۆز قارىشىغا — بۇ ئىشنى سۆزلەپ بەرگۈدەك نېمىسى بارلىقىنى زادى چۈشىنەلمىگەنلىكىگە تامامەن قەتئىي ئىشەنمەن. ھەممىلا نەرسە ئاددىي بولۇۋېرىدۇ (ئەگەر دۇنيادا ئارتۇقچىلىق بار دېيىلسە، ئۇ ھالدا، ئاددىيلىق ئەڭ زور، ئەڭ قىممىتى يەتكىلى بولمىدىغان بىرخىل ئارتۇقچىلىق ھېسابلىنىدۇ)، شۇنداقلا ئۇنچىۋالا قىيىن، سىرلىق نەرسە ئەمەس، پىكىرلەر مۇشۇنداق خۇسۇسىي تۇرمۇش خاراكتېرىنى ئالغان بولىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن زور مۇۋەپپەقىيەتنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئۇ ھەم شۇنداق بولۇشى كېرەك» دەيدۇ.

ژۇرنالنىڭ 4 - سانىدا رومانىنىڭ ئالدىنقى ئىككى قىسمىنىڭ ۋە ئۈچىنچى قىسمىنىڭ ئون بابى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، يازغۇچى رومانىنى ئېلان قىلىشنى تاكى 1876 - يىلنىڭ يانۋارىغىچە ۋاقىتلىق ئۈزۈپ قويىدۇ.

باشتا ئېيتىپ ئۆتتۇق، تولستوي شۇ چاغدا ماتارىپ ئىشلىرى بىلەن، ئۆزىنىڭ «يېڭى ئاقارتىش دەرسلىكى» بىلەن شۇغۇللىنىۋاتاتتى. ئۇ بۇ دەرسلىككە ناھايىتى چوڭ ئۈمىد باغلىغان، بۇنىڭ ئۆزىنىڭ بارلىق ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىن ئېشىپ كېتىشىگە كۆزۈل بۆلگەن، ئۇ ھەرخىل پەلسەپە ۋە دىنىي ئەخلاق قائىدىلىرىدىن ئىنتايىن ھاياجانلىنىپ يۈرگەن. مۇشۇ سەۋەبتىن پات - پات «ئانا كارېنىنا»نىڭ ئىشىنى يۈك دەپ ھېس قىلغان، شۇڭا ئۇ قولىنى بوشتىپ ئۆزى تېخىمۇ مۇھىم دەپ

قارىغان پەلسەپە ۋە دىنىي ئەخلاق قائىدىلىرى جەھەتتىكى خىزمەتلەرنى ئىشلەش ئۈچۈن كىتابنى ئىلاجىنىڭ بارىچە تېزرەك يېزىپ بولۇشقا ئالدىرىغان. بەزىدە يېزىپ بولغانلىرىدىن تولىمۇ قانائەت قىلمىغان، بەزىدە ئۆزىنىڭ «تالانتى»نى ئاجىزلىشىپ كېتىۋاتىدۇ دەپ قارىغان. شۇنىڭ بىلەن بىللە بەزىدە ئۆز ئەسەرلىرىگە قىزىقماي يۈرگەن. بۇمۇ ئۇنى بىئارام قىلغان. 1876 - يىل 8 - ئاپرېلدىن 9 - ئاپرېلغىچە ژۇرنال ئېلان قىلماقچى بولغان بىرنەچچە بابنى ژۇرنالغا بېرىش بىلەن بىللە ستراخوۋقا يازغان خېتىدە مۇنداق ھېسابلىغان: مەن ئۆزۈم يازغان نەرسىلىرىمدىن بىزارمەن، مانا مېنىڭ ئالدىمدا 4 - سانىدا ئېلان قىلىنىدىغان قوليازمامنىڭ دەسلەپكى كورررېكتور نۇسخىسى تۇرۇپتۇ. ئەپسۇسكى، ئۇلارنى تۈزىتىشكە قىلچە ھەپسىلەم قالمايۋاتقانلىقىدىن قەرقۇۋاتىمەن، ئۇنىڭ ئىچىدىكىسىنىڭ ھەممىسى بەكمۇ دەھشەتلىك نەرسىلەر، ئۇنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىپ يېزىش كېرەك، يەنە ئۆزگەرتىپ يېزىش، يەنى ئېلان قىلىنىپ بولغان ھەممە نەرسىلەرنىمۇ ئۆزگەرتىپ يېزىش، قوليازمىدىكى ھەننۇا نەرسىنى ئۆزگەرتىش، تاشلۇۋېتىش، ھەممىسىدىن ۋاز كېچىش كېرەك». يەنە مۇنداق دېگەن: «ئەپۇ قىلىڭ، ئەسەرنىڭ كېيىنكى قىسمىنى ئېلان قىلمايمەن، مەن يېڭىدىن بەزى نەرسىلەرنى يېزىش خىيالىدا بولۇۋاتىمەن، مەن بۇ نەرسىگە بۇرۇن كۆچ چىقارغاندەك كۆچ چىقارماقچى ئەمەسمەن، بۇنىسى شۇبھىسىز. سىز ھازىر مېنىڭ قانداق بىر مۇھىتتا تۇرۇۋاتقانلىقىمنى كۆرۈۋاتقانسىز، ھەقىقەتەن خۇشاللىقىمنى سىغدۇرالمايۋاتىمەن.»

بۇ يەردە يازغۇچىنىڭ ئۆز رومانى ئۈستىدە ئېيتقان مۇنداق كەسكىن ئەيىبلەشلىرى ئۇلۇغ سەنئەتكارنىڭ كىتابخانىلار ئالدىدىكى غايەت زور مەسئۇلىيەتچانلىق تۇيغۇسىنى ۋە يازغۇ-

چىدا بولۇشقا تېگىشلىك مەسئۇلىيەتچانلىقنى يۈكسەك دەرىجىدە چۈشەنگەنلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. يەقەت ناھايىتى ئاز ساندىكى يازغۇچىلارلا ئۆزىگە تولستويىنىڭ بۇ خىتىدە ۋە ئۇنىڭ باشقا سۆزلىرىدە ئىپادىلەنگەنگە ئوخشاش (ئۇ ھەمىشە ئۆزىنىڭ ئىدىيىۋى مەقسىتىنى روشەن ۋە مول ئىپادىلەش ۋاستىسى ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈشكە تىرىشاتتى) ئاشۇنداق قاتتىق تەلەپ قويالايدۇ.

رومان يېزىقچىلىقىدا يەنە بىر قېتىم ئۇزاق مەزگىل توختاپ قېلىش ھالىتى كۆرۈلگەن. يازغۇچىنىڭ كەيپىياتى تۆۋەنلەپ كەتكەن، ئۇ «ئاننا كارېنىنا» نى يېزىپ پۈتتۈرۈشتىن ئىبارەت «زېرىكەرلىك» خىزمەتىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا ئامالسىز قالغان. ئۇ ستراخوۋقا يازغان خىتىدە: «مەن روھىي جەھەتتە بوشاپ كەتتىم. ئەسلىگە كېلىشكە ئامال تاپالمايۋاتىمەن، مەجەزىم ئوسالىلىشىپ، روھىم سۇلغۇنلىشىپ كېتىۋاتىدۇ، مەن ئۆزۈمنىڭ زېھنىي كۈچىدىن ئۈمىدسىزلىنىۋاتىمەن... ھەتتا پىكىر يۈرگۈزۈشكىمۇ ماجالىم قالمايۋاتىدۇ. بۇ پۈتۈنلەي نەس باسقانلىقنىڭ ئالامىتى ياكى بىر مەھەل راۋان ئىشلەش مەزگىلى ئالدىدىن بولىدىغان سۈكۈت بولۇشى مۇمكىن.»

ئاقىۋەت، بۇ ھەقىقەتەن يازغۇچىنىڭ «ئاننا كارېنىنا» نى تولۇق تاماملاش باسقۇچى ئالدىدىكى بىر مەزگىللىك «قاتتىق سۈكۈتى» بولغان.

13 - نويابىرغا كەلگەندە، ئۇ روماننى «خۇشاللىق بىلەن يېزىشقا كېرىشكەن» ۋە بىرخىل «خۇشاللىق تۇيغۇسى» دا بولغان. س. ئا. تولستويا كوسمىسكايا: «تولستوي روھى كۆتۈرەڭگۈ ۋە دىققىتى مەركەزلەشكەن ھالدا ھەركۈنى تولۇق بىر بابتىن يېزىۋاتىدۇ» دەپ يازغان. 1876 - يىلنىڭ دېكابىرىغا كەلگەندە يازغۇچى «ئاننا كارېنىنا» نىڭ نۆۋەتتە ئىلان

قىلىشقا بولىدۇ، دەپ قارىغان بىرنەچچە بابىنى ژۇرنالدىكىلەرگە تاپشۇرغان. شۇنداق قىلىپ، «روسىيىگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» ژۇرنىلىدا توختاپ قالغىنىغا 7 ئاي بولغان بۇ رومان يېڭىباشتىن ئىلان قىلىنىشقا باشلىغان.

1876 - يىلدىن 1877 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى پۈتكۈل قىش پەسلىنى تولستوي رومان ئۈستىدىكى جىددىي ئىجادىيەت بىلەن ئۆتكۈزگەن. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئۇ پەلسەپە ۋە دىنىي مەنتىقە جەھەتتىكى تەتقىقاتتا چۈشەنچىسىنى پەيدىنپەي چوڭقۇرلاتقان. بۇ تەتقىقات ئىزدىنىشى ئۇنىڭ شۇ زامان ۋەزىيىتىگە، رۇس تۇرمۇشىدا يۈز بەرگەن ھەرخىل ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرگە بولغان كۈچلۈك قىزىقىشىنى قوزغىغان. لۇننىڭ ئوبرازى روماندا بارغانسېرى غايەت زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇشقا باشلىغان. بۇ كىشىنى مەيلى پىسخىك مەجەز جەھەتتە بولسۇن ياكى كۆڭلىدە ئىزدىنىدىغان خاراكتېرگە ئىگە بولۇش جەھەتتە بولسۇن، تىپىك تولستويچە قەھرىمان شەخس دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ. لېۋىن ئوبرازى ئۈستىدىكى ئىزدىنىشتە، ناھايىتى تەبىئىي ھالدا يازغۇچىنىڭ شۇ دەۋردىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلىلەر ئۈستىدىكى ئويلىنىشلىرى ئەكس ئەتكەن، شۇنداقلا ئۇنىڭ بۇ مەسىلىلەرگە جاۋاب ئىزدەش جەريانىدا سىناپ كۆرگەنلىرى ئەكس ئەتكەن. مانا بۇ لۇننىدىن ئىبارەت بۇ پېرسوناژنىڭ روماندىكى ئورنىنى بەلگىلىگەن. 1877 - يىل 8 - سېنتەبىردە ستراخوۋ تولستويغا يازغان خىتىدە ئۇنىڭغا رومانغا ئائىت ئوبزورلاردىن باشقا يەنە ئى. ئىشىلستاكوۋ ئىسىملىك بىر كىشىنىڭ پىكرىنى يەتكۈزگەن. بۇ كىشىنىڭ ياخشى كۆرىدىغىنى «ئاننا كارېنىنا» دىكى «ئاجايىپ - غارايىپ» لىق ئەھمىس، بەلكى لۇننىڭ پىكرىدە گەۋدىلەنگەن يازغۇچىنىڭ «پەلسەپىسى» ئىكەن. بۇ رومان ئۈنى قايغۇغا سېلىۋاتقان

نۇرغۇن «مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىپتۇ». تولستوي 22 - سېنتەبردىن 23 - سېنتەبرگىچە بولغان ئارىلىقتا يازغان جاۋاب خېتىدە ستراخوۋنىڭ يۇقىرىقى پىكرىنى يەتكۈزگەنلىكىگە رەھمەت ئېيتقان ھەمدە: «بۇ خەۋەرنىڭ قەلبىمدە گۈزەللىك، خۇشاللىق تۇيغۇسى قوزغىغانلىقىنى... تەسەۋۋۇر قىلالمايسىز...» دەپ يازغان.

تولستوي بۇ روماننى ئىلاجىنىڭ بارىچە ئايالاشتۇرماقچى بولغان ۋە ئۆزىنىڭ باشقا بىر يېڭى خىزمەتىنى قولغا ئېلىشنى تاقەتسىزلىك بىلەن ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن. 1877 - يىل 3 - مارتتا ئا. تولستويا خاتىرىسىگە مۇنداق دەپ يازغان: «تۇنۈگۈن لېۋ. نىكولايېۋىچ شىرەنىڭ ئالدىغا كېلىپ، ئۆزىنىڭ يېزىقچىلىققا ئىشلىتىۋاتقان مەشق دەپتىرىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى: ‹ھەي، چاپسانراق بولسا بولاتتى، بۇ روماننى چاپسانراق ئايالاشتۇرسام... باشقا يېڭىسىنى باشلايتتىم. ھېلىقى ئىدىيە ھازىر كۆڭلۈمدە ناھايىتى روشەنلەشتى، ئەگەر ئەسەرنى يازالسام، ئۇنىڭدىكى ئاشۇ مۇھىم تۈپ ئىدىيىنى گويا مەن ‹ئاننا كارېنىنا› دىكى ئائىلىنى سۆيۈش ئىدىيىسىنى قەدىرلىگەندەك، ‹ئۇرۇش ۋە تىنچلىق› تىكى 1812 - يىلدىكى ئۇرۇشنىڭ تەسىرىگە ئۇچراش سەۋەبىدىن تۇغۇلغان خەلقنى سۆيۈش ئىدىيىسىنى قەدىرلىگەندەك قەدىرلەيتتىم، مەن ھازىر شۇنى ئېنىق ھېس قىلدىمكى، كەلگۈسىدىكى، بۇ يېڭى ئەسىر ۋىمدە مەن ناھايىتى زور دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىش كۈچىگە ئىگە رۇس خەلقىنىڭ ئىدىيىسىنى قەدىرلەيمەن.» 60 - يىللاردا تولستوي «دېكابرىستلار» نامىلىق روماننى تاشلاپ قويۇپ، ئۇنى «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»قا ئۆزگەرتىپ يازغانىدى. كېيىن بۇ رومانىدىكى پىكىر ئۇنى يېڭىباشتىن ھاياجانلاندۇرغان. ئەمما بۇ قېتىم يازغۇچى ئۆزىنىڭ باش قەھرىمانىنى ئورنى

بويۇك يايلىقىدا بوز يەر ئېچۈلىتىقان بىر تۈپ كۆچمەنلەر (بىر توپ ئاددىي - ساددا تەبىئىچىلار) ئارىسىدا قىلىپ تەسۋىرلىمەكچى بولىدۇ. ئۇنىڭ «تەسىر كۆرسىتىش كۈچى» دېگەن سۆزىنى مۇشۇ مەنىدە چۈشەنسەك بولىدۇ.

ئەمما «ئاننا كارېنىنا»نى يېزىش ئىشى يەنىلا بىر ئايدىن كۆپرەك سوزۇلۇپ كېتىدۇ. 1877 - يىل 20 نەچچىنچى ئاپرېلغا كەلگەندە، رومانىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر نەچچە باسما تاۋىقى «روسىيىگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» ژۇرنىلىغا تاپشۇرۇلىدۇ.

«روسىيىگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» نىڭ 1877 يىل 4 - سانىدا رومانىنىڭ 7 - قىسمىنى ئېلان قىلىش ئايالغىشىدۇ. كېيىنكى كۈنلەردە 8 - قىسمىغا ئۆزگەرتىلگەن قىسمىنى تەھرىر بۆلۈمى ئەسلىدە 5 - سانىدا ئېلان قىلىشنى پىلانلىغان. كېيىن بۇ قىسمىنى ئېلان قىلىشتا ئاۋارىچىلىك تۇغۇلغان. «روسىيىگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش»نى نەشر قىلغۇچى كاتكوۋ رومانىنىڭ ئاخىرقى بىر بابىنى ئېلان قىلىشنى رەت قىلىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى يازغۇچى سىبىرىيىلىكلەرگە قىلىنغان ئاشۇ قەتمقى ياردەم بېرىش ھەرىكىتىنى ئىنكار قىلىپ تەسۋىرلىگەن① ھەم بىر ئوچۇم سلاۋيانلار ۋە كاتكوۋ ئېقىمىدىكىلەرنىڭ ئاخبارات ساھەسىدىكى زاتلارنى سېتىۋالالايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ بۇ قېتىمقى ھەرىكەتكە سلاۋيانلارنى چىن يۈرەكتىن قوللاپ ئەمەس، بەلكى مىللەتچىلىك مۇددىئاسى بىلەن قاتناشقانلىقىنى ئالاھىدە ئۆتكۈر مەسخىرە قىلغان. تولستوي بۇنداق مىللەتچىلىك ھېسسىياتىدىكىلەر بىلەن چېقىشالمايتتى. شۇڭا ئۇ ئەسەرنىڭ ئاخىرقى قىسمىنىڭ بەزى جايلىرىنى كاتكوۋ رازى بولغۇدەك قىلىپ ئۆزگەرتىشنى، «يۇمشىتىش، ئىخچاملاش مەسىلىسىدىن قۇتۇلۇپ، مۇستەقىللىكىگە ئېرىشكەن.

① 1877 يىلى سىبىرىيە روسىيىنىڭ يارەم ئارقىسىدا تۇرکىيىنىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلۇپ، مۇستەقىللىكىگە ئېرىشكەن.

لىلىرى ئۇستىدە توختىلىش» نى خالىمىغان. ئۇ، ستىراخوۋقا يازغان خېتىدە مۇنداق دېگەن: «ئەسلىدە كاتىكوۋ مېنىڭ كۆز قاراشلىرىمنى قوۋۋەتلىمەيتتى، بۇمۇ ئەلۋەتتە ھەقلىق يۇ-سۇندا شۇنداق بولىدىغان ئىش، چۈنكى مېنىڭ ئەيىبلەۋاتقىنىم دەل شۇنىڭغا ئوخشىشىدىغان كىشىلەر، ئۇ تەكەللۇپ بىلەن تىل-نى چاينىپ، بۇ ئابزاسنى ئانچە - مۇنچە يۇمشىتىپ بەرسىڭىز دەپ تۇرۇۋېلىپ، مېنى بەكمۇ بىزار قىلىۋەتتى. شۇڭا مەن ئۇنىڭغا ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن: ئەگەر ئۇلار مېنىڭ مەقسە-تىمگە قارىماي، ئەسەرنى ئېلان قىلىۋېتىدىغان بولسا، مەن ئەسەرنى ئۇلاردا ئېلان قىلمايمەن، يەنە كېلىپ مەن ئېيتقىنىمنى قىلالايمەن دېدىم.» — دەرھەق، ئۇزۇن ئۆتمەي يازغۇچى رومانىنىڭ 8 - قىسمىنىڭ ئورىگىنالىنى كاتكوۋتىن قايتۇرۇۋالدۇ ۋە بۇنىڭدىن كېيىن «روسىيىگە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» ژۇرنىلى بىلەن «ھەرقانداق ۋاقىتتا ھەرقانداق مۇناسىۋەتتە بولمايدى-غان»لىقىنى جاكالايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇ بۇ ئەسەرنىڭ بۇ قىسمىنى ئۆز قولى بىلەن كىتابچە قىلىپ چىقىرىشنىڭ تەي-يارلىقىنى كۆرىدۇ. 1877 - يىلىنىڭ ئىيۇنىدىن ئىيۇلىغىچە بولغان ئارىلىقتا تولستوي ستراخوۋ بىلەن بىرلىكتە رومانىنى كىتابچە قىلىپ بېسىشقا تەييارلاش يۈزىسىدىن رەتلەۋېتىپ، ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىپ بولغان قىسىملىرىغا ئەدەبىي جەھەتتىن بىر قاتار مۇھىم تۈزىتىشلەرنى كىرگۈزىدۇ. بۇ ئىش توغرىسىدا ستراخوۋ مۇنۇلارنى يازغان: «گەرچە مەن رومانىنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسىنى تولىمۇ ياخشى كۆرسەممۇ، ئەمما لېۋ. نىكولايېۋىچ-نىڭ كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك ماھارەت بىلەن ئۇنى تۈزە-تىپ چىقىدىغانلىقىغا ھەقىقەتەن ناھايىتى چاپسان ئىشەندىم. بۇ تۈزىتىش بىلەن ئۇ، ئەسلىدە تولىمۇ روشەن بولغاندەك كۆرۈنگەن نۇرغۇن يەرلەرنى شەرھلەپ ۋە چوڭقۇرلاشتۇرۇپلا

قالماستىن، يەنە ئەسەرنىڭ پۈتكۈل روھىنى ۋە ئۇسلۇبىنى بىر - بىرى بىلەن تولىمۇ يېقىن جېپسىلاشتۇردى.» ستراخوۋ ئۇنىڭ ئاساسەن ئەدەبىي جەھەتتىن بەزى تۈزىتىشلەرنى قىل-غانلىقى ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دەيدۇ: «لېۋ. نىكولايېۋىچ ئۆزىنىڭ ئەڭ ئىنچىكە ئىپادىلەش شەكىللىرىدىمۇ ئىنتايىن چىڭ تۇراتتى. ئۇ قارىماققا ئانچە مۇھىم ئەمەسقۇ دەپ قارال-غان نۇرغۇن يەرلەرنى ئۆزگەرتىشكە قوشۇلمايتتى، ئۇنىڭ ئىزاھلىرىدىن شۇنى كۆرۈۋالدىمكى، گەرچە ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىپادىلىشى ناھايىتى قوپال، تولىمۇ ئەركىن بولسىمۇ، ئۇ ئۆزە-نىڭ تىلىنى ئادەتتىن تاشقىرى قەدىرلەيدىكەن، ئەمما ھەربىر سۆز ۋە ھەربىر جۈملە ئۈستىدە ئىشلەشتە بولسا، ئەڭ ئېھتىياتچان پۇختا شائىردىنمۇ قېلىشمايدىكەن».

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقان-لىرى» دېگەن كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمىدىن: ھەسەن ئىلى تەرجىمىسى)

تولستوينىڭ «ئانا كارېنىنا» سىنىڭ پروتوتىپى

داۋيۇەن (جۇڭگو)

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىجتىمائىي پەنلەر دوكتورى شىفمان «ئەدەبىياتتىكى دوستلار» مەجمۇئەسىنىڭ 667 - سانىدا «بىر پورترېتنىڭ سىرى» سەرلەۋھىلىك ماقالە ئېلان قىلىپ «ئانا كارېنىنا» نىڭ پروتوتىپى ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزدى. ئۇ پۇشكىننىڭ قىزى ماريا ئالېكساندروۋنا پۇشكىنانى ئانا كارېنىنانىڭ پروتوتىپى دەپ ھۆكۈم قىلغان. ئۇنىڭ ئاساسلىرىنىڭ بىرى، تولستوينىڭ سىڭلىسى كوسمىسكايانىڭ ئۆز ئەسلىمىسىدە ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ ئاخىرىدا تولستوينىڭ تۇلادا پۇشكىنانى بىر قېتىم كۆرگەنلىكى ھەمدە ئۇنىڭ بىلەن خېلى ئۇزاق سەممىي پاراڭلاشقانلىقى ئىكەن. كوسمىسكايا ئېنىق قىلىپ: شۇ قېتىمقى كۆرۈشۈش ئارقىسىدا پۇشكىنا «خاراكتېر ۋە بوي - تۇرقى جەھەتتىنلا ئەمەس، يەنە چىراي - قىياپەت جەھەتتىنمۇ ئانا كارېنىنانىڭ ئەندىزىسىگە ئايلانغان» دەپ كۆرسەتكەن. شىفماننىڭ ئاساسىنىڭ ئىككىنچىسى، «ئانا كارېنىنا» نىڭ ئەڭ دەسلەپكى قوليازمىسىدىن ۋە كېيىنكى بىرنەچچە خىل قوليازمىسىدىن قارىغاندا، تولستوينىڭ «ئانا كارېنىنا»نى ئىجاد قىلىش ۋاقتىدىكى پىكىر يۈرگۈزۈش جەريانىنى

ئىككى باسقۇچقا بۆلۈش مۇمكىن ئىكەن. بىرىنچى باسقۇچتىكى پىكىر، تولستوينىڭ ئۆز سىڭلىسىغا يازغان خېتىدە ئېيتقىنىدەك «دېيانەتسىز چېركاۋ ۋە شۇ ۋەجىدىن پەيدا بولغان پۈتكۈل تراگېدىيە» دىن ئىبارەت بولغان، ئەينى ۋاقىتتا رومانىنىڭ باش قەھرىمانى «ئانا كارېنىنا» بولماي، نانا بولغان، كېيىن «ئاناستاتسىيە» دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭ چىراي - شەكلى پۇشكىنا بىلەن زادىلا ئوخشاشمىسمۇ، لېكىن تولستوي ئۇنىڭغا «پۇشكىنا» دەپ ئىسىم قويۇپقويغان. بۇ تولستوينىڭ ئادىتى بولۇپ، ئۇ قول يازمىدا ھەمىشە تۇرمۇشتىكى ھايات كىشىلەرنىڭ ئىسىم - فامىلىسىنىيېزىلىۋاتقان پېرسوناژلارغا قويۇپ قويىدىكەن. بۇنىڭدىن ئۇنىڭ قەلەم تەۋرىتىشتىن بۇرۇن پۇشكىنانى مەقسەتلىك ھالدا ئەندىزە قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. لېكىن ئانا كارېنىنانىڭ چىراي - شەكلىنىڭ پۇشكىنا بىلەن تۈلىمۇ ئوخشىشىپ قالغانلىقى ئىككىنچى باسقۇچتا بولغان. شۇ ۋاقىتتا تولستوي ئەسلىدىكى پىكرىنى ئۆزگەرتكەن. ئۇنىڭ ياراتماقچى بولغىنى مەۋقەسىنىڭ تايىنى يوق، چىراي - شەكلىنى كۆز - كۆز قىلىدىغان ئايال بولماستىن، بەلكى بەختكە تەلپۈنىدىغان ئاقسۆڭەكلەر جەمئىيىتىنىڭ ساختا ئەخلاق - دېيانەت قەپىزىدىن بۆسۈپ چىقىشقا جۈرئەتلىك بىر ئايالنىڭ ئوبرازى بولغان. بۇ تېمىدا ئۇ پۇشكىنانى مودېل قىلىپ تۇرۇپ، ئانا كارېنىنانىڭ گۈزەل رۇخسارىنى ۋە چىرىك سۈپەت ئېسىلزادىلىكىنى كۆڭۈل قويۇپ بېزەپ كۆرسىتىشنى بەلگىلىگەن.

شىفمان يەنە ئانا كارېنىنانىڭ پروتوتىپى ئۈستىدە پۇشكىنادىن باشقا، يەنە ئانا ستېپانوۋنا پىلوگۇا تۇغرىسىدىمۇ توختالغان. بۇ تولستوينىڭ ئۆيىگە يېقىن قوشنا قورۇقىنىڭ خوجايىنى بىبكوۋنىڭ ئائىلە خوجىدارى ۋە ئاشىنىسى بولغان. رومانىنىڭ دەسلەپكى نۇسخىسىدىكى ئانانىنىڭ چىراي - شەكلى

نىڭ تەسۋىرى شۇ ئايالنىڭكىگە ئوخشىشىدىكەن. بىبكوۋ 1872 - يىلى ئۇنىڭ بىلەن تۇيۇ قىلغان. پىلوگۇا ئەخمەق قىلىنىپ تاشلىۋېتىلگەندىن كېيىن ئۆزىنى ۋاگوننىڭ ئاستىغا تاشلاپ ئۆلۈۋالغان. تولستوي يۈك ۋاگونى بېسىۋەتكەن پىلوگۇانىڭ قانغا بويالغان گەۋدىسىنى كۆرۈپ چۆچۈگەن ۋە قاتتىق ئېچىنغان. شۇڭا ئۇ ئانا كارېنىناغا پىلوگۇانىڭ - ئىسىم فامىلىسىنى قويۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇنىڭ ھاياتىنى شۇنىڭغا ئوخشىشىدىغان شەكىلدە ئايالاشتۇرغان.

شىفمان تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا تولستوينىڭ خاتىرە ئۆيىدە ساقلانغان پۈشكىنانىڭ پورترېتىنى تەكشۈرۈپ، بۇنى دەللىلىگەن. بۇ پورترېتنى مەشھۇر رۇس رەسسامى، رەسساملار ئاكادېمىيەسىنىڭ ئاكادېمىكى ماكاروۋ (1822 — 1897) پۈشكىن تۇيۇ قىلىپ ئانچە ئۇزۇن ئۆتمەي، يەنى XIX ئەسىرنىڭ 60 - يىللىرىنىڭ دەسلىپىدە — ئۇ ئوتتۇز ياشقا تولغاندا سىزغان. بۇ پورترېت 1933 - يىلى پۈشكىنانىڭ دوستى ماكارىنكوۋنىڭ ئۆيىدىن خاتىرە ئۆيىگە يۆتكەلگەن. تولستوي ھايات ۋاقتىدا بۇ پورترېتنى ئەسلا كۆرمىگەن. پۈشكىنانىڭ ئۆزىمۇ 60 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدا تولستوي بىلەن بىرلا قېتىم كۆرۈشكەن. تولستوي «ئاننا كارېنىنا» نى پۈشكىنا بىلەن كۆرۈشۈپ 13 — 15 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 1873 - يىلى يېزىشقا كىرىشكەن. ئارىلىقتا شۇنچىۋالا ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىنمۇ ئۇنى شۇنچە جانلىق، پورترېتتىكى قىياپەت - سىياقلىرىدىن تارتىپ ياسىنىش، زىبۇ زىننەتلىرىگىچە ئوخشاش قىلىپ تەسۋىرلەشنىڭ ئۆزى بىر تېپىشماق. بۇ تولستوينىڭ كىشىنى ھەيران قالدۇرغۇدەك ئەستە قالدۇرۇش ئىقتىدارىغا ۋە كۆزىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

شىفمان ئەك ئاخىرىدا پۈشكىنانىڭ ھاياتى ئۈستىدە توخ-

تالغان. ئۇ 1832 - يىلى تۇغۇلغان، بەش ياشقا كىرگەندە دادىسىدىن ئايرىلىپ قالغان. 1860 - يىل 10 - ئاينىڭ ئاخىرىدا تۇلادىكى ئاتچىلىق فېرمىسىنىڭ باشلىقى گېنېرال كارتونىغا تەگكەن. كېيىن ئېرىنىڭ مەرتىۋىسى ئۆسۈپ، ئۇلار مۇسكۋاغا كەلگەن. كېيىن ئۇنىڭ ئېرى تاسادىپ بىر پېشكەللىكە ئۇچراپ، قەرەللىك چەكنى ئوغرىلىقچە ئىشلەتتى، دېگەن تۆھمەت بىلەن سوتقا چاقىرتىلىپ سوراق قىلىنغان. غەزەپلەنگەن كارتونگى سۆت مەيدانىدا ئۆزىنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋالغان (بۇ ئىش ئەينى ۋاقىتتا زىلزىلە پەيدا قىلغان. تولستوي بۇنى ئۆزىنىڭ «تىرىك جەسەت» ناملىق دراممىسىدىكى پېتر پولتاسۇۋنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ۋەقەلىكىگە خام ماتېرىيال قىلغان). پۈشكىنا پەرزەنت كۆرمىگەن، ئېرىمۇ ئۇنىڭغا ھېچقانداق مىراس قالدۇرمىغان. چار پادىشاھ ئالېكساندىر II ئۇنىڭغا ئېيىغا يىگىرمە رۇبلىدىن نەپىقە بەرگەن. ئۇ تۇرمۇشتا ئامالسىز قالغانلىقتىن ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى پانا تارتىپ، تەرەپ - تەرەپتە سەرسان بولۇپ خار - زارلىقتا تۇرمۇش كەچۈرگەن، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا مۇسكۋاغا قايتىپ، پۈشكىن كۇتۇپخانىسىدا ئىشلىگەن. ئۆكتەبىر ئىنقىلابى غەلىبە قىلىشى بىلەنلا سوۋېت ھۆكۈمىتى لوناچارسكىنىڭ ئىلتىماسى بويىچە ئۇنىڭغا يېتەرلىك نەپىقە بەرگەن. ئۇ 1919 - يىل 7 - مارت كۈنى ئالەمدىن ئۆتكەن ۋە دوندىكى جامائەت زاراتگاھلىقىغا قويۇلغان. ئۇنىڭ قەبرە تېشىدا يۇمىلاق فارفۇرغا سىزىلغان پورترېت بار. ئۇ دەل ماكاروۋ ئۇنىڭغا بېغىشلاپ سىزغان ھېلىقى مەشھۇر پورترېت.

«چەت ئەل ئەدەبىيات - سەنئىتى» نىڭ 1978 - يىل ئىككىنچى سانىدىن: ھەسەن ئىلى تەرجىمىسى)

«تىرىلىش» نىڭ يېزىلىشى توغرىسىدا

پىچكوۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

ئاشۇ دەۋردىكى ھەر خىل چىگىش - مۇرەككەپ ئىدىيە لەرنىڭ تەسىرى ئاستىدا، تولستويدا «تىرىلىش» رومانىدا (1898 — 1899) بايان قىلىنغان پاكىرلەر پەيدىنپەي پىشىپ يېتىلگەن. بۇ پاكىرلەر ئىدىيە ۋە ئىجتىمائىي تېما جەھەتتە رۇس تۇرمۇشىدىكى ھەر خىل ئاساسىي مەسىلىلەر بىلەن ماھىيەت جەھەتتىن باغلىناتتى. تولستوي بۇ رومانىدا خەلقنى ئىنتايىن زور كۆلپەتكە سېلىۋاتقان ئىجتىمائىي رېئاللىقنى ئەيىب لەش بىلەن ئۆزىنىڭ ئاشۇ بەدئىي ھاياتتىكى يۈكسەك بۇرچىنى چۈشەنگەن ئەخلاقىي غايىسىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئىپادىلەپ بېرىش نىيىتىدە بولغان.

تولستوي 1889 - يىلى مارتتا روساكوۋغا① يازغان خېتىدە ئۆزىنىڭ «ئاننا كارىنىنا»غا ئوخشاش چوڭ ھەجىملىك بىر رومان يېزىپ، ئۇنىڭدا يېڭىچە، ئادەتتىكىدىن باشقىچە، كىشىلەرگە پايدىلىق، دەپ چۈشەنگەن نەرسىنىڭ ھەممىسىنى زورۇقمايى بايان قىلىش» ئارزۇسىدا بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتقانىدى.

① توفلىر روساكوۋ خاركوۋ ئوبلاستلىق سوتنىڭ سودىيسى، تولستوينىڭ يېقىن ئاغىنىسى.

ئومۇمەن «تىرىلىش»نى ئوقۇغان كىشى رومانىنىڭ باشلانمىسىنى ئېسىدە ساقلايدۇ، ئۇ كەسكىن تەرىبىيە تەلەپپۇزىدا يېزىلغان بولۇپ، كىشىنى دەرھال چوڭقۇر خىيالىلارغا باشلاپ كېتىدۇ، ئۇنىڭدىكى تولستويچە قىزغىنلىق، جىددىي ھەم كىلاسسىك شېئىرلاردىكىدەك ۋەزىن - تۇراق ئۈزۈن جۈملىلەرگە نەقەدەر زور مەزمۇن سىڭدۈرگەن - ھە! ئۇنىڭدا ھەم ھاياتقا بولغان خۇشاللىقنىڭ تەنتەنىلىك مەدھىيىسى، ھەم تۇمەن خىل جانلىقنى ئويغىتىدىغان يېڭىلمەس باھار گۈزەللىكىگە ئوقۇلغان مەدھىيە بار. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئىنسانىيەتنىڭ پۈتمەس - تۈگىمەس ئازاب - ئوقۇبىتى، كۆلپەت - نادامىتى توغرىسىدىمۇ ھېكايەت قىلىنغان. تەبىئەت دۇنياسىدىكى ھايات تولىمۇ چىرايلىق بولىدۇ، ئۇ كىشىلەرنى تىنچلىققا، ئىجىللىققا، قىزغىنلىققا ئىنتىلدۇرىدۇ. دەرۋەقە، كىشىلەرنىڭ شىللىسىگە مىنۇتلىغان زوراۋانلار، شەپقەتسىز خۇسۇسىي مۈلۈك خوجايىنلىرى ھەممىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىۋاتقان ۋاقىتتا، زېمىندا تىنچلىق ۋە بەختنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئاقسۆڭەك بۇرژۇئازىيە جەمئىيىتىنىڭ چىرىك ئەخلاقىنى رەھىمسىزلىك بىلەن پاش قىلىش «تىرىلىش»نىڭ پۈتكۈل سەھىپىسىگە سىڭدۈرۈلگەن. رومانىنىڭ باشلانمىسىدا كىتابخانىغا رومانىدىكى تېمىنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىكىدىن بېشارەت بېرىلىدۇ، ئۇ ئەسەرنىڭ كېيىنكى قىسمىدا قانات يايدۇرۇلىدىغان باش قەھرىمان بىلەن پۈتكۈل ئىجتىمائىي سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنىڭ بەخىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تولستويىنىڭ غايەت زور ئەدەبىي مىراسلىرى ئارىسىدا بۇ ئۇلۇغ يازغۇچىنىڭ ئىدىيىسى، دىنىي ئەخلاق قائىدىسى ۋە ئىسپاتىكا جەھەتتىكى ئىزدىنىشىنىڭ يەكۈنى سۈپىتىدىكى «تىرىلىش» ناملىق رومانى ئالاھىدە گەۋدىلىك ئورۇن تۇتقان. ئۇنىڭدا XIX ئەسىردىكى پۈتكۈل روسىيە ئەدەبىياتىنىڭ ئىزدىنىشى ئەكس

ئەتتۇرۇلگەن، يازغۇچى ئۇچۇن ئىنتايىن مۇھىم بولغان ناھايىتى نۇرغۇن تېما «تىرىلىش»تە ئۆزئارا يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن. بۇ رومانداۋ تولستويىنىڭ ئۇرغۇپ تاشقان قىزغىنلىقى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە چىققان، پاتريئارخاللىق تۈزۈمى ئاستىدىكى مىليونلىغان دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلغۇچىلار تۇتقان ئىجتىمائىي سىياسىي مەيدانىمۇ ناھايىتى روشەن ئىپادىلەنگەن، شۇنىڭ بىلەن بىللە تولستوي مۇتەپەككۇر سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ ھېلىقى دىنىي ئەخلاق لايىھىسى ئارقىلىق، ئىنسانىيەتنى جىممىكى يامانلىق، ۋەھشىيلىكتىن قۇتقۇزۇش ئىستىكىدە ئىپادىلىگەن ئاجىزلىقنىمۇ ناھايىتى روشەن پاش قىلىپ قويغان.

روسىيە ئەدەبىياتىدا «تىرىلىش» تەنقىدىي رېئالىزمنىڭ ئەڭ يۈكسەك چوققىسى ھېسابلىنىدۇ — يەنى شۇنىڭدىن كېيىنكى مەزگىللەردە بۇ رومانىدىنمۇ گۈزەلرەك بولغان تەنقىدىي رېئالىزملىق ئەسەر زادىلا مەيدانغا كېلىپ باقمىدى، دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بۇ ئەسەر دۇنياغا كەلگەندە، سوتسىيالىستىك رېئالىستىك ئەسەرلەر كۆپىدىن - كۆپىگە پىشىپ يېتىلىۋاتاتتى. دەل مۇشۇ پەيتتە تولستوي روسىيە ئەدەبىياتىنىڭ پۈتكۈل بىر دەۋرىنىڭ تالانتلىق ئاياغلاشتۇرغۇچىسى بولۇش رولىنى ئويىنىدى.

«تىرىلىش»تىكى پىكىرلەر ئاشۇ جەمئىيەتنىڭ رېئال سىياسىي ۋە ئىدېيىسىنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىنىڭ ماھىيىتى بولۇپ، كىشىنىڭ دىققىتىنى تولىمۇ تارتىدۇ. بۇ پىكىر 1887 - يىلى پەيدا بولغان. ئەينى چاغدا تەپتىش ئاناتولى فىدىروۋىچ كوركىن ياسنايا پوليانادا مېھمان بولغان، ئۇ ئۆزىنىڭ خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن تېرنۇشۇپ قالغان روچاللى ئوننى ئىسىملىك كىشىنىڭ تۇرمۇش تارىخىنى تولستويغا سۆزلەپ بەرگەن، بۇ كىيىن رومان ۋەقەلىكىنىڭ تەركىبىي قىسمىغا ئايلانغان. ئەينى ۋاقىتتا يازغۇچى كوركىنىڭ ھېكايىسىگە تولىمۇ قىزىققان ھەمدە

ئۇنىڭدىكى تېمىنى «ناھايىتى ياخشى، شۇنداقلا ناھايىتى زۆرۈر» دەپ ھېسابلىغان، شۇغىنىسى، ئۇ دەرھال قەلەم تەۋرەتمىگەن. بۇنىڭغا ئېھتىمال، ئىجادىيەت پىلانىنىڭ ئاستا - ئاستا پىشىپ يېتىلگۈچە بىر مەزگىل كەتكەنلىكى سەۋەب بولسا كېرەك. تولستوي ئۆزىمۇ مۇنداق دېگەنىدى: «مەن پىكرىمنى ياخشى پىشۇرۇۋېلىپ يېزىشنى ئويلايمەن، شۇنداق قىلىش كېرەكلىكىنىمۇ بىلىمەن، لېكىن شۇنداق قىلالمىدىم — كۆڭلۈمدە مۇنداق تەلەپ بولمىدى.»① يازغۇچى كىيىن سۆزلەپ بەرگەن ۋەقەلىكىنى ئىجادىيەتتە ئىشلەتكەن چاغدا ئون نەچچە يىل ئۆتۈپ كەتكەنىدى. بۇ ئون نەچچە يىلدا قېيۇق دراماتىكىلىققا ئىگە خىلمۇخىل ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر بولدى.

1889 - يىلى 12 - ئايدا خاتىرىگە: «تەلىماتنى شەرھىلەش ئىشى ۋە كورىنىنىڭ ھېكايىسىدىكى ماتېرىياللار بىلىنەربىلىنمەس جۇغلىنىشقا باشلىدى»② دەپ يېزىلدى، مۇشۇ دەۋردە يازغۇچى قانائەتلەنمىگەن «كورىنىنىڭ ھېكايىسى»نىڭ بىرىنچى قول ئورىگىنالى يېزىلدى. 1890 - يىلى 6 - ئايدا تولستوي خاتىرىسىگە: «كورىنىنىڭ ھېكايىسىنىڭ تاشقى شەكلى جەھەتتە ئىنىق بىر پىكىرگە كەلدىم، يېزىشنى چوقۇم سوتنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشىدىن باشلاش كېرەك، قانۇنىنىڭ ئالدامچىلىقىنى ۋە ئۇنىڭ ئاشۇنداق بولۇشىنىڭ مۇقەررەرلىكىنى دەرھال يېزىپ چىقىش كېرەك» دەپ يېزىپ قويغان.

شۇغىنىسى، رومانىنى يېزىش خىزمىتىدە 1890 - يىلى ھېچقانداق چوڭ ئىلگىرىلەش بولمىغان. 1891 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى يازغۇچى خاتىرىسىگە يەنە: «ئەگەر بىرەر

① «تولستوي ئەسەرلىرى توپلىمى» 64 - توم 162 - بەت. (ئەسلى كىتابتىكى ئىزاھات).

① ن. كوشۇ «تولستوينىڭ ھاياتى ۋە ئىجادىيەت يىلنامىسى» 415 - بەت (ئەسلى كىتابتىكى ئىزاھات).

چوڭ ھەجمدە تروﻟﯘگىيە يازالىغان بولسام، ئۇنى شەيئىلەر-گە ھازىرقى قارىتىش بويىچە شەرھلەپ بەرگەن بولسام نەقەدەر ياخشى بولاتتى» دەپ يازغان. تولستوي بىر يۇرۇش ئەخلاق غايىسىنى سىياسىي مۇھاكىمە شەكلى ئارقىلىق تەشۋىق قىلىشتا چەكلىمىگە ئۇچراپ ئامالسىز قالغان. ئۇ چوڭ ھەجمىلىك رومانىنىڭ بەدىئىي شەكلى ئارقىلىق ئۇلارنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشكە ئېھتىياجلىق ئىدى. 10 يىلدىن كېيىن يېزىلغان «تىرىلىش» دەل ئاشۇنداق رومانىدىن ئىبارەت. يازغۇچى ئۆزىنىڭ پىكىرلىرىنى بىر قېتىم قەلەم تەۋرىتىش بىلەنلا ئاخىرلاشتۇرماقچى بولمىسمۇ، ئەمما ھەر قېتىمدا ئەمدى بېشى باشلانغان ئەسەردىن رازى بولمىغان ياكى باشقا ئىشلار، مەسىلەن، ئاچار-چىلىقتا قالغان خەلقنى ئىقتىسادىي جەھەتتىن يارىدەم بېرىش، بەدىئىيلىك جەھەتتە ئىزدىنىش، ئۆز تەلىماتىنى تارقىتىش، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ باشقا ئەسەرلىرىدىن، ئالايىلى، «خوجايىن بىلەن ئىشچى»، «ئەۋلىيا ئاتا سېرگەي»، «ھاجى مۇرات»لارنى يېزىش قاتارلىق ئىشلار بىلەن يېزىش ئۇزۇلۇپ قالغان. بىز كۆرۈپ ئۆتكىنىمىزدەك، ھەر قېتىم «تىرىلىش»نى يېزىشقا قايتىدىن تۇتۇنغاندا تولستويىنىڭ ئىشتىياقى ئالدىنقىسى بىلەن ئوخشىمىغان، يۇنىڭغا يازغۇچىنىڭ ئىدىيەسىنىڭ ۋە ئىجادىيىتىنىڭ ئىزچىل تۇردە، ئۇزلۇكسىز بېيىپ بارغانلىقى، راۋاج تاپقانلىقى سەۋەب بولغان.

1895 - يىل 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئۇ ئۆزىنىڭ خاتىرىسىگە مۇنداق دەپ يازغان: «ھېلىلا سەيلىدە يۇرۇپ «تىرىلىش»نى يازالمايۋاتقانلىقىمنىڭ سەۋەبىنى بىردىنلا چۈشەندىم، باشلىنىش تۇغرا يېزىلماپتۇ، مەن بۇ نۇقتىنى بالىلار توغرىسىدىكى «كىمنىڭ تۇغرا» دېگەن رومان ئۈستىدە پىكىر يۇرگۈزۈۋاتقاندا بىلدىم، مەن شۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالدىمكى، بۇ رومانىدا ئىشنى

دېھقانلار تۇرمۇشىنى يېزىشتىن باشلاش كېرەك، ئۇلار ئوبيېكت ئىجابىي تەرەپ، باشقىلار بولسا، بىر خىل سايە، سەلبىي نەرسىلەردىن ئىبارەت، ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە «تىرىلىش» توغرىسىدىكى قائىدىنى تېپىۋالدىم، شۇنىڭدىن باشلاش كېرەك، مەن دەرھال قەلەم تەۋرەتمەكچىمەن»①. تولستوي «تىرىلىش» نىڭ بۇ قېتىمقى يېڭى نۇسخىسىنى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن يېزىشقا كىرىشكەن، ئەمما بىر مەزگىل يازغاندىن كېيىن ئۇنى يەنە تاشلىۋەتكەن. ئۇ بۇ ئەسەرنى يېزىشنىڭ قىيىنلىقىنى تۆۋەندىكى سەۋەبلەر بىلەن چۈشەندۈرىدۇ، يەنى ئۇ: ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكى ئۇنىڭ ئىجادىيەت ئېڭىدا تەبىئىي ھالدا تۇغۇلمىغان، بەلكى ئۇنى باشقا بىر كىشى سۆزلەپ بەرگەن، «كۆرىنىنىڭ ھېكايىسى يۈرىكىمدىن پەيدا بولمىغاچقا ئۇنى يېزىش قىيىن بىلىنىۋاتىدۇ.» دەيدۇ.

1897 - يىل 1 - ئاينىڭ 5 - كۈنى تولستوي يېزىلىپ پۈتكەن بىرقانچە بابنى قايتا ئوقۇپ، ئۇنىڭدىكى نىخلىيودوۋنىڭ كاتيۇشانى ئىكاھىغا ئېلىش قارارىغا كەلگەنلىكى تەسۋىرلەنگەن بىرنەچچە بابتىن تولمۇ رازى بولمىغان، «ھەننىۋاسى ساختا، تۇقۇپ چىقىرىلغان، ئوسال نەرسىلەر» دېگەن. بۇ ھەقتە ئۆز خاتىرىسىگە مۇنداق دەپ يازغان: «ئوسال يېزىلغان نەرسىنى ئۆزگەرتمەك تولمۇ تەس ئىكەن، ئۇنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن نىخلىيودوۋ بىلەن كاتيۇشانىڭ ھېسسىياتىنى ۋە تۇرمۇشنى تەسۋىرلەش كېرەك. كاتيۇشاغا مۇئەييەنلەشتۈرۈش ۋە ئەستايىدىل بولۇش، نىخلىيودوۋقا ئىنكار قىلىش ۋە مەسخىرە قىلىش پوزىتىسىيىسى تۈتۈش كېرەك. قارىغاندا مەن بۇ كىتابنى تامامليالمايسىز تۈتۈش كېرەك.

① «تولستوي ئەسەرلىرى توپلىمى» 53 - توم، 69 - بەت، (ئەسلى كىتابتىكى ئىزاھات).

دىغان ئوخشايمەن، ھەممۇاسى تولىمۇ ئوسالىشىپ كەتتى»①.

1898 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا «تىرىلىش»نى يېڭىباشتىن يېزىشقا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم تۇتۇنغان. ئۇنىڭ مۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلغان سەۋەب ئەينى ۋاقىتتا چار پادىشاھ ھۆكۈمىتىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ، كانادا‌غا كۆچۈپ كەتكەن دىنسىزلار مۇرىتلىرىغا پۇل تەييارلاپ بېرىش بولغان. دىنسىزلار مۇرىتلىرى مەسلىسى 1895 - يىللا ئوتتۇرىغا چىققان، شۇ چاغدا ئۇلار دىنىي سەۋەب تۈپەيلىدىن ئەسكەر بولۇشنى ۋە دۆلەتنىڭ باشقا شەكىللىدىكى زورلۇق كۈچى ھەرىكەتلىرىگە قاتنىشىشنى رەت قىلغانلىقى ئۈچۈن ۋەھشىيانە قامچىلانغان ھەمدە تېغلىس ئۆلكىسىنىڭ ھەر‌قايسى يېزىلىرىغا تارقاقلاشتۇرۇلغان. ۋ. ئى. لېنىن بۇ مەسىلىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلگەن. ئۇ دىنسىزلار مۇرىتلىرىنىڭ زىيانكەشلىككە ئۇچراش ئەھۋالى تەسۋىرلەنگەن بىر پارچە ماقالىنى ئۆزى كۆرۈپ، جەنۇبدە نەشر قىلىنىدىغان «ئىشچىلار» ژۇرنىلىغا ئەۋەتىپ بەرگەن. (بۇ ماقالە ژۇرنالنىڭ 1896 - يىل 1 -، 2 - سانلىرىدا ئېلان قىلىنغان)، ماقالىدە دىنسىزلار مۇرىتلىرىغا قىلىنغان زىيانكەشلىك «قاباھەتلىك ۋەقە»، ئۇ «بىزگە ئاشۇ خىل مەدەنىيەتلىك دۆلەتتە زادىلا ئەقىلگە سىغدۇرغىلى بولمايدىغان دەرىجىدىكى قورقۇنچلۇق، ئاسىياچە مۇستەبىتلىك تۈزۈمنى كۆرسەتىپ بەردى.»② دەپ‌ىلگەن. شۇڭا تولستوي بۇ رومانىنى دىنسىزلار مۇرىتلىرىنىڭ ھەرىكىتىنى قوللاش ۋە «مۇستەبىت ھۆكۈمرانلىقنىڭ ۋەھشىيلىك ۋە زوراۋانلىق قىلمىشلىرىغا» قارشىلىق بىلدۈرۈش شەكلىنىڭ بىرى سۈپىتىدە يېزىپ تاماملاش نىيىتىگە كەلگەن.

تولستوي بۇ قېتىم «تىرىلىش»نى كۆڭۈل قويۇپ يازدى.

① «چېردىنكوۋ تەھرىرلىكىدىكى تولستوي خاتىرىلىرى» 38 - بەت، (ئەسلى كىتابتىكى ئىزاھات).

② يۇقىرىقى كىتاب 71 - بەت (ئەسلىدىكى كىتابتىكى ئىزاھات)

كۈن بويى ۋە كېچىلىرىمۇ مۇشۇ تۇغرىسىدىكى ئىشلارنى ئويلايدۇ، ئۇ بىر پارچە خېتىدە: «مەن ئۇنىڭ خېلى قىممىتى بار دەپ ئويلايمەن، ئۇ نۇرغۇن ئۆزگەردى» دەپ يازغان. تولستوي 1898 - يىل 10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى پ. ئا. بۇلانروغا يازغان خېتىدە: «تىرىلىش» نى يېزىۋېتىپ، سەنئەت پائالىيىتى بىلەن مەخسۇس شۇغۇللىنىش پۇرستىگە ئېرىشكەنلىكىمدىن بەخت ھېس قىلىمەن، يەنە كېلىپ بۇ ئەسەرنىڭ ناھايىتى زور قىممىتى بارلىقىدىن ئۆزۈمگە تەسەللى تاپماقتىمەن. شۇڭا مەن مەست ئادەمدەك ئۆزۈم ياخشى كۆرىدىغان بۇ ئىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن بېرىلدىم، يەنە كېلىپ خىزمەت مېنى بېشىمدىن ئايىغىمغىچە تارتىپ كەتكەندەك، ناھايىتى زور ئىشتىياق بىلەن ئىشلەۋاتىمەن» دېگەن. ئىككى ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن تولستوي يېزىشتا قانچە ئىلگىرىلىگەنسېرى «كىتاب - گېزىت تەكشۈرۈش تۈزۈمىگە زىت كېلىدىغان يەرلەرنى شۇنچە كۆپ ئۆزگەرتىۋەتكەن» لىكىدىن ئەنسىرەشكە باشلىغان. شۇڭا ئۇ 1898 - يىل 11 - ئاينىڭ 7 - كۈنى يازغان بىر پارچە خېتىدە «تىرىلىش» نامىلىق بۇ كىتاب ئۈستىدە «تۈختام» تۈزۈشكەن نەشرىيات سۈرىدىگىرى ئا. ف. ماركىستىن بۇ ئەسەرنى تەكشۈرۈش دائىرىلىرىنىڭ تەلىپى بىلەن پىششىق تۈنۈشىدىغان بىرەر يازغۇچىغا تەكشۈرۈشنى ھاۋالە قىلىپ بېرىشنى ئىلتىماس قىلغان. نەتىجىدە بۇ خىزمەتنى «بىنەم» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇل تەھرىرى سىمىيانكوۋسكى ئۈستىگە ئالغان، ئۇ پىكىر بەرگەن نۇرغۇن بابلارغا تولستوي كېيىن قوشۇلدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن.

«تىرىلىش» «بىنەم»نىڭ 1899 - يىل 3 - سانىدىن باشلاپ ئېلان قىلىنىشقا باشلىغان، ئاربلىقتا قىسقا مەزگىل ئۈزۈلۈپ قالغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بىر يىل داۋاملىق ئولاپ ئېلان قىلىنغان (1 - سانىدىن 52 - سانغىچە)، تولستوي بۇ

بىر يىلدا رومانىنىڭ سىگنالىنى ئۇستىددىن كۆرۈش خىزمىتىنى جىددىي ئىشلىگەن. 1899 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئۇ خاتىرىسىگە: «يېقىنقى تۆت ئاي ئىچىدە، شۇنداقلا هازىرمۇ ئىزچىل تۇردە «تىرىلىش» ئۇستىددىكى ئىجادىيىتىنى تەپسىلەتتىم، نۇرغۇنىنى يېزىپ بولدۇم، ئۇنىڭ ئىچىدە يامان ئەمەس يەرلەرمۇ بار، شۇنداقلا يېزىش مەقسىتىمگە پۈتۈنلەي مۇخالىپ كېلىدىغان يەرلەرمۇ بار» دەپ يازغان①. 1899 - يىلنىڭ پۈتكۈل كۈز پەسلى ۋە باش قىش مەزگىلى رومانىنىڭ 3 - قىسمىنى يېزىشقا سەرپ قىلىنغان. ئەڭ ئاخىردا، 1899 - يىل 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئۇ خاتىرىسىگە: «تىرىلىش»نى تاماملىدىم، ياخشى چىقمىدى، ئۇنى تەپسىلىي ئۆزگەرتمىدىم، تولىمۇ ئالدىراپ قالدىم، ئەمما ئىشقىلىپ قولدىن چىقاردىم، ئۇنىڭغا يەنە باش قاتۇرماقچى ئەمەسمەن»② دەپ يازغان.

ئىلگىرىكى زوقمەنلەرنىڭ زوقلىنىشتىن بۇرۇن ئەخلاق جەهەتتە پۇشايمان يېيىش مۇددىئاسى ئاساس قىلىپ يېزىلغان «كورىنىنىڭ هېكايىسى»نىڭ بەزى ۋەقەلىرىنىڭ مۇهىم نۇقتىلىرىلا ساقلىنىپ قالغان. لېكىن مۇشۇ ئوچۇق - ئاشكارا ۋەقەلەرنىڭ جاهازلىنىدىن تېپىك تولستويچە نەرسىلەر يېتىلىپ چىقتى، بۇ رومانىنىڭ سەھىپىسىدىكى تۇرمۇشنىڭ قانداق قىلىپ تەدرىجىي شەكىللەنگەنلىكى، يازغۇچى ئۆزىنىڭ ئەسلى پىكىرلىرىدىكى ئەخلاق قائىدىلىرىنىڭ «تار دائىرىسى»دىن قانداق ئايرىلىپ چىققانلىقى

① «دۆلەت تەرىپىدىن ئىشلەنگەن تولستوي خاتىرە ئۆيىنىڭ يىلنامىسى» موسكۋا، 1938 - يىل نەشرى، 5 - بەت (ئەسلى كىتابتىكى ئىزاهات).

② «روسىيەدىكى پىكىر ئېقىملىرى» 1913 - يىل 6 - سان، 71 - بەت (ئەسلى كىتابتىكى ئىزاهات).

لېكىن، ئۇ ئۆزى شەرهلىمەكچى بولغان دائىرىنى قانداق قىلىپ كېڭەيتكەنلىكى، ئۆزىنىڭ ئەخلاق تېمىسىنىڭ رامكىسىغا شۇنچە مۇهىم بولغان ئومۇمىي خەلق ئۇسۇنى ئالغان سىياسىي مەسىلىلەرنى كىرگۈزگەنلىكى ئۇنىڭ پاش قىلىش ۋە ئەيىبلىشىنى شۇنچە كۈچلۈك قىلغان!

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيىتى تەرجىمىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمىدىن: هەسەن ئىلى تەرجىمىسى.)

«ياش گۋاردىيە» رومانىنى قانداق يازدىم

فادىيېۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

كىتابخانلار — ياش ئىشچىلار ۋە ستۇدېنتلار — خەتلىرىدە ۋە يىغىلىشلاردا ھەمىشە مېنىڭ «ياش گۋاردىيە» رومانىنى قانداق يازغانلىقىم ھەققىدە سوراشىدۇ؛ ياش گۋاردىيىچىلەرنىڭ پائالىيىتىگە دائىر ماتېرىياللارنى قانداق توپلىغانلىقىمغا، بۇ رومانىدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن، نېمىس قوشۇنلىرى ئىشغالىيىتى مەزگىلىدە كىراسنودۇندا يۈز بەرگەن ۋەقەلەرنىڭ قانچىلىك دەرىجىدە چىنلىققا ھەمەيلەن دېگۈدەك ناھايىتى قىزىقىشماقتا.

ياش گۋاردىيىنىڭ پائالىيىتىگە دائىر ماتېرىياللارنى كوممۇنىستنىڭ ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتى بەرگەنىدى، ئۇلارغا ئىنتايىن تەشەككۇر بىلدۈرىمەن.

مەن ئاشۇ ۋەقەلەر بولۇپ ئۆتكەن جايلارغا بارغان ئىدىم، ئۇ يەرلەردە بىرەر ئايچە تۇرۇپ، بىرمۇنچە كىشىلەرنى زىيارەت قىلدىم. بىرمۇنچە ياش گۋاردىيىچىلەرنىڭ ئۆيلىرىگە بېرىپ، ئۇلارنىڭ ساۋاقداشلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن سۆھبەتلەشتىم، شۇنىڭ بىلەن كوممۇنىستنىڭ ياشلار ئىتتىپاقى مەركىزىي كومىتېتىنىڭ ماڭا بەرگەن ماتېرىياللىرىنى تولۇقلىدىم. ئۇنىڭدىن باشقا مەن يەنە خائىن كۇلىشوۋنىڭ سوتلىنىشىغا دائىر ماتېرىياللارنىمۇ كۆرۈپ چىقتىم. كۇلىشوۋ — نېمىسلارنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەپ،

نېمىسلارنىڭ ياش گۋاردىيىچىلەرگە زىيانكەشلىك قىلىشىغا ياردەملەشكەن خائىن. ئۇ ئاخىردا سوۋېت ئىتتىپاقى ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ قولىغا چۈشكەن. مەن كراسنودۇندىكى نۇرغۇن پارتىزانلار ۋە يەر ئاستى خىزمەتچىلىرى بىلەن كۆرۈشۈپلا قالماستىن، يەنە ۋورشىلوۋگراد ئوبلاستىنىڭ باشقا رايونلىرىدىكى پارتىزانلار ۋە يەر ئاستى خىزمەتچىلىرى بىلەنمۇ ئۇچراشتىم.

شۇنىڭدىن كېيىن كۆچمەنلىك بارىچە تەسەۋۋۇر قىلدىم ۋە ئۆزۈمنىڭ ئاساسىي دىققەت - نەزەرىمنى ياش گۋاردىيىچىلەر ئارىسىدىكى قايسى كىشىلەرگە قارىتىشىم لازىم دېگەنىنى بەلگىلەۋالدىم، يەنى ئاساسىي دىققەت - نەزەرىمنى مەركەزلىك ھالدا رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۆتىگۈچى باش شتابنىڭ بەش نەپەر ھەيئەت ئەزاسىغا قاراتتىم.

ئۇلار قۇربان بولغاندىن كېيىن «سوۋېت ئىتتىپاقى قەھرىمانى» دېگەن ئالىيجاناب نامنى ئالغان، ئۇلار: ئولىگ كوشۇۋوي، ئىۋان شىمنوخوۋ، ئولىيانا گلوموۋا، سېرگېي چۇلىنىن، لىيوبوۋشېپچوۋالار. ئۇنىڭدىن باشقا مەن يەنە شۇ تەشكىلاتنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن ئەڭ يېقىن بولغان ۋولوگا ئوشموشىن، خۇلىيابورىس، ئاناتولى پوپوۋ قاتارلىق بىرقانچە گۋاردىيىچىلەرنىمۇ تاللىدىم. مەن ئۇلارچۇن بەكرەك قىيىن بولغىنى روماندا ئوتتۇرىغا چىقىدىغان بىرمۇنچە پېرسوناژلارنى توقۇشقا مەجبۇر بولغانلىقىمدىن ئىبارەت. ئەگەر بىر توپ ياش گۋاردىيىچىلەر ئورۇندىغان مەلۇم بىر ھەقىقىي ئۇلۇغۋار نەتىجىنى تەسۋىرلىگەنىدە، ئۇ نەتىجىلەرنى يارىتىشتا ئىشتراك قىلغۇچىلارنىڭ بىرەرى ئەستىن چىقىرىلىپ قالىدىغان بولسا، خاتىرىلەشكە تېگىشلىك قەھرىمانلارغا ئادىل مۇئامىلە قىلىنمىغانلىق بولاتتى.

باش قەھرىمان تەسۋىرلىنىدە ئۇلارنىڭ پورتىرېتى ۋە خاراكتېرىستكىسىنى ئۇلارنىڭ ئورۇق - تۇغقانلىرىنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىگە، سۆرەتلىرىگە ياكى مەن تونۇشىدىغان ھايات ئادەملەرگە

ئاساسەن، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە خېلى چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈردۇم.

ئولىگ كوشۇۋي، ئىۋان شىمنوخوۋ، سېرگي چۇلېنىن، لیۇبا شېپچوۋا، ئوليانا گلۇموۋا، خۇالىيا بۇرىس، ۋولوگا ئوسموسىن، نولا ئالىيۇچۇيانىنس، ئاناتولى پوپوۋ ۋە ئۇلارنىڭ ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ پۈرتىرېتى ۋە خاراكتېرىستىكىسىنى تەسۋىرلىگەن چاغدا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە، ئەڭ زور دەرىجىدە تۇغرا قىلىشقا كۈچ چىقاردىم، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، بەزى يەرلەردە رومانىنىڭ ئۆزىگە ئېتىبار بېرىش يۈزىسىدىن چىنلىقتىن چەتنىگەن ئايرىم ئەھۋاللارمۇ بولدى، مەسىلەن، نولا ئالىيوچۇيانىنس بىلەن بىۋاستە كۆرۈشمىدىم، ئۇنىڭ بىلەن يۈزتۇرانە پاراڭلىشالمغىنىم يوق، ئەمەلىيەتتە بولسا ئۇ ھايات، يەنە كېلىپ لېنىنگرادتىكى توپچىلار مەكتېپىدە ئوقۇۋاتقانىكەن. ئۇنىڭغا مەن بەزى يۇمۇرىستىك ئالاھىدىلىكلەرنى بەردىم، ئەمما ئۇنىڭدا زادى ئاشۇ ئالاھىدىلىكلەرنىڭ بار ـ يوقلۇقىغا ئۆزۈممۇ ئانچە ھۆددە قىلىپ كېتەلمەيمەن. مەندە ستېپان ساخانوۋ ۋە «گۈلدۇراما» دەپ لەقەملىك بار ئاناتولى ئورلوۋنىڭ پۈرتېتىغا دائىر ماتېرىياللار بولمىغاچقا، ئۇلارنى ئۆزۈمنىڭ قىياسىم بويىچە تەسۋىرلىدىم.

ياش گۋاردىيىنىڭ خائىنلارنى ۋە ساقچىلارنى ئېتىشى، نېمىسلار گېرمانىيىگە ھەيدەپ ئېلىپ ماڭماقچى بولغان ماللارنى پىترىتىۋېتىشى ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنەرلىك خىزمەتلىرىنىڭ بىرەرىنمۇ چۈشۈرۈپ قويماسلىققا كۈچۈمنىڭ بارىچە تىرىشتىم.

قىلچە كۆپتۈرمەستىن ئېيتالايمەنكى، كراسنودۇندىكى قەھرىمانلارنى ئىنتايىن زور مۇھەببىتىم بىلەن يازدىم، مۇشۇ رومان

ئۈچۈن ناھايىتى جىق يۇرەك قانلىرىمنى سەرپ قىلدىم.

«ياش گۋاردىيە»نى يېزىپ چىقىشقا كەتكەن ۋاقىت ئانچە دېگۈدەك ئۇزۇن ئەمەس، ئەگەر ماتېرىيال توپلاشقا سەرپ قىلغان ۋاقىتنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بىر يىل تۇققۇز ئايلا ۋاقىت كەتتى.

بۇ رومانىنى ئوقۇپ چىققۇچىلارنىڭ ئېيتىشىچە مەن ئەڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك ۋە ئەڭ قىزىقارلىق قىلىپ يېزىپ چىقالىغانلىرىم سىرگي چۇلېنىن بىلەن لیۇباشېپچوۋا ئىكەن. بۇ تۇغرا بولۇشى مۇمكىن. مەسىلە شۇ يەردىكى، سېرگي بىلەن لیۇبا «بۇاستە ھەرىكەت قىلغۇچى» كىشىلەر. شۇڭا لیۇبا شېپچوۋا بىلەن سېرگي چۇلېنىنىنى يېزىش ئولىگ كوشۇۋينى يېزىشتىن كۆپ ئاسان بولدى. ئولىگ كوشۇۋينىڭ خاراكتېرىستىكىسىدا سىرتقا تېپىپ تۇرىدىغان، كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىكلەر ناھايىتى ئاز. دەرۋەقە، سەنئەتكار «بۇاستە ھەرىكەت قىلغۇچى» كىشى بىلەن زىيالىي مىجەز كىشىلەرنى مۇكەممەل قىلىپ سۈرەتلىشى لازىم. لېكىن كېيىنكىنى سۈرەتلەش قىيىنراق. بۇ جەھەتتە ئولوغوار سەنئەتكارلاردىن ئۆگىنىشكە تۇغرا كېلىدۇ. تۇرگېنېۋنىڭ «ئاتىلار ۋە بالىلار» دېكى بازاروۋنى ياكى تولستويىنىڭ «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» رومانىدىكى بىئىل بىشخوۋ بىلەن ئاندىرېي پولكانسكىنى ئېسىڭلارغا ئېلىپ كۆرەرسىلەر.

ئەگەر كىتابخانلار لیۇباشېپچوۋا بىلەن سېرگي چۇلېنىن، كوشۇۋي سىمنوخوۋ بىلەن گىلۇموۋلارنى قارىغاندا، كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن ئاسان چىقىپ كەتمەيدۇ دېسە، بۇنى مېنىڭ بۇ رومانىمنىڭ كەمچىلىكى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ.

ساۋاقداشلار، ئەڭ ئاخىرىدا سىلەرنىڭ تەنقىد بەرگەنلىكىلارغا رەھمەت ئېيتىمەن، بۇنداق تەنقىد يازغۇچى ئۈچۈن ئالاھىدە قىممەتكە ئىگە. سېنىڭ ئاساسىي جەھەتتىن مۇۋەپپەقىيەتلىك

لىك چىققان ئەسىرىكنى كىشىلەر ھامان ماختايدۇ. لېكىن بىر يازغۇچى ئىبادەتخانىدا يېتىۋالماي ئالغا ئىلگىرىلەشنى خالىسا، ئۇ ھالدا، ئۇ كىتابخانىلارنىڭ تۆۋ كۆڭۈللۈك بىلەن، سەممىي ئېيتقان ساداسىغا قۇلاق سېلىشى لازىم. شۇنداق بولغىنى ئۈچۈن سىلەرنىڭ پىكرىڭلار بىز يازغۇچىلار ئۈچۈن ئەبەدىل - ئەبەت ئالاھىدە قىممەتكە ئىگە بولىدۇ، شۇڭا بۇ پىكىرلەر ئۈچۈن ستۇدېنت يولداشلارغا مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن.

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابنىڭ ئۇچىنچى قىسمىدىن: ياسىن ھاۋازى تەرجىمىسى)

ئەدەبىي ئىجادىيەت تەجرىبىلىرىم ئۈستىدە پىزىدېنتچىلىقنى پېئىلدىن ئۆگىنىۋاتقان يازغۇچىلار بىلەن سۆھبەت①

فادىيېۋ (سوۋېت ئىتتىپاقى)

يولداشلار، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى نەشرىياتى مېنىڭ سىلەر — كۆن سايىن ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان ئىشچى يازغۇچىلار — بىلەن ئەدەبىي تەجرىبىلىرىم ئۈستىدە سۆھبەتلىشىشىمنى ھاۋالە قىلغانىدى. سىلەرگە ئاۋۋال شۇنى ئېيتىپ قويۇشۇم زۆرۈركى، مېنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت جەھەتتىكى خىزمەت تەجرىبىلىرىم كۆپ ئەمەس. مەن پىزىدېنتچىلىقنى 1921 - يىلى باشلىغان ئىدىم. ئەسەرلىرىم 1923 - يىلدىن باشلاپ ئېلان قىلىندى. تۇنجى قېتىم ئېلان قىلىنغان ئەسىرىم («يامراش» 1922 — 1923) ئىنتايىن چولتا ئەسەر ئىدى. شۇڭا بۇ ئەسەرنى پىزىدېنتلىكى ئاساسىيتەجرىبەم — ئۇنى ئىنكار قىلىش. بۇ ئەسەرنى قانداق يازغانلىقىم ئۈستىدە سۆز ئېچىش — ئەدەبىي ئەسەرنى ئۇنداق يازماسلىق لازىم دېگەنلىكتىن ئىبارەت.

---

① بۇ ماقالە ئاپتورنىڭ 1932 - يىلى مۇسكۋا زاموسكۋورېتسكى رايونلۇق ئەدەبىي پىزىدېنچىلىق گۇرۇپپىسى يىغىنىدا قىلغان دوكلاتى.

پۈۋېست «ئسيان»① رومان «تارمار» ۋە «ئاخىرقى ئەۋلاد ئو دىگەيلەر» (بۇ رومانىنى تېخى يېزىپ بولالمىدىم)② بىر قەدەر ياخشى يېزىلغان. لېكىن ئۇلارنىمۇ مۇكەممەللىشىش دەرىجىسىگە يەتكىنى يوق دەپ ئېيتماي تۇرالمايمەن.

شۇنىسى سىلەرگە ئايانكى، ھەر قانداق سەنئەت خىزمىتى رېئال ماتېرىياللار ۋە ئاپتورلارنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىلىرىدىن ئايرىلالمايدۇ. ئاپتورنىڭ تۇرمۇش تەجرىبىلىرى ئۇنىڭ كۆرگەن ئىشلىرى، ئۆزى بېجىرگەن ۋە بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلار بولۇپلا قالماستىن، يەنە ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ كۆرگەن، ھېس قىلغان ئىشلىرى توغرىسىدا يازغان كىتاب ۋە ھېكايىلىرىدىن ئوقۇغان ھەممە نەرسىلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداقتىمۇ ئاپتورنىڭ ئۆزى ھېس قىلغان، كۆرگەن ياكى بىۋاستە ئۇچراشقان ئىشلىرى سەنئەت خىزمىتىدە ئەڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بۇ يەردە تەبىئىي ھالدا مۇنداق بىر مەسىلە تۇغۇلىدۇ: ئۇنداق بولسا ئاپتور تەرىپىدىن يېزىلغان ئۆزى بىۋاستە كۆرگەن ئىشلار ــ نۇرغۇن يىللاردىن بۇرۇنقى ياكى بىرنەچچە يۈز يىل ىدىن بۇرۇنقى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى، ۋەقەلەر ۋە پاكىتلار ھەققىدىكى تارىخىي ئەسەرلەر قانداق بارلىققا كېلىدۇ؟ تارىخىي ماتېرىياللارنى، تارىخىي ئىش ـ ئىزلارنى يېزىشتا، ئاپتور ھەممىدىن بۇرۇن تارىخىي ئارخىپلاردىكى ماتېرىياللار ۋە خەت ـ چەكلەرگە ئاساسەن باش قەھرىمانلىنىڭ دەۋرى بىلەن تۇرمۇشىنى مۇھاكىمە قىلىدۇ، ئاندىن قالسا، شۇ دەۋردىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى كۆزىتىش ئارقىلىق باش قەھرىمانلىنىڭ ھەربىكىتى ۋە ھەربىر ئەت مۇددىئاسىنى چۈشىنەلەيدۇ. خەت ـ چەكلەردىن، ئار-

① «ئسيان» كېيىن ئاپتور تەرىپىدىن تۈزىتىلىپ «ئامۇگون ئىتتىپاقىنىڭ دۇنياغا كېلىشى» دېگەن نام بىلەن نەشر قىلىنغان.

② بۇ رومان «ئەڭ ئاخىرقى بىر ئو دىگەي» دېگەن نام بىلەن نەشر قىلىنغان.

خىپلاردىن ئېلىنغان ئۆتمۈشتىكى ئىشلار توغرىسىدىكى ماتېرىياللار تولۇقلىنىپ، ئۆتمۈشتىكى ئوبرازلار سەنئەتكارنىڭ تەسەۋۋۇرىدا جانلىنىپ باردۇ؛ كېيىنكى كىشىلەر ئارىسىدىنمۇ بىز يەنە شۇنداق ئادەملەرنى تاپالايمىزكى، ئۇلار ئۆتمۈشتىكى كىشىلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنى چۈشىنىشىمىزگە ياردەم بېرىدۇ.

بۇ يەردە تەبىئىي ھالدا ئىككىنچى مەسىلە تۇغۇلىدۇ، ئۇنداق بولسا، سەنئەتكارلارنىڭ خىيالى، ئوتۇپىيىلىك ئەسەرلىرى قانداق يېزىلىدۇ؟ تېخى مەۋجۇت بولمىغان ئىشلار قانداق يېزىلىدۇ، ئۇلارنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى كېلەچەك قانداق يېزىلىدۇ؟ كېلەچەكتە قايسى ئىشنىڭ بولىدىغانلىقى، قايسى ئىشنىڭ بولمايدىغانلىقى قانداق يېزىلىدۇ؟ ناھايىتى روشەنكى، بۇنداق ئەھۋالدىكى سەنئەتكارلار ئىشنى جانلىق رېئاللىقنى كۆزىتىشتىن باشلاپ، كېلەچەكنىڭ كۆز ئالدىدا تۇرۇۋاتقان ئامىللىرىنى مۇھاكىمە قىلىپ، رېئاللىقنى ئۆزگەرتىپ، كۆچەيتىپ ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇپ (بەزىدە بۇرمىلاپ)، ئاندىن ئەسەرنى يېزىپ چىقىدۇ.

مەن ئىجادىيەت جەريانىدا ئاساسەن جانلىق رېئال تەجرىبىلەرگە، ئۇنىڭ بىۋاستە تەجرىبىلىرىگە تايىنىدىغان ئاپتورلار قاتارىغا كىرىمەن.

مېنىڭچە، ھەر قانداق بىر سەنئەت خىزمىتىنىڭ جەريانىنى قىياسەن ھالدا مۇنداق ئۈچ مەزگىلگە ئايرىشقا بولىدۇ: 1) خام ماتېرىيال توپلاش مەزگىلى، 2) پىكىر يۈرگۈزۈش ياكى ئەسەرنى «پىشۇرۇش» مەزگىلى، 3) يېزىش مەزگىلى.

بىرىنچى مەزگىلنى «دەسلەپكى بەدىئىي ماتېرىياللارنى توپلاش» مەزگىلى دېيىشكە بولىدۇ. بۇ مەزگىلنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، يازغۇچى رېئال خام ماتېرىياللارنىڭ بىر قىسمىنى ئاڭلىق تۇردە، بىر قىسمىنى ئاڭسىز تۇردە توپلايدۇ، بۇلاردىن نېمىلەرگە ئېرىشىدىغانلىقىنى كۆپىنچە ئۆزىمۇ بىلمەيدۇ. دەسلەپتە

ئەسرىنىڭ ئىدىيىسى، ئاساسىي تېمىسى، ۋەقەلىكلىرى ئۇنىڭغا تۈلۈق بۈلىدۇ. «تارمار» ۋە «ئاخىرقى ئەۋلاد ئو دىگەيلەر» دېگەن ئەسىرىم ئىچكى ئۇرۇشنىڭ خام ماتېرىياللىرىغا ئاساسەن يېزىلغان. ئۆزۈم ئىچكى ئۇرۇشنىڭ سىناقلىرىنى، بۈلۈپمۇ پارتىزانلىق كۈرەشلىرىنىڭ سىناقلىرىنى بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن. ئۇ چاغدا ئۆزۈمنىڭ بىر يازغۇچى بۈلۈپ قېلىشىم خىيالىمغىمۇ كەلمىگەن. لېكىن، شۇ چاغدا يۈز بەرگەن ۋە بېشىمدىن كەچۈرگەن ھەممە ئىشلارنىڭ تەسىرى مېنىڭ ئېڭىمدا قالغانىدى. روشەنكى، مەن قاتناشقان بىر قېتىملىق كۈرەش جەريانىدىكى بىر ئىش مېنى بەكمۇ ھەيران قالدۇرغان بۈلۈپ، شۇ قېتىملىق كۈرەشنىڭ بەزى كۆرۈنۈشلىرى مېنىڭ ئالاھىدە دىققەت - ئېتىبارىمنى قوزغىغانىدى. كېيىنچە بىرمۇنچە ئەسلەرنى ئۆزۈمۇ بىلمەي تاشلۈەتتىم ۋە ئۇنتۇپ كەتتىم. ئەگەر شۇ چاغدا ئۆزۈمنىڭ بىر يازغۇچى بۈلۈپ قېلىشىمنى خىيالىمغا كەلتۈرگەن بۈلسام، بەلكى مېڭەمنىڭ ئوبدان ۋاقتىدا بىرمۇنچە ئەسلەرنى خاتىرىلىۋالغان بۈلاتتىم، خاتىرىلىۋالغان بارلىق ئەسلىرىمدىن قانداق پايدىلىنىشنى دەسلەپتە بىلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى.

روشەنكى، «دەسلەپكى بەدئىي ماتېرىياللارنى توپلاش»، يەنى رېئال ئوبراز تۈغرىسىدىكى دەسلەپكى ماتېرىياللارنى توپلاش مەزگىلىدە سەنئەتكارنىڭ مېڭىسىدە ساقلىنىدىغىنىمۇ (مۇئەييەن ئىجتىمائىي قاتلام ياكى سىنىپنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدىكى) ئۇنىڭ ئېڭى ۋە روھىي ھالىتىگە ئاشۇنداق ئالاھىدە تەسىر كۆرسىتىدىغان رېئاللىققا بولغان تەسىردىن ئىبارەت بولىدۇ. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا سەنئەتكار ھەتتا ئىجادىيەتنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىمۇ جەمئىيەت شارائىتى بىلەن مۇناسىۋەتسىز شەخس سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقمايدۇ. سەنئەتكارنىڭ ئۆزىمۇ مەلۇم ئىجتىمائىي قاتلام ياكى

سىنىپنىڭ ۋەكىلى بۈلۈپ، ئۇنىڭ ئۆز دۇنيا قارىشى (كۆپىنچە ئېنىق بولمىغان دۇنيا قاراش) بولىدۇ. ھەر بىر رېئال ئىشنىڭ ھەممىسى ئوخشاشلا ئۇنى ھەيران قالدۇرۇشى، ئۇنى قىزىقتۇرۇشى ۋە ھاياجانغا سېلىشى ناتايىن. مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغىنى شۇكى، ماتېرىياللارنى تاللاش ۋاقتىدا شەخسنىڭ ئەخلاقى، يەنى يازغۇچىنىڭ قابىلىيىتى، تەربىيىلىنىشى، زېھنىي قۇۋۋىتىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشى، مەجەزى، ئىرادىسى، شۇنىڭدەك باشقا ئالاھىدىلىكلىرى ئىنتايىن زور رول ئوينايدۇ.

چۈشەندۈرۈش ئەڭ قىيىن بۈلغان دەسلەپكى بەدئىي ماتېرىياللارنى توپلاش مەزگىلىدە سەنئەتكارنىڭ ئېڭىدىكى بەدئىي ئوبرازلار رەتكە سېلىنمىغان بۈلۈپ، تۈلىمۇ قالايمىقان بولىدۇ. سەنئەتكارنىڭ ئېڭىدىكى نەرسە — پەقەت رېئال خام ماتېرىياللار، يەنى سەنئەتكارنى ئەڭ تەسىرلەندۈرىدىغان شەخسنىڭ چىرايى، خۇسۇسىيىتى، ۋەقەلەر، ئايرىم ئەھۋاللار، تەبىئەت مەنزىرىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بۈلۈپ، مۇكەممەل، تولۇق بەدئىي ئوبراز تېخى بارلىققا كەلمىگەن بولىدۇ. بۇ مەزگىلدە سەنئەتكار ئۆزىنىڭ تۇرمۇشنى كۆزىتىشى ۋە مۇھاكىمە قىلىشىدىن قانداق نەتىجە چىقىرىغانلىقىنى ئۆزى تېخى ئېنىق بىلىپ كېتەلمەيدۇ. پىششىق ماتېرىياللىنىڭ قانداق قىلىپ بۇ بىر دۆۋە خام ماتېرىياللاردىن ھاسىل بولىدىغانلىقىنى ۋە ئىلغىنىدىغانلىقىنى، باش تېما ۋە ۋەقەلىكلەرنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئاددىي خەرىتىسىنىڭ قانداق سىزىلىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈش ناھايىتى قىيىن. بۇ ئىش مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ. مېنىڭ بىلىدىغىنىم، توپلانغان ھەممە ماتېرىياللار مۇئەييەن ۋاقىتتا بەزى باش تېما ۋە ئۇقۇملار بىلەن ئورگانىك ھالدا بىرىكىپ كېتىدۇ. ھالبۇكى، بۇ باش تېما، ئۇقۇملار پىكىر قىلىۋاتقان، كۆرەش قىلىۋاتقان، مۇھەببىتىمۇ، خۇشلۇقىمۇ - خاپىلىقىمۇ بولغان ھەر قانداق بىر

جانلىق سەنئەتكارنىڭ ئېگىدا ئەسلىدە بار بولغان بولىدۇ. گەرچە ئۇلار ۋايىغا يەتكەن بىر پۈتۈن گەۋدە بولمىسىمۇ، لېكىن خېلى بىر مەزگىلدىن كېيىن بۇ پارچە - پۈرات رېئال ئوبرازلار بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇپ شەكىللىنىشكە باشلايدۇ. شۇ چاغدا ئەسەرنىڭ بەزى بۆلەكلىرى، باب ۋە پاراگراپلىرى، تېزىسى قاتارلىق مۇھىم يول بەلگىلىرى سەنئەتكارنىڭ ئېگىدا شەكىللىنىشكە باشلايدۇ. شۇ چاغدا سىز، ئەسەرنىڭ ئېگىزدا بارغانسېرى مۇقىملاشقان باش تېمىنى ئىمكان قەدەر ئومۇميۈزلۈك ۋە ئېنىق ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىنتايىن جىددىي بولغان ئاڭ خىزمىتىنى ئىشلەشكە باشلايسىز. ئاڭدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان نۇرغۇن تەسىر ۋە ئوبرازلار ئىچىدىن بەزى ئېھتىياجلىرىنى ئېلىپ، ئارتۇقلىرىنى تاشلىۋېتىش ئارقىلىق ئەڭ قىممەتلىك ماتېرىياللارنى تاللاپ چىقىپ، پاكىت ۋە تەسىرلەرنى بىر يۆنىلىشكە قاراپ يىغىپ بارىسىز. شۇنداق قىلىپ ئەسەرنى يېزىشنىڭ ئىككىنچى مەزگىلى ئورۇندىلىنىدۇ.

«تارمار»نىڭ باش تېمىسى ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزۈشۈم ئۇنى يېزىشقا كىرىشىشىمدىن خېلى بۇرۇن باشلانغان. بۇ باش تېمىنىڭ تېزىسى مېنىڭ ئېگىمدا 1921 - يىلىدىن 1922 - يىلىغىچە بولغان ئارىلىقتا بارلىقىغا كەلگەن. لېكىن، مەن 1925 - يىلغا كەلگەندە ئاندىن «تارمار»نى يېزىشقا باشلىدىم. «تارمار» ۋە «ئاخىرقى ئەۋلاد ئۇدىگەيلەر» دېگەن بۇ ئىككى رومانىنىڭ باش تېمىسى شۇ مەزگىلدە (1921 - يىلىدىن 1923 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا) مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدا ئىنتايىن كۆچلۈك گىرەلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇ چاغدا مەن ئۇنى بىر پارچە رومان قىلىپ يېزىشنى ئويلىغان، ئۇنىڭ ئىككى پارچە ئەسەر بولۇشىنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىدىم. ماتېرىياللارنى تاللاش مەزگىلىدە ئۇنىڭ ئىككى پارچە ئەسەر بولىدىغانلىقىنى بىلدىم. شۇڭا، مەقسەتلىك هالدا ئىككى يۆنىلىشكە قاراپ ئىشلەپ هەربىر ئەسەرنىڭ باش تېمىسى ۋە ئىدىيىسىنى شەكىللەندۈرۈشكە، بەدىئىي جەهەتتە ئۇلارنى ئىپادىلەش ئۇسۇللىنى تېپىپ چىقىشقا كۆچۈمنىڭ بارىچە تىرىشتىم.

مەن «تارمار» ۋە «ئاخىرقى ئەۋلاد ئۇدىگەيلەر» دېگەن ئىككى رومانىنىڭ باش تېمىسىنى بىر تەرەپ قىلىش جەهەتتە ئىجادىيەتنىڭ ئىككىنچى مەزگىلىنى بېشىمدىن ئۆتكۈزۈۋاتاتتىم. ئۇ چاغدا باش تېمىنىڭ ئۆزى، هەتتا ئۇنىڭ ئايرىم ۋەقەلىكلىرىنىڭ يېپ ئۇچمۇ مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇمدا كونكرېت شەكىللىنىپ بولغانىدى. مەن ئۇلارنى قانداق بەدىئىي ئۇسۇل ئارقىلىق ئىپادىلەشنى مەقسەتلىك مۇهاكىمە قىلىشقا باشلىغانىدىم.

بۇ مەزگىلدە سىز ۋەقەلىك ئۇستىدە ناهايىتى كۆپ باش قاتۇرىسىز. يەنى قانداق ئۇسۇل، قايسى ۋەقەلەر، بۇ ۋەقەلەرنى قانداق گىرەلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئەسەرنىڭ ئاساسى بولغان ئاشۇ ئىدىيىلەرنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدىغانلىقى ئۇستىدە باش قاتۇرىسىز.

دېمىسىمۇ بىر سەنئەتكار يېزىقچىلىقنىڭ ئۇچىنچى مەزگىلىگە ئاتلانغاندا ۋە يېزىشنى باشلىغان چاغدا، ئۇنىڭ بۇرۇن ئويلىغان نەرسىلىرىنىڭ بىرمۇنچىسى قېيىقالىدۇ، بىرمۇنچىسى يېزىش جەريانىدا تېخىمۇ كۆچلۈك، تېخىمۇ روشەن گەۋدىلىنىدۇ. ئۇنىڭ دەسلەپكى پىلانىدا ئازدۇر - كۆپتۇر ئۆزگىرىش بولىدۇ. لېكىن، ئەسەرنىڭ چوڭقۇر ئانالىز قىلىنغان ئاساسىي غۇلى هامان دېگۈدەك ساقلىنىپ قالىدۇ. يازغۇچىنىڭ رامكىسىدىكى هەممىگە مەلۇملۇق بولغان ئاتالغۇ — «ئەسەرنى پىشۇرۇش» دېگىنىمىز مانا شۇ. ئەدەبىي خىزمەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان يولداشلارنىڭ هەممىسى ئەسەرنىڭ باش تېمىسى تامامەن ئېنىق

بولۇپ، ئەسەرنىڭ باش تېمىسى بىلەن ۋەقەلىكلىرى خېلى روشەنلەشكەندە، ئاندىن قەلەم تەۋرىتىش كېرەك، دەيدۇ. ئەگەر ئەسەر «پىشۇرۇش» جەريانىدىن ئۆتسە ۋە چوڭقۇر ئانالىز قىلىنسا، يېزىش جەريانىدا ئۆزگىرىش ئانچە چوڭ بولمايدۇ. تولۇق «پىشۇرۇش» جەريانىدىن ئۆتمىگەن ئەسەر مۇقەررەر ھالدا بوش بولىدۇ، بۇنداق ئەسەرنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسىنى ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ دېگەندەك بىلىپ كېتەلمىگەچكە كىتابخانىلار-مۇ كۆپىنچە بىلەلمەي قالىدۇ.

دەل مۇشۇ سەۋەب تۇپەيلىدىن مېنىڭ تۇنجى ئەسىرىم مۇكەممەل بولماي، ناھايىتى ناچار يېزىلىپ قالدى. بۇ ئەسەرنى يېزىش ئارقىلىق ھاسىل قىلغان تەجرىبەم — ئىنكار قىلىش. يەنى، كىتابنى ئۇنداق يازماسلىق كېرەك دېگەندىن ئىبارەت.

مېنىڭ تۇنجى پوۋېستىم «يامراش» تا 1917 - يىلى يۈز بەرگەن جەنۇبىي ئۇسسۇرى چېگرا رايونىدىكى فېۋرال ئىنقىلابىدىن كېيىنكى، ئاساسىي قانۇن تۈزۈش يىغىنىدىن بۇرۇنقى ئىنقىلابىي ھەرىكەتنىڭ مەنزىرىسى تەسۋىرلىنىشى لازىم ئىدى. لېكىن، پوۋېستنىڭ باش تېمىسى ئۆزۈمگە ناھايىتى تۇتۇق بولۇپ، ئۇ چاغدا مەن چوڭقۇر ئانالىز قىلىنغان ئىدىيىنى ئەسەرنىڭ ئاساسى قىلىش لازىملىقىنى بىلەلمىگەنىدىم. مەن سەنئەتكارنىڭ ۋەزىپىسى — ئۇنداق ياكى مۇنداق رېئال ماتېرىياللارنى قۇراشتۇرۇپ، ئۇنى بىر يەرگە يىغىش دەپ قارىدىم. نەتىجىدە ھېكايىنىڭ ماتېرىياللىرى ئۆپلەپ - سەپلەپ قۇراشتۇرۇلۇپ، يەنىلا چۈشىنىكسىز بولۇپ، ھەر خىل تەسىر ۋە ئانالىزلارنى بىر يەرگە يىغىپ ئۇلارنى قايتا ئىزھار قىلىشتىن لا ئىبارەت بولۇپ قالدى. ھېكايىدىكى تۇتۇق ئىدىيىلەر ئاشكارىلانغاندەك بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا بىرمۇنچە ئارتۇق، مەنىسىز ۋە يۈزەكى نەرسىلەر ساقلىنىپ قالدى. بۇ بىر كېلىشمەسلىك.

بۇ پوۋېستنىڭ باشقا كەمچىلىكلىرىمۇ بار. ئۇ چاغدا مەن سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىلىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا نەشىر قىلىنغان بىرمۇنچە ئەسەرلىرىنى ئوقۇدۇم. لېكىن مەن ياخشى - يامانىنى پەرقلەندۈرەلمەيتتىم. ئۇلارغا ھەددىدىن زىيادە ئىشىنىپ كەتتىم. مەن نۇسخا قىلغان ئەسەرلەر ئىچىدىمۇ يامان ئەسەرلەرنىڭ بولۇشىنى نەدىن بىلەي!

ئاشۇ ئەدەبىي تەرەققىيات مەزگىلىدە (1922 - يىلدىن 1923 - يىلغىچە) ئاتالمىش «كېسىك نەسرىي شەكىل» تولىمۇ مودا بولۇپ كەتكەنىدى. بىرمۇنچە يازغۇچىلار ئەسەرنى «ئۇچ - تۆت خەت بىر جۈملە قىلىنىدىغان قىسقا جۈملىلەر بىلەن يازغاندا، ئەسەر جانلىق ۋە كۈچلۈك بولىدۇ» دېيىشتى. لېكىن جانلىق ۋە كۈچلۈك بولۇشنى شەكىلۋازلىققا ئايلاندۇرىدىغان بۇنداق چۈشەنچە ياسالما سۆزلەرنى پەيدا قىلىپ، كىتابخانىلارنى جۈملە بەلگىسى ئارىلىقىدا پۈتلىشىپ يىقىلىدىغان قىلىپ قويىدى. بۇنداق تەبىئىي بولمىغان سۆز قۇرۇلمىلىرىدىن يېزىقنى راۋانلاشتۇرۇشقا ئېرىشكىلى بولمايتتى.

مەن شۇ چاغدىكى ئەدەبىي خىزمىتىمدە «كېسىك نەسرىي شەكىل»نى قوللىنىپ يېزىشنى مەلۇم دەرىجىدە زۆرۈر دەپ قارىدىم. ئۇ چاغدا (ھازىرمۇ) بىرمۇنچە يۈزەكى، ئوبدان ئىش قوشۇلمىغان ئەسەرلەرنى ئىلان قىلدىم. مەن باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئۆزۈم يازغان نەرسىلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۆزۈمچە يامان ئەمەس يازدىم دەپ قاراپ، كۆرەڭلەپ كەتتىم. ئۇ چاغدا تېخىمۇ ئوبدان ئىشلەش ئىرادىسىنى يېتىلدۈرەلمىگەنىدىم. «يامراش» — ئەستايىدىل يېزىلمىغان ئەسەر. ئۇنىڭدا گەرچە تەبىئىتنى، ئايرىم شەخس ۋە ۋەقەلەرنى تەسۋىرلەيدىغان بىرنەچچە بەتلەر مۇۋەپپەقىيەتلىك يېزىلغان ھېسابلانسىمۇ، پۈتكۈل ئەسەر قۇرۇلمىسى بوش، مەنىسى تۇتۇق، تىلى ناچار ئەسەر.

ئۇ چاغدا «تەسەۋۋۇرچىلار»نىڭ ئەدەبىيات ساھەسىدە تەسىرى ناھايىتى زور ئىدى. تەسەۋۋۇرچىلار ئۆزگىچە ئوخشىتىشلارنى كەشپ قىلىش، غەلىتە سۆيەت ئىبارىلىرى ۋە ئىستىئارىلەرنى قوللىنىش يەنىلا سەنئەت ئىجادىيىتىنىڭ ئەڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى دەپ قارىدى. ئۇلارنىڭ تەسىرى بىلەن مەنمۇ بىرخىل «تەبىئەتتىن تاشقىرى» نەرسىنى كۆچۈمنىڭ بارىچە ئويلاپ چىقاردىم. شۇڭا مېنىڭ تۇنجى پوۋېستىمدا بىرمۇنچە ساپ بولمىغان، تەبىئىي بولمىغان ئوبرازلار بارلىققا كەلدى. ئۇلارنى ھازىر ئويلىسام خىجىل بولىمەن.

مېنىڭ ئىككىنچى رومانىم «ئىسيان» دىمۇ بۇنداق كەمچىلىكلەر خېلى كۆپ بولدى. لېكىن بۇرۇنقىغا قارىغاندا بىرقەدەر ئازايدى. بۇ ئەسەرنىڭ ۋەقەلىكلىرى ئانچە مۇكەممەل بولمىسىمۇ، تىلدا ئېغىر كەمچىلىكلەر بولسىمۇ، لېكىن ئەسەرنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسى ئېنىق، ھېكايىنىڭ بەدىئىي قايىل قىلىش كۈچىمۇ بىرقەدەر يۇقىرى.

لېكىن ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ ئەسىرىمدىكى كەمچىلىكلەرنىڭ ئۇنىڭدىكى ئارتۇقچىلىقلارغا قارىغاندا تېخىمۇ كۆرۈنەرلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. يېزىقچىلىق ھاياتىمدا خېلى ئۇزاق (ئىككى يىلغا يېقىن) تۇرغۇنلۇق مەزگىلى بولدى. بۇ مەزگىلدە مەن ناھايىتى كۆپ نەرسىلەرنى يازدىم. «ئاخىرقى ئەۋلاد ئودىگەيلەر» رومانىنى يېزىشنى باشلىدىم. «تارمار»نىڭ ئايرىم باب ۋە پاراگرافلىرىنى يازدىم. دۇنياغا كەلمىگەن بىر پوۋېستنى يېزىشقا باشلىدىم. شۇ چاغدا يازغانلىرىمنىڭ ھەممىسى مېنى قانائەتلەندۈرەلمىدى، ئانالىز قىلىش ۋە ئىشلەش نەتىجىسىدە «تارمار» رومانىنىڭ ئاساسىي تېمىسى مېنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. مەن 1925 - يىلى بۇ رومانىنى سىستېمىلىق يېزىشقا باشلىدىم.

«تارمار» رومانىنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسى قانداق بولدى؟ بۇ ئىدىيىنى مۇنداق بەلگىلەشكە بولىدۇ. بىرىنچىسى، يەنى ئاساسىي ئىدىيە مۇنداق: ئىچكى ئۇرۇشتا ئادەملەر تاللانماقتا. دۈشمەن كۈچلەر ئىنقىلاب تەرىپىدىن تازىلانماقتا، ھەقىقىي ئىنقىلابىي كۈرەش بىلەن شۇغۇللىنالمايدىغان بارلىق كىشىلەر، ئىنقىلابىي لاگېرغا تاسادىپىي كېلىپ قالغانلار شالاپ چىقىرىلماقتا. ھەقىقىي ئىنقىلاب تەكتىدىن، مىليونلىغان خەلق ئاممىسى ئىچىدىن دەس تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى بۇ كۈرەشتە تاۋلانماقتا، ئۇزلۇكسىز زورايماقتا ۋە راۋاجلانماقتا. ئادەملەر غايەت زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىلمەكتە.

ئادەملەرنىڭ مۇنداق ئۆزگەرتىلىشى شۇنىڭ ئۈچۈن ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلدىكى، ئىنقىلابقا رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئىلغار ۋەكىلى — كومپارتىيە ئەزالىرى ھەربىرىنىڭ نىشانىنى ئېنىق كۆرۈپ، ئارقىدا قالغان ئادەملەرنى يېتەكلەپ ئۇلارنىڭ ئۆزىنى ئۆزگەرتىشىگە ياردەم بەردى.

بۇ رومانىنىڭ ئاساسىي تېمىسىنى مۇشۇنداق بەلگىلەشكە بولىدۇ.

لېكىن بۇ رومانىدا يەنە باشقا بىرنەچچە قوشۇمچە ئاساسىي تېمىلارمۇ بار. پارتىزانلىقنى تەسۋىرلەيدىغان بەزى رومانلاردا پارتىزانلىق ساپ ستىخىيىلىك ھەرىكىتى، شەھەر ۋە ئىشچىلارنىڭ ئىنتايىن ئاجىز تەسىرى بىلەن قانات يايغان مۇستەقىل دېھقانلار ھەرىكىتى قىلىپ تەسۋىرلەندى. لېكىن مەن ئۆزۈمنىڭ پارتىزانلىق كۈرىشى تەجرىبىلىرىمگە ئاساسەن، پارتىزانلىق ھەرىكەتلىرىدە ئىنتايىن زور ستىخىيىلىك ئامىللار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭدا ھەل قىلغۇچى رول ئويناۋاتقىنى يەنىلا ئىشچى بولشېۋىكلار دەپ قارىدىم. باشقىلارنىڭ پارتىزانلىق ھەرىكەتلىرىنى يېزىش ئۈسۈلىغا رەددىيە بېرىش ئۈچۈن

«تارمار»دا بۇنداق كۆز قاراشنى تەكتلىشىمگە تۇغرا كەلدى. مۇشۇ نۇقتىغا دىققەت قىلىشنى قوشۇمچە ئاساسىي تېمىلارنىڭ بىرى دەپ قاردىدىم.

مەن بۇ رومانىدا يەنە مۇنداق بىر كۆز قاراشنىمۇ ئىزاھلىغاچ ئۆتتۈم: ئابستراكت، «پۈتۈن ئىنسانىيەتكە خاس»، ئەبەدىي ئەخلاق مەۋجۇت ئەمەس. لېنىن ھەربىر ئاڭلىق ئىشچى، ھەربىر كومپارتىيە ئەزاسى ۋە كۆمسۇمۇلدىن ئەخلاقنى شۇنداق چۈشىنىشنى تەلەپ قىلغان. دېمەك، بارلىق ھەرىكەتتە ئىنقىلاب مەنپەئىتىنى كۆزلەش، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىش ــ ئەخلاقلىق ھېسابلىنىدۇ. ئىنقىلاب مەنپەئىتىگە، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەيدىغان بارلىق ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى ئەخلاقسىزلىق بولىدۇ.

بۇنىڭ بىلەن «تارمار»دا ئىككى ئوبراز ــ مۇرۇشكا بىلەن ھېيدېك بارلىققا كەلدى. مۇرۇشكا بۇرۇن ئىنتايىن مۇشەققەتلىك تۇرمۇش كەچۈرگەن، ئىنقىلابتىن بۇرۇن تۇرمۇشنىڭ ئىنتايىن قاتتىق سىنىقىدىن ئۆتكەن ئادەم. ئۇ ئوغرىلىق قىلىدۇ. ئاغزى بېزەپ، ئايالالارغا قوپال مۇئامىلە قىلىدۇ، يالغانچى، ھاراق ئىچىپ مەست بولۇپ يۈرىدۇ. ئۇ تۇرمۇشتىكى نۇرغۇن ئىشلارنى چۈشەنمەيدۇ. ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتىدىكى بۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ چوڭ كەمچىلىكى بولۇپ، ھېچقانداق مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدۇ.

لېكىن ئۇ كۆرەشنىڭ قېيىن، ھەل قىلغۇچ پەيتلىرىدە ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقلىرىنى تۈگىتىپ، ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجى بويىچە ئىش قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىنقىلابىي كۆرەشكە قاتنىشىش جەريانى ــ لەنىتى ئۆتمۈشنىڭ بوغچىسىدىن قوتۇلۇش ۋە ئىنقىلابىي جەڭچىگە خاس يېڭى خىسلەتكە ئىگە بولۇش جەريانىدۇر. ئۇ بۇنداق ئىنسانىي غۇرۇرنى شەكىللەندۈرۈشنىڭ پۈتۈن

سەپىرىنى بېسىپ بولۇشقا ئۇلگۈرەلمىدى، چۈنكى ئۇ خېلى بۇرۇنلا قۇربان بولغانىدى.

بۇ رومانىدىكى يەنە بىر قەھرىمان ھېدىككە كەلسەك، ئۇ ناھايىتى «ئەخلاقلىق» ھېسابلىنىدۇ، ئۇ «ساداقەتمەن»، «پاھىشۇازلىق قىلمايدۇ»، «ئوغرىلىق قىلمايدۇ»، «ئادەم تىللىمايدۇ»، لېكىن بۇلار ئۇنىڭدىكى يۈزەكى خىسلەتلەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچكى دۇنياسىدىكى شەخسىيەتچىلىكنى، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىگە بولغان ساداقەتسىزلىكنى ۋە ئۇنىڭ تۈلىمۇ رەزىل نەپسانىيەتچىلىكنى يېپىپ تۇرىدۇ. ئىنقىلابنىڭ سىنىقى ئارقىلىق مۇرۇشكىدىن ئىبارەت بۇ تىپىك شەخسنىڭ ھېدىككە قارىغاندا تېخىمۇ ئالىيجانابلىكەنلىكى بىلىنىدۇ. چۈنكى ئۇنىڭ ئىرادىسى بىر قەدەر ئالىيجانابلىق بولۇپ، بۇ ئىرادە ئۇنىڭ ئەنە شۇ ئالىيجانابلىق ئىنسانىي غۇرۇرىنىڭ راۋاجلىنىشىنى بەلگىلىگەن.

بۇلار مەن «تارمار» رومانىدا ئىپادىلىمەكچى بولغان ئاساسىي ئىدىيە. بۇ ئىدىيىلەرنى ئىپادىلەش ئۈچۈن مەن قايسى خىل تۇرمۇش تەجرىبىسىگە تايىنىشىم كېرەك؟ ماڭا يارەمدە بولغىنى ئاساسەن ئۆزۈمنىڭ بولشېۋىكلارنى، ئىشچىلارنى كۆزىتىشىم، ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدىلا ئەمەس، بەلكى ئىچكى ئۇرۇشتىن كېيىنكى زىيالىيلارنى كۆزىتىشىم بولدى.

شۇنداق قىلىپ مەن «تارمار»دا كۆچۈمنىڭ بارىچە شۇنداق ئوبرازلارنى يارىتىشقا تىرىشتىم. ئۇنىڭ ھەر بىرى ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى مەلۇم بىر جانلىق ئادەمنى تەقلىد قىلىپلا قالماستىن، بەلكى ئىجتىمائىي پسىخولوگىيىلىك ئوبرازنىڭ ئىخچام كۆرۈنۈشىنىمۇ نامايان قىلىشى كېرەك.

مەن بۇنى قىسمەن ئىشقا ئاشۇردۇم. بۇ ئەسەر ئىچكى ئۇرۇش جەريانىدىكى بىر ئابزاس قىستۇرما سۆزنى بايان قىلىدىغان ئادەتتىكى ھېكايىگە قارىغاندا، تېخىمۇ كەڭ ئەھمىيەتكە

ئىگە. «تارمار»نىڭ باش قەھرىمانلىرىنى باشقا شارائىتقا — مەسىلەن، «تىنچلىق» قۇرۇلۇش شارائىتىغا قويىسمۇ بولىدۇ.

«تارمار» رومانىنىڭ ۋەقەلىكى ناھايىتى ئاددىي، ئۇنىڭ ئاساسىي ئىدىيىسىنىڭ ئىپادىلىنىشى بىر قوشۇننىڭ تەقدىرى تۇغرىسىدىكى ھېكايە ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ. يەنى، ئاقلار ئارمىيىسىنىڭ بۇ قوشۇنغا قانداق قوغلاپ ھۇجۇم قىلغانلىقى، ئۇنىڭ ئاقلار ئارمىيىسىگە قانداق تاقابىل تۇرغانلىقى، ئۇ قوشۇننىڭ قانداق يېمىرىلگەنلىكى، ۋە ئېزىلگەنلىكى ئاخىرىدا ئۇ قانداق قىلىپ ئاقلار ئارمىيىسىنىڭ مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ ئۆتكەنلىكى، نۇرغۇن جەڭچىلەر قۇربان بولغان بولسىمۇ، يەنىلا يېڭى جەڭنى كۆتۈرۈلىشقا تەييار تۇرغانلىقىدىن ئىبارەت. رومانىدىكى بارلىق ۋەقەلەر ۋە باش قەھرىمانلارنىڭ ھەر خىل ھەرىكەتلىرى ئانچە ئۇزاق بولمىغان بۆلەك بىر ۋاقىتتا كېڭەيتىپ ئىزھار قىلىنىدۇ. سىلەر «تارمار» دا قوشۇنىدىكى ھەر خىل تۈرقۇنۇشلارنىڭ تەدرىجىي، سىلىق بايان قىلىنغانلىقىنى، بۇ تۈرقۇنۇشلارنىڭ قوشۇن يېمىرىلىشكە باشلىغاندا يۈز بەرگەنلىكىنى، بۇ تۈرقۇنۇشنىڭ قوشۇن ئاقلار ئارمىيىسىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر قېتىملىق مۇھاسىرىسىنى بۆسۈپ ئۆتكەنگە قەدەر داۋاملاشقانلىقىنى كۆرۈۋالالايسىلەر. بۇ قىسقىغىنا مەزگىلدە بىر قىسىم ئىنقىلابچىلار ۋە يەنە بىر قىسىم ئىنقىلاب بىلەن دۇشمەنلىشىدىغان ياكى ئىنقىلاب قىلىشقا ناباب كىشىلەرنىڭ ئاساسىي خىسلەتلىرى تەدرىجىي ئاشكارىلىنىدۇ ۋە شەكىللىنىدۇ. باكرانوۋ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئېگىلىمەس — سۇنماس روھى بولغاچقا، قوشۇن يېمىرىلگەن بولسىمۇ كىتابخانلارنىڭ قەلبىدە يەنىلا ئىنقىلاب — كۈچ دېمەكتۇر دېگەن ئاڭ ۋە تۇيغۇ قېلىۋېرىدۇ.

بۇ رومانىنى ئىككى يىلدا يېزىپ پۈتتۈردۇم. رومانىنى يېزىش جەريانىدا مەن قايسى ئاساسىي پرىنسىپلارنى قىبىلىنامە قىل

دىم؟ ئالدى بىلەن تۇنجى ئەسىرىم «يامراش»تىكىدەك ھەشەمەتلىك سۆز — ئىبارىلەرنى ياساپ چىقماستىن، ئاددىي يېزىشقا، ئىددىيىنى ئەڭ چۈشىنىشلىك ئۇسۇللار بىلەن ئىپادىلەشكە كۈچۈمنىڭ بارىچە تىرىشتىم. مەن بارلىق ئىشىمنى بىرلا ۋەزىپىگە، يەنى تېخىمۇ ئېنىق، كىشىنى تېخىمۇ قايىل قىلارلىق دەرىجىدە يېزىش ھەمدە ئۆزۈم كۆرگەن ۋە تەسەۋۋۇر قىلغانلىرىمنىڭ ھەممىسىنى ئەڭ تۇغرا ئىپادىلەپ بېرىشكە بويسۇندۇردۇم. ئالدىنقى بىرنەچچە بابتا بۇرۇنقى يېزىش تەجرىبىلىرىم ئالاھىدە گەۋدىلىنىپ قالدى. ئۇ چاغدا مەن تېخى قارىماققا گۈزەل كۆرۈنىدىغان تىللارنى كەمسۇندۇرۇشنى تېخى ئۆگەنمىگەنىدىم. يېزىش جەريانىدا ئۇنىڭدىن تەدرىجىي قۇتۇلدۇم. ئۆزىگىزنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى ھەممە نەرسىنى، ئېڭىگىزدىكى ياكى مېڭىگىزدىكى ھەممە نەرسىنى تۇغرا بايان قىلىش ئۈچۈن تىلنى كۆپلەپ مۇھاكىمە قىلىشقىغا تۇغرا كېلىدۇ. رۇس تىلى — ئىنتايىن مول تىل. ئۇنداق ياكى مۇنداق ئۇقۇملارنى ئىپادىلەشتە ئىشلىتىدىغان نۇرغۇن سۆزلەر بار. ھايا جانلانغان سەنئەتكارنىڭ ئىدىيىسىنى ئەڭ تۇغرا ۋە ئېنىچكە دەرىجىدە ئىپادىلىيەلەيدىغان سۆزلەرنى ئىشلىتىشكە ماھىر بولۇش كېرەك. بۇ ئانچە ئاددىي ئىش ئەمەس. بۇنداق ماھىرلىقنى ئېگىلەش ئۈچۈن ئىنتايىن جاپالىق كۈچ سەرپ قىلىشقا تۇغرا كېلىدۇ. مەن بۇ رومانغا نۇرغۇن ۋاقىت سەرپ قىلدىم. ئايرىم بىرنەچچە بابلىرىنى كۆپ قېتىم ئۆزگەرتىپ يېزىپ چىقتىم. بىرنەچچە بابنى ئۆزگەرتىپ يېزىشىم 20 قېتىمدىن ئاشىدۇ. (مەسىلەن، «يول» ۋە «يۈكسەك مەسئۇلىيەت» دېگەن ئىككى بابنى شۇنداق ئۆزگەرتتىم). بۇ رومانىدا تۆت — بەش قېتىمدىن كەم ئۆزگەرتىلگەن بىرمۇ باب يوق.

سىلەرگە مەلۇمكى، ئوبزورچىلار «تارمار»دا ئاتاقلىق رۇس

يازغۇچىسى ل. تولستويىنىڭ تەسىرى گەۋدىلەنگەن دەپ كۆرسىتىشتى. بۇ سۆزنىڭ بىر قىسمى توغرا، بىر قىسمى توغرا ئەمەس. بىر قىسمىنىڭ توغرا ئەمەسلىكى بۇ ئەسەردە تولستويىنىڭ دۇنيا قارىشىنىڭ ئىزىمۇ يوق دەپ ئوتتۇرىغا قويغانلىقىدا ئىپادىلىنىدۇ. تولستويىنىڭ بەدئىي ئوبرازىنىڭ جانلىقلىقى ۋە چىنلىقى، ئۇ تەسۋىرلىگەن شەيئىنىڭ غايەت زور كونكرېتلىقى ۋە ئەينەنلىكى، شۇنىڭدەك ئاجايىپ ساددىلىقى ھامان مېنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدۇ. مەن «تارمار»نى يېزىشتا ئەسەرنىڭ بەزى جايلىرىدا جۈملىنىڭ رېتىمى ۋە قۇرۇلمىسى جەھەتتە تولستوي تىلىنىڭ بەزى ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىختىيارسىز ھالدا قوبۇل قىلدىم.

بۇ ئەھۋال مېنى ئالاھىدە ئەنسىزلەندۈرگىنى يوق، چۈنكى يېزىقچىلىقنى يېڭىدىن باشلىغان ھەر قانداق بىر سەنئەتكار ھامان بۇرۇنقى تەجرىبىلەرگە تايىنىدۇ.

دەرۋەقە، بىر سەنئەتكار باشقا يازغۇچىلارنىڭ تەسىرىگە ئۇنىڭ ئىدىيىسى ۋە شەكىل سەنئىتىنى تەنقىدسىز ھالدا ئومۇمىيۈزلۈك قوبۇل قىلىش دەرىجىسىگە قەدەر ئۇچرىسا، ئۇ چاغدا بىز ئۇنى تەقلىدچى، يەنى پۈتۈنلەي ئۆزۈنىڭ ئۇستازىنى دورايدىغان، ھېچقانداق يېڭى نەرسە ئىجاد قىلالمايدىغان ئادەم دەپ ئاتايمىز. ئەگەر بىر سەنئەتكار يېڭى رېئال ماتېرىياللارنى ئوتتۇرىغا قويالىسا، بەزى يېڭى ئىدىيىلەرنى تەرەققىي قىلدۇرسا، مۇنداق ئەھۋال ئاستىدا بىر قەدەر تەجرىبىلىك بىر ئۇستازنىڭ ئۆگىنىش جەريانىدا ئۇنىڭغا بەرگەن تەسىرى ئۇنىڭ مۇستەقىللىقىنى تارتىۋالالمايدۇ. ئەكسىچە بۇنداق مۇستەقىللىق سەنئەتكارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى جەريانىدا تەدرىجىي ئايدىڭلىشىپ بارىدۇ. مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغىنى شۇكى، كلاسسىك يازغۇچىلارنىڭ ماھارىتىنى ئۆگىنىمەن دەيدىغان

ئارىمىزدىكى ھەربىر كىشى ئۇلارنىڭ مىراسلىرىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ۋە ئۇلارنىڭ بەدئىي ئىپادىلەش شەكىللىرىنى، ئوسۇللىرىنى تەنقىدىي مۇھاكىمە قىلىشى لازىم.

مەن «تارمار»نى يېزىۋاتقاندا، دەسلەپتە مۇنداق ئىشقا دۇچ كەلدىم: بۇرۇن ئويلاپ قويغان نەرسىلىرىمنىڭ بىرمۇنچىسىنى شۇنچە قىلىپمۇ ئەسەرنىڭ ئىچىگە كىرگۈزەلمىدىم. مەن مۇنداق ئىشقىمۇ دۇچ كەلدىم: يېزىش جەريانىدا ئۆزۈم بۇرۇن ئويلاپمۇ باقمىغان يېڭى ئەھۋاللارنى سەزدىم. مەسىلەن ئالايلۇق، مەن دەسلەپتە مېدىك ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى لازىم دەپ پىكىر يۈرگۈزگەنىدىم. بىراق مەن بۇ ئوبرازنى يېزىشقا باشلىغاندا تەدرىجىي ئىشەنمەسلىك، ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشى مۇمكىن ئەمەس ۋە ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماسلىقى كېرەك.

ئاپتور ئەڭ دەسلەپتە باش قەھرىمانلارنىڭ ھەربىرىنى، پسىخولوگىيىسى، تاشقى كۆرۈنۈشى، پوزىتسىيىسى قاتارلىقلارنى سۈرەتلەپ بولغاندىن كېيىن ئوبرازنىڭ تەرەققىياتىدا ئۆزلۈكسىز بارلىققا كەلگەندەك، ھېكايىنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، بۇ باش قەھرىمان ياكى ئۇ باش قەھرىمان ئاپتور باشتا يۈرگۈزگەن پىكىرنى تۈزىتىشكە باشلايدۇ، بىر مىسال كەلتۈرەيلى: مېدىك ئورمانلىقتىكى دوختۇرخانىدا ياتىدۇ، بۇ بىر خىل ئەھۋال؛ ئۇ ساقىيىپ قىسمىغا يېتىپ بارىدۇ. بۇ يەنە بىرخىل ئەھۋال. مەن ئۇنىڭ يېڭى ئەھۋالدا قانداق ئادەم بولۇشىنى كۈچۈمنىڭ بارىچە تەسەۋۋۇر قىلدىم. نەتىجىدە ئەسەردىكى باش قەھرىمان سەنئەتكار تەرىپىدىن توغرا چۈشىنىلسە، باش قەھرىماننىڭ ئۆزى سەنئەتكارنى ئالغا يېتەكلەيدىغانلىقى ئايان بولدى.

پۈتكۈل رومانىدا مېدىكنىڭ تەرەققىي قىلىش جەريانىدىكى ھەربىر باسقۇچلىرى ماڭا ئۇنىڭ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشىغا جۈرئەت

قىلالمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ پۈتكۈل قىياپىتى بىلەن ماس كەلمەيدىغان ئۇششاق بۇرژۇئازىيىنىڭ «قەھرىمانلىق» تۇسىنى بېرىپ قويياتتى. لېكىن ئۇنىڭ «دەرد ـ ئەلەملىرى» تولىمۇ يۈزەكى، ئىنتايىن ئاز، تىلغا ئېلىشقا ئەرزىمەيدىغان بولۇپ، ئەمەلىيەتتە ئۇ بىر رەزىل، قورقۇنچاق ئادەم ئىدى.

مەن رومانىدا مىدلىزا ئوبرازىنى ھېچقانداق زۆرۈرى يوق پەيجاڭ قىلىپ تەسۋىرلىدىم. لېكىن رومانىنىڭ ئۆچىنچى قىسمىغا كەلگەندە بۇ شەخس توغرىسىدا كۆپرەك يېزىش لازىملىقىنى ھېس قىلدىم. مەن شۇنى چۈشەندىمكى، مىدلىزانىڭ خۇسۇسىيىتىنى تەسۋىرلەشتە لېفسىن ئوبرازى ئىنتايىن مۇھىم ئىكەن. مەن مىدلىزا ئوبرازىدا لېفسىندا بولمىغان خۇسۇسىيەتلەرنى گەۋدىلەنىشى لازىملىقىنى ھېس قىلدىم. ئەگەر لېفسىندا ئەسلىدە بار بولغان خىسلەتلەردىن سىرت، يەنە مىدلىزادىكى خىسلەتلەر بولغان بولسا، ئۇ چاغدا لېفسىن كۆڭۈلدىكىدەك بىر ئادەم بولغان بولاتتى. شۇڭا كۆڭۈلدىكىدەك خۇسۇسىيەتنى ئەتراپلىق تەسۋىرلەش ئۈچۈن مۇشۇنداق ئوبرازنىڭ بولۇشى زۆرۈر. بۇنداق ئوبراز ئۆزىدە نامايان قىلىۋاتقان، ئەمما لېفسىندا بولمىغان خۇسۇسىيەتلەرنى ھازىرلاپ، لېفسىننىڭ ئوبرازىنى تولۇقلىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. بۇ ئەھۋال مېنىڭ بۇ پەيجائىنىڭ ئوبرازىنى تېخىمۇ مۇكەممەل يارىتىشىمنى تەلەپ قىلىدى. قىيىن بولغىنى ـ بۇ نۇقتا دەسلەپتە رومان ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزگەندە پىلانغا كىرگۈزۈلمىگەنىدى. شۇڭا بۇ رومانىڭ ئىككىنچى قىسمى ۋە ئۈچىنچى قىسمىنىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە قىينىچىلىق ھېس قىلىپ، يېزىشنى داۋاملاشتۇرالمىدىم. بۇرۇنقى پىلانىم بويىچە يازسام ياخشى يېزىلمايتتى. مەن قىينىچىلىقنىڭ سەۋەبىنى بىراقلا تونۇپ يېتەلمىدىم.

مەن يېزىش ۋە يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا پىكىر يۈرگۈزۈش جەريانىدىلا مىدلىزانىڭ ئوبرازىنى مۇكەممەل تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندىم. مەن ئەگەر بۇ نۇقتىنى بالدۇراق ئويلىغان بولسام، رومانىمنىڭ ئالدىنقى ئىككى قىسمىدا مىدلىزانىڭ ئوبرازىنى كۆپرەك يازغىلى بولاتتى. باشتىن ئۆزگەرتىپ يېزىشقا كېچىكىمىدىم. شۇڭا ئۈچىنچى قىسمىنىڭ بېشىدا مىدلىزا تۇغرىسىدىكى قىستۇرما سۆزلەر غەلىتە بولۇپ قېلىپ، ئەسەرنىڭ ماسچانلىقى بىرئاز بۇرۇلۇپ كەتتى.

مۇشۇنداق يېزىش نەتىجىسىدە ھەر خىل ئارتۇقچىلىقى ۋە كەمچىلىكى بولغان «تارمار» رومانى بارلىققا كەلدى.

مەن «ئاخىرقى ئەۋلاد ئۇددىگەيلەر» رومانىدا «تارمار» نىڭ ئاساسىي تېمىسى سىكىدۇرۇلۇشكە تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى باشتىلا ئېيتقانىدىم. لېكىن كېيىن مەن شۇنى چۈشەندىمكى، «ئاخىرقى ئەۋلاد ئۇددىگەيلەر» رومانىمۇ باشقا بەزى مەسىلىلەرگە بېرىپ تاقالدى. مېنىڭ بۇ رومانىدا ئىچكى ئۇرۇش ۋە شۇ مەزگىلدىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى كەڭ تۈردە ئىپادىلەپ بېرىشىم يېتەرلىك بولمىدى ـ ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرالمىدىم مۇمكىن ئىدى، ئەلۋەتتە. مەن «ئاخىرقى ئەۋلاد ئۇددىگەيلەر» رومانىدا يەنە مۇنداق بىر ئىددىيىنى، يەنى بۇرژۇئازىيە ۋەكىللىرىنىڭ تەبىقىسىدىن كېلىپ چىققان، ئەمما ئېكسپىلاتاتسىيە جەمئىيىتىنىڭ زىددىيەتلىرىنى ھېس قىلغان سەنئەتكارلار كۆپ يىللاردىن بۇيان يازغانىدەك، بۇ زىددىيەتلەرنى ھەل قىلىشنىڭ يولى چېكىنىش ئەمەس، بەلكى تېخىمۇ يۇقىرى تەرەققىيات باسقۇچىغا بېرىش، سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى قۇرۇش ئىكەنلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىشىم كېرەك ئىدى.

بىز تۇلستويىنى مىسال كەلتۈرەيلى: ئۇ ئېكسپىلاتاتسىيە جەمئىيىتىنىڭ زىددىيەتلىرىنى ھېس قىلدى، لېكىن ئۇ، زىددىيەتلەرنى ھەل قىلىشنىڭ يولى — پاتمىئارخاللىق تۈزۈمدىكى دېھقانلار تۈرمۇشىغا قايتىپ بېرىش دەپ قارىدى.

ياۋروپادىكى بىرمۇنچە كاپىتالىزم سەنئەتكارلىرى كونىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خامخىيالىدا بولدى.

ئۇلار كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى زىددىيەتلەرنى ھەل قىلىشنىڭ يولى — ئىپتىدائىي جەمئىيەت تۈزۈمىگە قايتىپ بېرىش دەپ قارىدى. رۇسسۇ: ئىپتىدائىي جەمئىيەت (ئادەمنىڭ تەبىئىي ھالىتى) گە قايتىش كېرەك، دەپ ئوچۇق ئېيتتى. ئۇ مەدەنىيەت ئىنسانلارنىڭ تەبىئىي، تۇغما گۈزەللىكىنى بۇلغايدۇ ۋە ئەيران قىلىدۇ، دېدى، بىز ماركسىزمچى، كۆممۇنىزمچىلارغا ئايانكى، جەمئىيەت تەرەققىياتىنى چېكىندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. كاپىتالىزم جەمئىيىتىدىكى زىددىيەتلەردىن بىر چىقىش يولى ئېچىپ، زورلۇق كۈچ ئارقىلىق كاپىتالىزمنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى ئورنىتىپ ۋە ئۇنىڭغا تايىنىپ، پۈتكۈل جەمئىيەتنى سوتسىيالىزمغا باشلاش كېرەك. مېنىڭ «ئاخىرقى ئەۋلاد ئودىگەيلەر» رومانىدا ئىپادىلىمەكچى بولغىنىم — دەل مۇشۇ ئىنتايىن ئۇلۇغ ئىدىيە ئىدى.

مەن يىراق شەرقتە تۇرغاندا تونۇلغان مول ماتېرىياللار مېنىڭ بۇ نۇقتىنى ئويلاپ يېتىشىمگە سەۋەب بولدى. چۈنكى ئۇ يەردە ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدىكى ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ ئەڭ ئىلغار ۋەكىلى — كۆرەش جەريانىدا ئىشچىلار سىنىپى ۋە دېھقانلارغا رەھبەرلىك قىلغان بولشېۋىكلارنى، بۇرژۇئازىيە ۋە ئۆزئىپتىقۇچىلارنىڭ ھەربىكىتىنى كۆزىتىشكە بولاتتى، يىراق شەرقتە تۇرغان ئىنتايىن قالاق ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تۇرمۇشىنىمۇ كۆزىتىشكە بولاتتى. بۇ ئاز

سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرمۇنچىسى يەنىلا ئۇرۇقداشلىق تۈزۈمى باسقۇچىدا، ھەتتا يەنىلا ئىپتىدائىي كۆممۇنىزم باسقۇچىدا توخ-تاپ قالغانىدى.

مەن ئىنقىلاب جەريانىدا جەمئىيەتتىكى كۆممۇنىزم ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان ئىلغار ۋەكىللەرنىڭ قانداق قىلىپ قالاق مىللەتلەر بىلەن قول تۇتۇشۇپ، كۈرەش جەريانىدا ئۇلارغا ياردەم بېرىپ، ئۇلارنى باشلاپ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى؛ ئىنقىلابىي كۈرەش جەريانىدا بۇرژۇئازىيىنىڭ ئېكسپىلاتاتسىيە ئىدىيىسىنىڭ قانداق يوقىتىلىۋاتقانلىقىنى، مىليونلىغان ئىشچى-دېھقانلار ئاممىسىنى ئۆزگەرتىشنىڭ قانداق ئېلىپ بېرىلىۋاتقانلىقىنى، ئىنقىلابنىڭ بۇرۇن ۋە ھازىرمۇ ئۇرۇقداشلىق تۈزۈ-مى باسقۇچىدا تۇرۇۋاتقان ئۇرۇقداشلىق قەبىلىلىرىنىڭ ۋەكىل-لىرى بىلەن قانداق بىرلىشىۋاتقانلىقىنى، ئىنقىلابنىڭ بۇ قەبىلە-لەرنىڭ ۋەكىللىرىنىمۇ كۈرەش يولىغا ئەكىلىپ، ئۇلارنى جەم-ئىيەت تەرەققىياتىنىڭ بىرقانچە باسقۇچلىرىدىن ھالقىپ ئۆتكۈزۈپ، سوتسىيالىستىك جەمئىيەتنى ئاڭلىق قوغدىغۇچىلارغا ئايلاندۇرغانلىقىنى ناماياں قىلماقچى ئىدىم.

ھازىرغا قەدەر بۇ رومانىنىڭ ئاران ئۈچ قىسمىنى يېزىپ بولدۇم. مەن ئۇنى ئالته قىسىم قىلىپ يازماقچى. ئالتىنچى قىسمىدا ئىچكى ئۇرۇش ئاياغلىشىپ 10 يىلدىن 15 يىلغىچە بولغان ۋاقىتتىن كېيىنكى بۇ جايلارنىڭ ۋە ئاشۇ ئادەملەرنىڭ ئەھۋالى تەسۋىرلىنىدۇ. مەن بۇ قىسمىدا بىرىنچى قىسمىدىكى تۇرمۇش ۋە نۇقتىنەزەردە ئىپتىدائىي كۆممۇنىزم ئاممىلىرى بولغان قالاق ئودىگەيلەرنىڭ ھازىر شۇ جايدىكى كولخوزلاردا ئىشلەۋاتقانلىقى، ئىچكى ئۇرۇش جەريانىدىكى كۈرەشچانلار — ھازىرقى سوتسىيالىزم قۇرۇشنىڭ رەھبەرلىرى بولغان ئاشۇ كان ئىشچىلىرى، زىيالىيلار ۋەكىللىرى (ئاشۇ مەزگىلدە ئۇلار-

نىڭ مەيدانى تولىمۇ تۇراقسىز ئىدى) نىڭ ھازىر تەكشى قەدەم تاشلاپ، بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا بىرلىكتە قاتنىشىۋاتقانلىقىنى نامايان قىلىمەن. مەن بۇ روماندا ھەر خىل ئوخشاش بولمىغان ئىجتىمائىي قاتلاملارنى ۋە ھەرخىل مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرىنى نامايان قىلىمەن. مېنىڭ «ئاخىرقى ئەۋلاد ئودىگەيلەر»نى يېزىشتا ئىنتايىن كۆپ كۈچ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلىشىمدىكى سەۋەب، بۇ رومانىنىڭ ۋەقەلىكلىرىنىڭ «تارمار»نىڭ ۋەقەلىكلىرىگە قارىغاندا كۆپ مۇرەككەپ بولغانلىقىدا. ئۇنىڭ ئاساسىي تېمىسى ۋە ئىدىيىسىنىڭ «تارمار»نىڭ ئاساسىي تېمىسى ۋە ئىدىيىسىگە قارىغاندا تېخىمۇ مۇرەككەپ ۋە مۇھىم بولغانلىقىدا. مەن رومانىنى كۆپ تەرەپلەردىن يېزىشىم كېرەك. بىرىنچى تۈركۈم كىشىلەرنى يېزىشىم، ئاندىن ئىككىنچى تۈركۈم، ئۈچىنچى تۈركۈم كىشىلەرنى يېزىشىم كېرەك. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ قىلمىش - ئەتىمشىلىرى ۋە ئۆزئارا ئېلىپ بارغان ھەرىكەتلىرىنى بىرلەشتۈرۈشۈم كېرەك.

مەن بايان قىلىدىغان ۋەقەلەر ئىنقىلابنىڭ ئالدىدىكى مەزگىل ۋە ئىچكى ئۇرۇش مەزگىلىدىن ئىبارەت بىر قەدەر ئۇزاق بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەڭ ئاخىرقى بىر قىسمىدا ھازىر يۈز بېرىۋاتقان ۋەقەلەرنى نامايان قىلىشىم كېرەك.

مەن «تارمار»نى يېزىشتا يازما پىلان تۈزمىگەنىدىم. لېكىن «ئاخىرقى ئەۋلاد ئودىگەيلەر»نى يېزىشتا يازما پىلان تۈزۈپ چىقمىسام قەلەم تەۋرىتەلمەيمەن. چۈنكى يېزىشقا تېگىشلىك باش قەھرىمانلار ۋە ۋەقەلىكلەر بەك كۆپ. شۇڭا مەن پۈتۈن كىتابنىڭ قىسقىچە پىلانىنى ۋە ئۆزۈمگە بىر قەدەر ئېنىق بولغان ئالدىنقى ئىككى قىسمىنىڭ تەپسىلىي پىلانىنى تۈزۈپ چىقتىم.

مەن «ئاخىرقى ئەۋلاد ئودىگەيلەر»نىڭ باشلىنىشىنى بىرنەچچە ئون قېتىم يازغان بولسامۇ، لېكىن، ھەر قېتىمدا ئوبدان يېزىلمىدى. سىلەر مۇشۇنىڭدىنلا مېنىڭ ئۆز مەقسىتىمنى ئىشقا ئاشۇرۇشۇمنىڭ نەقەدەر قىيىنغا توختاۋاتقانلىقىغا ھۆكۈم قىلالايسىلەر. مەن بىر دەم سىلىۋزا بىلەن بويارىنىڭ تاغ چوققىسىدا تۇرغانلىقىدىن باشلىدىم. بىردەم ئۇلارنىڭ دېھقانلارنىڭ كەپسىدە ئۈيقۇدىن ئويغاتقانلىقىدىن باشلىدىم (كېيىن بۇ رومانىم مۇشۇنداق باشلانىدى)، بىردەم ئۇلارنىڭ ئۇلگا شەھىرىدىن تېلېفون بەرگەنلىكىدىن باشلىدىم. بىردەم لىنكاس دېنىسكايانىڭ تۇرمۇشىدىن باشلىدىم. بىردەم پارتىزانلار ئەترىتىنىڭ قىزىل ساقاللىقلار بىلەن ئۇچرىشىپ قالغان ۋاقىتتىن باشلىدىم. مەن رومانىنىڭ ئىككى قىسمىنى يېزىپ بولۇپ ئۆزۈن ئۆتمەيلا يەنە بىر ئىككى قىسمىنىڭ ھەر ئىككىلىسىنىڭ قورولمىسىنىڭ ياخشى بولمىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، بۇندىن ئۇچ ئاي ئىلگىرى بۇ ئىككى قىسمىنى ئۆزگەرتىپ يېزىپ، ئىككىنچى قىسمىنىڭ ھەممىسىنى بىرىنچى قىسمىغا قىستۇرۇۋەتتىم ھەمدە ھەر ئىككى قىسمىنىڭ بىر قانچە جايلىرىنى تۈزەتتىم.

مەن مۇشۇ ئىش سەۋەبى بىلەن كۆپچىلىككە شۇنى ئېيتىپ قويايكى، مېنىڭ تەسەۋۋۇر قىلغىنىمدەك ئاشۇنداق مۇرەككەپ ئىدىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر رومانىنى يېزىش ئۇچۇن روشەنكى، تېخىمۇ كۆپ بەدىئىي تەربىيىلىنىشنى باشتىن كەچۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. مەن بۇ رومانىنى يېزىش جەريانىدا بۇ خىلدىكى ئەسەرلەرنى يېزىش تەجرىبىسىگە ئىگە بولدۇم. مەن يېزىپ پۈتتۈرگەن قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ يازغاندىن كېيىن بۇ رومانىنىڭ ئىزنىسىنىڭ بىر قەدەر ئېنىق بولغانلىقىنى ھېس قىلدىم. بۇندىن كېيىنكى يېزىش جەريانىدا ئالاھىدە توسالغۇ ئۇچرىمايۋ

دۇ، دەپ ئويلايمەن. بولۇپمۇ يېزىلىپ بولغان ئۇچىنچى قىسىم نى مۇنداق تۆپتىن ئۆزگەرتىپ يېزىشنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق دەپ قارايمەن.

سىلەر مېنىڭ يېزىقچىلىقتا ئۇچرىغان قىيىنچىلىقلىرىم، تىل سەنئەتكارلىرىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان ھەر خىل قىيىنچىلىق لار توغرىسىدا ئېيتقانلىرىنى ئاڭلاپ قورقۇپ كەتمەڭلار. بۇ قىيىنچىلىقلارنى تامامەن يېڭىپ كېتىشكە بولىدۇ. خام ماتېرىيالنى ئېگىلمەي - پۈكمەي، ئەستايىدىللىق بىلەن بىر تەرەپ قىلىدىغان بىر يازغۇچىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇ قىيىنچىلىقلار ئېچىدە ھەل قىلغىلى بولمايدىغان بىرسىمۇ يوق. كىمكى ئۆزىنىڭ بەدىئىي ئەمگىكىنى بىر ئالاھىدە خىزمەت، يەنى يازغۇچىنىڭ ھۈنىرى «خۇدا تەرىپىدىن ئاتا قىلىنغان» قابىلىيەت، شۇڭا يېزىقچىلىق پەقەت بىرنەچچە تەلەيلىك ئادەملەرنىڭلا ئىشى دېسە خاتا بولىدۇ، بۇ توغرا ئەمەس.

دەرۋەقە، بىر ئادەم بىر نەرسە يازماقچى بولىدىكەن، ئۇنىڭدا مۇشۇ جەھەتتىكى قابىلىيەت بولۇشى كېرەك. بەلكى مۇنداق قابىلىيەت قانچە ئۇستۇن بولسا شۇنچە ياخشى.

ئەگەر بىر كىشى مەلۇم جەھەتتە ئازدۇر - كۆپتۇر قابىلىيەتكە ئىگە بولسا، تەبىئىيكى ئۇمۇ شۇ دائىرىدىكى كەسپىنى تاللايدۇ. يېزىقچىلىقمۇ بىر خىل كەسىپ. بىر خىل مۇرەككەپ، يۈكسەك ماھارەت ۋە تەربىيىلىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان كەسىپ. يېزىقچىلىقنى يېڭىدىن ئۆگىنىۋاتقانلارنىڭ ئورتاق نۇقسانى شۇكى، ئۇلار ئۆزىنى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ھەۋنەرۋەن ئەمگەكچى ئورنىدا ھېسابلاپ، بىر قىسقا ھېكايە يېزىشنى ئاسان ئىش دەپ قارايدۇ. ئەگەر ئۇلار بىر قىسقا ھېكايىنى يېزىپ چىقسا، خۇددى ئۆزى ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا ھەر قانداق بىر زاپچاسنى ياساپ چىققاندەك، ئۇنى سىلىقلىماي،

ئۆزگەرتمەي، ئەجىر قىلماي، تەھرىر بۆلۈمىگە تاپشۇرۇپ بېرىۋالسلا ھەممىدىن خالاس بولىدۇ. روشەنكى، تىل، سەنئەت جەھەتتىكى خىزمەتلەرنى مۇنداق چۈشىنىش خاتا. يېزىقچىلىقنىڭ سۈپىتىنى يۈكسەك دەرىجىگە يەتكۈزۈش ئۈچۈن ھەربىر كىچىك ئەسەرنىمۇ بەش - ئالتە قېتىم ئۆزگەرتىشكە، كۆچۈرۈپ يېزىشقا توغرا كېلىدۇ. بەزىدە ئۇنىڭدىنمۇ كۆپ بولىدۇ. ئىنتايىن ئاز ساندىكىلەرنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەقىقىي سەنئەتكارلارنىڭ ھەممىسى بۇرۇن ۋە ھازىرمۇ شۇنداق ئىشلەپ كەلمەكتە، بەزى ئالاھىدە تالانتلىق كىشىلەرمۇ بارکى، ئۇلار بۇنداق ئۇزاق ئىشلەش جەريانىنى بېشىدىن كەچۈرمەيلا سەنئەت مۇئەييەن مىقداردىكى ئەمگىكى قەلبىنىڭ جىددىي ئەمگىكى، روھىنىڭ يۈكسەك دەرىجىدە يالقۇنلىنىشى، شۇنىڭدەك قەلەم تەۋرىتىشتىن بۇرۇنقى مەزگىلدە سەرپ قىلغان ئىنتايىن زور ئەمگىكى ئارقىلىق تولۇقلىنىدۇ. سەنئەتكارنىڭ خىزمىتىنىڭمۇ مول بىلىمگە تايىنىدىغانلىقىنى نەزەرگە ئېلىش لازىم. مەسىلەن، ئالايلۇق، مەن «ئاخىرقى ئەۋلاد ئودىگەيلەر»نى يېزىش جەريانىدا يېزىقچىلىق تەجرىبەمنىڭ يېتەرسىز بولۇشىدەك قىيىنچىلىققا دۇچ كېلىپ قالماستىن، بەلكى يەنە بىلىمىمنىڭ يېتەرسىزلىكى، تەربىيە ئېلىشىمنىڭ يېتەرسىزلىكى، بۇرۇنقى ۋە ھازىرقى خىلمۇخىل تۇرمۇشنى چۈشىنىشىمنىڭ يېتەرسىزلىكىدىن ئىبارەت قىيىنچىلىققىمۇ دۇچ كەلدىم. مۇرەككەپ، رېئال ماتېرىيالالاردىن ئەڭ ئاساسلىق بولغان نەرسىنى تاللىۋېلىپ، ئۇنى ئۆزۈمنىڭ ئاساسىي تېمىنى ئىپادىلەپ بېرىشىمگە يارەمچى قىلىشىم ئۈچۈن تۇرمۇش بىلەن ناھايىتى پىششىق تونۇشۇشۇم ۋە ئۇنى ئىگىلىشىمگە، يۈكسەك تەربىيىگە ۋە مول بىلىمگە ئىگە بولۇشۇمغا توغرا كېلىدۇ. گۇركى بۇ جەھەتتىكى بىر

ئۇلگـه. گورکـی دائـم: «سەنئەتکارنىڭ بىلىدىغىنى باشقا كـه-سىپتىكى ۋە ۋەزىپىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ ئۆزىنىڭ خىز-مەت خاراكتېرىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن بىلىدىغانلىرىدىن خېلى كۆپ بولۇشى كېرەك» دەيدۇ. بۇ ئىنتايىن تۇغرا. بىلىم ئىمكان قەدەر چوڭقۇر بولۇشى لازىم. ھەر بىر خىزمەتچى خادىم بۇنـى تىرىشىپ قولغا كەلتۈرۈشى كېرەك. بىلىمنىڭ ھەر قانداق خىز-مەتكە ياردىمى بولىدۇ. لېكىن تۇرمۇشنى ھەقىقىي ئىپادىلىگۈچى بولىمەن دەيدىغان سەنئەتكارنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك تەربىيە ئېلىشى ۋە چوڭقۇر بىلىمگە ئىگە بولۇشى تېخىمۇ زۆرۈر.

ئۇنداق باشقا، سەنئەتكار تۇرمۇشنى ئىنچىكىلىك بىلـەن ئۈزلۈكسىز كۆزىتىشكە ماھىر بولۇشى لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا تۇرمۇشنى ھەقىقىي سۈرەتلەپ بەرگىلى بولىدۇ. بىز سوتسىيالىس-تىك رېئالىزم ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتىمىز. چۈنكى بىز ئىنسا-نىيەتنىڭ يېڭى ھەقىقىتى — سوتسىيالىزمنىڭ ھەقىقىتىنى ئىپادىلەپ بېرىشىمىز زۆرۈر. بۇ ھەقىقەتنى كىتابىتىلا بىلىپ كەتكىلى بولمايدۇ، بۇ ھەقىقەت كىتابىتىلا تەتقىق قىلىنسا ئىنتايىن ئەستايىدىل پوزىتسىيە تۇتۇلغان تەقدىردىمۇ ئۇنى بەدىئىي جەھەتتە تولۇق ئىپادىلەپ بېرىش مۇمكىن ئەمەس. بۇ ھەقىقەتنىڭ قانداق قىلىپ بۇ دۇنيادا كىشىلەرنىڭ ئەمەلى-يىتى داۋامىدا ئەمەلگە ئاشىدىغانلىقىنى دائىم ۋە سىستېمىلىق كۆزەتكەندىلا، سوتسىيالىزمنىڭ بۇ ھەقىقىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش خىزمىتىگە بىۋاسىتە قاتناشقاندىلا، ئاندىن ئەمەلىيەتتە سوتسـ-يالىستىك رېئالىزم ئۇسۇلى ئارقىلىق رېئاللىقنى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولىدۇ. سەنئەتكارنىڭ سوۋېت رېئاللىقىغا ئېچىكىرىلەپ كىرىشى، ئۇنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيىتى، ئۇنىڭ كەڭ ئامما بـ-لەن باغلىنىشى ئالاقىسى — مانا بۇلار يازغۇچىلىرىمىزنىڭ خىزمىتىنىڭ يۈكسەك ئىدىيىۋىلىكىنى ۋە بەدىئىيلىكىنى كاپالەتلەن-

ھۆرىدىغان مۇتلەق زۆرۈر شەرت. يېزىقچىلىقنى يېڭىدىن ئۆگـ-نىۋاتقانلارنىڭ ئەھۋالى كۆپىنچە مۇنداق بولىدۇ: ئۇلار كارخا-نىلاردا خىزمەت قىلىدۇ، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئىلغار ۋەكىللىرى-نى دائىم كۆرۈپ تۇرىدۇ. ئۇلار ئۆزلىرىمۇ ئىلغار سانائەت ئىشچىلىرى. لېكىن ئۇلار قوللىرىغا قەلەم ئالغاندا ئۆزلىرى ھەر كۈنى كۆرۈپ تۇرغان ۋە ھەركۈنى تەتقىق قىلىدىغان ئىشلارنى يازماي، قالتىس ئىشلارنى يازماقچى بولىدۇ. نەتىجىدە ئۇلار «قالتىس ئىشلار» نى كۆرمىگەنلىكى ئۈچۈن تۇتۇق خاتىرىسىگە ئاساسەن ئۆزلىرى باشقا كىتابلاردا ئوقۇغان ئىشلارنىلا يېزىپ چىقالايدۇ. لېكىن يېزىق-چىلىقنى يېڭىدىن ئۆگىنىۋاتقانلارنىڭ ۋەزىپىسى — ئۆزلىرىنىڭ ھەر كۈنى كۆزەتكەن، تونۇشقانلىرىنىڭ ھەممىسنى سوتسىيالىس-زىمنىڭ ئۇلۇغ ھەقىقىتىنىڭ بىر كىچىك قىسمى دەپ چۈشىنىپ، شۇلارنىڭ ھەممىسنى كىتابخانىلارغا سۆزلەپ بېرىشتۇر.

يولداش سادىنىيان بىر قېتىم ناھايىتى تۇغرا ئېيتقا-نىدى. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: ئىشچىلىقتىن كېلىپ چىققان ياش يازغۇچىلار ئۆزلىرى بېشىدىن كەچۈرگەن، بىرمۇنچە ئۇستا يازغۇچىلاردىنمۇ ئېنىق بىلىدىغان ئاشۇ تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي جەۋھىرىنى تولۇق ئىپادىلەپ بېرەلمەيۋاتىدۇ. ياش يازغۇچىلار كۆپىنچە ستانوك يېنىدىكى ئىشچىنى تەسۋىرلەپ، ئۇنىڭ مەلۇم تىپتىكى ستانوكتا ئىشلەش جەريانىدا ئادەتلەنگەن ئالاھىدە قول ئىشارىتى ۋە ھەرىكىتىنى زادى تەسۋىرلەپ بېرەلمەيۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يولداشلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ تۈرى ۋە خاراكتېرىنى سۈرەتلەپ بېرەلمەيۋاتىدۇ.

بىر پىشقەدەم يازغۇچى بىر كىشىنىڭ جوزا يېنىدا ئولتۇرغانلىقىنى تەسۋىرلىمەكچى بولسا، ئۇنىڭ شۇ كىشىنىڭ تاماكىنى قانداق تۇتىدىغانلىقىنى بىلىشى شۇ ئوبرازنى ئىنتايىن جانلاندۇرۇۋېتىدۇ. ياش يازغۇچىلىرىمىزنىڭ قەلىمى ئاستىدىكى ئوبرازلارنىڭ كۆپىنچە ناھايىتى جانسىز بولۇپ قېلىشىدىكى سەۋەب: ئۇلارنىڭ شۇ شەخسنىڭ خىزمەت جەريانىدا ئادەتلەنگەن سىرتقى قىياپىتى، يەنى پوزىتسىيىسى، تۇرقى قاتارلىقلارنى ناماياں قىلالمىغانلىقىدا. بىزنىڭ يېزىقچىلىقىنى يېڭىدىن ئۆگىنىۋاتقان يولداشلىرىمىزنىڭ باش قەھرىمانلارنى چىن قەلبىدىن چۈشىنىشىمۇ ناھايىتى ئاجىز بولۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ بىرمۇنچىسى ئادەمنىڭ ئۆزگىرىش جەريانىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى يەكرلىك كۆزەتمەيۋاتىدۇ. مەسىلەن، مەلۇم بىر كىشى تۇنۇگۈن بىر مىشچان ئىدى، بۈگۈن بىر زەربىدارغا ئايلاندى. سەنئەتكارنىڭ ۋەزىپىسى ــ ئۇنىڭ قانداق قىلىپ قالاقلىقتىن زەربىدارلىق ھەربىكتىگە قاتنىشىشقا ئۆزگەرگەنلىكىنى نامايان قىلىشتىن ئىبارەت. نېمە ئۈچۈن مۇنداق قىلىش كېرەك؟ باشقا قالاق كىشىلەرگە ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ شۇ كىتابنى كۆرۈپ بىر قەدەر قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بۇ مۇساپىنى بېسىپ بولۇشى ئۈچۈن، سەنئەتكارلارغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ئەتراپتىكى رېئاللىقنىڭ تەسىرى ۋە پۈتكۈل سوۋېت تۈزۈمىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا ۋە چۈشەنچىسىدە ھاسىل بولغان تۇرلۇك جەريانلارنى كۆزىتىش ــ ئۇلارنىڭ ئىجادىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم. مەن يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدىلا بۇنداق كۆزىتىشنى كېچەيتىشنىڭ ئەھمىيىتىنى، مۇشۇنداق كۆزىتىشنىڭلا يېزىقچىلىقتا ئايرىم مۇۋەپپەقىيەتلەرگە

ئېرىشىشىمنى تەمىن ئەتكەنلىكىنى چۈشىنىپ يەتتىم. مەن بۇرۇن ۋە ھازىرمۇ كىشىلەرنىڭ پىسخولوگىيە، ئارزۇ، ئىنتىلىش جەھەتلەردە يۈز بەرگەن ئۆزگىرىش جەريانلىرىنى ئەتراپىمدىن ئىگىلەش دەرىجىسىدە ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ھەقىقىي ئىپادىلەپ، سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتلىك يېڭى ئادەملەرنىڭ تەرەققىي قىلىشى ۋە شەكىللىنىشى قايسى باسقۇچلارنى بېشىدىن كەچۈرۈپ ئىشقا ئاشىدىغانلىقىنى نامايان قىلىشقا كۈچۈمنىڭ بارىچە تىرىشىپ كەلدىم.

(«چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىسى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى» دېگەن كىتابنىڭ ئۈچىنچى قىسمىدىن تۈرسۈن پازىل تەرجىمىسى)

«سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىقتا»نى قانداق يازغانلىقىم توغرىسىدا

ئا. تولستوي (سوۋېت ئىتتىپاقى)

1941 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى، يەنى ئۇرۇش ئېلان قىلىنغان① كۈنى «تاڭ قاراڭغۇسى» رومانىمنىڭ ئاخىرقى بېتىنى يېزىپ تۈگەتتىم. بۇ ئەسەر ئۈچ قىسىملىق «سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىقتا» ناملىق رومانىمنىڭ ئۈچىنچى قىسمى، شۇنداقلا ئاخىرقى قىسمى ئىدى. كېيىن مۇشۇ ئۈچ قىسىملىق رومان ئۈچۈن بىرىنچى دەرىجىلىك ستالىن مۇكاپاتىغا ئېرىشتىم. ئۈچ قىسىملىق رومانىنىڭ پۈتۈن ئىشى يېرىم يىل ئىلگىرىلا ئورۇندالغانىدى. بۇ ئەسەر ئۈستىدە ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ 20 يىل ئىشلىدىم. مېنىڭچە، بۇ رومان مېنىڭ پۈتكۈل ئىجادىيەتىمدىكى مۇھىم ئەسەر ھېسابلىنىدۇ.

بىرىنچى قىسمى «ئىگىچە ـ سىگىل» نى 1919 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرى يېزىشنى باشلاپ، 1921 ـ يىلى كۈزدە قولدىن چىقاردىم. دەسلەپ مەن بۇ رومانىنىڭ ئۈچ قىسمىنى بىرلا ۋاقىتتا يېزىشنى ئويلىغانىدىم. لېكىن ئەسەرنى يېزىۋاتقان ۋاقتىمدا روسىيەنىڭ ئەھۋالىدا ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىش بولۇپ تۇرغانلىقى ماڭا بۇ ئەسەرنى بىر قىسىم بىلەنلا تۈگىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى ئېنىق تونۇتتى، شۇ چاغدىلا مەن بۇ قىسىم يېرىك بىر قەھرىمانلىق داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىلا بولىدىغان ئوخشايدۇ، دېگەن يەرگە كەلدىم.

ئىككىنچى قىسىمى «1918 ـ يىل»نى يېزىش ئۈچۈن نۇرغۇن ئەرسىلەرنى كۆزىتىش، تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈش ۋە ئۇنىڭغا ھۆكۈم قىلىشقا توغرا كەلدى. ئەسەرنى يېزىشتا بىرىنچى قەدەمدە قىلىدىغان ئىش ھەرگىز «ماتېرىيال توپلاش» ئەمەس ئىدى. چۈنكى ماتېرىيال توپلاش كىتاب ئوقۇش، ئىچكى ئۇرۇش① قاتناشقۇچىلىرىنى تونۇش، شۇنىڭدەك رومانىنىڭ ۋەقەلىكى يۈز بەرگەن جايلار ـ سارتسىن، كراسنودار ۋە كۇبان قاتارلىق جايلارغا بېرىشتىن باشقا، يەنە مۇھىم بىر ئىشنى قىلىشىم، يەنى ئۆزۈمنىڭ ماتېرىيالغا ئۇتقان پوزىتسىيەمنى روشەنلەشتۈرۈشۈم كېرەك ئىدى. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا جەمئىيەتنىڭ ئۆز تەجرىبەمدىن ئۆتكۈزۈشۈم، ئويلاپ كۆرۈشۈم ۋە ھېس قىلىشىم زۆرۈر ئىدى. 1927 ـ يىلى رومانىنىڭ ئىككىنچى قىسمىنى يېزىشنى باشلاپ، بىر يېرىم يىلدىن كېيىن تۈگەتتىم، لېكىن بىرھۇنچە يىللار ئۆتكەندىن كېيىن بۇ ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن ۋەقەلەرنى يېزىشتا تارىخىي خاراكتېرلىك خاتالىق ئۆتكۈزگەنلىكىمنى سەزدىم. ئەينى ۋاقىتتا مەن پايدىلانغان مەنبەلەردە بېسىلغان ماتېرىيالدا سارتسىن مۇداپىئەسىگە دائىر كۆرەش زادىلا ئېغىزغا ئېلىنمايدۇ. بۇ ماتېرىيالدا سارتسىن تۇغرۇلۇق

① سوۋېت ـ گېرمان ئۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. 1941 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى گىتلېر گېرمانىيىسى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى ھۇجۇم باشلىدى. سوۋېت ئىتتىپاقىمۇ ئىلاجسىز شۇ كۈنى گېرمانىيىگە ئۇرۇش ئېلان قىلدى ـــ ت.

① 1918 ـ يىلدىن 1920 ـ يىلغىچە بولغان سوۋېت ئەتىن ئۇرۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ ـــ ت.

بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلىنمىغاچقا، 1918 - يىلدىكى تارىخىي ۋەقەلەرنى تەتقىق قىلغان چېغىمدا، سارتسىن مۇداپىئەسىنىڭ ئەھمىيىتىنى تامامەن دەققەت - ئېتىبارىمنىڭ سىرتىدا قالدۇرغانىكەنمەن، كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە، يەنى بىرقانچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن ئاندىن مەن 1918 - يىلدىن 1919 - يىلغىچە بولغان كۆرەشلەردە مۇھىم ۋە ئاساسىي رول ئويناغان ۋەقەلىكلەرنى تونۇدۇم ۋە چۈشەندىم. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا سارتسىن مۇداپىئەسى ئۇرۇشنىڭ ئىنقىلاب بىلەن ئەكسىنقىلاب ئوتتۇرىسىدىكى كۆرەشلەردە ئويناغان غايەت زور رولىنى تونۇدۇم ۋە چۈشەندىم.

قانداق قىلىش كېرەك؟ رومان يېزىلىپ بولۇپ نەشردىن چىقتى. سارتسىن توغرىسىدىكى بايانى بۇ كىتابقا كىرگۈزۈش مۇمكىن بولمايدىغان بولۇپ قالدى. لېكىن بۇنى جەزمەن قايتىدىن يېزىشىم كېرەك. ئەگەر روماندا سارتسىن ۋە سارتسىن مۇداپىئەسى ئۇرۇشى توغرىسىدا ۋەقەلىك بولمىسا بۇ رومانىنى داۋاملاشتۇرۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن باشقا بىر شەكىلدە ئەسەر يېزىشقا، يەنى «1918 - يىل» دېگەن رومان بىلەن ئوخشاش تېمىدىكى «ئاشلىق» پۈۋېستىنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم. مۇشۇ رومان ئارقىلىق ژورنالىۋاش لامچىلىق قىلغان قىسمىنىڭ ھۆجۇمىنى ۋە ستالىن قوماندانلىقىدىكى سارتسىن مۇداپىئەسى ئۇرۇشىنى تەسۋىرلىدىم. ئەنە شۇ سەۋەبتىن 1939 - يىللا رومانىنىڭ ئۈچىنچى قىسمى «تاڭ قارىڭغۇسى»نى يېزىشقا باشلىدىم.

ھەممىگە مەلۇمكى «1918 - يىل»دىن كېيىن «بۇيۇك پېتىر»نىڭ ئالدىنقى ئىككى قىسمىنى يېزىپ تۈگەتتىم. شۇنىڭ بىلەن 1939 - يىلى ئالدىمغا مۇنداق بىر مەسىلە قويۇلدى: مەن بۇ ئىككى رومانىنىڭ قايسىسىنى ئاۋۋال تۈگىتىشىم كېرەك؟

يەنى «بۇيۇك پېتىر»نى تۈگىتىشىم كېرەكمۇ؟ ياكى «سەرسانلىق - سەرگەردانلىقتا»نى تۈگىتىشىم كېرەكمۇ؟ ئەينى زاماندا مەن دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ جەزمەن بولىدىغانلىقىنى ئوچۇق سەزگەنىدىم. شۇنىڭدەك ئەينى ۋاقىتتا شۇنىمۇ ئېنىق كۆردۈمكى، دۇنيا ئۇرۇشى ئاياغلاشقاندىن كېيىن ھېنىڭ ئىچكى ئۇرۇش دەۋرىگە قايتىشىم مۇمكىن ئەمەس ئىدى. چۈنكى ئۇ چاغلاردا دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ بولغىنىغا ئۇزاق ۋاقىتلار ئۆتۈپ كەتكەن بولاتتى. «بۇيۇك پېتىر»نىڭ ئۈچىنچى قىسمىنى دۇنيا ئۇرۇشى ئاياغلاشقاندىن كېيىنمۇ يېزىشقا بولاتتى. شۇڭلاشقا مەن دەرھاللا ئۈچ قىسملىق بۇ رومانىنى تۈگىتىش ئۈچۈن بۇ يىل يازدىن باشلاپلا يېزىشقا كىرىشىشىم كېرەك، دېگەن قارارغا كەلدىم.

«سەرسانلىق - سەرگەردانلىقتا»نىڭ ئاخىرقى قىسمى «تاڭ قارىڭغۇسى» دېگەن رومانىنى يېزىشنى 1939 - يىلى باشلاپ يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك دەل 1941 - يىلى 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى قولدىن چىقاردىم. بۇ ئۈچ قىسملىق رومانىنىڭ ئىككىنچى قىسمى بىلەن ئۈچىنچى قىسمىنىڭ ئوتتۇرىسىدا شۇنچە ئۇزاق يىللار ئۆتكەنلىكىگە مەن ئانچە ئۆكۈنمەيمەن، چۈنكى بۇ مەزگىلدە ھېنىڭ تۇرمۇشۇمدا ۋە ھېنىڭ تۇرمۇشقا، رېئاللىققا، كۆرەشكە بولغان پوزىتسىيەمدە، كۆز قارىشىمدا بۇرۇنقىغا قارىغاندا تېخىمۇ مۇكەممەل ۋە تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇش ھاسىل بولدى.

ئۈچ قىسملىق «سەرسانلىق - سەرگەردانلىقتا» رومانىنىڭ باش تېمىسىنى شۇنداق مۇئەييەنلەشتۈرۈش مۇمكىنكى، قولدىن كەتكەن ۋەتەننىڭ يېڭىباشتىن قولغا كېلىشىدۇر. راست گەپنى ئېيتسام، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ھارپىسىدا، ھەتتا بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە زىيالىيلار ئىچىدە ۋەتەنگە بولغان

مۇھەببەت ناھايىتى سۇس ئىدى. يېڭى ھايات باشلانغاندىن كېيىنكى 25 يىلدىن بۇيان، بۇلۇپمۇ ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ھەر بىر ئادەم ئۆزىنىڭ ۋەتەن بىلەن بولغان ئايرىلماس مۇناسىۋىتىنى پەيدىنپەي چوڭقۇر چۈشىنىشكە باشلىدى. سانسىز ئازاب ـ ئوقۇبەت ۋە كۈرەشلەر ئارقىسىدا، ئاندىن ئاخىرىدا ۋەتەننى بىلدۇق. شۇنداق ئېيتىشقا بولىدۇكى، نەقمۇنەق بىر ئەسىر مابەينىدە بىز ۋەتەننى ھازىرقىدەك مۇنداق چوڭقۇر ۋە ئېنىق تونۇمىغانىدۇق. بۇلارنى مەن 1927 - يىلى، يەنى «1918 - يىل»نى يازغان ۋاقىتلىرىمدا تېخى چۈشىنىپ يەتمىگەنىدىم.

«سەرسانلىق ـ سەرگەردانلىقتا» دېگەن رومان ئاپتورنىڭ ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ئازاب بىلەن ئۇمىد، خۇشاللىق بىلەن ئۇمىدسىزلىك، تەركىدۇنياچىلىق بىلەن جۇشقۇنلۇق جەريانى، شۇنداقلا پۈتۈن بىر دەۋر تۇغرىسىدىكى تەسراتىدۇر. بۇ دەۋر بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىن باشلىنىپ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئايىغلاشتى.

ھازىر ئۇچ قىسىملىق بۇ رومانىنىڭ ھەممىسى نەشرىدىن چىقتى. بۇ رومان ناھايىتى ئۇزاق ۋاقىتتا يېزىلىپ بولدى. ئەمدى بۇ رومانىنى ئۇسلۇب جەھەتتە بىرلىككە كەلتۈرۈپ، مۇمكىنقەدەر سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ ۋە ئارتۇقچە قىسىملىرىنى چىقىرىپ تاشلاپ، مۇكەممەل ئەسەرگە ئايلاندۇرۇش زۆرۈر ئىدى. شۇڭا يېقىندىلا، يەنى بۇنىڭدىن يېرىم يىل بۇرۇنلا بۇ ئىنتايىن مۇرەككەپ ۋەزىپىنى تۈگەتتىم.

(1943 - يىل)

(«ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى توغرىسىدا چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ ئېيتقانلىرى» ناملىق كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسمىدىن غوپۇرجان ئابدۇرېھىم تەرجىمىسى.)

يازغۇچى ــ زامانىنىڭ ۋىجدانى

(چىڭغىز ئايتماتوۋنىڭ شەرقىي گېرمانىيە ئوبزورچىسى گوچكاي بىلەن ئۆتكۈزگەن سۆھبىتىدىن خاتىرە)

گوچكاي: گەپنى «دېڭىز يېقىلاپ يۇگۇرگەن ئالا ئىت» ناملىق پوۋېستىڭىزدىكى بىر ۋەقەدىن باشلىغۇم كېلىۋاتىدۇ. مېنىڭ بىلىشىمچە، يازغانلىرىڭىزنىڭ ئىچىدە ۋەقەسى قىرغىزلار تۇرمۇشىدىن ئەمەس، بەلكى سىبىرىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدا ياشايدىغان جان سانى ئاز مىللەت ــ يېنوخلار تۇرمۇشىدىن يازغان دەسلەپكى ئەسىرىڭىز مۇشۇ بولسا كېرەك. سىز بۇ پوۋېستىڭىزدىمۇ، باشقا ئەسەرلىرىڭىزگە ئوخشاش، كۆپىنچە ھەقىقىي ئادەم ـ ھەقىقىي ئىشلارغا ئاساسلاندىڭىزمۇ؟

چىڭغىز: مەن ئۇ جايلارغا زادىلا بېرىپ باقمىغان ۋە يېنوخلارنى ياخشى بىلمەيمەن. لېكىن مېنىڭ شۇ مىللەتتىن چىققان ئۇلادىمىز سانكى دېگەن دوستۇم بار. ئۇ مېنىڭ يېنوخلار ئىچىدىن دەسلەپ تونۇشقان ئادىمىم. ئۇ بىر قېتىم ماڭا مۇنداق بىر ھېكايە سۆزلەپ بەردى: ئۇ يەتتە ياش ۋاقتىدا ئۇچ چوڭ كىشىگە ئەگىشىپ، دېڭىزغا بېلىق تۇتۇشقا بېرىپتۇ. ئەتراپىنى قېلىن تۇمان بېسىۋالغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار نىشاندىن ئادىشىپ قاپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دېڭىزدا ئىككى كۈن

لەيلەپ يۈرۈپ، ھاياتلىقتىن پۈتۈنلەي ئۈمىد ئۈزۈپتۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ بوۋىسى «ئامال قالمىدى، ئەمدى بىز قىرغاقنى مەڭگۈ كۆرەلمەيمىز!» دەپ پالاقنى ھالقىسىدىن چىقىرىپ، دېڭىزغا تاشلىۋېتىشنى تاپشۇرۇپتۇ. دەل مۇشۇ پەيتتە ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئىككى چوڭ چايكا قۇش ئۇچۇپ ئۆتۈپتۇ. بىر لىقچىلار بىر مەھەل ھېلىقى ئىككى چايكا كەتكەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇشۇپتۇ - دە، قېيىنقنى ئاشۇ تەرەپكە بۇرۇشۇپتۇ. بەختكە يارىشا، كۆپ ئۆتمەي، قۇرۇقلۇق كۆرۈنۈپتۇ. ئۇلار خۇشال لىقىدىن كۆزلىرىگە ياش ئېلىشىپ، قىرغاققا چىقىشىپ، ئۆزلىرىنى تاشلاپ يېتىشىپتۇ، كېيىن قۇرۇق شاخلارنى يىغىپ، ئوت سۇنۇشۇپتۇ.

مەن مانا مۇشۇ ۋەقەگە ئاساسلاندىم. ئەمما ئۆزىڭىزگە مەلۇم بولغىنىدەك ئۇنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋەتتىم.

گوچكاي: پوۋېستىڭىزدا چايكىلار ئۇچۇپ ئۆتكەن چاغدا تىراگېدىيىلىك ۋەقە تۇغۇلۇپ بولغان — چوڭ دادىسى، تاغىسى، ئۇندىن كېيىن ئۆز دادىسى ياغاچ چېلەكنىڭ تۈۋىدىكى بىر - ئىككى قوشۇق سۇنى بالىسىغا قالدۇرۇش ئۈچۈن بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۆزلىرىنى دېڭىزغا تاشلىغان. چۈنكى، ئەۋلادنى ئۈزمەسلىك ئۈچۈن بالا تىرىك قېلىش كېرەك - تە!

چىڭغىز: شۇنداق، مېنىڭ مەقسىتىم بېلىقچىلارنىڭ قانداق ئېزىقىپ قالغانلىقىنى ۋە كېيىن قىرغاقنى قانداق تاپقانلىقىنى يېزىش ئەمەس، مېنىڭ يازغىنىم ئاجايىپ - غارايىپ ۋەقە ئەمەس. مېنىڭ كۆزلىگىنىم كىتابخانىلارغا ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئاساسىي قىممىتى، مەسئۇلىيەتچانلىق ھەققىدە، يەنى ئادەمنى ئادەم قىلىپ تۇرغان نەرسىلەر ئۈستىدە ئويلانىدۇرۇشتىن ئىبارەت.

گوچكاي: سىز يازغان ۋەقەدىن ۋاقىت بەلگىسى ئېنىق بايقالمايدىكەن. بۇ ھال پوۋېستنى چۆچەككە ئوخشىتىپ قويە

غان. مېنىڭچە، بۇ پوۋېستنىڭ بىرىنچى قاتلىمى كىشىلەر پەقەت ئۆزلىرىنى قۇربان قىلغاندىلا تىرىكچىلىكنى ساقلاپ قالالايدىغانلىقى، ئۇلارنىڭ ھاياتى باللىرىنىڭ ئىش - ئىزلىرى بىلەن داۋاملىشىدىغانلىقى ھەققىدە بولسا كېرەك.

چىڭغىز: بەلكى، شۇنداقتۇر.

گوچكاي: ۋەقەنىڭ ئىككىنچى قاتلىمى، ئومۇمەن، ھاياتنىڭ ئالمىشىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. يېشى چوڭلار ياشلارغا ئورۇن بېرىشى، كېيىنكىلەرنىڭ ھايات كەچۈرۈشىگە ئىمكانىيەت تۇغدۇرۇشى لازىم. سىز بۇنى پوۋېستىڭىزدا ناھايىتى ئېنىق ئىپادىلىگەنسىز. ئۇنىڭغا ئالاھىدە ۋەقە ئارقىلىق مىسال كەلتۈرگەنسىز. گەپنىڭ راستىنى دېسەم، پوۋېستىڭىزدا ھايات - مامات مەسىلىسى ئۇستىدە توختالغانسىز.

چىڭغىز: شۇنداق. باشقىلار مېنىڭدىن، نېمە ئۈچۈن ئەسەرلىرىڭىزگە تراگېدىيىلىك ئەھۋاللار ئارىلىشىپ يۈرىدۇ، دەپ تولا سورايدۇ. مەن ئۇلارغا مۇنداق دەپ جاۋاب بېرىپ كەلدىم: بۇ پەقەت مېنىڭ مۇددىئايىمغىلا تەئەللۇق ئىش ئەمەس. ئىنسانىڭ ئۆزى چوڭقۇر تراگېدىيىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە مەخلۇق. ئۇ ئۆز ئەتراپىدىكى ھاياتلىقنى تونۇشقا باشلىغان چاغلاردىلا، كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۆزىنىڭمۇ ئۆلىدىغانلىقىنى چۈشىنىدۇ، ئۇنىڭ تراگېدىيىسى مانا مۇشۇنىڭدا. باشقا مەخلۇقلار تىرىك ياشاپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ قاچان ئۆلىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. ئەمما ئادەم ھاياتنىڭ ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى ۋە ئۇنىڭ قانداق ئاخىرلىشىدىغانلىقىنى بىلىدۇ. مانا بۇ كىشىلەر ھېس قىلالايدىغان تراگېدىيىلىك قۇرۇلمىنىڭ تۈپ ئاساسى. بۇ تراگېدىيىلىك قۇرۇلما دائىم ئادەم بىلەن بىللە ياشايدۇ. ئۇلار ئۇرۇق - تۇغقانلىرىدىن، دوست - بۇرادەرلىرىدىن ئايرىلىدۇ، ئۆلۈم خەۋپىدىن قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى

سېزىدۇ. ھايا تىلىقتا خۇشاللىق بىلەن ھەسرەت دائىم بىللە ياشايدۇ. پايدىمۇ بولىدۇ، زىيانمۇ بولىدۇ. غەلىبىمۇ بولىدۇ، مەغلۇبىيەتمۇ بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە، بەزىبىر ئورتاق ئىجتىمائىي تۇرمۇش مەسىلىلىرىمۇ مەۋجۇت بولىدۇ.

گۈچكاي: مېنىڭچە، بۇ پۈۋېستىڭىز «ئاق يەلكەن»نىڭ مۇقەررەر داۋامىدەك كۆرۈنىدۇ. ھەممە ئەسەرلىرىڭىزنى تەتقىق قىلىپ كۆرگەن ئادەم سىزنىڭ ئىخچاملاشقا مايىل بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىڭىزنى بايقايدۇ. سىزچە، بۇنىڭ كېيىنكى نەتىجىسى قانداق بولار؟ كۆز قاراشلىرىڭىزدا قانداق ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى؟

چىڭغىز: مەن ئۆزۈمنىڭ كىتابخانلىرىمنىڭ ئازىيىۋاتقانلىقىنى سېزىۋاتىمەن. «جەمىلە»، «دىلبىرىم» ناملىق پوۋېستلىرىمنى يازغاندىن كېيىن ھەر كۈنى نەچچە ئون پارچە خەت تاپشۇرۇۋالاتتىم. ئۇلار توپلىنىپ، بىرنەچچە يۈز پارچىگە يەتكەن، ھەتتا بىرەرمىڭ پارچىدىنمۇ ئېشىپ كەتكەنىدى. ھازىر ئۇنداق خەتلەر ئازىيىپ كەتتى. ئۆزۈمنىڭ كىتابخانلار بىلەن كۆپ ئۇچرىشالمايدىغان بولۇپ قالدىم. ئۆزۈمگە ئۇ دەۋر ئۆتۈپ كەتكەندەك سېزىلىۋاتىدۇ. بىر يازغۇچىنىڭ ئۆسۈپ - يېتىلىش جەريانى ئادەتتىكى، ئاساسىي ئىشلاردىن باشلىنىپ، تەدرىجىي ھالدا گۈزەل غايىنىڭ مۇرەككەپ مەسىلىلىرىگە ئالمىشىدىغانلىقى ئېنىق. ھازىر يېزىۋاتقانلىرىم كىتابخانلارنىڭ خېلى ئەدەبىيات بىلىمى بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ. مەدەنىيەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ مەنىسى پەن بىلەن تەجرىبىلەرنى توپلاش، تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى بۇرۇنقىغا قارىغاندا چوڭقۇر ئىگىلەشتىن ئىبارەت. بۇ ئەھۋال مۇزىكىدا ئىنتايىن ئېنىق ئىپادىلەنسە كېرەك. ئەگەر بىز بىلىم سەۋىيىمىزنى ئۆستۈرۈشكە كۈچ سەرپ قىلمىساق، روھىي جەھەتتىن ئۇنى چۈشىنىۋالمساق، چوڭ

ئورگېستر بىزگە قانداقتۇر باش - ئاخىرى يوق، مەنىسىز، زېرىكەرلىك بولۇپ سېزىلىدۇ. ئەدەبىياتمۇ شۇنداق. مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى كۆتۈرۈپ چىققان ئەسەرلەر كىتابخانلارنىڭ بەلگىلىك بىلىم سەۋىيىسى بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

گۈچكاي: ماڭا رېۋايەتلەر بىلەن چۆچەكلەر سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزدە ناھايىتى چوڭ رول ئويناپ كېلىۋاتقاندەك سېزىلىدۇ. سىز «ئاق يەلكەن» بىلەن «دېڭىز يېقىلاپ يۇگۇرگەن ئالا ئىت»نىڭ ئىككىسىگە لۇغۇر ئۆرەدەك بىلەن بىلىق ئايال ھەققىدىكى چۆچەكلەرنى كىرگۈزۈپسىز. ئومۇمەن ئالغاندا سۇۋېت يازغۇچىلىرى، بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن شىمالىي رايون يازغۇچىلىرى رېۋايەتلەر بىلەن چۆچەكلەردىن كۆپرەك پايدىلىنىدىكەن.

چىڭغىز: بۇنداق ھادىسە سوۋېت يازغۇچىلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى ئافرىقا ئەدەبىياتى ۋە لاتىن ئامېرىكىسى پروزىسىدىمۇ، بولۇپمۇ كېيىنكىسىدە ئومۇمەن ھازىرقى دۇنيا ئەدەبىياتىدا ناھايىتى مەنىلىك ۋە چوڭقۇر ئىپادىلەنمەكتە. بۇ شۇ جايلاردىكى يازغۇچىلارنىڭ ھازىرقى بىلەن ئۆتكەندىكىنى باغلاشتۇرۇپ، بىزگە ھازىرقى دۇنيانى چۈشەندۈرۈپ بېرىشكە ئىنتىلىۋاتقانلىقىدىن بولسا كېرەك. ئىنسانىيەت ئۆزلىرىنىڭ رېۋايەت - چۆچەكلىرىنى ياراتتى. قەدىمكى زامان رېۋايەت قۇراشتۇرىدىغان زامان ئىدى. ئىنسانىيەتنىڭ بالىلىق دەۋرىدىكى داستان - شېئىرلار ياكى ئاجايىپ - غارايىپ خىيالدىن تۇغۇلغان رېۋايەتلەر بىزنىڭ مەنىۋى خەزىنىمىز بولۇشقا تېگىشلىك. ئۇلارنى ھەرگىز ئۇنتۇماسلىقىمىز كېرەك. مەن «ئاق يەلكەن»دىن باشلاپ رېۋايەت - چۆچەكلەردىن پايدىلاندىم. بۇنىڭدىن كېيىن يازىدىغان ئەسەرلىرىمدىمۇ شۇنداق داۋاملاشتۇرماقچىمەن. مەن بۇ ئەسىرىمدە سۇۋېتنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، بىرقانچە چۆچەكتىن پايدى-

لاندىم. مېنىڭچە، بۈگۈنكى دۇنيانى ئوبدان بىلىش ئۈچۈن، قەدىمكى زامانىنىڭ مەنىۋى خەزىنىسىدىن پايدىلىنىش ئىنتايىن مۇھىم. كىشىلەر ئوقۇشنىمۇ بىلىدۇ، تېلېۋىزور بىلەن ماشىنىسىمۇ بار، گېزىتلەرگىمۇ يېزىلىپ تۇرىدۇ دەيلۇق، لېكىن يۇقىرى مەدەنىيەت ئۈچۈن مۇشۇلارنىڭ بولۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ. بەزى ساۋاتسىز كىشىلەرنىڭ ئېچكى دۇنياسى باي، مەدەنىيەتلىك ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك سۈپەتكە تولغان بولىدۇ. ئەدەبى ھېلىقىدەك مەيدىسىنى كېرىپ يۈرگەن ئىستېمالچىلارغا كەلسەك، ئۇلار ھەقىقىي مەنىۋى خەزىنىدىن يىراقتا تۇرىدۇ. ئەدەبىيات ـ سەنئەت خەلقنىڭ بىلىش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىگە ياردەم بېرىشى، بۇرۇنمۇ خەلق ۋە زامان ئۆتكەنلىكى، شۇنداق ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرلارنىڭ ئۆتكەنلىكىدەك ھەقىقەتنى ئۇلارنىڭ ئېسىگە سېلىپ تۇرۇشى كېرەك.

ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىپ ئۆسۈپ ـ يېتىلىش داۋامىدا مەن مۇرەككەپ بىلىش تەرەپدارى بولدۇم ـ دە، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بۇاستە ۋەز ئېيتىش ئۇسۇلىدىن ساقلىنىپ كەلدىم. ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىدىكى بىر چوڭ يېتەرسىزلىك ھەر قاچان مەلۇم بىر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ ئۇل گېسىنى ياسىماقچى بولۇپ، باشقىلارنىڭ پۇت ـ قولىنى چىرماپ قويۇشتا ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. بۇنى تۇيۇق يول دېمەسگەن تەقدىردىمۇ، ئەگەر كەم بولغاندا ئۇ سەنئەتكارنىڭ ئۆسۈپ ـ يېتىلىشىگە قولايسىزلىق كەلتۈرىدۇ. ئۇلگىدىن كىتابخانىغا تەسىر كۆرسىتىش پەقەت بىرلا خىل چارە .

گوچكاي: سىزنىڭ 1958 ـ يىلىدىن بۇيان ئىلان قىلىنغان ئەسەرلىرىڭىز بىلەن سۆزلىرىڭىزنىڭ ھەممىسىنى دېگۈدەك ئوقۇپ چىقتىم، مۇشۇ جەريانىدا سىزنىڭ دۇنيانى بىلىش بىلەن بەدىئىي ئىزدىنىشتە ئۇچرايدىغان بەزىبىر مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى بىر

تەرەپ قىلىشتا پوزىتسىيىڭىزنىڭ تەدرىجىي ئۆزگىرىپ بارغانلىقىنى بايقىغىلى بولىدىكەن.

چىڭغىز: شۇنداق، بۇ راست، لېكىن بەدىئىي قىممىتى يۇقىرى بولغان بىرەر پارچە ئەسىرىي ئەسەر تەتقىقات ماقالىلەرنىڭ ھەرقانىدىقىدىن ئەھمىيەتلىك بولىدۇ. ئەگەر مەن يەنە بىرقانچە پارچە ئوبدان ئەسەر يازالىسام، ئۆزۈمنى ئاز ـ تولا ئىش قىلغانىدەك ھېس قىلار ئىدىم. مېنىڭ ئالدىمدا تۇرغان خىزمەتلەر خېلىلا جىق. 60 ـ يىللارنىڭ دەسلەپكى چاغلىرىدىكىدەك يېزىشقا ئەدەبى بولماي قالدىم. مەن بىر يازغۇچى بولغانلىقىم ئۈچۈن يېڭى سەۋىيىگە ئىنتىلىشىم كېرەك.

يېقىندا مەن گېرمانىيىلىك كېسايى ① نىڭ «دالا بۆرىسى» ناملىق ناھايىتى ئوبدان بىر كىتابىنى ئوقۇدۇم. بۇ كىتاب مېنى ئۆز ئەسەرلىرىمنى تەكشۈرۈپ چىقىشقا مەجبۇر قىلدى. دۇنيانىڭ يېڭى ساھەلىرىنى بىلىشكە ئىنتىلىش كېرەك ئىكەن. ھازىر ھېلىقى رەڭدار سۈرەتلەردىكىدەك ئىنتايىن پاك نەرسىلەر كۆرسىتىلۋاتىدۇ، كىنولار بىلەن تېلېۋىزورلاردا كېلىشكەن كىشىلەر، نەپىس ئۇسسۇللار، ئېسىل ماشىنىلار، يۇكسەك مۇھەببەتلەر ئىپادىلىنىۋاتىدۇ. بىز مۇشۇلار ئارقىلىق خەلقنىڭ چۈشەنچىسىنى قالايمىقانلاشتۇرۇۋاتىمىز. بىز يۇقىرى سۈپەتلىك ئەدەبىي ئەسەرلەر ئارقىلىق مۇشۇنداق چۈمپەردىلەرنى يىرتىپ تاشلاپ، ھاياتنىڭ ھەقىقىي سىرى بىلەن مۇرەككەپلىكى ھەققىدە ئەستايىدىل پىكىر يۈرگۈزۈشىمىز كېرەك.

گوچكاي: بۇرۇنقى ئەسەرلىرىڭىزنىڭ كىتابخانىلار ئارىسىدا چوڭ تەسىر قوزغىيالىشى ئەڭ ئالدى بىلەن سىزدە بىر پۈتۈن دۇنياغا بولغان تۇغرا تونۇش بىلەن ھاياتقا بولغان تۇغرا

① گېرمانىيىلىك كېسايى (1877 — 1962) — مەشھۇر نېمىس يازغۇچىسى ھەم شائىرى.

گۆز قاراشنىڭ بولغانلىقىدىن. سىزنىڭ پىرسونا ژلىرىڭىزنى بىزنىڭ ناھايىتى ياقتۇرىدىغانلىقىمىز ئۈلارنىڭ ئۆز ئەتراپىدىكى كىشىلەر بىلەن، تارىخ بىلەن، شۇنداقلا تۇغۇلغان يەرنىڭ تەبىئىتى بىلەن بىر گەۋدە بولۇپ كېتىدىغانلىقىدىن ئىبارەت. بۇ، ئېھتىمال، قىرغىزلار ئارىسىدا پاتىرئارخاللىق ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ يەنىلا ساقلىنىۋاتقانلىقىدىن بولسا كېرەك. بىز ياۋروپا-لىقلار ھېسسىياتىنىڭ بۇنداق بىر پۈتۈنلۈكىدىن ئايرىلىپ قالدۇق. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭغا قايتىدىن ئېرىشىشكە تىرىشىۋاتىمىز. مېنىڭچە، ئەسەرلىرىڭىز بىزگە مۇشۇ تەرەپتىن ياردەم بېرەلەيدۇ.

چىڭغىز: مۇشۇ پاتىرئارخاللىق تۈزۈمىنىڭ تەجرىبىلىرى ھەققىدە بىر كىتاب يازاي دېگەن ئويۇم بار. ئىنسانىيەتنىڭ ئاشۇ گۆزەل ھالەتتىكى بىر پۈتۈن دۇنياغا بولغان تۇيۇشىنى ۋە ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگەن بەختسىگە قۇشۇپ تىراگېدىيىسىنىمۇ يازماقچىمەن.

گوچكاي: قىرغىزلار بىزنىڭ ئەكسىمىزچە ئۇزاق مەزگىل كاپىتالىستىك تەرەققىياتىنى بېشىدىن كەچۈرگىنى يوق. ئۈلار ئەمگەك، ئۆزگىلەر بىلەن ئۆزى، تەبىئەت بىلەن تارىخ ئوتتۇرىسىدىكى بىراقلىششىنى سېزىلمەيدۇ.

چىڭغىز: بۇ ئەسلىدە ئەقىل - پاراسەتنىڭ ئۆسۈشىگە مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك، كىشى قانچىلىك بايىشات ياشىسا، ئۇنى تەبىئەتتىن يىراقلاشتۇرۇپ قويىدىغان ئامىللار شۇنچىلىك كۆپىيىدۇ. مۇنداق يىراقلىشىش بارغانسېرى كۆپەيمەكتە. بۇنداق ئەھۋال قىرغىز ئاۋۇل - قىشلاقلىرىدا ئېنىق ئىپادىلەنمەكتە. مەسىلەن، ھازىرقى كىشىلەر بۇرۇنقى كىشىلەرگە ئوخشاشمايدۇ. بۇرۇنقىدەك ئۆزئارا قويۇق مۇناسىۋەت قىلىشمايدىغان بولدى. بۇنىڭغا ھېچ ئامال بولمىدى.

مەن باللىق چاغلىرىمدا بىللە ئۆسكەن كىشىلەرنى ئىنتايىن

سېغىنىمەن. ھازىر ئۇنداق كىشىلەر تۇگەپ كەتتى. مۇمام ۋە ئۇنىڭ زامانداشلىرى ئىنسانپەرۋەرلىكى (چوڭقۇر مەنىسىدىن ئالغاندا) كۆچلۈك ئادەملەر ئىدى. ئۈلار كىتاب ئوقۇمىغان، خەت - ساۋاتى يوق بولغىنى بىلەن قائىدە - يوسۇننى بەك بىلەتتى. ئۈلارغا نىسبەتەن ھايات كەچۈرۈشنىڭ ئۆزى بەخت ھېسابلىناتتى. بۇ ئۈلارنىڭ مىجەز - خۇلقىدىن، باشقا كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىسىدىن بايقىلىپ تۇراتتى. ئىنتىپاقلىق بىلەن ئىناقلىقنى تۇغدۇرىدىغانمۇ دەل مۇشۇ خىسلەت. ھازىر بىزنىڭ كۆپلىگەن كىشىلىرىمىز بۇ جەھەتتە ئاجىزلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى.

بۇرۇنقى چاغلاردا بىزدە بىرى قازا تاپسا، ئەتراپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى قالماي يىغىلاتتى. ئۈلار پەتە ئوقۇپ، قازا بولغۇچىنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرگە تەسەللى بېرىشنى ئۆزلىرىنىڭ پەرزى دەپ بىلەتتى، ھەقىقەتەنمۇ باشقىلارنىڭ قايغۇسىغا ئورتاق بولاتتى، ئۇنداق قىلماسلىقنى ئۆچۈن نومۇس ھېسابلايتتى. ئەتراپتىكىلەر يىغىلىپ ۋاپات بولغۇچى كىشىنىڭ ھاياتىنى ئەسلىشەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە، ئۆز ئىشلىرى توغرىسىدىمۇ سۆزلىشەتتى. مېيىتنى يەرلىكتە قويۇش جامائەتنىڭ ئەڭ مۇقەددەس ئىشلىرىدىن بىرى ھېسابلىناتتى. ھازىر بولسا، پۈتۈنلەي باشقىچە بولۇپ كېتىۋاتىدۇ، بۇلارنىڭ بارلىقى سېتىۋېلىنىدۇ، ماشىنا بىلەن ئادەملەر ئالدىنئالا بەلگىلىنىپ قويۇلىدۇ.

گوچكاي: زادى ياخشى ئۆرپ - ئادەتلەرنىڭ ھەممىسى يوقلىپ كېتەرمۇ؟ قىممەتلىك نەرسىلەرنىڭ شەكلىنى ئۆزگەرتىپ بولسىمۇ، ساقلاپ قالغىلى بولماسمۇ؟

چىڭغىز: بۇ پەقەت بىزنىڭلا ئىرادەمىزگە باغلىق ئىش بولمىسا كېرەك. ئەھۋال ئۆزگىرىدۇ، بۇ كىشىلەرنىڭ پىسخىكىسىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ.

گوچكاي: مەن ئەمدى سىزدىن بىۋاستە ھالدا، قۇلاقسىز يېقىمسىز ئاڭلىنىدىغان، ئەمما ئۆزۈم ئەھمىيەتلىك دەپ قارايدىغان مۇنداق بىر مەسىلىنى سورىماقچىمەن: سىز ئەدەبىياتنىڭ ۋەزىپىسىنى نېمە دەپ ھېسابلايسىز؟ ئەسەرلىرىڭىز ئارقىلىق نېمىلەرنى تەرغىپ قىلماقچىسىز؟

چىڭغىز: توغرا، مېنىڭچە، يازغۇچى بولغان كىشى ئەڭ ئاۋۋال ئۆز ئىشىغا ئاڭلىق قارىشى كېرەك. ئىجادىيەتكە كىرىشكەن دەسلەپكى يىللاردا رومانتىك ئىشتىياق كۈچلۈك بولىدۇ، كۆپ نەرسىلەر كىتابتىن كېلىدۇ: بەزى نەرسىلەرنى ئوقۇيسەن-دە، ئۆزۈڭمۇ شۇنداق نەرسىلەرنى يېزىشقا قىزىقسەن. كېيىن تەدرىجىي ھالدا تەمكىنەك بولۇشقا باشلايسەن.

مېنىڭچە، بىز ياشاۋاتقان جەمئىيەت ھەرقانچە يۇقىرى سەۋىيىلىك تەشكىلاتلارغا ئىگە بولسىمۇ، يەنىلا مەنىۋى ئوزۇقلۇقنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا يازغۇچىنىڭ جەمئىيەتنىڭ ئەڭ چوڭقۇر ساھەلىرىگە كۆز يۈگۈرتۈشىگە توغرا كېلىدۇ. ئادەملەرنىڭ ھاياتى كۆپىنچە جەمئىيەتنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىنىلا كۆرسىتىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىش زۆرۈر. كىشىلەر كۈندىلىك ئىشلارنىڭ ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ كېتىپ، ھاياتقا سەنئەتكارنىڭ كۆز قارىشى بىلەن قاراش مۇمكىنچىلىكىگە ئىنتايىن ئاز ئېرىشىدۇ. مېنىڭچە، ھەقىقىي يازغۇچى تۇرمۇشنى مۇنداق ئىپادىلىشى لازىم: ئۇ ئۆز كىتابخانلىرىنى ئۆز قەلبى، ئۆز ھېسسىياتى ۋە ئۆز بىلىمى ئارقىلىق جەمئىيەتكە كۆز سالالايدىغان قىلىشى، كىتابخانلارنى ئۆز كۆز قارىشىغا كەلتۈرەلەيدىغان بولۇشى لازىم. مېنىڭچە، سەنئەتكارنىڭ چۈشەرلىكى كىتابخانىنى ئۆزىگە تارتالىشىدا، مەنىۋى قىممەت ھەققىدىكى، نېمىنىڭ ياخشىلىق، نېمىنىڭ گۈزەل، نېمىنىڭ يامانلىق ئىكەنلىكى تۇغرىسىدىكى چۈشەنچىسىنى كىتابخانلارغا بىلدۈرەلىشىدە ئىپادىلىنىدۇ. يازغۇچى — ئۆز زامانىنىڭ ۋىجدانى. بۇ خىل ۋىجدان، مەيلى جەمئىيەت دائىرىسىدە ئېلىپ ئېيتقاندا بولسۇن، ياكى شەخسىيگە نىسبەتەن بولسۇن، ھەرقانداق چاغدا قىممەتلىك. بىز تەرەققىي قىلغان سوتسىيالىستىك جەمئىيەت بىلەن كۆمۈنىزم جەمئىيىتىنى قۇرساقلا بولدى، ۋىجدانىنىڭ جەمئىيەتتىكى رولى تۈگىمەنلەيدۇ، دەپ ئويلاپ قالمايلى. ۋىجدان ھەرقانداق ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە بىر كۈن كەم بولسىمۇ بولمايدىغان يول كۆرسەتكۈچ.

ياخشى كىتاب دېگىنىمىز نېمە؟ ئۇ — ئىنسانىيەت تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنىڭ جەۋھىرى. كىتابنى مەلۇم شەخس يازغىنى بىلەن ئۇ، كوللېكتىپنىڭ تەجرىبىسىنى، ئىنسانىيەتنىڭ تەجرىبىسىنى ئىپادىلەيدۇ. ئاپتور ئاسماندىن چۈشمەيدۇ، ئاما ئارىسىدا ياشايدۇ، دېگەن سۆز بار. خەلقنىڭ بىر پۈتۈن تۇرمۇش تەجرىبىلىرىنى قوبۇل قىلغان كىشىلەرلا ئۇلۇغ بولالايدۇ.

بىرەر ياخشى كىتاب ئوقۇسىڭىز، ئىنسانىيەتنىڭ بىرمۇنچە تەجرىبىلىرىنى قوبۇل قىلالايسىز. بۇرۇن ئۆتكەن كىشىلەر قانداق ھېسسىيات بىلەن قانداق كۆرەشلەرنى بېشىدىن كەچۈرگەنلىكىنى، بۇ كۆرەشلەرنىڭ ئاخىرى نېمە بىلەن ئاخىرلاشقانلىقىنى كۆرۈپ، ئادەملەرنىڭ تەقدىرىنى چۈشىنىسىز، بۇلار كىشىگە روھىي كۈچ بېرىدۇ.

گوچكاي: «ئاق يەلكەن» پوۋېستىڭىز ھەققىدە سوۋېت ئەدەبىيات مۇتەخەسسىسى لېۋ. ئالىيوجنوۋ قىزىقارلىق بىر ئىش قىلدى. ئۇ سىزنىڭ بۇ ئەسىرىڭىزنى باشقا يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ كېلىپ، سىزنىڭ نەسرىي ئەسەرلىرىڭىزدە مۇئەييەن ئەخلاقىي قائىدىلەرنىڭ ئۈستۈن تۇرۇن ئىگىلەيدىغانلىقى، باشقىلارنىڭ مۇشۇ قانۇنىيەتكە بېقىنىدىغانلىقى ھەققىدە خۇلاسە چىقاردى. سىز ئۇنىڭ مۇشۇ پىكرىگە قوشۇلامسىز؟

چىڭخىز: ئالیوجنوۋ — ئەدەبىيات ئىلمىنىڭ تەجرىبىلىك مۇتەخەسسىسى، مېنىڭ ئەسەرلىرىمگە مۇنداق باھا بېرىشتە، ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ ئۆزىگە لايىق ئاساسى بار. مەن بۇنىڭ ئايرىم ئەسەرلىرىمگە ۋە شۇ ئەسەرلىرىمنى ئوقۇغان كىتابخانلارغا مۇناسىۋەتلىك ئىش ئىكەنلىكىنلا ئېيتالايمەن. مەن يۇقىرىدا، ھازىر كىتابخانلىرىم ئازىيىپ كېتىۋاتىدۇ، دېگەنىدىم. مەن ئۆزۈممۇ مەقسەتلىك ھالدا مۇشۇ نىشانغا قاراپ ماڭدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇشۇنداق قىلىشىمنىڭ زۆرۈرلۈكىمۇ ئۆزۈمگە ئايان. ھازىر بىر ئىشنى قولغا ئېلىش بىلەنلا خېلىلا قىينىلىمەن، كۆپ خىياللىرىم بار، لېكىن ھازىرچە ئۇلارنى ئىشقا ئاشۇرالمايدىغان دەك تۇرىمەن. بۇنىڭ سەۋەبلىرى ھەر تۈرلۈك، بىر سەۋەبى، ۋاقىت يەتمەيدۇ، چولام تەگمەيدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىجتىمائىي خىزمەتلىرىمۇ بار. كۈندىلىك ئىشلارىدىنمۇ قولۇم بوشىمايدۇ. بىراق تۆپ سەۋەب باشقا يەردە. مەن ھازىر يازىدىغانلىرىم ھەققىدە كۆپرەك ئويلىنىۋېلىشىم كېرەك. پىكىرنى بۇنداق تاۋلاش قەلەم ئېلىشقا ئالدىرىغانلىقتىن ئەمەس، بەلكى ھازىر ماڭا بىلىم سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقىرى كىتابخانلار قاراپ تۇرغاندەك، ئۇلارنىڭ تەلىپى ئىنتايىن يۇقىرىدەك تۇيۇلىدۇ. شۇڭا ئەگەر مەن داۋاملىق يېزىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولسام، يازغانلىرىمنىڭ سۈپىتى بىلەن تېمىسى بۇرۇنقى ئەسەرلىرىمگە ئوخشاپ قالسىمۇ، لېكىن سەۋىيىسى ئۇلاردىن جەزمەن يۇقىرى بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلايمەن.

ۋەقەلىكىنى تار دائىرىدە چەكلەپ قويۇشقا بولىدۇ، ئۇنىڭ بىر پۈتۈن دۇنيا بىلەن، بۈگۈنكى ئالەم بىلەن بولغان كۆزگە كۆرۈنمەس باغلىنىشى سېزىلىپ تۇرۇشى زۆرۈر. قەدىمكى بىلەن بولغان باغلىنىشىمۇ ئىنتايىن مۇھىم. نېمىشقا دېسىڭىز، ئۆتكەن ئىشلار يەنىلا داۋاملىق ئۆمۈر سۈرىدۇ. تۇنۈگۈن بىلەن بۈگۈنـ

نىڭ دىئالوگى، بۇرۇنقى ئەدەبىيات مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن ھازىر يېزىلىۋاتقان ئەسەرلەرنىڭ دىئالوگى بولمىسىمۇ بولمايدۇ.

مەن ھازىر قانداق ئەسەر يېزىشىم كېرەكلىكى توغرىسىدا ئويلىنىۋاتىمەن. بىر تەرەپتىن، ئەسىرىمنى ئاددىي، چۈشىنەرلىك، قىزىقارلىق قىلىپ يازغۇم كېلىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، بەكمۇ ئاددىيلاشتۇرۇۋېتىشنى خالىمايمەن. مەن جاھاننىڭ مۇرەككەپلىكىنى ئىپادىلىشىم، كىتابخانلارنى ئۆزۈم بىلەن بىللە مەنىۋى مۇھىتقا باشلىشىم، تېخىمۇ يۇكسەك چوققىلاردىن ئاشۇرۇشۇم كېرەك. مەن خەلقنىڭ ۋىجدانىنى ئويغىتىش ۋە ئۇلارنى ئويلانـ دۇرۇش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئۆزى ياشاۋاتقان زامان بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ھاياتىنى تۈلۈق چۈشىنىشىگە يارەملەشمەكچىمەن. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ جەننەتتىمۇ، دوزاقتىمۇ ياشاۋاتمىغانلىقىنى بىلىشى لازىم. ئۇلارغا ئەدەبىيات كېرەك.

ئەگەر بىز كىتاب ئوقۇمساق، ئۇ ھالدا بىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىمىز بالىلىق دەۋرىدىلا تۈختاپ قالغان بولار ئىدى. ئەدەبىياتنىڭ ئىنسانىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى، ھېسسىياتىنى، بىلىمىنى، ھەۋىسىنى يېتىلدۈرۈشتىكى رولىنى باشقا ھەرقانداق نەرسە ئوينىيالمايدۇ. كىتاب ئوقۇمىسىڭىز، ئۆزىڭىزنىڭ قانداق بولۇشىنى ئويلاپ كۆرۈڭ!

گوچكاي: ئۇنداقتا، مېنىڭ بارلىق تەجرىبەم پەقەت ئۆز بېشىمدىن كەچۈرگەن ۋەقەلەردىنلا كېلىدۇ، لېكىن ئۇ ئىنتايىن يېتەرسىزلىك قىلىدۇ.... سىز ئۆز پىلانىڭىزنى سۆزلەۋاتقان چاغدا، مېنىڭ كۆز ئالدىمغا پىياز كەلدى، باش پىيازنىڭ پوستى يەتتە قەۋەت بولىدىكەن. قىزىقارلىق ئەدەبىي ئەسەرلەرمۇ شۇنىڭغا ئوخشاش كۆپ قەۋەتلىك بولىدۇ. مەن بىرىنچى قەۋـ تىدىلا ئادەمنى ئۆزىگە جەلىپ قىلىدىغان ئەسەرلەرنى ياخشى كۆرىمەن.

بەزى كىتابخانلار ئەسەرنىڭ بىرىنچى قەۋىتىدىن باشلاپ ئىچكىرىلەشنى بىلمەيدۇ. بەزىلىرى پەقەت ئىككىنچى قەۋىتىگىچىلا بارالىشى مۇمكىن. ئەگەر ئۇلار ئوقۇۋاتقان كىتاب ئىستىدە ياخشى ئويلىنىپ پىكىر يۈرگۈزسە، ئۇچىنچى ۋە تۆتىنچى قەۋىتىگىچە بارالايدۇ. ۋەھالەنكى، بەزى ئەسەرلەردە ئالتە - يەتتە قەۋەت بولۇشىمۇ مۇمكىن. بەزى چاغلاردا ئاپتورنىڭ ئۆزىمۇ يېزىۋاتقان كىتابنىڭ ئالتىنچى قەۋىتىگىچە يېتىپ بارالايدۇ - دە. كىتابخانلارغا ئوخشاش، شۇ كىتابنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنغان بىر نەرسە بارلىقىنى ھېس قىلغاندەك بولىدۇ.

مەن سىزنىڭ «ئاق يەلكەن»نى ئوقۇغاندا ئويلىنىپ كۆرگەنمەن. شۇ چاغدا ماڭا ئەگەر سىزدىن باشقا بىر يازغۇچى بولغان بولسا، بۇ كىتابنى باشقا بىر يېرىدە ئايالاشتۇرىدىغان دەك سېزىلگەنىدى. بەلكى ئارزىيۇل بوغۇنىڭ بېشىنى چاپقان يەردە توختىتار ئىدى، بۇ ھالدا، بۇ ئىشنى توسۇشقا ئىلاجسىز قالغان بالا بىر چەتتە ئازابلىنىپ تۇرغان بولار ئىدى.

چىڭغىز: ئۇنداقتا، تېخىمۇ ئوبدان بولماسمىدى؟

گوچكاي: ئۇنداق بىر تەرەپ قىلىش ناھايىتى قورقۇنچلۇق. چۈنكى، ئۇنداق قىلغاندا ئۇمىد بىراقلا ئۈزۈلگەندەك ھېسسىيات تۇغۇلۇپ قالىدۇ. مۇنداقلا قارىغاندا بالىنى تىرىك قالدۇرۇش تراگېدىيىنى ئازايتىدىغاندەك كۆرۈنىدۇ، بۇنداق قىلىش سىرلىق سېزىلسىمۇ، ئەمما ئۇنداق بىر تەرەپ قىلىش بىلەن سېلىشتۇرغاندا بالىنىڭ ئۆلۈمى «بەختلىك بىر تەرەپ قىلىش» ھېسابلىنىدۇ.

چىڭغىز: ئەسەرنىڭ ئاخىرىنى قانداق چۈشۈرۈشنى ئۆزۈمۇ ئالدىن مۆلچەرلىيەلمەيمەن. بۇ مەنتىقە بىلەن ھېسسىياتنىڭ بۇيرۇقىغا مۇناسىۋەتلىك بولىدىغان ئوخشايدۇ.

بۇ پوۋېستنىڭ دەسلەپ قىسقا ھېكايە سۈپىتىدە ئويلىشىلغانلىقىنى ئېيتىپ كېتەي. مەن ئەسلى قايغۇلۇق بىر ھېكايە

يازاي دېگەن ئوي بىلەن بالالىق دەۋرىمنى ۋە شۇ چاغدا ئۆزۈم بىلىدىغان، ھازىر ھايات بولمىغان كىشىلەرنى ئەسكە ئالدىم.

بىر يىلى كۈز مەزگىلىدە مەن دوست - بۇرادەرلىرىم بىلەن تاغقا چىقماقچى بولۇپ يولغا چۈشتۇم. سەپەر ئۈستىدە قار ئارىلاش بوران چىقىپ كەتتى - دە، ئەتراپىنى بىردەمدىلا قېلىن تۇمان قاپلاپ كەتتى. بىر مېتر يىراقلىقتىكى نەرسىلەرنىمۇ ئىلغا قىلغىلى بولماي قالدى.

بىز ئاران بىر ئۆينى تېپىپ، شۇ يەردە قوندۇق. ئەتىسى كۈن ئېچىلىپ كەتتى. بىز سەپىرىمىزنى داۋاملاشتۇردۇق. يولدا ئاخشامقى قار ئارىلاش بوراندا توختاپ قالغان يۈك ماشىنىلىرىنى كۆردۇق. ئورمانچىلىق مەيدانىغا يەتكەن چېغىمىزدا بىر بۈۋاي يولۇقتى، بىز ئۇ كىشى بىلەن پاراڭلىشىپ بىرئاز توختاپ قالدۇق. مەن قايسى يول بىلەن ماڭساق بولىدۇ، دەپ سورىۋىدىم، بۈۋاي ئاخشام يۈك ماشىنىلىرىنىڭ ئۆزىنىڭ ئىشكى ئالدىدا توختاپ، ئۇنىڭ شوپۇرلىرىنىڭ ئۆز ئۆيىدە قونغانلىقىنى ئېيتتى. مەن بۈۋاينىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى، تىرىكچىلىكىنى ۋە بۇ ئورمانلىقتا ئاچا مۈشكۈزلۈك بۇغىنىڭ بار - يوقلۇقىنى سورىدىم. بۈۋاي: يوق، ئۇزاقتىن بۇيان كۆزگىمۇ چېلىقمايدىغان بولۇپ كەتتى، بۇلتۇر بىرى يۈرەتتى، ئۇنىمۇ بىرى ئېتىپ تاشلىدى، ــ دەپ جاۋاب بەردى.

ۋەقەنىڭ چىنلىق ئاساسى مانا مۇشۇ. مەن ئۆزۈمنىڭ كۆرگەن - بىلگەنلىرىمنى، ئۆيدىن قانداق چىققانلىقىمنى، يولدا يۈك ماشىنىلىرىنى ئۇچراتقانلىقىمنى، بۈۋاي بىلەن سۆزلىشىش جەريانىمنى يازماقچى، ئاچا مۈشكۈزلۈك بۇغىنىڭ ئۆلۈمى بۈۋاينى قاتتىق ئېچىندۇرغانلىقىنى تەسۋىرلىمەكچى بولدۇم. چۈنكى، بۈۋاي شۇ چاغدا ھېلىقى كىشىلەرگە بۇغىنى ئاتماسلىق

ئى ئېيتقانسكەن. بۇ ئەسلىدە بۇغا توپى ماكانلاشقان جاي ئىكەن. ئۇلار ئاچا مۇڭگۈزلۈك بۇغىنى خاسىيەتلىك ھايۋان ھېسابلايدىكەن. بىراق مەن يېزىشقا كىرىشكەن ۋاقتىمدا بۇ ۋەقەنىڭ كەينىدە ئىنتايىن مەنىلىك بىر نەرسىنىڭ يوشۇرۇنۇپ تۇرغانلىقىنى سەزدىم.

بالىنىڭ ئوبرازى مۇشۇنىڭدىن تۇغۇلدى. راست، تېخىچە ئېسىمدە، ئاشۇ چاغدا يېنىمىزدا بىر بالا يۈگۈرۈپ يۈرگەنىدى، بۇۋاي ئۇنى مەكتەپكە ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتقانىدى. مەن مەكتەپنىڭ نەدە ئىكەنلىكىنى سورىسام، ئۇ كىشى ماڭا: ناھايىتى يىراقتا، ئورمانلىقنىڭ نېرىقى تەرىپىدە، دەپ جاۋاب بەرگەنىدى. بۇۋاي بالىنى ھەر كۈنى مەكتەپكە ئېلىپ بېرىپ، كەچتە قايتۇرۇپ كېلىدىكەن. مېنىڭ دېمەكچى بولغىنىم، مەن ئەسەرلىرىمدە كۆپىنچە بولۇپ ئۆتكەن ئادەملەر بىلەن ۋەقەلەرنى ئاساس قىلىمەن، دېگەندىن ئىبارەت.

ئاممانى ئەدەبىيات تۇرمۇشىدىكى ۋەقەلەرنى ئۆزگەرتىپ ياسايدۇ، مۇشۇ پوۋېستنى يېزىپ يېرىمىغا كەلگۈچە شۇ بالىنىڭ نېمە بولۇشىنى ئۆزىمۇ بىلمىگەنىدىم.

پىكىر يۈرگۈزۈشنىڭ قانداق تۇغۇلىدىغانلىقىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئۆزىگە خاس ئەھمىيىتى بار. بىر قېتىم قۇلياز-مانىنىڭ ئالدىدا ئۇزاق ئولتۇرۇپ قالدىم. ئومۇمەن ئالغاندا مەن ئىشنى ناھايىتى ئاستا ئىشلەيمەن، ماشىنكىدا ئەمەس، قول بىلەن يازىمەن، ئەگەر بىرەر جۈملە كۆڭۈلۈمگە يېقىماي قالسا، شۇ يەردە توختاپ قالىمەن. باشقىلار ئۇنداق قىلمايدىكەن، ئۇلار ئالدى بىلەن ئاساسىي مەزمۇننى يېزىۋېلىپ، ئاندىن كېيىن تۈزەيدىكەن، مەن ئۇنداق قىلالمايمەن. قەلەم تەككۈزگەنلىرىمنى ئىككىنچى قېتىم ئۆزگەرتمەيمەن. ئەسەرنى ئاخىرغىچە شۇنداق يېزىپ چىقىمەن. شۇڭلاشقا، بىر مەزگىل

جاپالىق ئىشلىگەندىن كېيىن مەنزىرىلىك يايلاقلارغا بېرىپ دەم ئالغۇم كېلىدۇ.

بىر ئىش زادىلا ئېسىمدىن چىقمايدۇ. بىزنىڭ بالكونى بار بىر داچىمىز بار ئىدى، بالكوندىن پەسكە چۈشىدىغان بىر پەلەمپەي بار ئىدى، شۇ كۈنى مەن سپورتچىلار كىيىدىغان ئاياغ كىيىمىنى كىيىپتىكەنمەن، لېكىن نېمىشقىدۇر بېغىنى باغلىماپتىكەنمەن. ئەسەرنىڭ قۇرۇلمىسىنى ئويلاپ، ئۆيدىن چىقتىم، تالاغا چىققاندىن كېيىن پۇتۇمنى پەلەمپەيگە قويۇپ، بەتىنكەمنىڭ بېغىنى باغلىماقچى بولدۇم، دەل شۇ پەيتتە كالامغا ئەسەردىكى بالىنى قانداق ھەرىكەتلەندۈرۈش خىيالى كېلىپ قالدى. پوۋېستنى يېزىشقا كىرىشكەندە ئۇنىڭ ئاخىرىنى باشقىچە مۆلچەرلىگەنىدىم، لېكىن ئاچا مۇڭگۈزلۈك بۇغا ئېتىپ ئۆلتۈرۈلگەندە، بالا ئۇنىڭغا ئىنتايىن ئېچىنىدۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە ئورنىدىن تۇرغاندا قار يېغىپ تۇرىدۇ. بۇۋاي نەۋرىسىنى ئاتىنىڭ ئالدىغا مىنگۈزۈپ مەكتەپكە ئېلىپ بارىدۇ. بىراق كېيىن مەن مۇنداق قايغۇلۇق خاتىمىنى ئۆزگەرتتىم - دە، پوۋېستنى سىمۇوللۇق مەنە بىلەن ئاخىرلاشتۇردۇم. شۇنىڭ بىلەن بالا ئاق يەلكەن تەرەپكە — ئۆزىنىڭ كۆتكەن ئارزۇسى تەرەپكە قاراپ ئۇزۇپ كېتىدۇ...

گۈچكاي: «ئاق يەلكەن»نى ئوقۇشتىن بۇرۇن بۇ ھەقتە تۇرلۈك پىكىرلەرنى ئاڭلىغانىدىم. بەزىلەر بۇ ئەسىرىڭىزنى سىزنىڭ بۇرۇنقى ئەسەرلىرىڭىزگە ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە ئۇسلۇبتىكى پوۋېست دەپىشەتتى. ئىجادىيىتىڭىزنىڭ يېڭى پەللىسىنى «ئاق يەلكەن»دىن باشلاندى دېسەك بولار.

چىڭغىز: ئېھتىمال، شۇنداقتۇر.

گۈچكاي: شۇنداق بولسىمۇ سىزنىڭ ئىجادىيىتىڭىزنى بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بەزىبىر نەر-

سلەرمۇ يوق ئەمەس، مەسلەن، مېنىڭچە، پوۋېستىڭىزنىڭ ئالاھىدە يېقىملىق بولۇشىدىكى سەۋەب ئۇنىڭدىكى پېرسوناژلارنىڭ تەبىئىي، جانلىق يارىتىلغانلىقىدىن ئىبارەت. سىزنىڭ ھەر بىر پارچە ئەسىرىڭىز ئۆلچەمگە لايىق بىر پۈتۈن گەۋدە، مۇشۇ بىر پۈتۈن گەۋدىدىكى ھەممە ئەزالار ئۆزئارا تۇتۇشۇپ تۇرىدۇ.

چىڭغىز: توغرا، شۇنداق.

گوچكاي: بىرمۇنچە يازغۇچىلار مۇنداق بىر پۈتۈنلۈككە ئىتىبار بەرمەيدۇ. مەسلەن، راسپوتكىن بىلەن تىرپىۋنوۋ ئاشۇنداق. بۇنىڭ ناچار ياكى ياخشى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا بىر نېمە دېيىش تەس. بۇنداق پەرق يازغۇچىلارنىڭ ئوخشاشمايدىغان ئۇسلۇبلىرىنلا كۆرسىتىدۇ.

چىڭغىز: ئەلۋەتتە شۇنداق، لېكىن بۇ راسپوتكىنىڭ ئەسەرلىرىنى چۈشىنىش تەسلىكىنى بىلدۈرەمدۇ؟ ياق. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنى باشقىچە چۈشىنىش كېرەك. مېنىڭچە، ئەگەر گەپنى ئوچۇقراق ئېيتىشقا توغرا كەلسە، راسپوتكىن دېتالنى، شاراىتىنى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشنىڭ چىنلىقىنى كۆپرەك يازىدۇ، مەن بولسام، ئالدى بىلەن يېتىدىغان ئاساسىي مەقسەتنى ئويلۇغالىمەن، قالغانلارنىڭ ھەممىسىنى قوشۇمچە ئورۇنغا قويىمەن.

گوچكاي: دېمەك، ھەممىسلا يازغۇچىنىڭ ئۆزى كۆزلىگەن نىشانىسىگە، شۇنداقلا ئۆز ئەسەرلىرى ئارقىلىق نېمىلەرنى چۈشەندۈرۈپ بەرمەكچى بولغانلىقىغا مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. مېنىڭچە، سىزگە نىسبەتەن ئەڭ مۇھىمى ھايات چىنلىقىنىڭ كۆپ قىرلىقىغا بىلەن مۇرەككەپلىكى (راسپوتكىن بىلەن تىرىپونوۋقا ئوخشاش)نى ئىپادىلىگەندىن كۆرە تۇرمۇش چىنلىقى ھەققىدىكى باھانى ۋە بەلگىلىك ۋىجدانىنى يېزىش دېگىنىمىز دۇرۇستەك تۇرىدۇ، سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى مۇشۇ مەقسەت بىلەن يېزىلغاندەك تۇرىدۇ، شۇڭا ياراشتۇرۇش بىلەن

ئاخىرلاشتۇرۇش — سىز ئۇچۇن ئەسلا مۇمكىنچىلىكى يوق ئىش. ئەسەرلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى ئەخلاقىي قائىدىلەرنىڭ مۇقەررەر غەلبىسى بىلەن ئاخىرلىشىدىكەن.

چىڭغىز: شۇنداق، كېلىشتۇرۇشكە ئىمكانىيەت يوق...

گوچكاي: سىزدىن بىر ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى سورىۋالغۇم كېلىۋاتىدۇ. «تۆۋېلىكتە» دېگەن سەھنە ئەسىرىنى قالتاي مۇقامەتجانوۋ ئىككىڭلار بىرلىشىپ يازغانىكەنسىلەر. ئۇنىڭ قايسى يەرلىرى سىزنىڭكى؟ قايسى يەرلىرى قازاق كەسپىدىشىڭىزنىڭكى؟ ماڭا بۇ ئەسەرنىڭ ئىددىيىسى سىزدىن كەلگەنىدەك، لېكىن تىلى سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزگە ئوخشىمايدىغاندەك تۇيۇلدى.

چىڭغىز: راستىنى ئېيتسام، مەن بىر ھېكايە يازماقچى بولۇپ باشلاپ قويغانىدىم. ئەمما نېمە سەۋەبتىندۇر كېيىن ئۇنى يېزىشنى توختىتىپ قويدۇم. بۇ چاغدا ماڭا «ھازىرقى زامان كىشىلىرى» تېياتىرى تەلەپ قويۇپ تۇرۇۋاتاتتى. شۇ چاغدا كۆڭلۈم يېقىن بىر - ئىككى دوستۇم بار ئىدى. ئۇلار مەندىن بىر سەھنە ئەسىرى يېزىپ بېرىشىمنى ئۆتۈندى، مەن ئۇلارغا بۇرۇن سەھنە ئەسىرى يېزىپ كۆرسىگەنلىكىمنى ۋە يازالمايدىغانلىقىمنى ئېيتىپ، ئۇنىماي تۇرۇۋالدىم، بىراق ئىش بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالمىدى. بىر قېتىم موسكۋاغا بارسام، ئۇچ كەسپىدىشىم يولۇقۇپ قالدى - دە، مېنىڭ نېمە يېزىۋاتقانلىقىمنى سوراشقا باشلىدى. مەن ئۇلارنىڭ مەقسىتى نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمەي، ئۇلارغا ھېلىقى ھېكايەمنىڭ ۋەقەسىنى سۆزلەپ بەردىم. ھېكايەمنى «ئۇلارنىڭ ئۆز ھاياتىدا ساقچى ماشىنىسىغا تۇنجى قېتىم ئولتۇرۇشى مۇشۇ ئىدى» دەپ باشلىماقچى بولغانىدىم، يەنى مامبەت بىلەن ئالماگرالنىڭ قانداق قولغا ئېلىنغانلىقىنى ۋە گوسفورغا قانداق ئېلىپ بېرىلىدىغانلىقىنى بايان

قىلماقچى بولغانىدىم. ھېلىقى دوستلىرىم، بۇ ئىش قانداق تۈگۈلغان؟ ئاخىرى قانداق بولدى؟ دېگەنلەرنى سوراشتى. شۇ- نىڭ بىلەن مەن ئۇلارغا ئۇلارنىڭ تاغ چوقىسىدا قانداق ئۇچرىشىپ قالغانلىقىنى ۋە ئۆزلىرىنىڭ كونا دوستى ساپىرنى قانداق ئەسلىرىگە ئالغانلىقىنى بايان قىلىپ، ئومۇمىي ۋەقە- لىكنى سۆزلەپ بەردىم. بۇ ھېكايە ئۇلارنى قاتتىق جەلپ قىل- دى، چۈنكى، بۇ ھەقىقىي سەھنە ئەسىرى ئىدى. گېپىم تۈگە- گەنىدىن كېيىن ھېلىقى دوستلىرىم ماڭا: «سىز كىشىلەرنىڭ ۋۇجۇدىنى زىلزىلىگە سالىدىغان ياخشى سەھنە ئەسىرىنى چوقۇم يېزىپ چىقالايدىكەنسىز، دەپ، مېنى ئۆزلىرىنىڭ تەلىپىگە كۆن- دۈرۈشكە باشلىدى. مەن ماقۇل بولدۇم، «ماقۇل، يازسام يازاي» دەپ ۋەدە بەردىم.

ئارىدىن بىر ئاي ئۆتۈپ كەتتى. لېكىن مەن ھېچ نەرسە يازالمىدىم. نېمىشقىدۇر، سەھنە ئەسىرى يازغۇم زادىلا كەلمە- دى. يەنە بىر ئاي ئۆتۈپ كەتتى. كۆڭلۈمدە ھەممىسى تەييار بولسىمۇ قەغەز يۈزىگە چۈشۈرەلمىدىم، مەن ۋەدە بەرگەن دوست- لىرىم تولا سۈرۈشتۈرۈپ كەيپىمنى ئۇچۇردى. قانداق قىلىشىمنى بىلەلمەيلا قالدىم.

بىر قېتىم ئالمۇتىدا بىر دراماتۇرگ دوستۇمغا ئۇچرىشىپ قالدىم. مەن ئۇنىڭغا: «دوستۇم، سۆزۈمگە قۇلاق سالغىن، مەن ھازىر قاتتىق قىينىلىپ قالدىم. ئالدى بىلەن ساڭا ۋەقەنى قالدۇرماي ئېيتىپ بېرەي، ئاندىن سەن ماڭا مۇشۇ ۋەقەدىن سەھنە ئەسىرى قۇراشتۇرۇشقا بولىدىغان - بولمايدىغانلىقىنى ئېيتىپ بەرگىن، دېدىم.

كېچە، ئىككىمىز كوچىدا گەپلىشىپ كېتىۋاتىمىز. شەھەردە- كىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇخلىشىپ بولغان. بىز كوچا بويلاپ تاكى ئەتىگەن سائەت تۆتكىچە پاراڭلاشتۇق. ۋەقەدىن

ئۆزۈمنىڭ تەسىرلىنىپ كېتىپ، ئۇنى دوستۇمغا پۈتۈن ئىشتىياقىم بىلەن سۆزلەپ بەردىم. دوستۇم مېنىڭ بۇ ھېكايەمنى تازا زېھىن قويۇپ ئاڭلىدى. ئاردىدىن بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، دوستۇم قالتاي مۇقامەتجانۇۋ ئۇنى قازاق تىلىدا سەھنە ئەسىرى قىلىپ يېزىپ چىقىپتۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مەن يېرىم ئاي سەرپ قىلىپ، بەزىبىر تۈلۈقلاش ۋە تۈزىتىشلەرنى كىرگۈزدۇم - دە، رۇسچىغا تەرجىمە قىلىپ چىقتىم.

گوچكاي: سەھنە ئەسىرىنى پۈتۈنلەي سىزنىڭ يازمىغانلى- قىڭىزنى بايقاش ئانچە قىيىن ئەمەس.

چىڭغىز: شۇنداق، چۈنكى، مەن دراماتۇرگ ئەمەس - تە. بۇرۇنمۇ بولمىغانمەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ دراماتۇرگ بولالماي- دىغانلىقىمنى ئوچۇق ئېيتىپ قويماي.

گوچكاي: «تۆپىلىكتە»دىكى ماھىيەت ساپىرنىڭ ناخشىسى ھەققىدە توختىلىپ، «ئۇ ئىنسانىيەت توغرىسىدىكى مەڭگۈلۈك ئۇلۇغ ھەقىقەتنى ئېيتماقچى بولىدۇ. بۇ يەردە ھەم ئۆزىنىڭ ئاجىزلىقىنى، ھەم ئۆزىنىڭ كۈچ - قۇۋۋىتىنى كۆرسىتىدۇ» دەيدۇ. شۇ چاغدە يۈزۈپ تاتايۇبىچ ئۇنىڭغا قارشى چىقىپ، «مەسىلە بەكمۇ مالىماتاڭلىشىپ كەتكەن. ۋاقىت بەلگىسى يوق قانداق ئادەمنى دېمەكچى؟» دەيدۇ. مېنىڭچە، سەھنە ئەسىرىدىكى پېرسوناژلارنىڭ بۇ تالاش - تارتىشى سىزنىڭ ئەسەرلىرىڭىزنى چۈشىنىشكە بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك.

چىڭغىز: شۇنداق... يىغىنچاقلانغان دۇنيا بىلىش كاتېگو- رىيىسى، ۋاقىت كاتېگورىيىسى، ئىنسانىيەت كاتېگورىيىسى ئارقىلىق تارىخىي چىنلىقنى ئىپادىلەشنى كۆپەيتىدىغان ۋاقىت ېپتىپ كېلىدۇ.

(بۇ ماقالە «قىرغىزستان ئەدەبىياتى» نامىلىق رۇسچە ژۇرنالدىن ئېلىنغان.)

ئىرىسبەك ئاۋقانوۋ
سۇلايمان ئۆمەر تەرجىمىسى

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخەت ھاشىم
مەسئۇل كوررېكتورى: ئىلياس رەھمى

مەشھۇر يازغۇچىلارنىڭ ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى
جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى توزدى
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 2 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتر 1/32
باسما تاۋىقى: 9.375، قىستۇرما ۋاراقى:1
1988 - يىل 1 - ئاي 1 - نەشرى
1988 - يىل 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 1 — 2,100
ISBN7-228-00197-4/I·70
باھاسى: 6.18 يۈەن

责任编辑：艾海提·阿西木
责任校对：伊力亚斯·热依木

著名作家谈创作经验 （维吾尔文）
中国作家协会新疆分会 编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华书店发行 新疆新华印刷二厂印刷
850×1168毫米 32开本 9.375印张 1插页
1988年1月第1版 1988年4月第1次印刷
印数：1 —2.100

ISBN7—228—00197—4/I·70 定价：6.18元